

MONOGRAFIA COMUNEI
SÂNNICOLAU ROMÂN

GRUIA FAZECAȘ

COORDONATOR

DORU MARTA • CRĂCIUN PARASCA

AUGUSTIN ȚĂRĂU • FLORICA FEIER

MONOGRAFIA COMUNEI

SÂNNICOLAU ROMÂN

Lucrare apărută cu sprijinul Consiliului Județean Bihor
(Direcția de Dezvoltare și Implementare Proiecte).

© Toate drepturile asupra acestei lucrări aparțin Asociației Culturale D'ART Oradea.
Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil al
Asociației, fiind supusă prevederilor Legii drepturilor de autor.

CUVÂNT-ÎNAINTE

„Povestea unei așezări ca a noastră are valoare doar dacă se pornește de la oamenii locului...”

Locul unde te-ai născut și ai crescut este locul cel mai frumos din lume și trebuie să-l cinstești prin fapte și onoare, să-i pomenеști mereu numele.

Ca fiu al locului și cu mai recenta responsabilitate de lider al acestei binecuvântate comune, Sânnicolau Român, am considerat o datorie de onoare să mă aplec asupra rădăcinilor acesteia și ale locuitorilor săi. Pentru că, nu-i așa?, trebuie să ne cunoaștem trecutul și prezentul pentru a putea să ne construim viitorul.

Când am auzit că un grup de specialiști lucrează la monografia comunei noastre, am decis, în numele Primăriei și al Consiliului local, să-i sprijin, pentru ca demersul lor să vadă rapid lumina tiparului. Așa a apărut acest volum excepțional.

Le mulțumesc celor care s-au ostenit să-i umple paginile cu adevăruri despre locurile și locuitorii de... ieri-alaltăieri ai Sânnicolaului Român. Schimbările din viața noastră sunt ireversibile, iar martorii lumii vechi, tradiționale sunt tot mai puțini. Arhivele păstrează doar documente, nu sentimente, iar povestea unei așezări ca a noastră are valoare doar dacă se pornește de la oamenii locului. Ceea ce autorii au făcut...

Beneficiarii principali ai monografiei sunt locuitorii comunei, fiii comunei, administrația publică locală, administrațiile comunelor învecinate și înfrățite, administrația publică județeană, cercetători din domeniile istoric și cultural, investitori, turiști. Volumul reprezintă și un punct de reper pentru toți specialiștii (geografi, istorici, etnografi) care doresc să aprofundeze cercetările referitoare la satele României.

Cred că volumul va rămâne pentru generațiile viitoare un izvor de informare despre ființa și destinul acestei comune, precum și un punct de referință pentru viitoarele administrații locale ale Sânnicolaului Român, viitorii ei primari și consilieri

locali, care trebuie să-și propună și să reușească ducerea acestei minunate comune mereu pe un drum ascendent, către condiții tot mai bune pentru locuitorii ei.

Dumnezeu să aibă în pază comuna Sânnicolau Român și pe toți oamenii de aici, iar pacea și buna înțelegere să nu dispară din aceste minunate locuri!

Iulie 2017

Dumitru-Marin Munge,
primar

PREFAȚĂ

*„Comuna Sânnicolau Român
este un loc binecuvântat de Dumnezeu...”*

Întâi de toate, doresc să mărturisesc că sunt entuziasmat, bucuros și emoționat pentru inițierea, elaborarea și publicarea acestei lucrări – care evocă istoria, geografia și etnografia – despre oamenii deosebiți și locurile acestea minunate, despre trecut și prezent, dar anticipând, într-un oarecare fel, și viitorul acestei comunități sătești din comuna Sânnicolau Român, județul Bihor. În această carte sau datorită ei, ne aducem aminte cu vibrante emoții, sentimente de recunoștință și prețuire de înaintașii noștri, de moșii și strămoșii noștri, trăitori, viețuitori și chiar supraviețuitori pe aceste meleaguri, de multe ori vitregite de vremurile istoriei și oropsite de valurile năvalnice ale acestei vieți pământești, plină de suferințe, ispite, încercări și necazuri, dar pe care le-au depășit și traversat, rezistând cu stoicism și cu nădejde în Dumnezeu.

Mărturia timpurilor încearcă să redea generațiilor prezente și viitoare, prin această lucrare, trecutul strămoșilor noștri, precum și succesiunea celor mai importante evenimente care au marcat localitatea și ne-au dăruit Sânnicolau Român de astăzi. Comuna Sânnicolau Român este un loc binecuvântat de Dumnezeu printr-un cadru natural plin de farmec și generozitate; generații trecute și prezente, indiferent de religie, au păstrat frumusețea sufletului și a credinței în Dumnezeu.

Oricine, din orice vreme, a simțit și simte cu dulce nostalgie anii copilăriei, ai adolescenței, locul unde a văzut prima dată lumina zilei, mândria și bucuria de a fi sânmiclăușan.

În asentimentul concetățenilor, mulțumim străbunilor, bunilor și părinților, care, de-a lungul vremurilor, cu trudă și sudoare, brațe istovite și palme bătătorite, au încununat această așezare cu fapte admirabile și i-au oferit unele dintre cele mai prețioase momente istorice ale țării, mărturii vii ale însemnătății pe care

comunitatea din Sânnicolau Român o are în zonă și care ne determină să fim motivați să facem tot ce ne stă în putință pentru a le transmite mai departe de o așa manieră încât urmașii noștri să poată povesti cu mândrie despre aceste locuri.

Mulțumesc și felicit inițiativa colectivului de lucru care, cu dăruire și pricepere, a dus la realizarea acestei monografii.

Dumnezeu să binecuvânteze așezarea, pe locuitorii săi și pe toți cei ce sprijină și au bunul gând la Sânnicolau, Roit și Berechiu!

Iulie 2017

Simion Goga,
preot-paroh Sânnicolau Român

GEOGRAFIA

I. POZIȚIA GEOGRAFICĂ

Comuna Sânnicolau Român este aşezată în sud-vestul judeţului Bihor, la o distanţă de aproximativ 30 km faţă de reşedinţa judeţului, municipiul Oradea, şi la 18 km de oraşul Salonta (Fig. 1). Este legată de cele două centre urbane printr-o arteră rutieră secundară, DJ 797, care se conexează drumului naţional DN 79 Satu Mare–Oradea–Arad, la ieşirea din localitatea Inand. De asemenea, aceeaşi arteră poate asigura legătura cu municipiul Oradea pe ruta Toboliu – Girişu de Criş – Tărian – Sântandrei, cu intrare în zona cartierului Ioşia. Calea ferată, pe ruta Oradea – Arad, asigură şi ea, într-o oarecare măsură, legătura cu oraşele Oradea şi Salonta, prin staţia (halta) de la Gepiu.

Hotarele comunei se învecinează, la nord, cu cele ale comunelor Girişu de Criş şi Toboliu, la răsărit, cu cele ale comunelor Nojorid şi Gepiu, la sud, cu cele ale comunei Cefa, iar la apus, cu graniţa Ungariei. Cu alte cuvinte, comuna este o entitate administrativă de frontieră, linia de demarcaţie a acesteia aflându-se la numai 800 de metri de hotarul satului Roit.

Fig. 1

II. ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ

Astăzi, comuna este alcătuită din trei localități, anume Sânnicolau Român, așezarea de reședință, Berechiu și Roit, însă lucrurile n-au stat întotdeauna așa. Sub regimul austro-ungar, fiecare dintre aceste așezări au fost comune de sine stătătoare, cu primari și cu aparat funcționăresc propriu. În sistemul administrativ al vremii, Sânnicolau era înregistrat drept „comună mare” (*nagy község*)¹, iar celelalte două sate ca fiind „comune mici” (*kis község*)², criteriul de încadrare ținând de numărul locuitorilor fiecărei așezări.

În același sistem, aceste sate se aflau sub jurisdicția teritorială a plasei Cefa (*Cseffá járás*), cu centrul administrativ la Cefa, pe atunci cu statut de târg rural (*oppidum*), sau orașel de țară (*mező város*), în terminologia maghiară³. După făurirea României Mari, o bună parte a satelor care alcătuiau plasa Cefa au rămas pe teritoriul Ungariei, dincolo de frontiera stabilită prin Tratatul de la Trianon, dar plasa Cefa a continuat să subziste ca subunitate administrativă până în anul 1925, când Transilvania s-a aliniat legislației aplicate pe întreg teritoriul Regatului României și a abandonat definitiv vechiul sistem legislativ maghiar⁴.

După această dată plasa Cefa a încetat să mai existe, iar satele care o alcătuiseră odinioară au intrat sub jurisdicția plasei Salonta până în septembrie 1940, când, pe fondul cedării Ardealului de Nord ca urmare a partajului stabilit prin Dictatul de la Viena, administrația horthystă a revenit la vechea organizare administrativă de dinainte de Primul Război Mondial. După patru ani însă situația se va răsturna și, odată cu eliberarea teritoriilor răpite de Ungaria, administrația românească va restabili *status quo*-ul existent în perioada interbelică⁵.

Sânnicolau își va păstra subordonarea față de centrul local de putere de la Salonta și în prima parte a regimului comunist, astfel că în perioada anilor 1950–1968 va aparține raionului Salonta, câtă vreme se va menține și sistemul de împărțire administrativ-teritorială de inspirație sovietică. În vara anului 1968, când în fruntea țării se afla noul lider Nicolae Ceaușescu, modelul sovietic va fi repudiat și se va reveni, în bună parte, la sistemul tradițional românesc de organizare

¹ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor (în continuare AN-DJBh), fond *ORPOT-Registre cadastrale*, dosar 318/1887–1888.

² AN-DJBh, fond *ORPOT-Registre cadastrale*, dosar 276/1886–1912.

³ AN-DJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 3/1793–1820.

⁴ Sorin Radu, *Unificarea administrativă a României Mari în gândirea politică a lui Iuliu Maniu*, în *Studia Universitatis Cibiniensis*, II, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, 2016, pp. 1–13.

⁵ *Un erou, o floare la Salonta*, în *Bihoreanul*, din 15 octombrie 2015.

teritorială. Regiunile au fost înlocuite cu județele, au dispărut raioanele, însă n-au mai fost reintroduse plasele, iar comunele și-au recăpătat atributele de centre administrative de nivel primar⁶.

Comuna Sânnicolau își va menține acest statut până în anul 1986, când Secția Organizatorică a CC al PCR a elaborat un raport privind „sistematizarea localităților pe baza normelor de dimensionare a suprafețelor de teren din cadrul perimetrelor construibile” care preconiza că, din 13.123 de sate existente, urmau să fie menținute doar 9.192⁷. Cu această ocazie mai multe comune din Bihor au fost comasate și astfel s-au născut acele macro-comune, interesul fuzionării lor fiind acela de a reda agriculturii suprafețele intravilane ale fostelor sate componente. În acest context, Sânnicolau și-a pierdut calitatea de reședință comunală și a fost arondat comunei Cefa⁸. (Fig. 2).

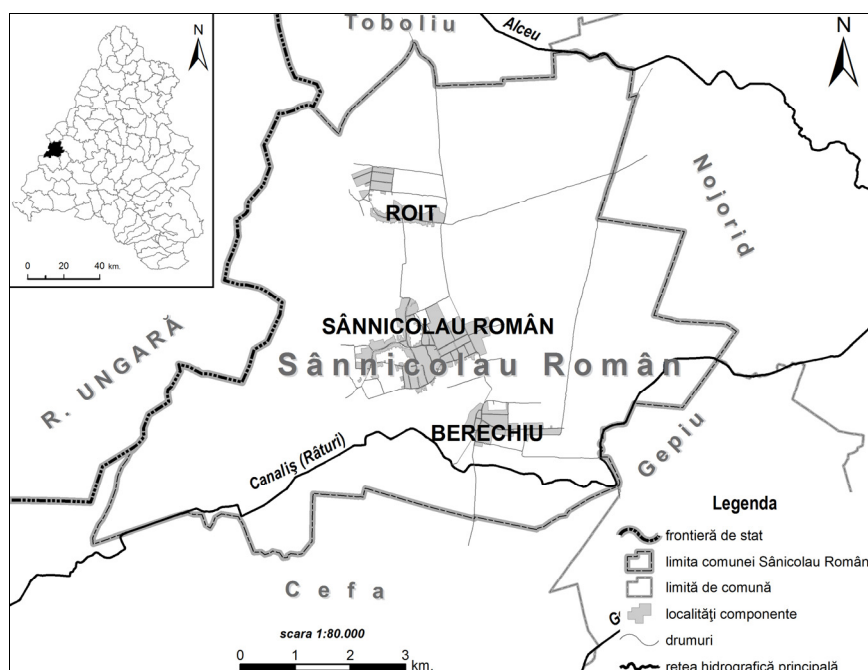

Fig. 2

⁶ Laurențiu Ungureanu, 16 februarie 1968, *controversele ultimei reorganizări administrativ-teritoriale*, în *Historia*, din 16 februarie 2013.

⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC București), fond *Comitetul Central al PCR*, dosar 19/1989.

⁸ Cu titlu de exemplu, alte comune din județ au avut aceeași soartă, precum comuna Pomezueu, comasată la comuna Răbăgani, sau comuna Copăcel, comasată la comuna Oșorhei. Vezi *Legea nr. 58/1974, privind sistematizarea teritoriului și a localităților rurale și urbane*, în *Buletinul Oficial*, nr. 135 din 1 noiembrie 1974.

Sânnicolau și-a recăpătat statutul de comună în anul 2003 cu ocazia partajării fostei comune Cefa în trei entități administrative separate, anume Cefa, Gepiu și Sânnicolau Român⁹. De atunci comuna a pornit pe calea dezvoltării de sine stătătoare a localității de reședință și a satelor care o compun astăzi, în interesul locuitorilor ei. La nivel suprastructural comuna face parte din Regiunea de Dezvoltare Nord-Vest, din Euroregiunea Carpatică și din Euroregiunea Hajdú-Bihar. De asemenea, alături de municipiul Salonta și de alte douăsprezece comune, face parte din Microregiunea Salonta.

⁹ Vezi *Legea nr. 215/2001, a administrației publice locale*, (cu completările ulterioare), în *Monitorul Oficial*, nr. 396, din 4 mai 2001.

III. CADRUL FIZICO-GEOGRAFIC

1. Relieful

Comuna Sănnicolau Român este așezată în Câmpia Crișurilor, în sectorul mai înalt al acesteia (100–120 m), în subunitatea cunoscută drept Câmpia Gepiului, sau a Veljurilor, care alcătuiește o treaptă intermediară de relief din cadrul Câmpiei Miersigului, în vreme ce o parte a hotarelor comunei se întind pe arealul câmpiei joase, aluvionare, de sub 100 m, a acesteia.

Deși se află așezată în câmpie, structura geomorfologică a spațiului comunei nu este însă uniformă, ci prezintă microforme de relief. Astfel, în zona mai înaltă predomină conurile de dejecție îngemănate, secționate și terasate de apele curgătoare. Așadar, sectorul câmpiei înalte este străbătut de văi cu adâncimi de până la 5–6 metri, mărginite de taluzuri înclinate și erodate. Zona mai joasă este alcătuită din câmpuri de acumulare fluvială, netede și mlăștinoase, precum și din lunci.

În ce privește structura geologică a spațiului comunei, peste fundamentul cristalin din profunzime se găsesc două straturi de depuneri, reprezentând două cicluri de sedimentare, primul aparținând Paleogenului, și al doilea, Neogenului. Ele sunt alcătuite din marne, argile cenușii și nisipuri ușor cimentate din clasele badeniene, sarmațiene, pontiene și romaniene. Grosimea acestora variază de la 1.400 m, în perimetrul hotarelor localității Inand, până la 3.000 m, la vest de orașul Chișineu-Criș. Seria lor este completată de depunerile fluvio-mlăștinoase din Cuaternar, alcătuite din argile, diferite nisipuri, pietrișuri și bolovănișuri, acumulări ce îmbracă forma unor vaste conuri de dejecție aplatizate¹⁰.

2. Clima

Clima dominantă este moderată, lipsită de fenomene extreme pe parcursul ciclului anotimpurilor, notă imprimată de curenții de aer vestici și de poziția ferită a zonei în raport cu aerul polar continental de pe traseele estice și nord-estice. Media temperaturii anuale este cuprinsă între 10 și 11 °C, iar cea a perioadelor extreme nu depășește -2 °C în ianuarie și 21 °C în iulie.

Regimul precipitațiilor cunoaște o ușoară neuniformitate de la vest la est. Dacă în părțile apusene este înregistrată o cantitate de până la 550 mm/m² de precipitații, în părțile răsăritene se pot înregistra între 630 și 650 mm/m², iar la

¹⁰ Nicolae Josan, *Raportul relief-structură geologică în România*, în *Revista Geomorfologică*, nr. 1/1997, București.

limita zonelor deluroase izohieta urcă la 700 mm/m². Cel mai bogat anotimp în precipitații este cel de vară, când mai mult de 31% dintre ploi cad în lunile mai și iunie, iar cel mai sărac este iarna, cu 20% din precipitații în lunile ianuarie și februarie.

Regimul eolian este și el echilibrat. La nivelul solului hotarele comunei sunt străbătute de curenții de aer sudici, în proporție de 10–17%, și de cei nordici, cu 10–11%. Peste vară se intensifică însă și curenții de aer de pe culoarele apusene și răsăritene¹¹.

3. Structura hidrografică

Rețeaua hidrografică a comunei este alcătuită din pâraiele autohtone, care izvorăsc de la baza glacisurilor sau a teraselor, precum și din pâraiele alohtone, cu obârșii situate în dealuri mai îndepărtate. Cele din prima categorie se găsesc în perimetrul cuprins între Crișul Repede și Teuz, și au debușeul în Canalul Colector. Sunt cursuri de ape temporare, care seacă în perioada lunilor august-octombrie. Panta lor de scurgere este cu ceva mai mare decât a cursurilor de ape alohtone și din această pricină produc uneori inundații în sectoarele în care n-au fost îndiguite¹².

Rețeaua canalelor colectoare joacă un rol foarte important în economia structurii hidrografice a comunei. În acest sistem sunt incluse și canalele de îndreptare și de amenajare a albiilor, amenajări hidrotehnice care permit devierea apei dintr-un bazin în altul pe vreme de secetă ori în situații cu potențial de inundații. Cea mai importantă amenajare de acest gen rămâne Canalul Colector (Fig. 3), cu o lungime de 61 km, care asigură echilibrarea rețelei hidrografice cuprinse între Crișul Repede și Crișul Alb, pe axa nord-sud. Construit între anii 1894 și 1904, sistemul este alcătuit din mai multe zone îndiguite și din treizeci și nouă de stăvilare. Aceste instalații au reușit să regularizeze cursurile de ape de la contactul cu zona mai înaltă a hotarelor Miersigului și astfel să reducă simțitor cota inundațiilor provocate de pâraiele respective. Aceleași rezultate le-au avut și sectoarele răsăritene de diguri ridicate pe văile pâraielor Corhana și Culișer, după cum și excavațiile de adâncire a albiilor în părțile apusene, efectuate cu scopul drenării apelor freactice¹³.

¹¹ Agenția pentru Dezvoltare Regională Vest, *Planul de dezvoltare regională 2007–2013*, Cluj-Napoca, 2007.

¹² Claudia Bonchiș, *Administrația Bazinală de Apă Crișuri. Un secol de la înființarea primului Departament de Ape din țară*, în *Transilvania Reporter*, din 12 noiembrie 2013.

¹³ Borovszky Samu, Sziklay János, *Magyarország vármegyéi és városai VI*, Országos Monografia Társaság, Budapest, 1901.

Fig. 3

Ar mai fi de amintit pânzele acvatice din microdepresiuni, cele care au dat naștere unor arii mlăștinoase. Cele mai multe dintre acestea au fost drenate, iar altele au fost lărgite și îndiguite pentru a fi folosite ca bazine de acvacultură. Așadar, apele freatice sunt și ele bine reprezentate în zonă, iar prezența lor este cea care a configurat restul elementelor cadrului geografic de aici, respectiv soluri, vegetație, modul de folosință a terenurilor și înseși direcțiile de dezvoltare a localităților de-a lungul timpurilor. Pânzele freatice sunt cantonate în formațiunile aluvionare ale subsolului, fie că sunt alcătuite din nisipuri, pietrișuri sau bolovănișuri, și sunt stabilizate aici de inserțiile de argile cu care depozitele aluvionare se intercalează.

Adâncimea la care pot fi întâlnite aceste pânze de apă depinde de microrelief și de pantele descrise de el, precum și de structura geologică și de granulometria straturilor din care este alcătuită. Ca atare, nivelul profunzimii la care pot fi întâlnite venele de apă este diferit de la caz la caz. De pildă, în zona mai înaltă, a dealurilor, apa freatică poate fi găsită la adâncimi cuprinse între 5 și 10 metri, în regiunea de tranziție sub colinară, Câmpia Gepiului, adâncimea scade până la 3–4 m, în câmpia joasă și în lunci scade până la 2 m, iar în părțile depresionare, umede, de la 2 m în sus până spre suprafață, îmbrăcând aspectul de mlaștină.

Amplitudinea apelor freatice variază și ea între limitele 1–2 metri. În sectoarele joase, acolo unde apa bălțește, s-au dezvoltat soluri specifice și, pe acestea, vegetație higrofilă. Din cauza aceasta scade și calitatea apei, ea devine puternic mineralizată și ca atare nepotabilă și chiar de nefolosit nici la irigații. În schimb, apele de adâncime au calitate bună, uneori cu o compoziție ușor mineralizată, și toate au dinamică ascensională și adesea arteziană¹⁴ (Fig. 4).

¹⁴ *Monitorizarea calității apelor din Bihor, în Crișana*, din 26 martie 2008.

Fig. 4

4. Particularități bio-pedogeografice

Aspectul predominant al vegetației zonei este cel al silvostepii, însă plantele specifice unui asemenea ecosistem mai pot fi întâlnite doar pe ariile restrânse ale unor pajiști naturale. Aici cresc și se dezvoltă plante ierboase precum păiușul, osul-iepurelui, coada-vulpiei, pirul-gros, limba-peștelui, mușetelul etc. În schimb plantele agricole cerealiere sunt cultivate pe scară largă, cum sunt grâul, orzul, orzoaica, secara, ovăzul, porumbul, la fel ca și cele tehnice și industriale, ca inul și cânepa, ori cele furajere, trifoiul și lucerna.

Structura solurilor este foarte diversă, iar această caracteristică este strâns legată de geneza Câmpiei Tisei, din structura căreia fac parte și subunitățile de câmpie din nord-vestul României. Specificul a mai fost imprimat și de condițiile climatice predominante în zonă, temperatura medie anuală situată între 10 și 11 °C și cantitatea anuală de precipitații cuprinsă între 600 și 700 mm/m². În acest complex de factori, pe structura pedologică primară, alcătuită din luturi, argile, depozite fluviatile și loessoide, s-au dezvoltat cel puțin șapte clase de soluri, anume: molisoluri, reprezentate prin cernoziomuri și cernoziomuri cambice, soluri argiloiluviale, cambisoluri, soluri hidromorfe, precum lăcoviștile, soluri gleice și pseudogleice, apoi soluri halomorfe, vertisoluri și soluri neevoluate, ca protosoluri aluviale, erodisoluri, coluvisoluri și protosoluri antropice. Dominante sunt însă solurile cernoziomice și cele argiloiluviale, care acoperă 75% din totalul solurilor, foarte fertile și ca atare deosebit de favorabile culturilor agricole¹⁵.

¹⁵ Adriana Totorean – șeful Oficiului de Studii Pedologice și Agrochimice, *Pământul nu trebuie tratat după ureche*, în *Bihoreanul*, din 6 mai 2013.

ISTORIA

I. PREISTORIA

Singurul mijloc prin care cea mai veche etapă din dezvoltarea omenirii, care începe odată cu antropogeneza și se termină cu apariția scrisului, numită preistorie, să fie deslușită este prin intermediul arheologiei. Această știință care implică metode și discipline conexe (topografie, cronologie, topologie, paleobotanică, arheozoologie, paleoecologie) are ca scop identificarea urmelor activității umane, prelevarea, analizarea și interpretarea rezultatelor în vederea explicării modului de viață al comunităților din trecut.

Din păcate, așa cum s-a observat și în diferite alte situații privind alte unități administrative din Bihor, informațiile arheologice despre comuna Sânnicolau Român sunt relativ sărace. Aceasta nu se datorează faptului că în trecut spațiul respectiv nu a fost habitat, ci mai degrabă reflectă stadiul actual al cercetării. Chiar dacă prima descoperire arheologică este realizată la sfârșitul secolului al XIX-lea (depozitul de bronzuri Sânnicolau Român I), aceasta nu va fi semnalată și valorificată științific decât în anii '70 ai secolului trecut, rămânând semnalată doar în registrele de inventar ale fostei Societăți de Arheologie și Istorie a comitatului Bihor și ulterior ale Muzeului Țării Crișurilor.

Dacă în preajma mijlocului secolului trecut, odată cu întocmirea primului repertoriu arheologic al Transilvaniei, în actualul teritoriu al comunei Sânnicolau Român nu era menționată nicio descoperire¹⁶, la cumpăna dintre cel de-al treilea și cel de-al patrulea pătrar al secolului XX, cu prilejul întocmirii repertoriului arheologic al județului Bihor informațiile sunt încă relativ precare și cu caracter general¹⁷.

¹⁶ Roska M., *Érdely régészeti repertórium I*, Óskor, Kolozsvár, 1942, p. 100/5.

¹⁷ N. Chidioșan, *Gepiu*, în S. Dumitrașcu (coord.), *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 35; Doina Ignat-Sava, *Roit*, în S. Dumitrașcu (coord.), *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 58; S. Dumitrașcu, *Sânnicolau Român*, în S. Dumitrașcu (coord.), *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 67.

Ulterior, încep să apară, în volume dedicate descoperirilor de piese de cupru și depozitelor de bronzuri din România¹⁸, analize asupra unor astfel de artefacte. Este de menționat că respectivele vestigii arheologice au apărut întâmplător, cu ocazia unor lucrări de îmbunătățiri funciare, fără a beneficia de o cercetare arheologică necesară cunoașterii condițiilor în care astfel de piese au apărut în acest spațiu.

O cercetare arheologică propriu-zisă a fost demarată în deceniul al nouălea al secolului trecut de către arheologii Muzeului Țării Crișurilor, S. Dumitrașcu și I. Crișan, care au desfășurat cercetări cu precădere în punctele „Bereac” (Fig. 5) și „La Ier”, însă fiind semnalate și alte puncte cu descoperiri arheologice descoperite mai ales prin intermediul perieghazelor¹⁹. Din păcate, de atunci și până în prezent nu au mai fost făcute alte investigații.

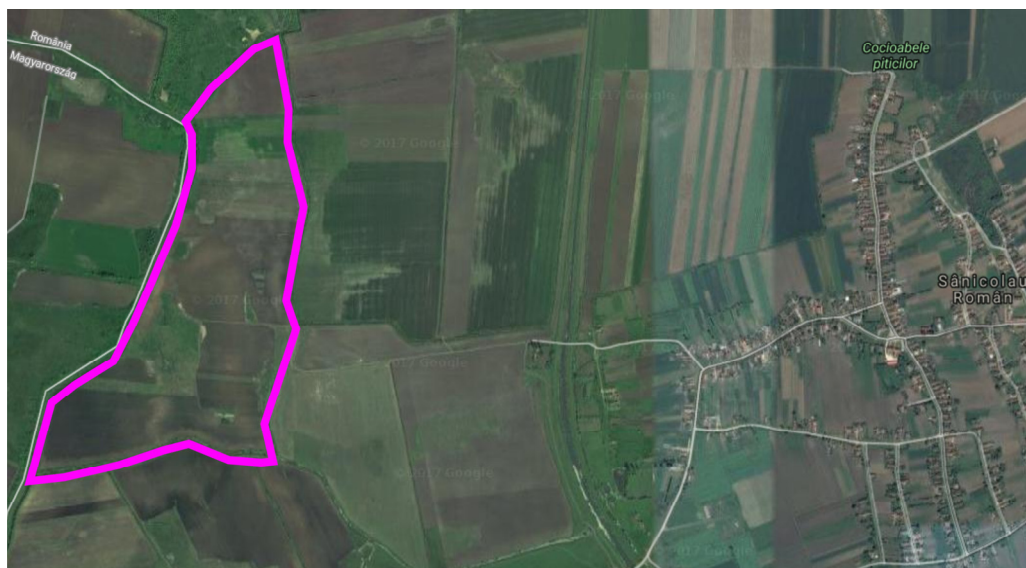

Fig. 5

¹⁸ Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX.5, München, 1975, p. 26 (nr. 38), 28 (nr. 55), 44 (nr. 192), 58 (nr. 270A), Taf. 4/38, 7/55, 26/192, 33/270A; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1977, pp. 16–18, 44, 68–69, Pl. 11/5–8, Pl. 12/1–2, 64/4–6.

¹⁹ S. Dumitrașcu, *Stadiul cercetărilor arheologice privind mileniul I e.n. în vestul și nord-vestul Munților Apuseni*, în *Crisia* XVI, 1986, p. 12, 17 sq.; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 41; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 97 și 100; I. Crișan, *Sondajul arheologic de la Sânnicolau Român (jud. Bihor)*, în *Analele Universității din Oradea*, fascicula Istorie, 1991, p. 31 sq.

1. Epoca neolitică

Bihorul, și în special zona carstică a acestuia, a făcut parte din spațiul în care primii *Homo sapiens sapiens* au pătruns în Europa și au început să disloce treptat spre vestul continentului populația de neanderthalieni. Datările cu C-14 din peșterile de la Ciur-Izbuc, de lângă Roșia, și cea de la Coliboaia, din comuna Pietroasa, au plasat descoperirile de aici în urmă cu 36.500–31.000 de ani, în perioada paleoliticului superior²⁰. Descoperiri paleolitice nu au fost făcute până în prezent în arealul comunei Sânnicolau Român.

Cele mai vechi urme ale activității omului din teritoriul comunei sunt reprezentate de descoperirea unei locuințe de tip bordei și a unor fragmente ceramice specifice culturii Criș din neoliticul timpuriu descoperite la Sânnicolau Român, din punctul numit de localnici „Bereac”. Ceramica este predominant de culoare cărămizie și este ornamentată cu butoni, brâuri alveolare și barbotină. Alături de ceramica uzuală, au fost descoperite și fragmente ceramice provenind de la vase atent lucrate care erau pictate cu roșu crud²¹.

Unei etape ulterioare a neoliticului – etapa mijlocie – îi sunt atribuite descoperirile de la Sânnicolau Român „La Ier” (Fig. 6). Ele sunt atribuite unui grup „de tipul «Vinča-Turdaș»–Bucovăț–Lipova–Seleuș” ce ar fi anterior manifestărilor grupului Herpály²².

Neoliticului târziu îi aparțin probabil descoperirile de la Sânnicolau Român „Bereac” reprezentate de fragmente ceramice cu urme de pictură neagră și brună, specifică grupului cultural Herpály²³. Dintr-un bordei distrus de amenajări ulterioare provin mai multe fragmente ceramice pictate cu maroniu, reprezentând benzi de linii. Aceluiași grup cultural îi este atribuit un mormânt de înhumăție chircit, orientat est-vest cu capul spre răsărit, care avea ca inventar un șirag compus din 10 mărgel de alabastru, găsite în zona cervicală²⁴.

²⁰ J. Clottes *et al.*, *La grotte ornée Coliboaia. Une découverte archéologique majeure par des spéléologues roumains*, în *Selunca* 124, 2011, p. 21–25; D. Webb *et al.*, *Ancient human footprints in Ciur-Izbuc Cave, Romania*, în *American Journal of Physical Anthropology* 155 (1), 2014, pp. 128–135.

²¹ S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din valea Crișului Repede și semnificația lor istorică*, în *Crisia* XVI, 1986, p. 690 sq.; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 42; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 97.

²² S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din valea Crișului Repede și semnificația lor istorică*, în *Crisia* XVI, 1986, p. 690 sq.

²³ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 97.

²⁴ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 42.

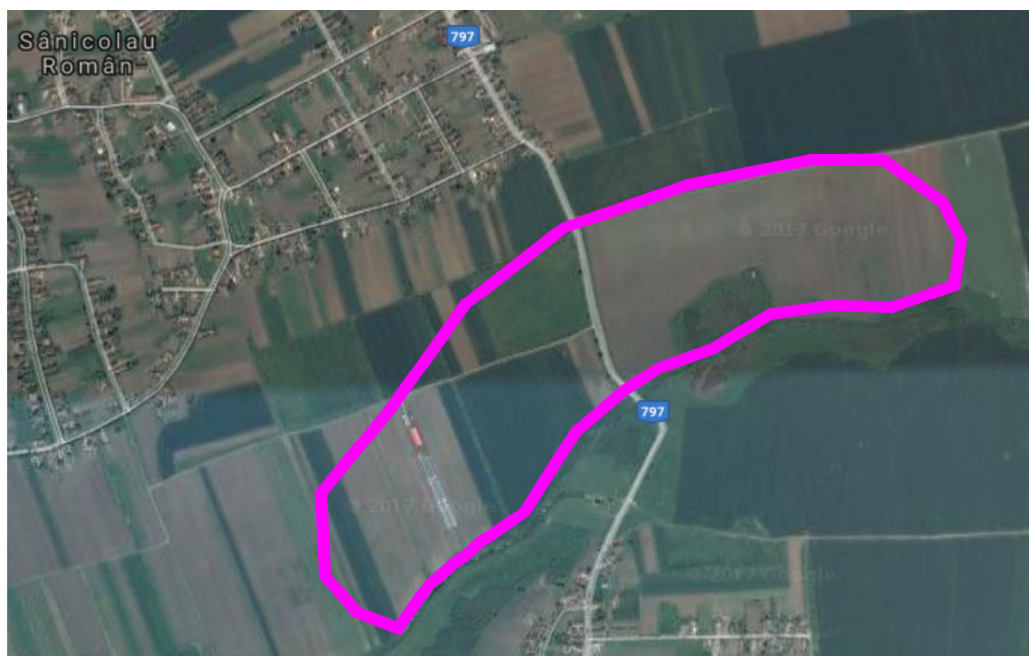

Fig. 6

Fără a avea informații referitoare la datarea sau încadrarea culturală, descoperiri de artefacte aparținând epocii neolitice mai sunt semnalate în raza localității Roit, unde cu ocazia unor lucrări de canalizare a fost scos la lumină, în perimetrul fostei Ferme Legumicole nr. 2, material ceramic și la Roit „*Duleul Pietrelor*”²⁵. Tot din zona localității Roit, fără a cunoaște locul descoperirii, provine o bucată de obsidian care probabil aparține epocii neolitice²⁶. Alte descoperiri de materiale ceramice neolitice mai sunt semnalate la Sânnicolau Român în punctul numit de localnici „*Pusta Petrichii*”.

Revenind asupra cercetărilor arheologice de la Sânnicolau Român, cei doi arheologi care le-au coordonat – S. Dumitrașcu și I. Crișan – menționează existența între izvorul și cursul mlăștinos al Ierului la nord, Canalul Colector spre apus și șoseaua dintre Sânnicolaul Român și Berechiu a numeroase „insule” – grinduri cu descoperiri neo-eneolitice, marcând locuințe așezate în „cuiburi” – cătune în luminișuri de pădure de pe terasa nordică a Ierului²⁷.

²⁵ I. Crișan, *Așezări, monumente și descoperiri feudale timpurii și feudale din hotarul comunelor Cefă, Nojorid și Sântandrei jud. Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 137.

²⁶ Doina Ignat-Sava, *Roit*, în S. Dumitrașcu (coord.), *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 58.

²⁷ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 98.

2. Epoca eneolitică

În 1935, cu ocazia lucrărilor de ridicare a digurilor Canalului Colector, a fost descoperit un mormânt de înhumăție, probabil el făcea parte dintr-o necropolă aparținând culturii Bodrogkeresztúr. Descoperirea nu a fost monitorizată științific și de asemenea nu se știe locul în care au ajuns piesele. Locul descoperirii se afla la circa 500 m est de stațiunea arheologică multistratificată de la Sânnicolau Român „Bereac”. Au fost descoperite două sau trei schelete al căror inventar a fost doar parțial recuperat. Un topor-ciocan din cupru de tip Agnita, un târnăcop cu brațele în cruce de tip Jászládany, varianta Bradu, un topor plat de cupru de tip Sălacea, o daltă de cupru, un topor de piatră, brățară realizată dintr-o scoică, care probabil au fost depuse în vase de lut²⁸ (Fig. 7).

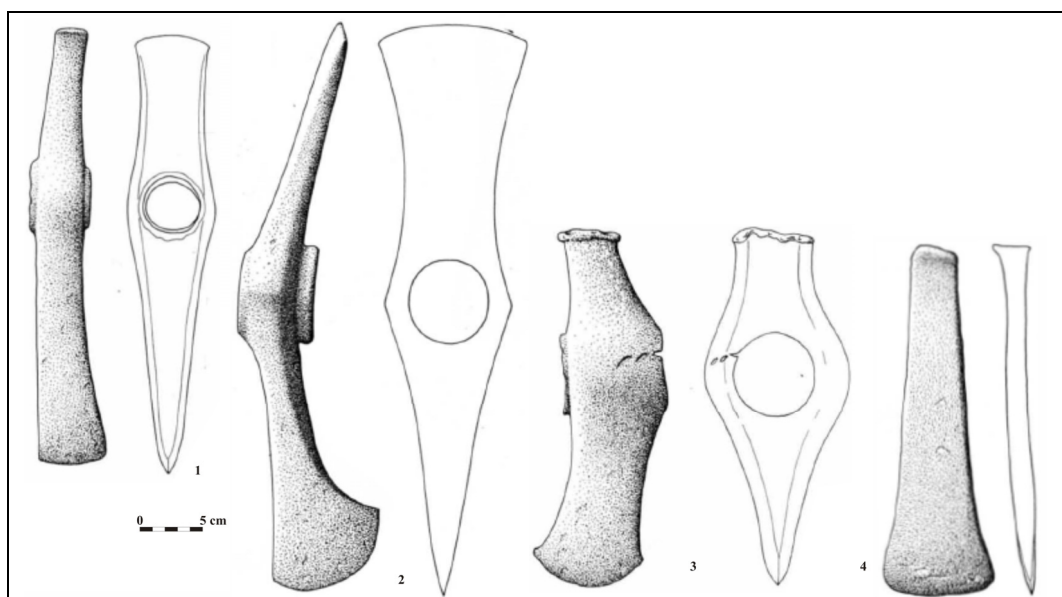

Fig. 7

O altă descoperire, tot a unei piese din cupru, aparținând aceleiași epoci, o reprezintă un topor-daltă, descoperit întâmplător de un localnic în zona digului Canalului Colector²⁹.

²⁸ Fr. Ardoș, *Date arheologice privitoare la Oradea și județul Bihor*, în *Familia III* (4), 1936, pp. 70–72; D. Popescu 1944, p. 30, fig. 2.3.10; 5.3; Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX.5, München, 1975, p. 26 (nr. 38), 28 (nr. 55), 44 (nr. 192), 58 (nr. 270A), Taf. 4/38, 7/55, 26/192, 33/270A; S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din valea Crișului Repede și semnificația lor istorică*, în *Crisia XVI*, 1986, pp. 691–692; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 98.

²⁹ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 42.

La sfârșitul epocii eneolitice, zona de câmpie din vestul României a reprezentat un spațiu de contact al două mari blocuri culturale: cultura Coțofeni, răspândită în jumătatea vestică a României, nord-vestul Bulgariei și nord-estul Serbiei și cultura Baden răspândită în Europa Centrală. Acestei perioade îi sunt atribuite mai multe fragmente ceramice dintre care unul este decorat cu șnurul specific culturii Amforelor Globulare (răspândită în zona Poloniei și sud-vestul Ucrainei). În acest caz avem de-a face ori cu un import, care ar sugera schimbul de produse la mari distanțe, ori cu importarea unei mode de ornamentare a ceramicii³⁰.

3. Epoca bronzului

Cu ocazia unor lucrări de canalizare, în taluzul unui canal de drenaj din perimetrul fostei Ferme Legumicole nr. 2 de la Roit, au fost scoase la lumină fragmente ceramice specifice culturii Otomani din perioada mijlocie a epocii bronzului³¹. Lucrări agricole desfășurate la Roit „Duleul Pietrelor” (Fig. 8) au scos la suprafață materiale ceramice specifice aceleiași culturi.

La Sânnicolau Român „Bereac” a apărut, din săpătura arheologică, ceramică fragmentată. Materialul nu a putut fi pus în legătură cu un context arheologic; probabil nivelul de cultură a fost răvășit de locuirile ulterioare din perioada dacică, migrațiile târzii și medievale. Ceramica era canelată și de culoare neagră, cu lustru metalic pe exterior, și de culoare roșie, pe interior³². Cu ocazia unei periegeze efectuate în 1983, S. Dumitrașcu identifică o așezare aparținând sfârșitului epocii bronzului la Berechiu „La Ier II”³³. Tot cu ocazia aceluiași lucrări de canalizare de la Roit „fosta Fermă Legumicolă nr. 2”, menționate anterior, a fost descoperit material ceramic specific bronzului târziu. Acestea par să fie contemporane cu materialele de bronz târziu de la Sânnicolau Român „Bereac”³⁴. Tot la Roit, în „Duleul Pietrelor”, au fost descoperite și fragmente ceramice care sunt specifice bronzului târziu.

³⁰ *Ibidem*, p. 41; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 97.

³¹ I. Crișan, *Așezări, monumente și descoperiri feudale timpurii și feudale din hotarul comunelor Cefa, Nojorid și Sântandrei jud. Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 137.

³² S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 98.

³³ S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din valea Crișului Repede și semnificația lor istorică*, în *Crisia* XVI, 1986, p. 694.

³⁴ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 98; I. Crișan, *Așezări, monumente și descoperiri feudale timpurii și feudale din hotarul comunelor Cefa, Nojorid și Sântandrei jud. Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 137.

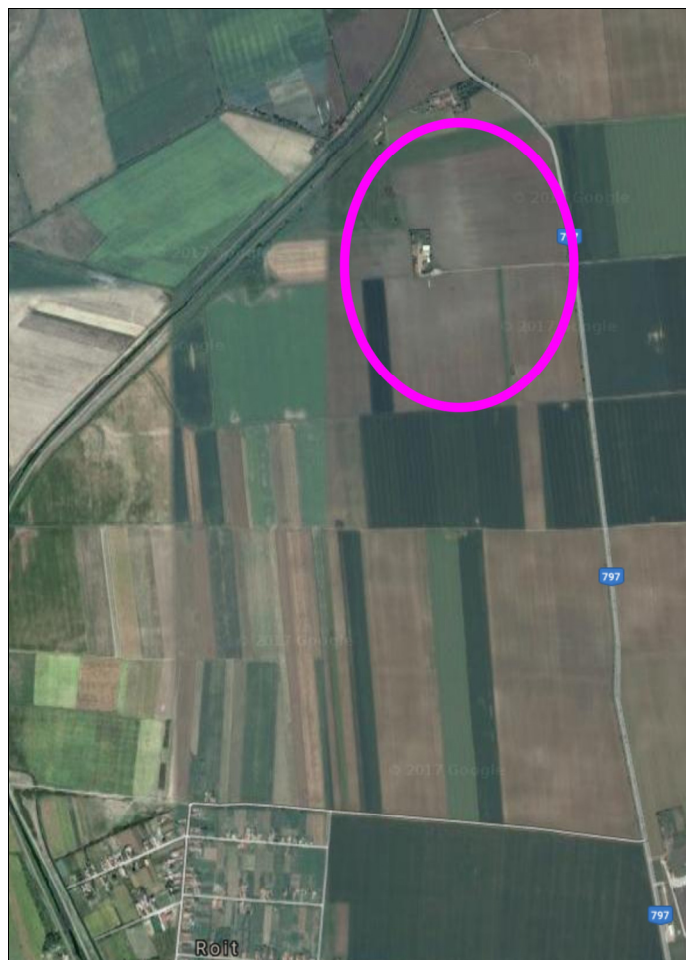

Fig. 8

Legat de activitatea metalurgică desfășurată pe parcursul epocii bronzului în spațiul pe care îl analizăm acum, menționăm descoperirea a două depozite de piese de bronz. Primul dintre acestea, depozitul Sânnicolau Român I (Fig. 9), a fost descoperit în 1884 și este compus din șapte piese: două brățări spiralice (una întreagă și alta fragmentară), o brățară cu capetele spiralice, două fragmente de brățări-apărătoare și un cap de ac cu discul decorat³⁵. Cronologic el a fost datat la sfârșitul bronzului mijlociu (etapa a III-a). Depozitul, aflat în prezent în colecția Muzeului

³⁵ S. Dumitrașcu, *Sânnicolau Român*, în S. Dumitrașcu (coord.), *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 67. Autorul menționează doar „două apărătoare de braț din bronz cu terminații spiralate”. M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1977, p. 44, pl. 11/5–8, 12/1–2.

Țării Crișurilor din Oradea, a fost achiziționat în două etape, 1884 și 1888, fapt ce i-a determinat pe unii cercetători să considere că depozitul nu este unitar³⁶.

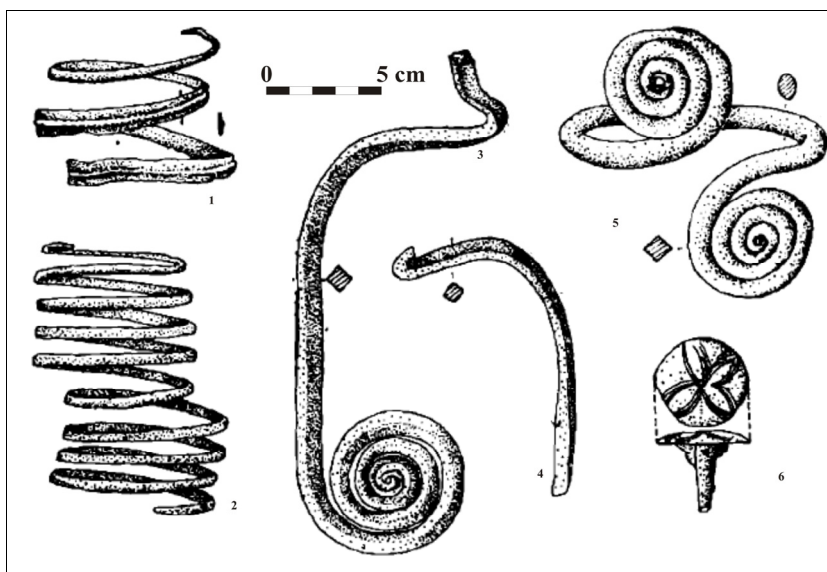

Fig. 9

Analizele spectrale executate asupra a patru artefacte au arătat un procent al cositorului cuprins între 4,1 și 8,5% și prezența de arsen, stibiu, argint, nichel și fier ca impurități în compoziția aliajului³⁷.

În perioada interbelică a mai fost descoperit întâmplător un depozit de bronzuri, numit în literatura de specialitate Sânnicolau Român II (Fig. 10). Acesta este compus dintr-un disc spiralic aparținând unei brățări spiralice, două fragmente de brățară cu secțiune plan convexă decorate, un rest de brățară spiralică și două fragmente de bare³⁸. Pe baza tipologiei conținutului, depozitul se încadrează în

³⁶ D. Popescu, M. Rusu, *Inventaria Archaeologica. Corpus des ensembles archéologiques*, Roumanie, București, 1, 1966, R 13.

³⁷ Analizele au fost executate de Arbeitsgemeinschaft für Metallurgie des Altertums la Württembergisches Landesmuseum din Stuttgart și au fost ulterior publicate de S. Junghans, E. Sangmeister și M. Schröder, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas. Studien zu den Anfängen der Metallurgie*, vol. 2/1–3, Berlin, 1968, p. 260 sq.

³⁸ M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit in die mittlere Hallstattzeit*, în *Dacia* N.S., VII, 1963, p. 206 (nr. 65); S. Dumitrașcu, *Sânnicolau Român*, în S. Dumitrașcu (coord.), *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 67; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1977, p. 68 sq., pl. 64/1–2.

seria de depozite Arpășel specifică sfârșitului epocii bronzului din Transilvania³⁹. Având în vedere această datare, depozitul probabil poate fi pus în conexiune cu comunitatea ce a habitat grindul de la „Bereac” în acea perioadă.

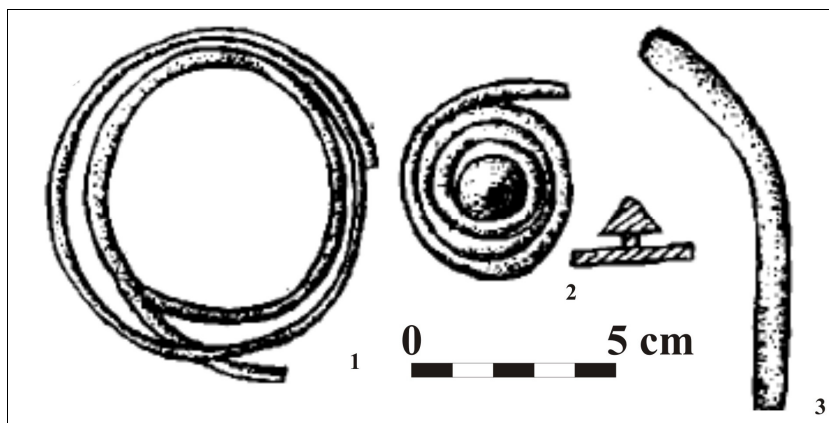

Fig. 10

4. Prima vârstă a fierului

Doar la „Bereac” au fost găsite artefacte aparținând acestei perioade. Descoperirile arheologice sunt foarte puține și se limitează la câteva fragmente ceramice atribuite culturii Gáva de la începutul acestei etape cronologice, o cultură cu încă numeroase trăsături specifice bronzului târziu – practic, acum are loc explozia metalurgică a bronzului –, însă într-un context social și economic diferit de perioada anterioară⁴⁰.

Tot în același sit arheologic mai sunt semnalate câteva fragmente ceramice datate la sfârșitul acestei perioade (Hallstatt D)⁴¹.

³⁹ C. Kacsó, *Der Hortfund von Arpășel, kr. Bihor*, în T. Soroceanu (Bearb. und Red.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS, Band 10, Berlin 1995, p. 93.

⁴⁰ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 42.

⁴¹ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 43. Autorii descoperirii menționează aici un fragment dintr-un *cauldron* dacic arhaic ce-l datează în perioada Hallstatt D (secolele IV–III î.Hr.). Însă se ridică o problemă privind această datare și atribuire cultural-etnică. Etapa Hallstatt D are ca limite cronologice perioada 640–450/400 î.Hr. în această zonă (H. Ciugudean, *The Chronology of the Gáva culture in Transylvania*, în W. Blajer (red.), *Peregrinationes archaeologicae in Asia et Europa Joanni Chochorowski dedicatae*, Kraków, 2012, p. 240, fig. 14). Această perioadă este caracterizată de pătrunderea sciților în Europa Centrală (grupul Sanislău-Nir al culturii Széentes-Vekerzug). Intervalul cronologic indicat de autori aparține perioadei La Tène de mijloc în care se manifestă penetrația triburilor celtice în vestul teritoriului de azi al

II. ZORII ISTORIEI

1. Cea de-a doua vârstă a fierului (perioada La Tène)

Odată cu această perioadă descoperirile arheologice beneficiază și de informații scrise, putând spune că acum se face intrarea în istorie a teritoriului comunei Sânnicolau Român. În nord-vestul României, pe un fond local de tradiție veche tracică, în mixtură cu influențe scitice, cunoscut sub numele de grup Sanislău-Nir, începe să se contureze cultura dacică arhaică.

În prima jumătate a secolului IV î.Hr. încep să pătrundă triburi celtice în vestul României și implicit în spațiul care ne interesează. Sub influența acestei populații se generalizează metalurgia fierului și utilizarea roții olarului, încep să fie bătute emisiuni monetare autohtone și încep să apară formațiuni politice (triburi, uniuni de triburi) pe teritorii întinse.

Caracteristică acestei perioade este apariția ceramicii dacice în necropole și așezări atribuite celților. Acest fapt nu poate fi explicat decât prin intermediul unor relații preponderent pașnice (conviețuire sau comerț).

Cu ocazia cercetărilor arheologice de la Sânnicolau Român „Bereac” a fost descoperită o locuință aparținând acestei perioade. Ea este de formă patrulateră (4,55 x 3,35 m) și este orientată est-vest. Aceasta beneficia de un cuptor sau o vatră situată în colțul de sud-vest, lângă care s-a găsit și lama din fier a unui cuțit. Tot atunci au ieșit la lumină, în poziție secundară, fragmente ceramice celtice provenind de la vase cu grafit în pastă și vase-borcan ornamentate cu striuri și având profilul buzei îngroșat care pot reprezenta fie importuri, ori schimburi comerciale cu comunitățile celtice aflate în zonă. De asemenea, au fost descoperite fragmente ceramice dacice (sec. I î.Hr.–I d.Hr.) lucrate cu mâna, ornamentate cu butoni și brâuri, și vase modelate la roată realizate dintr-o pastă cenușie⁴².

Referitor la circulația monetară în această regiune, avem semnalate câteva descoperiri. În 1972 la Sânnicolau Român, în locul numit „La Ier”, cu ocazia unor lucrări agricole a fost descoperit un tezaur monetar dacic compus din circa 100 de monede dacice din care au fost recuperate 24 de piese. Monedele sunt de tip Toc-Chereluș (Fig. 11) și se datează la sfârșitul secolului II î.Hr.⁴³

României. S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 98.

⁴² S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 43; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 90 sq.

⁴³ Al. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980, p. 159, pl. XVII/5–7; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în

Fig. 11

În 1978 în hotarul satului a fost descoperită o drahmă bătută în anticul Dyrrachium (azi Durrës, Albania)⁴⁴. Se presupune că aceste monede Dyrrachium ar fi fost aduse aici de către mercenarii daci care au luptat de partea lui Pompeius în primul război civil roman (49–45 î.Hr.) și care probabil au fost plătiți în monede de argint.

2. Dacii liberi în epoca romană (sec. II–IV d.Hr.)

În timpul ocupației romane a unei părți a fostului regat al Daciei lui Decebal, populația aflată la apus de Munții Apuseni a trăit în afara noii provincii romane. Chiar dacă și-au dus în continuare aproximativ același mod de viață ca în perioada anterioară, învecinarea cu provincia romană a dus la modificarea culturii materiale a dacilor liberi din Crișana. Acest lucru s-a petrecut atât prin intermediul schimburilor comerciale, cât și prin aculturație.

La Sânnicolau Român „Bereac” cercetările arheologice au scos la lumină nouă gropi cu material dacic de perioadă romană, datate în sec. III, eventual începutul sec. IV d.Hr. Opt dintre acestea aveau ca inventar doar ceramică lucrată cu mâna și la roată. În cea de-a noua au fost găsite și două piese din fier (o seceră și probabil

Crisia, XVIII, 1988, p. 41; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 100.

⁴⁴ Al. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980, p. 159.

un piron), iar pe fundul acesteia se afla și o vatră de foc arsă, de formă ovală. Din cauza prezenței celor două tipuri de ceramică, coroborată cu lipsa locuințelor și dispunerea lor oarecum regulată, autorii cercetării consideră că ele sunt mai degrabă complexe arheologice cu o semnificație proprie, probabil de cult, legate de obiceiurile și practicile agro-pastorale ale comunității dacice⁴⁵.

În perioada 1982–1985 săpăturile de la Sânnicolau Român au dus la descoperirea a două necropole de incinerare aparținând secolelor II–III d.Hr.⁴⁶. Din păcate alte informații privind mormintele acestor cimitire nu au mai fost oferite.

La Roit, cu ocazia unor lucrări de canalizare, a fost scos la suprafață, în perimetrul fostei Ferme Legumicole nr. 2, material ceramic dacic de perioadă romană (sec. II–III d.Hr.)⁴⁷. În raza aceleiași localități, lucrările agricole desfășurate în „Duleul Pietrelor” au scos la suprafață materiale ceramice specifice aceleiași perioade.

O altă descoperire este menționată la Sânnicolau Român „Pusta Petrichii” (Fig. 12), pe un grind ce se ridică din câmpia joasă, la vest de Canalul Colector, unde activitățile agricole au scos la lumină fragmente ceramice și de piatră datând din secolele III–IV d.Hr.⁴⁸.

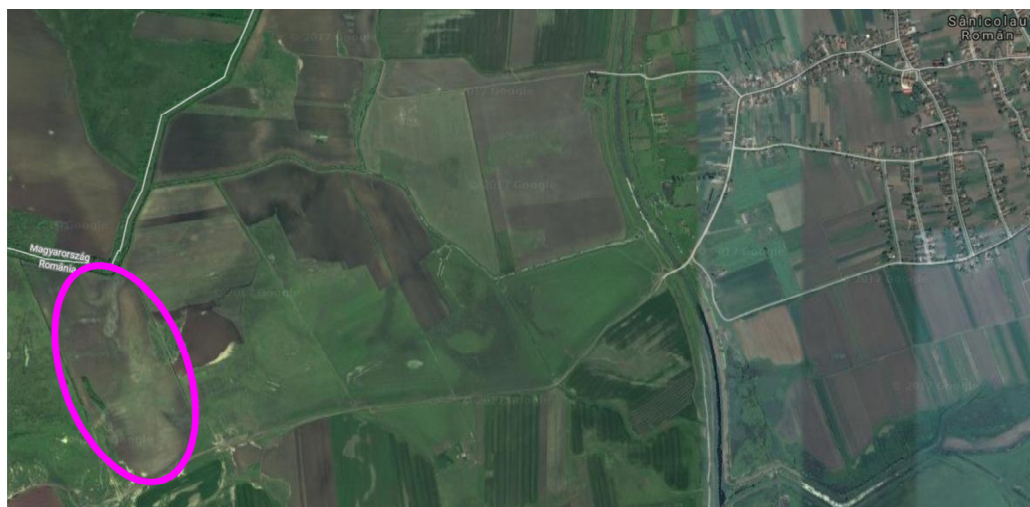

Fig. 12

⁴⁵ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, pp. 43–46; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 100 sq.

⁴⁶ S. Dumitrașcu, *Stadiul cercetărilor arheologice privind mileniul I e.n. în vestul și nord-vestul Munților Apuseni*, în *Crisia* XVI, 1986, p. 12.

⁴⁷ I. Crișan, *Așezări, monumente și descoperiri feudale timpurii și feudale din hotarul comunelor Cefa, Nojorid și Sântandrei jud. Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 137.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 139.

3. Perioada postromană și Evul Mediu timpuriu (sec. IV–VII)

Această epocă este una dintre cele mai puțin cunoscute perioade din nord-vestul României. Acest lucru se datorează în primul rând cantității reduse de material arheologic descoperit. Din zona comunei Sânnicolau Român singurele informații referitoare la acest interval cronologic ni le oferă situl „Bereac”. Aici a fost descoperită ceramică ornamentată cu linii lustruite în rețea și ceramică zgrunțuroasă specifică secolelor IV–V d.Hr.⁴⁹. În același sit arheologic a fost scoasă la lumină o locuință (L 7A) care a fost atribuită secolelor V–VI, fără a ne fi oferite și alte date⁵⁰. Din poziție secundară mai provin fragmente ceramice datate în intervalul cuprins între sfârșitul secolului al VI-lea și prima jumătate a secolului al VIII-lea⁵¹.

4. Perioada migrațiilor târzii (sec. VIII–X)

Una dintre cele mai importante așezări aparținând acestei perioade a fost cercetată arheologic în situl de la Sânnicolau Român „Bereac”. Cu ocazia săpăturilor arheologice au fost scoase la lumină trei locuințe, patru cuptoare de ars ceramică și o dependință a acestora, alături de un impresionant material ceramic.

Locuințele erau patrulate, cu colțuri rotunjite și dimensiuni de aproximativ 4,25 x 3,25 m. Aveau o podină din pământ bătut și, ca instalație de încălzire și probabil de gătit, cuptoare de lut cu bolta realizată din pietre de râu. Inventarul lor nu era foarte bogat. Ceramica era realizată dintr-o pastă nisipoasă, lucrată la roată rapidă, iar ca forme se distinge oala ornamentată cu striuri și benzi de linii simple și în val specifice secolelor VIII–X. Alături de ceramică au mai fost descoperite câteva piese realizate din fier. Ceramica se deosebește de ceramica paleoslavă de tip Praga și de cea de factură avaro-slavă.

Alături de locuințe au mai fost descoperite patru cuptoare de ars ceramică și o dependință (cu dimensiunile de 5,25 x 3,15 m) care a deservit unul dintre cuptoare; această anexă avea și ea un cuptor în interior pentru încălzit și/sau gătit. În cuptoare s-au găsit puține fragmente ceramice lucrate la roată dintr-o pastă nisipoasă, ornamentată în același mod ca fragmentele din locuințe, cu striuri și benzi de linii simple și în val, multe vase fiind arse secundar⁵². Această descoperire

⁴⁹ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 46 sq.

⁵⁰ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 100.

⁵¹ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 47 sq.

⁵² *Ibidem*, p. 54; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, pp.102–104.

indică faptul că la Sânnicolau Român „Bereac” exista un centru local în care se producea ceramică pentru comunitate⁵³.

Caracteristicile ceramicii de aici îi determină pe autorii descoperirii să le atribuie unei perioade romano-bizantine, iar pe S. Dumitrașcu îl face să afirme despre această locuire că reprezintă un „sat «românesc» aflat pe un grind din câmpia joasă a Tisei”⁵⁴. În contextul actual al cercetărilor din vestul României, considerăm că este hazardată și neconstructivă utilizarea și atribuirea pe baze etnice a anumitor tipuri de artefacte, care în realitate au o largă circulație în Bazinul Carpatic al Dunării.

Alte descoperiri aparținând aceleași perioade au fost făcute cu ocazia unor lucrări de canalizare ce au scos la suprafață material ceramic databil în secolele VII–IX în perimetrul fostei Ferme Legumicole nr. 2 de la Roit sau cu ocazia lucrărilor agricole, așa cum este cazul materialelor ceramice descoperite la Roit „Duleul Pietrelor”⁵⁵.

⁵³ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, pp. 48–54.

⁵⁴ S. Dumitrașcu, *Stadiul cercetărilor arheologice privind mileniul I e.n. în vestul și nord-vestul Munților Apuseni*, în *Crisia* XVI, 1986, pp. 17–18.

⁵⁵ I. Crișan, *Așezări, monumente și descoperiri feudale timpurii și feudale din hotarul comunelor Cefa, Nojorid și Sântandrei jud. Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 137.

III. EVUL MEDIU

1. Primele contacte cu ungurii. Organizarea comitatului

Evul Mediu a reprezentat, cu siguranță, o perioadă extrem de importantă pentru localitățile care alcătuiesc astăzi comuna Sânnicolau Român, areal cu tradiții certe, bazate și pe descoperirile arheologice legate de epocile precedente. Din fericire, spre deosebire de multe dintre alte zone ale Bihorului, cea a Sânnicolaului Român, a Cefei, Salontei și a împrejurimilor, a beneficiat de ample cercetări arheologice sistematice, de salvare sau perieghetice, datorate în special a doi dintre importanții arheologi ai Bihorului: profesorul universitar Sever Dumitrașcu și arheologul medievist de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, Ioan Crișan⁵⁶.

Istoriografia a fost și ea generoasă cu Sânnicolaul Român, Roitul și Berechiul, mărturii apărute mai ales în lucrări cu caracter general, dedicate comitatului medieval, bazându-se îndeosebi pe cele câteva mențiuni documentare, conșcrieri și recensăminte care s-au păstrat în arhivele românești sau străine, dar și într-un generos grupaj de articole rezultate de pe urma săpăturilor arheologice efectuate aici.

Mărturiile documentare care amintesc cele trei localități ale actualei comune Sânnicolau Român sunt, în mod firesc, de cea mai mare însemnătate pentru demersul nostru. În Evul Mediu localitățile comunei au avut un parcurs istoric relativ complementar, fără a lipsi în zonă localități care între timp au dispărut. Arealul este totuși privilegiat din punctul de vedere al monumentelor istorice, aici existând un castel medieval, azi dispărut, precum și așezări medievale ale căror vetre au fost dibuite arheologic prin cercetări intruzive și de suprafață ale vrednicilor cercetători mai sus pomeniți.

Zorii evului de mijloc au găsit, după toate probabilitățile, ținutul Sânnicolaului Român ca aparținând voievodatului condus de Menumurut, care se întindea la sud până la Valea Mureșului, în nord până la Someș, estul fiind delimitat de Munții Bihorului și Porțile Meseșului, spre voievodatul lui Gelou, iar Tisa era granița de vest. Aflat în partea central-sudică a voievodatului lui Menumurut, ținutul Sânnicolaului Român a fost populat, chiar dacă nu în număr foarte mare, de români și probabil de mici grupuri de slavi, ultimii, așezați aici în

⁵⁶ Am folosit pentru aprofundarea problemelor legate de arheologia Evului Mediu timpuriu și a celui clasic multe dintre studiile celor doi cercetători, fără de care demersul nostru monografic ar fi fost infinit mai sărac în informații vitale pentru istoria locului în perioadele amintite – n.n.

urmă cu câteva secole, fiind în plin proces de asimilare. Dacă primele conflicte cu cetele de luptători maghiari, conduse de către Tuhutum, Zobolsu și Thosu, datate în prima treime a secolului al X-lea, au însemnat doar supunerea nominală a voievodului și ocuparea temporară a reședinței sale de la Biharea⁵⁷, începând cu secolul al XI-lea, odată cu creștinarea ungurilor și domnia trainică a recent botezatului rege Ștefan I cel Sfânt (1000–1038), a început ocuparea sistematică a Transilvaniei⁵⁸.

Chiar și în aceste condiții, procesul de ocupare a noului teritoriu nu a fost lin. În anul 1068 un puternic atac al pecenegilor și cumanilor, pornit din estul Transilvaniei, atinge și partea sa vestică, atunci fiind devastată și cetatea de la Biharea și probabil și arealul de câmpie din sudul acesteia. Luptele au continuat și doar ridicarea pe tron a tânărului și energicului rege Ladislau I (1077–1095) a dus la concentrarea oștii regatului, situația fiind astfel restabilită.

Din păcate, documentele legate de ocuparea Bihorului de către regalitatea maghiară lipsesc. În acest context putem doar sugera anumite realități, pe baza unor evenimente legate colateral de amintitul proces. Atacul pecenego-cuman din anul 1068, petrecut în timpul domniei regelui Solomon (1063–1074), a primit imediat replica acestuia: oștile maghiare conduse de rege, alături de principii Geza și Ladislau, au trecut Munții Apuseni prin Porțile Meseșului și pădurile *Igfon*, în Transilvania istorică⁵⁹.

În acest context putem socoti că Bihorul era deja la jumătatea secolului al XI-lea integrat în regatul maghiar. Această realitate, la care se va adăuga în scurt timp întreaga Transilvanie, va marca pentru secole o coexistență istorică și demografică cu importante conotații politice și nu numai. Tot în acest context putem aminti și organizarea de către amintitul rege Ladislau I, în anul 1092, a episcopiei romano-catolice de Oradea⁶⁰.

Din punct de vedere administrativ, organizarea comitatului bihorean a avut o importanță deosebită și pentru spațiul cercetat. Trebuie menționat faptul că

⁵⁷ Vezi în acest sens volumele: L. Borcea, I. Țepelea, *Menușorut*, București, 1988, *passim*; Al. Madgearu, *Românii în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca, 2001, *passim*; *Idem*, *Voievodatul lui Menușorut în lumina cercetărilor recente*, în *Analele Universității din Oradea*, 11, 2001, pp. 38–51.

⁵⁸ Folosim termenul de Transilvania în accepțiunea largă, incluzând și părțile de la vestul Munților Apuseni – n.n.

⁵⁹ I. A. Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p. 152 și următoarele.

⁶⁰ Despre întemeierea episcopiei romano-catolice de Oradea vezi recenta contribuție a lui László Kosta, *Întemeierea episcopiei catolice din Bihor*, în *Oradea și Bihorul în Evul Mediu timpuriu. Studii despre istoria Țării Bihorului 1*, Oradea, 2017, pp. 51–100, cu întreaga discuție a „paternității” întemeierii acestei foarte importante instituții ecleziastice în întreg Evul Mediu bihorean.

localitățile comunei Sânnicolau Român au intrat în atenția instituțiilor oficiale foarte devreme, fiind așezate în zona de câmpie, primul areal cucerit de către maghiari. Tocmai în acest context subliniem o realitate medievală sigură, legată de înființarea comitatului Bihor în anul 1111. Faptul că pe parcursul întregului ev de mijloc localitățile cercetate acum vor face parte efectiv din comitat, doar ocupația turcească din a doua jumătate a secolului al XVII-lea ducând la modificarea acestui statut. În mod firesc, prin așezarea lui geografică, Bihorul a fost unul dintre primele comitate organizate la est de Tisa, teritoriul său cuprinzând, la vest, zona de câmpie de la unirea Crișurilor și Barcăului, până la izvoarele lor spre est, Crișul Negru inferior era granița de sud, iar mlaștinile văii Ierului, inclusiv Debreținul, reprezentau granița de nord.

Mulți istorici au socotit, pe bună dreptate credem noi, că comitatul bihorean a reprezentat, în acel început de secol al XII-lea, unul dintre cele mai mari și populate regiuni din cuprinsul părții de est a regatului maghiar⁶¹. În același context mai trebuie amintit și faptul că marile domenii nobiliare și eclesiastice se formează abia în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, la început pe principalele căi de acces: văile inferioare ale Crișului Repede și Barcăului, alături de zonele fără mlaștini din Câmpia de Vest, deci tocmai în spațiul unde se găseau și localitățile aici cercetate.

Marea invazie tătară din anul 1241, care a devastat Oradea și partea de sud-vest a comitatului, a atins cu putere și zona Sânnicolaului Român, chiar dacă documentar aceste așezări nu erau încă pomenite. Din relatările călugărului Rogerius, surprins de tătari la Oradea, reiese doar că unul dintre locurile sale de refugiu, în afara codrilor, a fost bazilica de la Tămașda, *Pons Thomae* (Podul lui Toma) în documentul din anul 1241, târg german aflat totuși la o distanță destul de mică de zona Sânnicolaului Român.

Atestarea documentară destul de târzie a localităților care alcătuiesc azi comuna (Roit la 1291–1294 sub denumirea de *Ruyd*, Sânnicolau Român în anul 1332 sub denumirea de *Sancti Nicolay*, unde preotul local a achitat suma de 22 de groși drept dijmă papală, Berechiu în același an, pomenit sub denumirea de *Barakun*, alături de satele azi dispărute *Thomasci*, aflat la nord de Roit, spre Cheresig și pomenit în documente în anul 1234 drept „pământul lui Thomas” – *terra Thomasci*, în fapt cea mai veche așezare din perimetrul actualei comune Sânnicolau Român, *Nogfalu* la 1338, contopit azi în hotarul Sânnicolaului Român și *Thelek* în anul 1462, a cărui vatră s-a aflat între *Nogfalu* și Sânnicolau Român, contopit probabil ulterior și el cu acesta din urmă) este doar un hazard, cercetările

⁶¹ Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. IV, Cluj-Napoca, 1989, p. 120.

arheologice ducând la concluzia existenței aici a unor așezări mai vechi, majoritatea pe locul sau foarte aproape de actuala vatră de funcționare a satelor de azi⁶².

2. Descoperiri arheologice medieval timpurii și medievale

Cercetările arheologice intruzive sau de suprafață întreprinse în arealul comunei Sânnicolau Român au dus la descoperirea unei palete largi de vestigii și artefacte, precum și a resturilor unor monumente istorice de mult dispărute. În acest context trebuie subliniat un lucru extrem de important legat de așezările care alcătuiesc azi comuna, realitate pe care deja am mai amintit-o: relativ târzia atestare documentară a celor trei entități nu reprezintă nicidecum venirea tardivă a locuitorilor acestor sate pe aceste meleaguri.

Descoperirile medievale timpurii datate în secolele XI–XIII sunt în majoritatea cazurilor urmări ale existenței pe aceleași locuri a unor așezări anterioare, date în secolele VIII–X, fiind în aceste cazuri anterioare venirii ungurilor în regiune. Descoperirile arheologice pe actualele vetre ale satelor Sânnicolau Român, Roit și Berechiu a unor artefacte databile în secolele amintite, precum și a unora mai târzii, pe aceleași vetre, denotă o remarcabilă continuitate de viață, în ciuda unor încercări teribile prin care a trecut regiunea, dacă ar fi să amintim doar marea invazie tătară din anul 1241, pustiirile turcești de la finele secolului al XVI-lea și din a doua jumătate a secolului următor sau războaiele turco-austriece de la jumătatea secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea.

Au fost momentele când un număr extrem de mare de localități din comitatul Bihorului au dispărut, inclusiv din arealul actualei comune Sânnicolau Român, dar, și acest lucru trebuie întotdeauna subliniat, un număr cel puțin la fel de mare de sate și târguri au supraviețuit acestor grele încercări ale istoriei.

Perieghezele întreprinse în așezările comunei au dus la descoperirea unor vetre de sate, cu vechimi, așa cum s-a subliniat deja, mai mari decât cele pomenite documentar. Astfel în punctul Sânnicolau Român – *Ier*, aflat la marginea de sud-est a satului, pe ambele părți ale șoselei dintre localitate și Berechiu, pe malul pârâului omonim, a fost descoperită o vatră de așezare, care reprezintă în fapt satul medieval Sânnicolau Român. Sondajul arheologic executat aici în anul 1983 a dus la descoperirea unei locuințe dotate cu un cuptor având ca inventar fragmente ceramice de vase-borcan și căldări de lut, alături de câteva piese mărunte din fier⁶³.

⁶² I. Crișan, *Așezări medievale din Crișana: secolele X–XIII*, Oradea, 2006, *passim*.

⁶³ I. Crișan, *op. cit.*, p. 195.

Puțin mai departe, la circa 100 de metri spre est, un alt sondaj arheologic executat în anul 1988 a dus la dezvelirea parțială a unei alte locuințe, fragmentele ceramice descoperite fiind identice cu celelalte, datarea lor acoperind secolul al XII-lea. Ceramica este lucrată la roată, pasta fiind nisipoasă, iar decorațiile, simple: linii drepte sau în val, tipic pentru secolul mai sus menționat. Este și intervalul de timp în care a funcționat locuința, dovada fiind o monedă de aramă emisă sub regele Bela al III-lea (1172–1196) descoperită în interiorul acesteia⁶⁴.

Un alt punct cu descoperiri arheologice asemănătoare este cel de la Sânnicolau Român – *Bereac*, situat la vest de sat, nu departe de Canalul Crișurilor. Și în acest caz avem de-a face cu o vatră de așezare, o realitate arheologică a secolelor XI–XIII, suprapusă peste descoperiri mai vechi datând din secolele VIII–IX și IX–X⁶⁵. Cercetările arheologice sistematice din zonă au dus la descoperirea a trei locuințe de formă patrulateră, dintre care două au putut fi cercetate în întregime.

Locuințele aveau dimensiunile de 5,10 x 4,90 m, respectiv 4,50 x 3,75 m, cu marginile rotunjite și podine de lut cu grosime de circa 0,65 m. În toate cele trei locuințe au fost cercetate arheologic instalațiile de foc – cuptoare cu boltă, ultima păstrată doar pe mici înălțimi. Vetrele cuptoarelor sunt puternic arse, realitate care denotă o folosire îndelungată. Alături de una dintre locuințe a fost descoperită o groapă de provizii. Materialul arheologic descoperit a constatat în fragmente ceramice de oale-borcan lucrate la roată, din pastă nisipoasă, ornamentate cu linii în val sau simple, rare. Câteva fragmente de căldări de lut completează paleta descoperirilor de ceramică. Autorii săpăturilor arheologice consideră ultimul tip ceramic ca fiind un import, așezarea fiind una veche românească⁶⁶.

Un al treilea punct arheologic din sat este cel de la Sânnicolau Român – *Grinduri*, un teren arabil aflat la vest de Canalul Crișurilor, spre localitatea Ateaș⁶⁷. Locul pare o vatră de așezare. Din perieghetză a fost recoltat un bogat material ceramic constând în fragmente de vase-borcan și căldări de lut, lucrate la roată din pastă de culoare brună și decorate cu benzi de linii simple, linii în val sau impresiuni. Pe un fragment al fundului unui vas apare o marcă de olar. Cu ajutorul analogiilor, materialul ceramic a fost datat în secolele XI–XII.

⁶⁴ *Idem*, *Sondajul arheologic de la Sânnicolau Român (jud. Bihor) în Analele Univ. Oradea, seria istorie*, I, 1991, pp. 34–35.

⁶⁵ *Idem*, *Așezări medievale din Crișana: secolele X–XIII*, Oradea, 2006, pp. 195–196.

⁶⁶ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, pp. 104–105.

⁶⁷ I. Crișan, *op. cit.*, p. 196.

În urma unor periegeze efectuate în zonă, pe un grind situat la circa 2 km vest de stația de pompare a apei de pe Canalul Crișurilor, în apropierea graniței dintre România și Ungaria, pe locul denumit de localnici *Pusta Petrichii*, au fost descoperite, alături de fragmente ceramice datând din secolele III–IV, și piese datate în secolul al XIII-lea și la începutul celui următor, precum și ceramică ce se încadrează în intervalul veacurilor XIV–XVI. Primele fragmente ceramice constau în vase cu gâtul înalt și buza îngroșată, cele târzii fiind părți ale unor oale, capace și pahare.

Alături de aceste tipuri ceramice au mai fost descoperite câteva mici fragmente de cahle și bucăți de gresie. Este foarte posibil ca în zonă să fi existat o așezare care a funcționat o perioadă mai scurtă de timp, tocmai între secolele mai sus amintite, ea dispărând probabil cu ocazia evenimentelor legate de invazia otomană din anul 1598, care a afectat teribil întreaga zonă de câmpie a comitatului Bihor⁶⁸.

Una dintre cele mai interesante vestigii ale comunei, descoperită pe locul denumit de localnici Sânnicolau Român – *Coștei*, unde, alături de o vatră de așezare cu descoperiri ceramice din secolele XI–XII, se găsește un castel, azi dispărut. Vatra de așezare aparține localității atestate documentar în anul 1338 cu denumirea *Nogfalu*⁶⁹, fiind amplasată la jumătatea distanței dintre Sânnicolau Român și Roit, la circa 200 m est de malul stâng al Canalului Crișurilor. Materialul arheologic descoperit constă din oale-borcan lucrate din pastă nisipoasă, unele decorate cu valuri de linii incizate, precum și din câteva fragmente de căldări de lut, probabil importuri. Datarea ceramicii este secolul al XII-lea. Este evidentă similaritatea ceramicii din toate vetrele de așezare descoperite în sau în preajma Sânnicolaului Român. Avem de-a face cu aceeași localitate, care în timp a roit pe o suprafață relativ mare de teren.

În perimetrul așezării dispărute *Nogfalu* se mai disting, între tufe și pământ, ruinele unei construcții denumite de localnici „*Coștei*” (Fig. 13). Forma este pătrată, protejată cu valuri de pământ marcate cu ziduri, în exterior fiind apărată de șanțuri care încă păstrează o adâncime de 1,5–2 m. Cercetările de suprafață întreprinse la începutul secolului XX au relevat existența aici a unei reședințe nobiliare cu trei aripi, spre sud existând un zid care închidea o curte interioară. Zidurile construcției erau din cărămidă. Castelul era proprietatea lui Nicolae Tholdi de *Nagyfalu*, care în anul 1552 stăpânea atât satul azi dispărut, cât și Sânnicolau Român⁷⁰.

⁶⁸ *Idem*, *Așezări, monumente și descoperiri feudale timpurii și feudale din hotarele comunelor Cefă, Nojorid și Sântandrei*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 139. Pentru a putea obține informații complete despre această descoperire este obligatorie efectuarea unui sondaj arheologic – n.n.

⁶⁹ *Idem*, *Noi descoperiri și interpretări privind satele medievale Sânnicolau Român și Nogfalu*, în *Studii de arheologie. In honorem Doina Ignat* (coord. G. Fazecaș), Oradea, 2014, p. 236.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 237.

Fig. 13

O datare clară a reședinței nobiliare este dificilă, mai multe opinii înclinând spre veacul al XIV-lea. Existența unei cetăți protejate cu val de pământ, mai veche decât cea din cărămidă, nu este cu totul exclusă⁷¹. În anul 1598, marea ofensivă otomană asupra cetății de la Oradea trece prin zonă, castelul fiind incendiat. În acel moment stăpânul locului era Ștefan Tholdy, mort la 1603 într-o bătălie de la Brașov care i-a opus pe imperiali partidei transilvănene antihabsburgice.

După această dată începe declinul castelului și al localității *Nagyfalu*. Generalul austriac George Basta pornește o aprigă campanie de pedepsire a nobililor care au inițiat acțiunile antihabsburgice din anii de după 1600. Barbara Csaky de Palota, văduva lui Ștefan Tholdy, este expropriată forțat. Castelul a devenit în timp, aidoma multor curți nobiliare părăsite, o sursă de material de construcție ieftin pentru locuitorii din jur. Satul *Nagyfalu*, cel mai mare din regiune în anul 1552, când prima conscripție relativ completă a comitatului, realizată sub stăpânirea habsburgică, număra 38 de gospodării față de numai 8 ale Sânnicolaului, începe să decadă, fiind părăsit iremediabil de locuitori în favoarea Sânnicolaului Român⁷². Lucrările agricole din zonă au adus la suprafață, pe lângă un bogat material ceramic, și fragmente de cahle, realitate care denotă existența

⁷¹ Pentru completa lămurire a acestei probleme este necesară și în acest caz executarea unui sondaj arheologic – n.n.

⁷² L. Borcea, *Conscrierea comitatului Bihor din 1552*, în *Crisia*, XXIV, 1994, pp. 246, 250.

unor sobe în interiorul reședinței nobiliare și implicit un nivel de trai rafinat, tipic secolului al XVI-lea.

Trebuie de asemenea menționate câteva descoperiri arheologice de excepție, toate făcute în preajma bătrânei reședințe nobiliare. În anul 1983 a fost descoperit aici un mic tezaur monetar (denumit convențional de către numismați Sânnicolau Român I) constând din șapte oboli maghiari bătuți de regii Vladislav al II-lea (1490–1516) și Ludovic al II-lea (1516–1526) în intervalul 1497–1520/1521⁷³. Este dificil de identificat mobilul ascunderii acestui mic tezaur monetar, dar gândul ne duce inevitabil către catastrofa militară a regatului maghiar din anul 1526 de la Mohács, când oastea țării a fost zdrobită de Semilună, însuși regele Ludovic al II-lea, unul dintre emitenții monedelor din tezaur, căzând cu vitejie pe câmpul de luptă. Șocul a fost imens, mai ales în rândul nobilimii printre ai cărei membri se aflau și cei din familia Tholdy de *Nagyfalu*.

O descoperire excepțională o reprezintă un alt tezaur monetar descoperit la Sânnicolau Român din care s-au păstrat 27 de piese din aur (a fost denumit convențional Sânnicolau Român II) aparținând mai multor emitenți. Tezaurul, găsit întâmplător în anul 1942 pe malul drept al Canalului Crișurilor, nu foarte departe de reședința nobiliară a familiei Tholdy, a intrat în colecțiile numismatice ale Muzeului Național Maghiar.

Piese care alcătuiesc tezaurul au fost bătute de Regatul Ungariei, în fapt o realitate politică fictivă preluată doar în titulatura împăraților habsburgici: un ducat de la împăratul austriac Rudolf al II-lea (1576–1612), bătut în anul 1578, moneda cea mai veche din tezaur, trei ducați de la împăratul Ferdinand al III-lea (1637–1657) bătuți în anii 1638, 1647, 1652 și alți cinci care au ieșit din monetărie sub împăratul Leopold I (1658–1705) în anii 1662 (două piese), 1664, 1665, 1667 (Fig. 14, 15, 16). Moneda de aur bătută la 1667 este cea mai nouă din tezaur. Principelui ardelean Ștefan Bethlen, care a domnit mai puțin de două luni (28.09.1630–26.11.1630), i se datorează un ducat bătut în anul 1630 (Fig. 17). Din diferitele monetării ale Imperiului Romano-German provin șapte ducați, din Provinciile Unite ale Țărilor de Jos, șapte piese, iar din Regatul Brandenburgului și al Prusiei, trei monede⁷⁴. Specialiștii au considerat acest important tezaur alcătuit din ducați de aur, care au o semnificativă valoare în sine ca greutate a metalului prețios, drept unul de acumulare, intervalul de emisie dintre prima monedă, cea mai timpurie (1578), și ultima (1667) fiind de nu mai puțin de 89 de ani.

⁷³ I. Crișan, *op. cit.*, p. 237; Corina Toma, *Tezaure monetare și tezaurizare în Transilvania secolelor XV–XVI/XVII*, Oradea, 2016, pp. 29, 203.

⁷⁴ Corina Toma, *op. cit.*, p. 401.

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Din păcate, nu avem niciun fel de informații cu privire la teaurizator; credem însă că nu putea fi decât o persoană cu puternică potență financiară, nobil sau mare negustor. Este de asemenea dificil de a lega teaurizarea de un eveniment istoric. Anul de batere a celei mai timpurii monede, 1578, nu este marcat de nicio turbulență istorică, la fel ca cel al celei mai vechi monede, 1667. Să nu uităm totuși că în 1667 zona Sănnicolaului Român, ca întreg Bihorul de altfel, era de câțiva ani (1660) pașalâc turcesc; pierderea unei așa de valoroase comori putând fi totuși și jocul hazardului. Să mai remarcăm doar faptul că piesele provin din întreaga Europă: spațiul habsburgic, german, olandez și transilvan.

În anul 2002 a fost descoperit întâmplător, la circa 200 m nord de rămășițele reședinței nobiliare, un frumos inel din bronz cu diametrul de 2 cm, lucrat din platbandă în secțiune elipsoidală. Chatonul are forma ovală, ușor supraînălțată, fiind realizat prin martelare. Decorul constă dintr-o floare, capul inelului fiind

flancat de linii simple⁷⁵. Autorul descoperirii sugerează că inelul provine de la unul dintre mormintele cimitirului satului dispărut *Nagyfalu*, răvășit în timp în urma lucrărilor agricole⁷⁶. Analogiile cu numeroase piese de același tip, descoperite în Banat, datează inelul în intervalul secolelor XII–XIII⁷⁷, fiind astfel una dintre cele mai vechi bijuterii descoperite în această zonă a comitatului Bihor.

O neînsemnată notă dintr-un vechi ziar salontan, extrem de dificil de verificat, amintește de un clopot din biserica ortodoxă din localitate, rechiziționat de autoritățile austro-ungare spre finele Primului Război Mondial, clopot care ar fi fost turnat către sfârșitul secolului al XIV-lea și ar fi aparținut familiei nobiliare Tholdi⁷⁸. Informația, aproape imposibil de confirmat, ziarul neoferind nici măcar o fotografie a acestuia, ne îndeamnă la a socoti că în veacul amintit în localitate funcționa o biserică, realitate posibil de acceptat tocmai prin prisma primei forme cu care satul apare în mențiunea documentară din anul 1332, când aici este amintit un preot care plătește dijma papală: *sacerdos de villa Sancti Nicolay*⁷⁹. Să mai menționăm doar faptul că practica rechiziționării clopotelor pe parcursul Primului Război Mondial în statul dualist devenise la un moment dat comună, bronzul acestora fiind extrem de prețios la turnarea tunurilor.

Descoperiri arheologice au fost făcute și în arealul celorlalte două localități care alcătuiesc comuna Sânnicolau Român: Roit și Berechiu. În ambele cazuri avem de-a face cu vetre de sat, în fapt vechile poziționări ale localităților, care au roit în timp.

În cazul localității Berechiu a fost delimitată, tot cu ajutorul unor cercetări arheologice de suprafață, o vatră de așezare, în fapt vechiul loc al satului. Localizat între două râuri mlăștinoase denumite de locuitori *Ier*, acestea se unesc la vest de localitate, de unde mai apoi se varsă în Canalul Crișurilor. Locul unde au fost descoperite fragmentele ceramice poartă denumirea de *Cânepiște*, fiind localizat la sud de sat, pe terasa înaltă a Ierului. Secolele XI–XIII le corespund mai multe fragmente de căldări de lut, material ceramic tipic pentru migratori, dar care, cel puțin în secolele XII–XIII, moment după care acest tip ceramic dispare, a fost nu numai folosit, ci și probabil produs de populația locală românească.

În cantități mult mai mari au fost descoperite fragmente ceramice datând din secolele XIV–XVI. Între descoperiri sunt semnalate buze, toarte și capace de vase de culoare cărămidie, lucrate la roată rapidă din pastă de calitate medie și bună, conținând nisip cu bobul mic și mijlociu. A mai fost găsit un fund de pocal de

⁷⁵ I. Crișan, *op. cit.*, p. 238.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 238.

⁷⁷ D. Țicu, *Arta medievală minoră din Banat*, Timișoara, 2009, pp. 42–43.

⁷⁸ I. Crișan, *op. cit.*, p. 238.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 235.

culoare cenușiu albicioasă, lucrat într-o pastă fină, fără nisip. Analogiile cu alte descoperiri din zonă (Oradea, Cefa) permit datarea acestui vas în secolele XV–XVI. A fost descoperit și gâtul unui mic fragment de flacon de sticlă⁸⁰.

Descoperirile dateate în secolul al XVI-lea, alături de încetarea locuirii în arealul mai sus amintit, ne pot sugera o realitate istorică ce s-a repetat adeseori în zonă la finele secolului al XVI-lea: pustiirile datorate invaziei otomane de la 1598, care a atras după sine, uneori, dispariția definitivă a unor așezări. Credem că în cazul Berechiului vatra satului vechi, cel de la locul numit de localnici *Cânepiște*, a dispărut tocmai din cauza aceluia teribil eveniment, sătenii „reîntemeind” așezarea după un timp relativ scurt, tocmai pe actualul amplasament contemporan al satului. Era o practică frecventă în epocă și nu vedem de ce nu s-ar putea aplica și în cazul nostru particular, cel al Berechiului.

Descoperiri arheologice au fost făcute și în cealaltă localitate componentă a comunei, la Roit. În partea de nord a satului, pe locul numit *Satul Nou*, au fost descoperite, alături de fragmente ceramice mai vechi, și câteva piese datând din secolele XI–XIII, fiind cu siguranță locul vetrei mai vechi a satului. Este un nou exemplu de roire a unor așezări de lungă durată, realitate deseori întâlnită în Evul Mediu timpuriu și în cel clasic⁸¹.

Foarte interesante sunt ruinele unei biserici păstrate la nord de sat, în stânga șoselei care merge spre Cheresig, în punctul denumit convențional *Ferma legumicolă nr. 2*. În fapt sunt două fragmente de zidărie, două colțuri de construcție din cărămidă. Cel dinspre vest, având dimensiunile de 2,50 x 1,70 m și înălțimea de 2,70 m, se află la 4,50 m distanță de celălalt fragment de zidărie care are dimensiuni ceva mai mici: 1,65 x 1,50 m, înălțimea păstrată fiind de 2,50 m. Ruinele au fost considerate ca parte a unuia dintre colțurile absidei poligonale a unei biserici de mici dimensiuni, respectiv colțul navei acesteia. Lățimea absidei, care era semicirculară pe interior, era identică cu cea a navei. Se pare că în exterior absida altarului bisericii se sprijinea pe contraforți⁸². Este foarte posibil ca biserica să fie parte a satului dispărut *Thomasci*, pomenit documentar în anul 1234 sub forma *terra Thomasci*, mai apoi în anii 1291–1294 sub forma *Tamasy*, pentru ca ultima mențiune documentară să fie din anul 1599 sub forma *Thamassy*⁸³.

⁸⁰ *Idem*, *Așezări, monumente și descoperiri feudale timpurii și feudale din hotarele comunelor Cefa, Nojorid și Sântandrei*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 129; vezi și *Idem*, *Așezări medievale rurale din Crișana: secolele X–XIII*, Oradea, 2006, p. 117.

⁸¹ *Idem*, *Așezări medievale rurale din Crișana: secolele X–XIII*, Oradea, 2006, p. 186.

⁸² *Idem*, *Așezări, monumente și descoperiri feudale timpurii și feudale din hotarele comunelor Cefa, Nojorid și Sântandrei*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 137; autorul publică și un plan parțial al micii biserici în același studiu, la pagina 157.

⁸³ L. Borcea, *Bihorul medieval. Oameni. Așezări. Instituții*, Oradea, 2005, p. 333.

Importante sunt și observațiile autorului perieghezei din zonă. Acesta semnalează, pe lângă o mare cantitate de cărămizi și fragmente ceramice datate în secolele XV–XVII, și alte fragmente de zidărie intersectate de lucrările de canalizare efectuate în zonă⁸⁴. Nu credem că ne hazardăm prea mult dacă socotim fragmentele de zidărie, descoperite cu ocazia lucrărilor de canalizare, drept urme ale unei alte reședințe nobiliare, biserica putând funcționa atunci, cel puțin în prima ei fază de funcționare (secolele XIII–XIV?), drept o capelă de curte, ulterior devenind biserică parohială⁸⁵. Autorul perieghezei socotește că există o bună asemănare planimetrică între biserica de la Roit – *Ferma legumicolă nr. 2* și biserica cnezială de la Remetea, cu datare în a doua jumătate a secolului al XIII-lea sau începutul veacului următor⁸⁶. Dispariția localității este sigur legată de des pomenita invazie turcească din anul 1598, care a pustiit întreaga regiune.

Ca o concluzie legată de modul de construcție a reședinței nobiliare de la Sânnicolau Român – *Coștei* și a bisericii de la Roit – *Ferma legumicolă nr. 2*, remarcăm ridicarea ambelor edificii în cărămidă, realitate la care constructorul a fost împins tocmai de lipsa acută a pietrei în zonă. Cea mai bună analogie pentru un astfel de mod de construcție este cea a donjonului de la Cheresig, aflat la nord de monumentele noastre, care a fost ridicat tot din cărămidă, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea⁸⁷.

De-a lungul întregului Ev Mediu localitățile care astăzi alcătuiesc comuna Sânnicolau Român au fost sate de mărimi medii spre mici. Doar în cazul localității dispărute *Nagyfalu*, în mijlocul căreia a funcționat reședința nobiliară a familiei Tholdy, avem de-a face cu o aglomerare mai mare de locuitori: conscripția, realizată de administrația habsburgică la 1552, numărând aici 19 porți cu 38 de gospodării și circa 145 de locuitori, cifră care apropie așezarea de cea a unui târg⁸⁸.

Zona Sânnicolaului Român a respectat în întreg evul de mijloc structura socială generală a ținuturilor rurale ale comitatului și ale Transilvaniei. În acel context putem afirma cu certitudine că în privința clasei sociale inferioare, în cazul nostru țărănimea, era cea mai numeroasă în fapt, cu o pondere de cel puțin 95% din totalul populației. Existau apoi și un număr relativ mic de meșteșugari, concentrați, cu siguranță, în majoritate covârșitoare, în localitatea dispărută *Nagyfalu*, aflată alături de reședința nobiliară a familiei Tholdy, dar poate și celelalte localități.

⁸⁴ I. Crișan, *op. cit.*, p. 157.

⁸⁵ Și în acest caz se dovedește utilitatea unor sondaje arheologice – n.n.

⁸⁶ I. Crișan, *op. cit.*, p. 157.

⁸⁷ Pentru detalii vezi: Al. Avram, *Fortificații medievale din Crișana*, în *Biharea*, I, 1973, *passim*.

⁸⁸ Specialiștii în demografia istorică au socotit o cifră de 4,5 persoane pentru o familie pentru secolele XV–XVII, realitate pe care am transpus-o și la exemplul de aici – n.n.

Așa cum am arătat deja, țăranimea dependentă reprezenta majoritatea covârșitoare a populației ținutului. Ea era formată din românii ajunși în stare de iobăgie pe domeniile bisericești și nobiliare laice. Ei aveau, asemenea tuturor țăranilor de această stare din Transilvania, obligații în produse (natură), muncă și bani față de feudal, rege și înalta instituție bisericească episcopală, recte cea catolică. Printre ele este un fapt notoriu abuzul practicat față de supușii ortodocși, care, deși nu trebuiau oficial să plătească dijma față de biserica catolică, erau uneori siliți la achitarea acesteia.

Darea tradițională a românilor față de rege era „datul oilor” (*quingagesima*), adică achitarea la fiecare 50 de oi a uneia, a unui miel și a unei mioare. Este semnificativ faptul că datul oilor se percepea în toate regiunile Transilvaniei, semn pe de o parte al individualității sale în cadrul regatului maghiar, dar și al caracterului său cvasiromânesc⁸⁹. Aici trebuie, totuși, subliniat faptul că un număr relativ restrâns de țărani maghiari aveau și ei condiția de iobagi, mai ales în cazul celor care trăiau izolați de masa coloniștilor privilegiați.

Puținii meșteșugari locali se îndeletniceau în special cu fierăritul, potcovitul cailor și probabil și turnarea unor unelte agricole. Condiția lor modestă, poate cu ceva deasupra țăranilor dependenți, le-a permis uneori să-și vândă o parte din produse la târgurile din apropiere.

Tipologia satelor din zona Sănnicolaului Român era specifică așezărilor de câmpie, ridicate de multe ori pe grindurile care se șteau în zona mlăștinoasă care cuprindea atunci întreaga regiune. Satele se caracterizau prin izolarea relativă a gospodăriilor și dispersarea lor. În jurul fiecărei locuințe exista o parcelă, sistematizarea fiind extrem de relativă. Era posibil ca în mijlocul acestor sate să fi existat o mică piață (*forum*), unde se țineau târgurile și unde uneori se afla biserica.

În acele vremuri viața cotidiană a țăranilor avea reguli simple, împărțite riguros între muncile câmpului, datoriile senioriale și păstrarea sărbătorilor religioase. Un element extrem de important al vieții sociale a locuitorilor era reprezentat de locuință, pe atunci un adăpost util atât pentru om, cât și pentru animale. Ridicate fără excepție din lemn, ele aveau o tipologie simplă, cuprinzând trei modele generale. Tipul cel mai simplu includea locuința propriu-zisă, alcătuită, de obicei, dintr-o singură încăpere, la care se adaugă grajdul. Al doilea tip cuprindea mai multe acareturi în jurul construcției centrale. În sfârșit, tipul cel mai evoluat adăuga locuinței cu mai multe încăperi grajdul, staulul, cuptorul de copt pâine etc.

⁸⁹ Al. Doboși, *Datul oilor (Quingagesima). Un capitol din istoria economică a românilor din Transilvania*, București, 1936, *passim*; Trebuie adăugat un fapt extrem de interesant, și anume că doar locuitorii din Slavonia, regiune aflată în Evul Mediu în sud-vestul regatului maghiar, locuită masiv de o populație slavă, mai exista o dare specifică regiunii – *marduruna* –, adică darea pieilor de jder – n.n.

În multe cazuri locuințele erau semiîngropate, dar, mai rar, avem încă și bordeie pentru locuit. Pereții de împletituri erau lipiți cu o lutuală amestecată cu paie mărunțite (tocate). Acoperișul, în două ape, era din paie sau stuf. Ferestrele erau mici, fiind dublate cu obloane. Mobilierul țăranesc era, la rândul-i, destul de puțin numeros și rudimentar. Lada de zestre păstra îmbrăcămintea mai aleasă și textilele de casă. Patul din lemn era umplut cu paie și așternut cu țeșături masive pe post de acoperământ. O masă simplă și câteva lavițe încheiau acest modest inventar. Vasele folosite la gătit și mâncat erau din ceramică, multe cumpărate pe produse agricole personale din târgurile din apropiere care se țineau periodic. Iluminatul era realizat cu ajutorul lumânărilor din seu de oaie, doar în casele mai avute fiind prezent sfeșnicul realizat din material ceramic. În general locuințele celor mai avuți se concentrau spre „centrul” satelor, sărmanii populând „periferiile”.

În „economia” internă a unui sat, un rol extrem de important era jucat de instituția bisericii. În general, omul simplu medieval, așa cum au fost majoritatea covârșitoare a locuitorilor satelor analizate în cercetarea noastră, a fost dotat cu un orizont limitat, mărginit mai ales la localitatea, ogorul, pășunea sau pădurea din preajmă. Profund religios, a frecventat cu conștiinciozitate biserica supunându-se întru totul canoanelor sale.

Fig. 18

În privința familiei Tholdy, stăpână mult timp în regiune, stă mărturie curtea nobiliară de la Sânnicolau Român – *Coștei* (Fig. 18), centrul său de putere, care în lipsa unor cercetări arheologice intruzive nu poate să ne releve foarte multe informații despre traiul cotidian al nobililor de aici. Totuși, putem aminti faptul că

familia Tholdy a fost o tipică familie nobiliară de mărime mijlocie, atât de numeroase în întreaga Transilvanie. Traiul acesteia rezidă din puținele mărturii arheologice care ne-au rămas în privința castelului: folosirea în construcție a unor cărămizi de cea mai bună calitate, funcționarea sigură a unor sobe de cahle în interior, instalații care au ridicat confortul pe timpul anotimpului friguros, precum și neîndoielnică prezență a slujitorilor care aveau grijă de curte, creionează foarte succint o viață cotidiană relativ îndestulătoare.

Ca o concluzie rezultată din analiza descoperirilor arheologice aparținând Evului Mediu timpuriu și celui clasic (secolele XI–XVII) se desprinde în primul rând cea legată de viața rurală care a caracterizat toate localitățile de azi ale comunei: Sânnicolau Român, Roit și Berechiu, precum și pe cele azi dispărute: *Thomasci* și *Thelek*, poate cu excepția satului *Nagyfalu*, care, aflat în imediata vecinătate a curții nobiliare a familiei Tholdy, a avut o șansă de a crește, stopată de evenimentele turbulente din anul 1598.

Existența unei curți nobiliare la Sânnicolau Român – *Coștei* a fost o realitate tipică Evului Mediu, moment în care familiile privilegiate s-au așezat de obicei în centrul lor domenal. Interesantă este și păstrarea unor vestigii ale bisericii din localitatea azi dispărută *Thomasci*, în contextul în care monumentele medievale s-au păstrat, fie și ruinate, într-un număr mic în această regiune de câmpie, loc de pătrundere spre nord în două rânduri a armatelor otomane (1598, 1660) și cel puțin de același număr de ori a celor habsburgice (1551–1556, 1692). A rezultat un proces accentuat de depopulare a regiunii în veacurile XVI–XVII, fapt dovedit și de realitatea din arealul Sânnicolaului Român: trei localități au continuat să existe până în zilele noastre, dar alte trei au dispărut tocmai în intervalul mai sus amintit.

O statistică realizată recent a stabilit că în districtul *Kiskereser*, aflat la sud de Crișul Repede, în arealul proxim al Sânnicolaului Român, existau în anii 1587–1588 un număr de 44 de sate cu 512 gospodării, pentru ca numai 11 ani mai târziu, la 1599, la un an de la prăpădul invaziei otomane asupra cetății de la Oradea, numărul lor să scadă la 31, cu doar 103 gospodării. Reculul în privința numărului de sate a fost mare (- 30%), dar cel legat de numărul gospodăriilor a fost de-a dreptul catastrofal (- 80%)⁹⁰. Situația nu se va îmbunătăți decât sporadic după 1606, când trupele imperiale s-au retras din zonă, pentru a regresa din nou cu prilejul luptelor dure din răstimpul asediilor de la cetatea Oradei din anii 1660 și 1692.

⁹⁰ L. Borcea, *op. cit.*, p. 229.

IV. IZVOARELE SCRISE MEDIEVALE ȘI MODERNE

Localitatea Sânnicolau Român este atestată documentar în anul 1332 sub numele de *sacerdos de villa Sancti Nycolay*, adică *preoții din satul Sfântului Nicolae*, într-un document referitor la dările senioriale⁹¹. La mai bine de un veac, documentele vremii vorbesc despre stăpânii moșiei, cei din neamul Tholdy, pomeniți în două acte juridice emise în anii 1462 și 1485⁹². În anul 1478 așezarea este amintită cu numele *Zentmiklos*.

Pentru veacul al XVI-lea ne sunt de folos informațiile furnizate de ultima conscriere fiscală întocmită de Episcopia Romano-Catolică de Oradea în 1552, pentru că cinci ani mai târziu episcopia va fi desființată de furia bihorenilor ce îmbrățișaseră doctrina Reformei, care pătrunsese de curând în comitat. Așadar, în acel an satul aparținea nobilului Nicolai Tholdy, care deținea aici patru porți iobăgești.

Conform normei demografice propuse de istoricul și academicianul clujean David Prodan, care aproxima media de șase membri pentru o familie la acea epocă⁹³, populația așezării s-ar fi cifrat la 48 de suflete⁹⁴. În imediata apropiere a Sânnicolaului se afla așezarea Nagyfalú (*Satu Mare*), unde același moșier deținea nouăsprezece porți iobăgești. Aplicând aceeași normă demografică, rezultă că în sat ar fi viețuit un număr de 228 de suflete, cifră ce vine să confirme că așezarea își merita pe deplin numele⁹⁵. Cele două localități vor fuziona mai târziu.

În proximitatea hotarelor Sânnicolaului se mai află și pusta Libárd (*Libárdi puszta*), despre care s-a formulat opinia că ar putea fi vorba de proprietatea omonimă pomenită în actul de donație a regelui Andrei al II-lea în favoarea maestrului Demetriu, în 1234, beneficiu retras însă de prințul Koloman. În aceeași zonă se găsesc ruinele cetății edificate aici de cei din neamul Tholdy și care, până la ocupația turcească, va fi cunoscută după numele familiei care a edificat-o.

La scurtă vreme după momentul cuceririi Oradei și apoi a Bihorului de către armatele austriece, pe 28 mai 1692 administrația habsburgică va întreprinde o nouă

⁹¹ *** *Documente privind Istoria României*, Seria C Transilvania, vol. b III, Editura Academiei RPR, București, 1951, p. 69.

⁹² Jakó Zsigmond, *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Sylvester Nyomda RT, Budapest, 1940, p. 353.

⁹³ David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul XVI*, vol. II, Editura Academiei RSR, București, 1968, p. 837.

⁹⁴ Liviu Borcea, *Conscrierea Comitatului Bihor din 1552*, în *Crisia*, nr. XXIV din 1994, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, p. 250.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 245.

conscriere pentru ca Viena să-și poată face o imagine asupra realităților economice și demografice rezultate în urma confruntărilor militare desfășurate în aceste locuri și spre a identifica cu această ocazie nevoile bănești reclamate de reconstrucția noilor achiziții teritoriale. Cu această ocazie, conscriptorii austrieci înregistrează satul Sânnicolau (*Szent Miklós*) în rândul așezărilor pustiite și părăsite de foarte multă vreme⁹⁶. Enciclopedistul maghiar András Valyi afirmă, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, că localitatea ar fi fost repopulată cu bihoreni veniți din părțile Beiușului⁹⁷.

De altfel, numele de astăzi al localității Sânnicolau Român (*Oláh-Szentmiklós*) este consemnat documentar în anul 1808 (Fig. 19, 20). Tot atunci este notată familia princiară Eszterházy ca fiind proprietară a așezării, cu toate că cel mai mare moșier din sat era la acea vreme Lovassy Ferencz. Pe la mijlocul veacului al XIX-lea Fényes Elek scria că satul avea 1.350 de locuitori și că aceștia munceau o suprafață de 3.680 de iugăre. El mai precizează că n-ar fi existat vreun moșier care să-și gospodărească în regim propriu averea funciară și că localnicii ar presta muncile agricole pentru familia Eszterházy în baza unor contracte de arendă și a altora de folosință perpetuă acordată pentru loturile individuale din posesia fiecărui sătean⁹⁸.

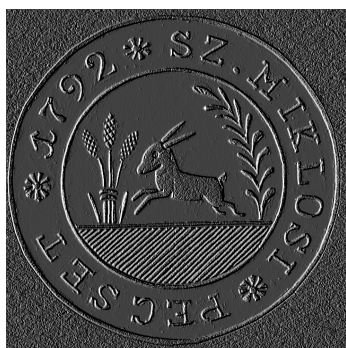

Fig. 19

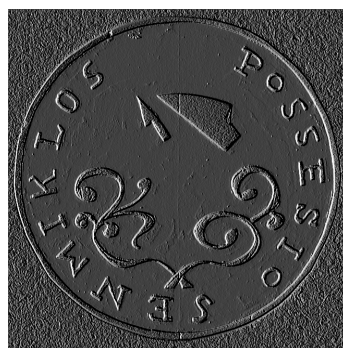

Fig. 20

În aceeași perioadă, mai precis în anul 1851, Episcopia Romano-Catolică a Oradei întocmește o lucrare istorică și statistică referitoare la situația confesională a protopopiatelor și a parohiilor din jurisdicția sa teritorială. Sunt înregistrați în Sânnicolau 1.740 de ortodocși, doi romano-catolici și șapte calvinii⁹⁹. Recensământul întocmit de autoritățile maghiare în anul 1910, asupra căruia planează blamul incorectitudinii, modifică, însă nesemnificativ, imaginea compoziției etnice a

⁹⁶ Mezösi Károly, *Bihar Vármegye a Török Uralom Megszűnése Idejében (1692)*, Budapest, 1943, p. 118.

⁹⁷ András Valyi, *Magyar országnak leírása*, Kiralyi Magyar Universitásbéli, Buda, 1799, pp. 386–387.

⁹⁸ Fényes Elek, *Magyarország leírása*, Nyomatott Beimelnél, 1847, p. 118.

⁹⁹ *** *Schematismus Historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Latinorum*, Nagyvárad Római Katolikus Püspökség Varadinum Script Kiadó, 2010, p. 69.

localității. Sunt consemnați 2.517 locuitori, dintre care 2.404 români și 112 maghiari. Sub aspect confesional, 2.405 locuitori s-au declarat ortodocși, 50 reformati și 38 israeliți, ceea ce înseamnă că 24 dintre români au fost înregistrați drept maghiari.

Localitatea Berechiu este atestată documentar în anul 1332 sub numele *sacerdos de villa Barakun*, adică *preoții din satul Berechiu*, tot într-un document referitor la dările senioriale¹⁰⁰. Mai este pomenit apoi în diferite documente juridice și fiscale în anii 1333, 1406 și 1477 sub numele Barakun, iar mai târziu Barakon¹⁰¹.

În conscrierea proprietăților Episcopiei Romano-Catolice din 1552, satul se afla în stăpânirea Capitlului Romano-Catolic. Instituția ecleziastică amintită deținea aici 21 de porți iobăgești, ceea ce înseamnă că, aplicând norma demografică a vremii, în sat viețuiau 252 de suflete, un număr destul de mare pentru epoca respectivă¹⁰². După aproape un secol și jumătate, în 1692, când austriecii îi vor alunga pe turci din Oradea și din Bihor, conscriptorii imperiali vor găsi satul (*Barakon*) pustiit și părăsit, semn al vitregiilor abătute asupra locuitorilor pe timpul desfășurării ostilităților militare dintre cele două puteri continentale¹⁰³.

Informațiile legate de evoluția satului pentru veacul următor sunt destul de sărace. În lucrarea statistică întocmită de Episcopia Romano-Catolică la mijlocul veacului al XIX-lea sunt înregistrați 415 ortodocși și doi romano-catolici¹⁰⁴. Sporul demografic nu va cunoaște însă vreo dinamică accelerată în următoarea jumătate de secol, astfel că în anul 1900 în sat sunt notați 442 de locuitori, aceștia locuind în 69 de case. Monografia întocmită în acel an mai amintește că edificiul bisericii ortodoxe a satului a fost ridicat de credincioși în anul 1830¹⁰⁵.

Localitatea Roit este atestată documentar în anul 1291 sub numele *Ruyd* în socotelile de dijmă ale Episcopiei Romano-Catolice de Oradea, cu o sarcină seniorială

¹⁰⁰ *** *Documente privind Istoria României*, Seria C Transilvania, vol. b III, Editura Academiei RPR, București, 1951, p. 50.

¹⁰¹ Rácz Anita, *A Régi Bihar Vármegye Településneveinek. Történeti-Etimológiai Szótára*, Debrecen, 2007, p. 41.

¹⁰² Liviu Borcea, *Conscrierea Comitatului Bihor din 1552*, în *Crisia*, nr. XXIV din 1994, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, p. 250.

¹⁰³ Mezösi Károly, *Bihar Vármegye a Török Uralom Megszűnése Idejében (1692)*, Budapest, 1943, p. 118.

¹⁰⁴ *** *Schematismus Historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Latinorum*, Nagyvárad, Magyar Katolikus Püspökség Varadinum Script Kiadó, 2010, p. 69.

¹⁰⁵ Borovszky Samu, *Bihar Vármegye és Nagyvárad*, Budapest, 1901, p. 44.

de o uncie, la vremea respectivă fiind arondată cercului fiscal al Arhidiaconatului de Călata¹⁰⁶. În aceeași perioadă este pomenită existența unei biserici în sat și totodată este pomenit și stăpânul domenal, Capitlul Episcopiei Romano-Catolice de Oradea, pentru care sătenii prestau dijmă în valoare de 20 de groși.

În anul 1406, regele Sigismund de Luxemburg reînnoiește actul de donație a moșiei Roit către Capitlul Catolic¹⁰⁷. În conscrierea anului 1552, Capitlul este notat ca proprietar al unui număr de 24 de porți iobăgești. Asta înseamnă că, aplicând norma demografică specifică vremii, în sat viețuiau 288 de suflete¹⁰⁸.

Conscrierea efectuată de austrieci în 1692, după alungarea turcilor din Bihor, găsește satul pustiit și părăsit¹⁰⁹. Alte informații privitoare la evoluția așezării nu vom mai avea până către mijlocul veacului al XIX-lea. Astfel, lucrarea statistică întocmită de Episcopia Romano-Catolică de Oradea în 1851 indică faptul că locuiau în sat 670 de ortodocși, patru romano-catolici și patru israeliți¹¹⁰.

Peste o jumătate de secol, populația a urcat la 940 de locuitori, care ocupau 175 de case, după cum ne relevă lucrarea monografică a comitatului. Tot de aici aflăm că biserica ortodoxă din sat a fost edificată de credincioși în anul 1700¹¹¹ (Fig. 21, 22).

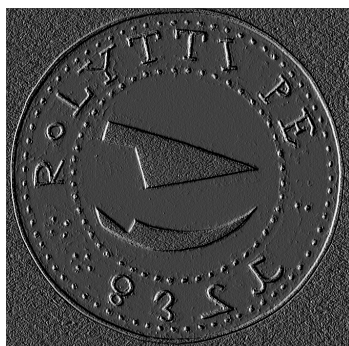

Fig. 21

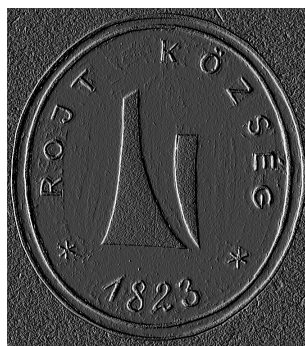

Fig. 22

¹⁰⁶ *** *Documente privind Istoria României*, Seria C Transilvania, vol. II, Editura Academiei RPR, București, 1951, p. 343.

¹⁰⁷ Jakó Zsigmond, *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Sylvester Nyomda RT, Budapest, 1940, p. 331.

¹⁰⁸ Liviu Borcea, *Conscrierea Comitatului Bihor din 1552*, în *Crisia*, nr. XXIV din 1994, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, p. 246.

¹⁰⁹ Mezösi Károly, *Bihar Vármegye a Török Uralom Megszűnése Idejében (1692)*, Budapest, 1943, p. 118.

¹¹⁰ *** *Schematismus Historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Latinorum*, Nagyvárad, Római Katolikus Püspökség Varadinum Script Kiadó, 2010, p. 69.

¹¹¹ Borovszky Samu, *Bihar Vármegye és Nagyvárad*, Budapest, 1901, p. 140.

V. REALITĂȚILE ECONOMICE ȘI SOCIALE ALE EPOCII MODERNE

Către sfârșitul veacului al XVIII-lea administrația habsburgică a ordonat derularea unui recensământ de natură economică în toate comitatele Ungariei, inclusiv în cele transilvănene¹¹². Acțiunea nu urmărea în sine să oglindească structura masei de contribuabili, și ca atare să întocmească evidența nominală a acestora, ci avea menirea să înregistreze zestrea funciară a fiecărei localități din perspectiva eficienței sale agricole. Din acest motiv materialul a fost partajat în două secțiuni, anume părțile bune (*beneficia*) și părțile rele (*maleficia*), pentru fiecare sat în parte¹¹³.

Totodată ancheta urbarială urmărea să controleze modul în care stăpânii domeniali și-au însușit și s-au conformat reglementărilor ordonate de împărăteasa Maria Terezia în materia contractelor ce vizau raporturile dintre moșieri și iobagii care viețuiau pe pământurile lor¹¹⁴.

Prima așezare recenzată, dintre localitățile actualei comune Sânnicolau, a fost Berechiul, operațiunile încheindu-se aici pe 15 octombrie 1769, când din partea localnicilor au fost prezenți și au iscălit documentele anchetei urbariale reprezentanții aleși, respectiv primarul (*biró*) Toda Butca (*Butka Toda*) și jurații (*esküdt*) Florea Babău (*Babó Flóre*), Matei Sabău (*Szabó Máté*) și Ioan Șinca (*Sinka János*).

Documentul debutează cu constatarea că stăpânul domenal nu încheiase niciun fel de contract urbarial cu țăranii de pe moșia sa și că serviciile prestate de aceștia din urmă către proprietar se derulau după vechile înțelegeri feudale. „Urbariu nu există, dar este adevărat că s-au prestat de-a lungul timpului robote și taxe după vechea rânduială nobiliară a județului, practică aflată în uz și astăzi – se precizează în anchetă. Nici contracte nu sunt, dar regulamentul iobăgesc se aplică în continuare atât iobagilor, cât și jelerilor”¹¹⁵.

În beneficiul Capitulului Catolic sătenii prestau o serie de obligații, precum aratul pământurilor, trei părți din recolta de vin, coseau, recoltau, culegeau, strângeau fân și-l cărau la Oradea, săpau apoi porumbul, iar la recoltare îl cărau tot

¹¹² Magyar Országos Levéltár (Arhivele Naționale Maghiare), fond E 156. *Urbaria et Conscriptiones*.

¹¹³ Bodo Edith, *Urbariul universal din 1759 pentru comitatul Bihor – verigă a reglementării urbariale din 1767*, în *Analele Universității din Oradea*, Seria Istorie-Arheologie, tomul XV/2005.

¹¹⁴ Balázs Éva, *A váradi püspökség jobbágyainak megmozdulása a XVIII. század közepén* în *Századok*, 1950, p. 325.

¹¹⁵ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *Az Urbúrrendezés forrásai Bihar Vármegyében*, vol. III (Belényesi Járás), Debrecen, 2004, pp. 26–28.

la Oradea, cale de două mile. De asemenea, din pădurea domenală, numită „Babostyán”, trebuiau să taie metri steri de lemne pe care să le transporte la Oradea, de unde se întorceau cu cărămizi. Toate aceste servicii erau efectuate cu cel puțin 13 iobagi.

Alteori, înainte de aceste munci, 12 zile nu se presta nimic, dar acum – după cum se precizează în document – „această prestație este de șase zile și o desfășoară toți în Pusta Ioșia în slujba Capitlului”. Conscriptorii mai află că tot iobagii erau cei care transportau vinul și pălınca pentru crâșma domenală de la Uileac, aflată la o distanță de 3 mile, de unde se întorceau încărcăți la Oradea cu $46\frac{1}{4}$ de stânjeni de lemne. În plus, fiecare iobag mai plătea și o taxă de câte un florin.

În capitolul „părților bune” (*beneficia*), ale avantajelor oferite locuitorilor de mediul natural al moșiei, sunt nominalizate, în primul rând, suprafața arabilă, despre care se spune că este organizată în trei sole, rotații sau „călcături”, care pot asigura două culturi „curate” de grâu, dar pentru aratul cărora este necesară utilizarea atelajului cu patru boi, pământul fiind clisos. Apoi sunt amintite pajiștile și luncile pentru cosit, despre care se spune că sunt suficiente și că asigură și necesarul de fân pentru prășitul vitelor, însă nu și rezerva de otavă, care n-apucă să se maturizeze din cauza cositului, motiv pentru care stăpânul trebuie să-și adune o rezervă. Cositul era permis pe pășunea destinată vitelor, dar numai înainte ca acestea să fie scoase la pășunat. Se mai amintește că în hotarul satului se găseau surse bune pentru adăpatul vitelor.

În ce privește posibilitățile de practicare a micului comerț, conscriptorii constatau că la târgurile din Oradea și Cefa, cu care se învecinează satul, localnicii vindeau puține bunuri, dar își puteau cumpăra mărfurile casnice de care aveau nevoie. Apoi că, în ciuda faptului că în hotarul satului nu se aflau nici lemne de foc și nici pentru construcții, locuitorii puteau să-și asigure necesarul acestora din pădurea domenală, aflată la o milă depărtare, dar numai cu permisiunea stăpânirii. De asemenea, tot din pricina faptului că în hotarul satului nu existau păduri, sătenilor le era îngăduit să-și crească porci la „ghindărit” în „goroniștile” pădurii domeniale din alte sate.

Mai sunt amintite „cânepiștile”, care de asemenea erau îngăduite de către stăpânire, mai ales că în hotarul satului existau surse bune și suficiente de apă necesare topirii cânepii. Așezarea nu avea moară, dar oamenii își măcinau grânele la moara din Hărșand, care se afla la o milă depărtare.

Cârciumăritul, în regimul propriu al iobagilor, era permis doar trei zile pe an, cu ocazia sărbătorii Sfântului Mihai, de Anul Nou și într-una din zilele stabilite după obiceiul satului, și nu oricine beneficia de această dezlegare, ci numai cei zece iobagi care se ocupau de curățarea luncilor (*rét*), întrucât comerțul cu alcool a

rămas pe mai departe un monopol al stăpânirii. În sfârșit, mai este amintit faptul că orașul Episcopia (*Püspöki város*) își recruta zilieri din Berechiu pentru îngrijirea podgoriilor și a pivnițelor proprii.

Capitolul „părților rele” (*maleficia*) este mai bine argumentat decât cel al beneficiilor. De altfel, o parte a dezavantajelor enumerate în capitolul anterior sunt reiterate și aici. Așa de pildă, este reamintită penuria lemnului de foc și de construcție, apoi sunt punctate dificultățile legate de calitatea solului, aratul acestuia solicitând folosirea atelajelor cu patru sau șase boi, productivitatea nu întotdeauna satisfăcătoare a culturilor de cereale sau insuficiența fânului pentru iarnă.

Cele mai multe metehne constatate de conscriptori au legătură însă cu dezavantajele create de lipsa unor reglementări contractuale între stăpânul domenal și iobagii așezați pe moșia sa, cu alte cuvinte de prestațiile de factură medievală care încă mai persistau, deși Curtea de la Viena legiferasese introducerea unor norme moderne de reglementare a raporturilor de muncă în întregul imperiu.

Astfel, este subliniat faptul că atât iobagii cu mai puțin de 12 stânjeni în posesie, cât și cei cu suprafețe peste această normă, n-au putut să le precizeze conscriptorilor câtă recoltă produc pe an. Nu exista nicio evidență care să monitorizeze zilele de robotă ale iobagilor, cu aratul, culesul, prășitul, muncile gospodărești, tăiatul și căratul de lemne pentru stăpân și apoi căratul de cărămizi de la Oradea, ori pentru căratul de băuturi la cârciumi, nici câte zile, nici prețul muncii și al slugăritului, ori câți zilieri sunt folosiți.

Funcționarii puterii au mai constatat apoi că se prestau pe mai departe dări asemenea celor din epoca medievală. Din producția agricolă a gospodăriilor aflate în posesie, locuitorii dădeau stăpânirii dijmă și nonă din recolta de grâu, orz, ovăz, porumb, mei, linte, in, mazăre, la fel din cantitatea de miere obținută, din mieii fătați. Mai prestau nonă din producția de fibră de cânepă, plus câte 11 saci țesuți și croiți. „Zeciuiala și nona o dau și satele vecine, după vechiul obicei nobiliar al comitatului” – se subliniază în document.

Pe lângă aceste obligații colective, fiecare sătean mai achita stăpânirii o taxă în cuantum de un florin renan, iar pentru bucătăria stăpânului dona o iță de unt, o pereche de pui, iar întreg satul, șase găște, doi curcani și cinci rațe pe an. Tot așa de sărbători, câte trei case, sau colibe, își cadोरiseau stăpânul cu un vițel, doi miei, trei porci, trei iepuri, șase păsări domestice, 75 de ouă, trei rațe, nouă găini, daruri pe care nu le puteau răscumpăra în bani sau în zile-muncă. Interesant este că, dată fiind situația de dependență descrisă, locuitorii s-au declarat cu toții ca fiind liberi, nu iobagi.

În Roit, ancheta urbarială a fost finalizată pe data de 14 octombrie 1770, la iscălirea actelor fiind prezenți primarul satului, Ioan Lițiu (*Licz János*), și jurații Balaș Cărau (*Karau Balázs*), Mihai Raț (*Rác Mihály*), Ioan Sim (*Szim János*) și Teodor Luncan (*Lunkán Tógyer*).

Satul se află în stăpânirea Capitlului Catolic și din vechime locuitorii prestau robotă și dări doar capitularilor, fără să fi avut vreun alt stăpân domenial, după vechile rânduiri ale locului¹¹⁶. Deopotrivă iobagii și jelerii erau legați de stăpân prin obligațiile slugărești și prin muncă cu animalele lor de tracțiune, cum ar fi cărașia, iar jelerii, prin 24 de zile de robotă la muncile agricole, precum ar fi aratul, grăpatul, cositul, culesul, recoltatul, prășitul porumbului și al vicii, căratul produselor, tăiatul și căratul de lemne, toate fixate în anul 1759.

Așadar, contracte urbariale cu stăpânul moșiei n-au fost încheiate, ci se păstra în vigoare vechea rânduială, înțelegere, de la 1759, care mai stipula că 12 zile pe an erau scutite de robotă.

Capitolul „părților bune”, al beneficiilor, debutează cu descrierea suprafeței arabile, amenajate în trei sole, cu alte cuvinte în trei rotații ale culturilor agricole, tehnică ce la asigura locuitorilor două recolte de „grâu curat” pe an, pentru obținerea cărora era necesară efectuarea arăturii adânci cu atelaje la care erau înjugați câte patru boi. Fânețele erau suficiente și ofereau fân bun și destul încât nu se mai practica cositul otavei, pășunea fiind și ea suficientă. În plus, pe pășuni se găseau umbrare pentru vite și fântâni pentru adăpatul lor.

Oradea se afla la două mile distanță de sat, iar Cefa, la o milă, așa că localnicii puteau lesne să se deplaseze la târgurile organizate în cele două orașe pentru a-și achiziționa mărfurile necesare. De sărbătoarea Sfântului Mihail și de Anul Nou stăpânul domenial ridica prohibiția vânzării alcoolului și sătenii puteau cârciumări liber. Odată la patru ani stăpânirea îi scutea pe supuși de dijma fânului de după 40 de cosași, cu excepția situațiilor în care în anii respectivi nu putea fi acoperit necesarul de fân și nutreț pentru caii domeniului.

Deși în sat nu exista moară, oamenii își puteau măcina cerealele gratuit la moara din Hărșand, aflată la doar o oră de mers, despre care se spune că avea patru pietre de măcinat și că era foarte bună. Se mai precizează că sătenii își mai puteau rotunji veniturile muncind ca zilieri în podgoriile orașului Episcopia.

Capitolul „părților rele” este mult mai larg decât opusul său și începe cu nemulțumirile legate de suprafața arabilă, care, pentru a oferi recolta scontată, reclamă lucrarea pământului cu atelaje cu câte patru și chiar șase boi în jug. Tot pe

¹¹⁶ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *Az Urbúrrendezés forrásai Bihar Vármegyében*, vol. III (Belényesi Járás), Debrecen, 2004, pp. 119–120.

marginea acestui neajuns, sunt amintiți anii în care la o mierță de grâu însămânțat se obțin doar patru mierțe slovăcești la recoltă.

O altă meteahnă face referire la insuficiența pășunii destinate păscutului junincilor, deficit care-i obligă pe localnici să la ducă la pășunat în alte sate, dar contra cost. De asemenea, sunt ani în care după coasă fânețele nu mai dau otavă. Lipsa pădurilor ridică problema lemnului de foc și a celor pentru construcție, după cum și lipsa păpurișului.

Cele mai mari nereguli însă se înregistrau în sfera obligațiilor pe care sătenii trebuiau să le presteze pentru stăpânul domenal. Nu exista o rânduială clară a raporturilor de muncă și nici nu se ținea vreo evidență a muncilor efectuate în cadrul robotei. Supușii n-aveau habar cum și cât trebuie să lucreze cu brațele ori cu vitele lor, nici măcar câte zile de muncă trebuie să presteze, așa că adesea erau nevoiți să-și folosească băieții și fetele pentru a răzbi ori să-și unească eforturile câte doi pentru a-și isprăvi lucrul. „S-a mai întâmplat ca iobagii să n-aibă timp a prânzi din cauza muncii, ori să se oprească din lucru, fiindcă nu știa niciunul câte zile a lucrat sau câte mai are de robotă” – subliniază conscriptorul.

Din producția agricolă obținută, localnici prestau stăpânului dijmă și nonă din recolta de grâu, orz, porumb, linte, mazăre și din zarzavaturi, precum varză, dar și din cantitatea de miere din stupărit și din mieii fătați. Dijmă se mai dădea și din producția de cânepă și în plus 15 saci cu fuioare.

Pentru bucătăria domenală, fiecare gospodărie dădea două perechi de pui și două perechi de ouă. Dar pentru că stăpânul nu ținea evidența nominală a acestor dări, mai aduna din sat 60 de perechi de găini, 600 de ouă, 60 de ițe de unt, opt găște, opt rațe, trei curcani, plus taxele bănești, respectiv cele pentru măcelărit și arenda ortodoxă (*görög árendában*) care însumau 67 de florini renani și 24 de creițari. „Nu se știe de ce în trecut aceste impozite erau de numai 63 de florini renani și 24 de creițari” – punctează funcționarul austriac.

Suplimentar, de Paști și Rusalii sătenii mai ofereau stăpânirii doi miei, iar câte trei colibe laolaltă dădeau un vițel, trei iepuri, trei găște, trei rațe, șase păsări domestice, 12 găini, 120 de ouă, trei ițe de unt și trei porci. Capitlul mai pretinde o dată la șapte ani o taxă de 30 de florini renani. La fel ca și vecinii lor din Berechiu, deși erau supuși unui regim feudal de tip iobăgesc, locuitorii din Roit s-au declarat cu toții ca fiind liberi, nu iobagi.

Din păcate, documentele referitoare la ancheta urbarială desfășurată în satul Sânnicolau fie nu s-au păstrat, fie n-au fost depistate încă în arhive. După cum vom vedea, asemenea deficiențe documentare se vor înregistra și mai târziu, mai aproape de zilele noastre, motiv pentru care informația monografică este incompletă.

În a doua jumătate a veacului al XIX-lea, pe teritoriul Bihorului se vor desfășura ample lucrări de cartografiere a localităților sub aspectul stabilirii suprafețelor deținute de fiecare proprietar, al nominalizării lor topografice și al stabilirii valorii economice a parcelelor în vederea calculării impozitului care urma să fie perceput de pe fiecare lot în parte.

Într-o primă etapă topografii administrației vieneze s-au îngrijit să traseze cu precizie hotarele care delimitau fiecare localitate, pentru ca pe viitor să nu se mai poată isca între sate neînțelegeri legate de grănițuirea teritoriului fiecăruia.

În anul 1887, cu ocazia definitivării lucrărilor de luare în evidență a proprietăților, proces necesar reșezării bazei de impozitare, localitatea Sânnicolau Român îngloba în hotarele sale o suprafață de 5044 de iugăre cadastrale. Acestea alcătuiau 15 parcele economice, fiecare distinctă prin întinderea și, oarecum, prin destinația agricolă atribuită de săteni de-a lungul timpului.

Oricum, vechile toponime ale ariilor funciare, în număr de opt, au fost păstrate și perpetuate de locuitori și au fost notate ca atare de către topografii care au întocmit cadastrul așezării, fie prin traducerea lor în ungurește, fie prin transcrierea lor fonetică. Astfel, din prima categorie avem locurile numite „Vár dülö” (*Duleu’ cetății*), „Ördög árkan túli” (*Peste Șanțu’ dracului sau Dincol’ de Șanțu’ dracului*), „Erdő” (*Pădurea sau La pădure*), „ÉR dülö” (*Duleu’ Vânii sau Duleu’ izvorului*), „Pap dülö” (*Duleu’ popii*) și „Libárdi puszta” (*Pusta Libardi*), acest din urmă toponim evocând fosta așezare omonimă din vecinătatea Sânnicolaului, dispărută în urma depopulării pricinuite de vicisitudinile vremurilor îndepărtate.

În legătură cu amintita așezare, documentele de arhivă rețin doar faptul că în anul 1234, sub domnia regelui Andrei al II-lea, ea a fost dăruită maestrului Demeter și retrasă apoi de către prințul Coloman¹¹⁷.

Din cea de a doua categorie, topografii au reținut locurile numite „Parlag” (*Pârloaga*), toponim care amintește de străvechea modalitate de cultivare a pământurilor când, după recoltă, terenurile în cauză erau lăsate „la odihnă”, câțiva ani, cu scopul de a le îngădui refacerea fertilității, și „Pepeniyistye” (*Pepeniște*), toponim care subliniază existența unei specializări în economia agricolă locală, aceea a cultivării pepenilor, probabil adoptată de săteni sub ocupația otomană a Bihorului¹¹⁸.

Vatra construibilă a satului număra 849 de loturi intravilane aflate în proprietatea a 369 de localnici, ceea ce ar însemna, statistic, că fiecăruia i-ar fi revenit 2,30 locuri de casă, situație care ar putea conduce la concluzia că în sat

¹¹⁷ Bunyitay Vincze, *A Váradi Püspökség története, alapításától a jelenkorig*, Váradi Püspökség Könyvtárnoka, Nagyvárad, 1883, p. 368.

¹¹⁸ AN-DJBh, fond ORPOT-Registre cadastrale, dosar 318/1887–1888.

exista la acea vreme un excedent de parcele intravilane. În realitate însă, cele mai multe dintre parcelele intravilane și extravilane aparțineau câtorva familii vechi, de tip „butuc”, care, la fel ca și în alte așezări rurale ale Ardealului, alcătuiau baza populației satului (Fig. 23)¹¹⁹.

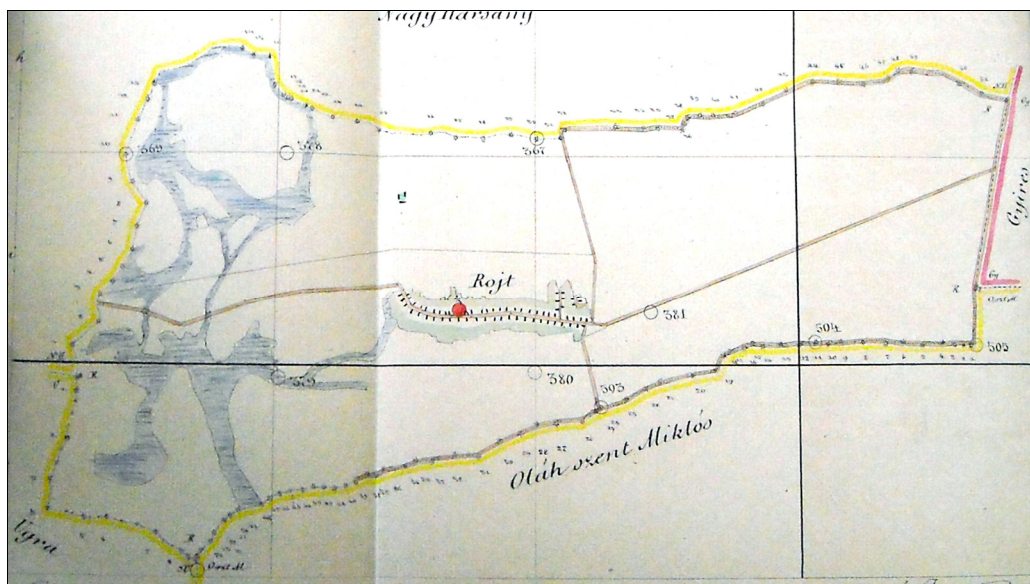

Fig. 23

În Sânnicolau, douăsprezece astfel de nuclee depășeau cifra de zece membri, cu toții capi de familie, alcătuind practic, prin descendența lor, tot atâtea neamuri. Cel mai numeros era neamul Miheș (*Mihes*) cu nouăsprezece membri¹²⁰, urmat de neamul Porumb cu șaisprezece membri¹²¹, Feher (*Fehér*)¹²² și Maghiar (*Magyar*) cu

¹¹⁹ National Archives of Hungary, S - Térképtár, *Mappa Geographica Territorium Possessionis Olah Szent-Miklós Inclito Dominio Deretske, Cottnique Bihariensi ingremictae repraesentans* – 1803.

¹²⁰ Miheș Flóra, Miheș Illés, Miheș János, Miheș János (janku), Miheș József, Miheș József + Miheș Tógyer, Miheș Mari, Miheș Miklós, Miheș Miklós + Tógyer, Miheș Mikula jun., Miheș Mitru, Miheș Mitru sen., Miheș Mitru + soția Veres Flóra, Miheș Péter, Miheș Péter (lele), Miheș Tógyer, Miheș Tógyer (csaló), Miheș Vaszali + soția Porumb Mária, Miheș Zakari.

¹²¹ Porumb Anna, Porumb Flóra + Mari, Porumb Jakab, Porumb János, Porumb János (tabor) + soția Pajna Anna, Porumb János + soția Blága Fluoáre, Porumb Marci, Porumb Miklós, Porumb Mikula, Porumb Mitru + soția Petrika Katicza, Porumb Mitru + soția Varga Mária, Porumb Péter, Porumb Tógyer, Porumb Tógyer + soția Delimán Katicza, Porumb Tógyer + soția Miheș Fluoáre, Porumb Vaszali.

¹²² Fehér Anna + Éva, Fehér Anna + János, Fehér Flóra, Fehér Illés, Fehér János, Fehér Kati, Fehér Mari, Fehér Miklós, Fehér Mikula, Fehér Mikula + Anna, Fehér Mitru, Fehér Tógyer, Fehér Vaszali + Fehér Zakari.

câte paisprezece membri fiecare¹²³, Paina (*Pajna*) cu treisprezece membri¹²⁴, Magău (*Magó*) cu doisprezece membri¹²⁵, Ardelean (*Argyilán*)¹²⁶ și Uivaroșan (*Ujvárosi*) cu câte unsprezece fiecare¹²⁷, Eleneș (*Ellenes*)¹²⁸, Onaca (*Onáka*)¹²⁹, Pop (*Papp*)¹³⁰ și Vereș cu câte zece membri fiecare¹³¹.

Alte șaisprezece familii depășeau cifra de cinci membri. În fruntea acestei categorii se situa neamul Tuduc (*Tuduk*) cu nouă membri¹³², urmat de neamul Precup (*Prekup*) cu opt membri¹³³, Oros (*Orosz*)¹³⁴, Petrica (*Petrika*)¹³⁵, Popovici (*Popovics*)¹³⁶, Sav (*Száv*)¹³⁷, Vonț (*Voncz*)¹³⁸ și Judeu (*Zsugyó*)¹³⁹ cu câte șapte membri fiecare, Butca

¹²³ Magyar Anna + Katicza, Magyar Éva, Magyar Gábor, Magyar Jakab + Miklós, Magyar János, Magyar Kati, Magyar Luka, Magyar Mariska, Magyar Miklós, Magyar Miklós jun., Magyar Mikula + soția Petrika Mari, Magyar Mitru, Magyar Péter, Magyar Tógyer.

¹²⁴ Pajna Ferencz + soția Mihes Katicza, Pajna János, Pajna János jun., Pajna Mihály, Pajna Miklós, Pajna Miklós + Tógyer, Pajna Mikula, Pajna Mikula + soția Onáka Anna, Pajna Mitru sen., Pajna Péter (buna), Pajna Tógyer, Pajna Tógyer (nenyetu), Pajna Tógyer sen.

¹²⁵ Magó Anna, Magó Flóra, Magó János, Magó János + József, Magó Mihály, Magó Miklós, Magó Miklós (dulkán), Magó Mikula, Magó Mitru, Magó Péter, Magó Tógyer, Magó Tógyer (czika).

¹²⁶ Argyilán János, Argyilán Mari, Argyilán Mari – soția lui Fehér Zakarias, Argyilán Miklós, Argyilán Mitru, Argyilán Mojszi, Argyilán Péter + soția Pajna Flóra, Argyilán Tógyer, Argyilán Tógyer (pap), Argyilán Tudora, Argyilán Vaszali.

¹²⁷ Ujvárosi Éva, Ujvárosi György, Ujvárosi János, Ujvárosi János + Péter, Ujvárosi János + soția Lupsán Száveta, Ujvárosi Miklós, Ujvárosi Miklós + soția Igna Mariska, Ujvárosi Miklós + Tógyer, Ujvárosi Mikula, Ujvárosi Tógyer, Ujvárosi Zakari.

¹²⁸ Ellenes Demeter + soția Zsugyó Mari, Ellenes György + soția Fehér Todora, Ellenes János, Ellenes János + József, Ellenes József, Ellenes József sen., Ellenes Miklós, Ellenes Mózes, Ellenes Sándor, Ellenes Tógyer.

¹²⁹ Onáka Anna, Onáka János, Onáka János jun., Onáka János sen., Onáka József, Onáka Mikula, Onáka Péter, Onáka Tógyer + soția Veres Mária, Onáka Vaszali, Onáka Zakari.

¹³⁰ Papp B. Tógyer, Papp Éva + Tógyer, Papp Flóra + Mari, Papp István, Papp János, Papp János + soția Zsugyó Anna, Papp Miklós, Papp Miklós, Papp Mitru, Papp Péter.

¹³¹ Veres Anna, Veres Flóra, Veres Gábor, Veres János, Veres János jun., Veres Miklós, Veres Nyikora, Veres Péter, Veres Tógyer, Veres Tógyer + Vaszali.

¹³² Tuduc János, Tuduc Tógyer, Tuduc Anna, Tuduc János (kaka), Tuduc Luka, Tuduc Mariska, Tuduc Miklós, Tuduc Mojszi, Tuduc Péter.

¹³³ Prekup János, Prekup János + soția Igna Flóra, Prekup József, Prekup Miklós, Prekup Mikula + soția Popovics Mária, Prekup Mózes, Prekup Tógyer, Prekup Zakari.

¹³⁴ Orosz Anna, Orosz János, Orosz Miklós, Orosz Péter, Orosz Tógyer + soția Botó Mária, Orosz Tógyer + soția Lupcse Márta, Orosz Zakari.

¹³⁵ Petrika István, Petrika József, Petrika Mari, Petrika Mihály, Petrika Mojsza, Petrika Péter, Petrika Péter + soția Fehér Mariska.

¹³⁶ Popovics János, Popovics János sen., Popovics Miklós, Popovics Mitru, Popovics Péter, Popovics Péter + Tógyer, Popovics Tógyer.

¹³⁷ Száv János, Száv Mari, Száv Mari sen., Száv Miklós, Száv Mikula, Száv Mitru, Száv Péter + soția Florucza Anna.

(*Butka*)¹⁴⁰, Feier (*Fejér*)¹⁴¹, Pușcaș (*Puskás*)¹⁴² și Varga cu câte șase membri fiecare¹⁴³, Igna¹⁴⁴, Iuhas (*Juhász*)¹⁴⁵, Lucaci (*Lukács*)¹⁴⁶ și Singur (*Szingur*) cu câte cinci membri fiecare¹⁴⁷.

Numeric, urmau apoi cei din neamul Blajovici (*Blázsovcis*)¹⁴⁸, Danciu (*Dancs*)¹⁴⁹, Floruța (*Florucza*)¹⁵⁰, Grecu (*Görög*)¹⁵¹, Hora¹⁵², Caciora (*Kacsora*)¹⁵³, Pater (*Páter*)¹⁵⁴, Rocaciu (*Rokács*)¹⁵⁵ și Sânmiclăușan (*Szentmiklósi*) cu câte patru membri fiecare¹⁵⁶, cei din neamul Bandi¹⁵⁷, Marc (*Mark*)¹⁵⁸, Nerău (*Nyerő*)¹⁵⁹, Sim (*Szim*)¹⁶⁰, Variu (*Vári*)¹⁶¹ și Verche (*Verke*), cu câte trei membri fiecare¹⁶², și cei din neamul Blaga (*Blága*)¹⁶³, Erdei¹⁶⁴, Gal (*Gál*)¹⁶⁵, Ghitea (*Gitye*)¹⁶⁶, Hodoșan

¹³⁸ Vonz János, Vonz Miklós, Vonz Mikula, Vonz Mikula (béres), Vonz Tógyer, Vonz Tógyer + soția Prekup Mária, Vonz Vaszali.

¹³⁹ Zsugyó Anna, Zsugyó János, Zsugyó Kati, Zsugyó Miklós, Zsugyó Mikula, Zsugyó Péter, Zsugyó Zakari.

¹⁴⁰ Butka Fluoăre, Butka János, Butka Kati, Butka Miklós, Butka Mikula, Butka Mitru sen.

¹⁴¹ Fejér János, Fejér József, Fejér Mikula, Fejér Péter, Fejér Simon, Fejér Tógyer.

¹⁴² Puskás György, Puskás Miklós, Puskás Tógyer, Puskás Tógyer sen., Puskás Tógyer + soția Tuduk Mari, Puskás Vaszali.

¹⁴³ Varga János, Varga János + soția Bot Floăre, Varga Lörincz, Varga Mihály + soția Mihes Éva, Varga Miklós, Varga Péter.

¹⁴⁴ Igna János, Igna Miklós, Igna Mikula, Igna Péter, Igna Tógyer.

¹⁴⁵ Juhász János, Juhász János + soția Papp Anna, Juhász Mari, Juhász Tógyer + soția Prekup Anna, Juhász Vaszali.

¹⁴⁶ Lukács József, Lukács Miklós, Lukács Tógyer, Lukács Tógyer + Vaszali, Lukács Vaszali.

¹⁴⁷ Szingur Flóra, Szingur Mari, Szingur Miklós, Szingur Mikula, Szingur Péter.

¹⁴⁸ Blázsovcis Flóra, Blázsovcis József, Blázsovcis Tanaszi, Blázsovcis Tógyer.

¹⁴⁹ Dancs Flóra (Andor Tógyer și soția), Dancs János, Dancs Péter, Dancs Vaszali.

¹⁵⁰ Florucza Anna, Florucza Demeter, Florucza Miklós, Florucza Péter + soția Porumb Mari.

¹⁵¹ Görög József, Görög Péter jun., Görög Péter + soția Hirbe Parászka, Görög Péter + soția Kocsobé Mária.

¹⁵² Hora János + Tógyer, Hora pap János, Hora pap Vaszali, Hóra Péter.

¹⁵³ Kacsora János, Kacsora Miklós jun., Kacsora Tógyer, Kacsora Tógyer + soția Hodosán Anna.

¹⁵⁴ Páter János, Páter János + soția Horzse Katicza, Páter Mihály, Páter Miklós.

¹⁵⁵ Rokács János, Rokács János + soția Vonz Katicza, Rokács Mitru, Rokács Péter, Rokács Tógyer jun.

¹⁵⁶ Szentmiklósi János, Szentmiklósi József, Szentmiklósi Miklós, Szentmiklósi Vaszali.

¹⁵⁷ Bandi József, Bandi Péter, Bandi Vaszali.

¹⁵⁸ Mark Flóra, Mark Mitru, Mark Péter.

¹⁵⁹ Nyerő Anna, Nyerő János, Nyerő Mitru.

¹⁶⁰ Szim János sen., Szim János + Vaszali, Szim Miklós.

¹⁶¹ Vári József, Vári Krácsun, Váry Mihály.

¹⁶² Verke Anna + János, Verke Péter, Verke Tógyer.

¹⁶³ Blága Péter, Blága Péter + soția Fehér Éva.

¹⁶⁴ Erdei János, Erdei Vaszali.

¹⁶⁵ Gál János, Gál János + soția Veres Anna.

¹⁶⁶ Gitye Anna, Gitye György.

(*Hodosán*)¹⁶⁷, Moca (*Moka*)¹⁶⁸, Noje (*Nozse*)¹⁶⁹ și Tuleu (*Tuló*) cu câte doi membri fiecare¹⁷⁰. În sfârșit, patruzeci și șase de familii nu aveau ramificații, pesemne acestea se vor fi stabilit în sat ulterior celor mai sus pomenite¹⁷¹.

Tot în anul 1887, hotarul satului Roit a fost încadrat cu o suprafață de 2607 iugăre cadastrale și 238 de stânjeni, întindere delimitată de topografi în patru parcele economice, departajate între ele prin destinația atribuită din vechime de către localnici și prin ariile acoperite de fiecare (Fig. 24).

Partea scriptică a lucrării de luare în evidență a proprietăților a păstrat însă, la fel ca și în cazul Sânnicolaului, vechile toponime locale, dar toate acum maghiarizate. Sunt notate șapte principale arii funciare și alte două mai reduse ca dimensiuni, precum „Telek utáni dülö” (*Duleu’ de dincol’ de teleacuri* sau *Duleu’ de dincol’ de ogrezi*), „Nyomás” (*Nimașu’* sau *Imașu’*), „Kaszálói dülö” (*Cosalău’* sau *Duleu’ de coasă*), din care se desprinde o mică luncă fertilă, numită „Ritu popi” (*Rātu’ popii*), „Uradalmi tag” (*Partea domnească* sau *Partea boierească*), cu depozitul natural de argilă al satului „Agyagverem” (*Groapa cu lut*).

Fig. 24

¹⁶⁷ Hodosán Miklós, Hodosán Vaszali.

¹⁶⁸ Moka Miklós, Moka Tógyer + soția Magyar Flóra.

¹⁶⁹ Nozse János, Nozse József.

¹⁷⁰ Tuló Péter, Tuló Vaszali.

¹⁷¹ Andor Tógyer + soția Dancs Flóra, Bálint Miklós, Beles Péter, Bercse György, Bohus Illés, Bondár Flóra, Bongvis Flóra, Boró Péter, Csikortás Tógyer, Dan Flóra, Guj Miklós, Gujás Flóra, Halmazsán Miklós, Horzse János, Hosszu Vaszali, Hotye Tógyer, Indrie Mitru, Jónás Péter, Kohn Jónás, Kovács János, Laczkó János, Markucz Péter, Marosán Mikula + Zakari, Morár Vaszali, Nagy László, Najmann Bernát, Nyegrő Flóra, Paszula Péter, Petka János, Plumbás Vaszali, Purzse Tógyer, Pusztá Péter, Raduj László, Rojti Mihály, Schwartz József, Serbán György, Sutyó János, Szabó Mari, Sztána Tógyer, Szücs János, Szücs Mikula, Tokai Miklós, Tomcsainyi Zakari, Totorán Mikula, Urszán Tógyer, Zsuro Flóra.

Sunt nominalizate apoi cele trei sole ale rotației agricole practicate de localnici, respectiv „Első fordulói dülö” (*Prima rotație*), „Második fordulói dülö” (*A doua rotație*) și „Harmadik fordulói dülö” (*A treia rotație*). Se poate observa că, spre deosebire de vecinii lor din Sânnicolau, oamenii din Roit aplicau de ceva vreme o tehnică agricolă mai avansată, bazată pe rotația și alternanța culturilor cerealiere cu cele furajere și leguminoase, metodă menită să prevină secătuierea minerală a terenurilor cultivate și să asigure totodată refacerea periodică și perpetuă a fertilității acestora.

Ca hidronime, din multitudinea zonelor inundate sau mlăștinoase aflate în proximitatea localității, topografii au reținut doar lacul „Kerek tó” (*Tău’ rotund*)¹⁷².

Suprafața construibilă a satului cuprindea 381 de parcele intravilane, deținute de 161 de proprietari, cu o medie de 2,36 locuri de casă pentru un posesor, o cifră relativ apropiată de media înregistrată în Sânnicolau, însă în Roit doar trei familii depășeau numărul de zece membri, sau ramificații ce alcătuiau fiecare câte un neam. Cel mai numeros era neamul Mărcuț (*Markucz*) cu optsprezece membri¹⁷³, urmat de neamul Luncan (*Lunkán*) cu paisprezece membri¹⁷⁴ și Raț (*Rác*) cu doisprezece membri¹⁷⁵.

Alte șase familii depășeau cifra de cinci membri, în fruntea acestei categorii situându-se neamurile Lucaci (*Lukács*)¹⁷⁶ și Tripa (*Trippa*) cu câte nouă membri fiecare¹⁷⁷, apoi Blaga (*Blága*) cu opt membri¹⁷⁸, Lațcu (*Laczko*) cu șase membri¹⁷⁹, Hălbac (*Halbák*)¹⁸⁰ și Jurău (*Zsuro*) cu câte cinci membri fiecare¹⁸¹.

¹⁷² AN-DJBh, fond *ORPOT-Registre cadastrale*, dosar 276/1886–1912.

¹⁷³ Markucz Cs. Mihály, Markucz Demeter, Markucz Flora, Markucz G. János, Markucz G. Mitru, Markucz János, Markucz János jun., Markucz K. János, Markucz Miklós, Markucz Mikula jun., Markucz Mitru, Markucz Mitruka, Markucz P. Mihály, Markucz Péter, Markucz Tógyer, Markucz Tyirika, Márkucz Zs. Péter, Márkucz Zs. Tógyer.

¹⁷⁴ Lunkán Flora, Lunkán Gligor, Lunkán György, Lunkán János, Lunkán János sen., Lunkán L. Mihály, Lunkán L. Tógyer, Lunkán M. Mitru, Lunkán Péter, Lunkán Péter jun., Lunkán Simon, Lunkán Száv, Lunkán Tógyer, Lunkán Vaszali.

¹⁷⁵ Rác D. János, Rác Flora, Rác György, Rác Istimie, Rác József, Rác Mihály, Rác Mihály jun., Rác Miklós, Rác Mitru, Rác Péter, Rác Péter sen., Rác Tógyer.

¹⁷⁶ Lukács B. Tógyer, Lukács Gligor, Lukács György, Lukács György sen., Lukács Gyurka, Lukács Mihály, Lukács Mikula jun., Lukács Péter, Lukács Tógyer.

¹⁷⁷ Trippa Flora, Trippa Gy. János, Trippa János jun., Trippa Juon, Trippa Mikula, Trippa Onucz, Trippa Péter, Trippa Tógyer, Trippa Vaszali.

¹⁷⁸ Blága D. Tógyer, Blága D. Tógyer jun., Blága Flora, Blága György, Blága János, Blága Mihály, Blága Miklós, Blága Péter.

¹⁷⁹ Laczko György, Laczko János, Laczko János jun., Laczko Mihály, Laczko Péter, Laczko Tógyer.

¹⁸⁰ Halbák Fluóre, Halbák János, Halbák Miklós, Halbák Mikula, Halbák Mitru.

¹⁸¹ Zsuro Flora, Zsuro János, Zsuro Koszta, Zsuro Simon, Zsuró Tógyer.

Sub limita de cinci membri se încadrau șaisprezece familii. Câte patru membri aveau cei din neamurile Fărăgău (*Faragó*)¹⁸², Fărčuța (*Fárkucz*)¹⁸³, Naghi (*Nagy*)¹⁸⁴ și Silaghi (*Szilágyi*)¹⁸⁵, urmași, cu câte trei membri, de cei din neamurile Bihoreanu (*Bihari*)¹⁸⁶, Cătană (*Katona*)¹⁸⁷, Câmpan (*Kimpán*)¹⁸⁸, Cotca (*Kotka*)¹⁸⁹, Lițiu (*Licz*)¹⁹⁰ și Topan (*Topán*)¹⁹¹, iar cu câte doi membri, cei din neamurile Erdei (*Erdélyi*)¹⁹², Mihuța (*Mihucz*)¹⁹³, Negrea (*Nyegre*)¹⁹⁴, Pățcaș (*Patkás*)¹⁹⁵, Rad (*Rád*)¹⁹⁶ și Șuteu (*Sutyó*)¹⁹⁷. Alte douăzeci și nouă de familii nu aveau ramificații, alcătuind probabil grupul celor pripășiți mai târziu în sat¹⁹⁸.

¹⁸² Faragó Flora, Faragó János, Faragó Mitru, Faragó Tógyer.

¹⁸³ Fárkucz Illés, Farkucz Mikula, Fárkucz Mitru jun., Fárkucz Tógyer.

¹⁸⁴ Nagy Demeter, Nagy János, Nagy József, Nagy Vaszali.

¹⁸⁵ Szilágyi János, Szilágyi Koszta, Szilágyi Mihály, Szilágyi Miklós.

¹⁸⁶ Bihari János, Bihari János jun., Bihari Mitru.

¹⁸⁷ Katona János, Katona Péter, Katona Tógyer.

¹⁸⁸ Kimpán Flora, Kimpán János, Kimpán Mikula.

¹⁸⁹ Kotka János, Kotka Péter, Kotka Sándor.

¹⁹⁰ Licz János, Licz Mitru, Licz Tógyer.

¹⁹¹ Topán János, Topán Mikula, Topán Tógyer.

¹⁹² Erdélyi György, Erdélyi Miklós.

¹⁹³ Mihucz József, Mihucz Tógyer.

¹⁹⁴ Nyegre János, Nyegre Péter.

¹⁹⁵ Patkás János, Patkás Mitru.

¹⁹⁶ Rád Mikula, Rád Tógyer.

¹⁹⁷ Sutyó Miklós, Sutyó Tógyer.

¹⁹⁸ Andor Péter, Argyilán János, Boár Mikula, Bogdán Andor, Csordár Anna, Demján Mikula, Dobos Imre, Farkas Péter, Gyurko Tógyer, Kis Tudora, Madarász József, Mihencse Mojszi, Mitre János, Moga Mitru, Moldován Tógyer, Monok Mózes, Oláh Tógyer, Opre Mitru, Pap Mitru, Puskás Tógyer, Rosu Mihály, Rotár Péter, Swarcz Mihály, Spicz Lajos, Szarka Tógyer, Szim Flora, Torzsok Tógyer, Tuduk Tógyer, Veres Teodor.

VI. LUPTA PENTRU EMANCIPAREA NAȚIONALĂ

1. Rezistența prin cultură*

Dacă preocuparea pentru înființarea unor biblioteci românești a fost plasată până către sfârșitul secolului al XIX-lea pe un plan secund pe lista priorităților Bisericii Ortodoxe, odată cu intrarea în vigoare a legii învățământului, „Legea Trefort”, la 22 mai 1879, clerul superior s-a văzut confruntat cu pericolul deznaționalizării instituționalizate a populației pe care o păstorea¹⁹⁹. Pericolul era cu atât mai mare cu cât actul normativ în cauză se adresa elevilor din școlile elementare, cu alte cuvinte se încerca înstrăinarea copiilor tocmai în perioada de fundamentare a principalelor elemente definitorii ale identității lor. Ca atare, în ședința din 22 aprilie 1881, Sinodul Episcopiei Ortodoxe a Aradului a hotărât să cadă în sarcina Consistoriului obligația de a interveni imediat pentru înființarea „cât mai multor reuniuni de cântări și biblioteci prin comune și pre învățători să-i constrângă a participa numeroși la reuniuni. Iar pre viitor, când se aprobă statutele cutărei reuniuni, Consistoriul să întreprună de acel înțeles că va trage la răspundere pre învățătorii cari nu vor lua parte la reuniunea ce-o constituiesc”²⁰⁰.

Importanța transpunerii în viață a hotărârii se desprinde în mod vădit din partea finală a actului, în care Consistoriul era împuternicit să aplice sancțiuni celor care nu i se conformau. Un an mai târziu s-au și făcut primii pași către redactarea unor statute-cadru, dar flexibile, în funcție de particularitățile locale ale fiecărei regiuni. Prin „circulariul eparchial greco-oriental orădan” nr. 471 din 15/27 iulie, era din nou adusă în discuție problema „reuniunilor de cântări” și a bibliotecilor²⁰¹. Sinodul eparchial întrunit la Arad hotărâse în cadrul ședinței a IV-a, desfășurată în același an, colaborarea cu Consistoriul din Oradea în vederea elaborării unui regulament referitor la înființarea celor două instituții „în uniformitate” pentru întreaga dieceză²⁰². În acest sens, episcopul diecezan Iosif Goldiș recomanda forului arădean întocmirea proiectului de statut și supunerea lui „spre apreluire” forului din Oradea, urmând ca acesta să-l analizeze în termeni comparativi cu propriul proiect. Pe acest temei Consistoriul din Oradea avea libertatea de opțiune, așa după cum se sublinia în clauza inserată în finalul documentului: „Venerabilul

* Fragmente din acest text apar și în alte volume electronice colective, netipărite.

¹⁹⁹ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 78.

²⁰⁰ Apud: Viorel Faur, *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana, 1830–1940*, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995, p. 80.

²⁰¹ AN-DJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 156/1882–1883, f. 5.

²⁰² *Idem*, dosar 158/1882–1883, f. 1.

Consistoriu din Oradea, prin acestea este poftitu să aleagă care-i va conveni mai bine, iar despre rezoluțiunea ce va lua este recercatu să ne încunoșcinteze fără amenare”²⁰³.

Lucrurile trebuiau urgentate deoarece administrația maghiară trecuse la aplicarea celei de a doua „Legi Trefort” care se adresa acum învățământului secundar și era pornită să întreprindă acțiuni directe pentru aplicarea strictă a legislației școlare. Așa de pildă, la 6 mai 1883, Nicolae Zigre, locțiitorul vicarului episcopal, aducea la cunoștință protopopiatelor că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a retras din circulație „nu numai edițiunea a doua, ci și edițiunea prima din «Legendariulu» de I. Papiu” și că este hotărât să-i pedepsească pe învățătorii care nu se conformează²⁰⁴.

Un prim statut de organizare și funcționare a bibliotecilor rurale a fost inserat în conținutul unui act mai larg de înființare a „Reuniunei Învățătorilor de la Școalele Poporale” în 1883. Conform statutului, scopul „reuniunei” era acela de „promovare a educațiunei și instrucțiunei poporale și cultivarea științelor referitoare la educațiunea și instrucțiunea poporală”, printre mijloacele utile atingerii acestui deziderat fiind nominalizate „biblioteca centrală și bibliotecile din despărțămintele sale protopopești”²⁰⁵. Fiecare despărțământ protopopesesc funcționa sub directă îngrijire a unui comitet alcătuit dintr-un notar, un „cassariu”²⁰⁶, un bibliotecar și un controlor. Importanța acordată bibliotecilor apare subliniată pe parcursul întregului conținut al „statutelor”. În acest sens, adunarea generală verifica deopotrivă întreaga activitate a comitetului, a controlorului și a casierului, cât și pe cea a bibliotecarului, care era numit de drept membru al comitetului²⁰⁷. Printre „agendele” comitetului, înțelegându-se prin acest termen evidențele scrise ale acestuia, figura și cea referitoare la „starea bibliotecilor” școlare. Tot aici erau enumerate și atribuțiile ce cădeau în sarcina bibliotecarului, anume, „îngrijește biblioteca, înregistrează opurile și face posibilă împrumutarea acelor”²⁰⁸. El era responsabil material, alături de casier, pentru eventualele pagube aduse patrimoniului bibliotecii²⁰⁹.

Discuțiile purtate la Sinodul eparhial ținut în 1882 nu au rămas fără ecou. Consistoriul a hotărât începerea demersurilor pentru înființarea unor „reuniuni de

²⁰³ *Ibidem*, f. 2.

²⁰⁴ *Idem*, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, dosar 27/1882, f. 76.

²⁰⁵ *Idem*, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 162 a/1882–1883, f. 31 – în art. 3 din „Statutele Reuniunei învățătorilor de la școalele poporale greco-ortodoxe române confesionale de sub jurisdicțiunea Consistoriului greco-ortodox român din Oradea Mare”.

²⁰⁶ Casier – n.n. A.Ț.

²⁰⁷ *Ibidem*, f. 33 – art. 15.

²⁰⁸ *Ibidem*, art. 17.

²⁰⁹ *Ibidem*, f. 34 – art. 23.

cantori și biblioteci”, ca organisme de propagare a culturii în mediul rural. Consistoriul a și transmis, în urma raportului, diferite proiecte de statut, lăsând liberul arbitru comunităților locale de a se orienta și a-și elabora propriile statute conform „împrejurărilor locale”²¹⁰. La corespondența purtată cu Consistoriul erau anexate și două modele de statut-cadru, primul, în 11 puncte²¹¹, oferea un model orientativ de organizare a „Reuniunii”, iar cel de al doilea, în 13 puncte²¹², se ocupa exclusiv de organizarea bibliotecilor.

²¹⁰ *Idem*, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, dosar 27/1882, f. 72–72V.

²¹¹ *Ibidem*, f. 73 – „Pentru înființarea bibliotecilor școlare de la școalele greco-ortodoxe române din comuna N.

§ 1. Reuniunea poartă titlul: „Reuniunea de cantori bisericesci și naționale din comuna N”;

§ 2. Scopul reuniunii este: „Desvoltarea semțiului moralu și naționalu prin cântările bisericesci și naționale;

§ 3. Spre ajungerea acestui scopus, reuniunea va țienea ore regulate de deprindere în totă duminica și sărbătoarea după amediez, eară după ajungerea unei deprinderi suficiente, reuniunea va esecuta în coru cântările bisericesci în totă duminica și sărbători, sub decursulu servițiului divin, ear în cântările naționale se va produce la anumite ocațiuni;

§ 4. Reuniunea comunală stă sub supraveghierea comitetului parochialu, eară tote reuniunile din inspectoratu stau sub inspecțiunea consistoriului gr eco or todox orădanu;

§ 5. Membrii deobligați ai reuniunii sunt:

a) toți tenerii deobligați a cerceta școla de repetițiune;

b) adulții benevoli de la 15–20 ani;

§ 6. Datorinția membriloru este: A cerceta regulatu orele prefapte pentru țienerea cântăriloru și a participa la esecutarea loru;

§ 7. Conducătorulu reuniunii este: Învețietorulu, ear unde sunt mai mulți, învețietorulu celu mai teneru;

§ 8. Pentru ca să se cerceteze orele regulatu, se vor porta protocolu în care se voru induce absențiile;

§ 9. Membrii cari fără scusă nu vor participa la orele prefapte de trei ori, una după alta, se voru pedepsi în o sumă banală de la 50 crăițari la 1 florin, care sumă să se folosească spre înființarea bibliotecii școlare;

§ 10. Pentru încasarea sumelor de pedepse, comitetu parochialu va designa unii membri din senulu seu;

§ 11. Eventuala mortificare a acestoru statute se poate face numai cu consensulu venerabilulu consistoriu eparchialu orădanu, compuse de Mihaiu Mărcuț m. preot învețator ortodox român, Elia Bochianum. preot învețator ortodox român ”.

²¹² *Ibidem*, f. 74–74V – „Pentru înființarea bibliotecilor școlare de la școalele greco-ortodoxe române din comuna N.

§ 1. Bibliotecile școlare se vor înființa în tote comunele bis ericești ort odoxe rom âne și vor porta titlul: Societatea de lectură a tinerimei și poporulu or todox rom ân din comuna N;

§ 2. Scopul societății de lectură este: Desvoltarea iubirei cătră școlă și învețământ și respective promovarea culturii poporale;

§ 3. Societatea și va realisa scopul prin acea că va împărți cărți folositoare spre cetire între tenerime și popor, va coaduna poporul în dile de Domineci și serbetori în localitatea școalei, unde preotul și învețătorulu le va ține vorbiri din ramurile sciințelor naturali și economice;

§ 4. Membrii deobligați ai acestei societăți sunt: Toți copiii deobligați a cerceta școla de tote dilele și cea de repetițiune, însă a fi membru onorariu, nu e eschis neci un poporen;

După cum aminteam, spre a contracara influența asociațiilor și societăților culturale românești, aflate într-o continuă creștere, va fi înființată la 18 august 1885 societatea EMKE²¹³ pentru promovarea culturii maghiare în Transilvania. Aceasta se voia a fi un rival pe măsură în fața „Astrei”. Guvernarea spera că în acest fel va obține o echilibrare a raportului de forțe de pe tărâmul cultural din lumea satelor²¹⁴.

Inițiativa nu era lipsită de sprijinul autorităților care depuneau diligență maximă în direcția deznaționalizării prin intermediul școlii. Concomitent cu derularea procesului de luminare a maselor promovat de Biserica Ortodoxă, s-au înmulțit și acțiunile administrației maghiare de frânare a activităților întreprinse de preoțime pentru trezirea sentimentului național al românilor. Înaltul Minister Ungar al Cultelor și Instrucțiunii Publice făcea cunoscut vicarului episcopal al Oradei, Heroteu Beleșiu, că în urma informațiilor primite din teritoriu a decis să interzică predarea în școli a unor manuale, cum ar fi: „1) Istoria universală, mai ales Istoria națiunii românești și a Regatului Ungaria de Dr. Georgiu Popa, Aradu; 2) Geografia Ungariei și elemente din geografia generală de Dl Nicolau Pop Brătianu, 1881; 3) Introducerea în geografia de Ioanu Tuducescu, Aradu, 1881; 4) Magyarország, Szervajdaság és Temesibanság, Erdely²¹⁵ de A.J.F. Tóth, Aradu,

§ 5. Pentru ca să se potă procura cărți și jurnale pe seama bibliotecii, fieșecare copil deobligat a cerceta școla de tote dilele și cea de repetițiune este îndatorat a solvi o tacsă anumită și anume:

- a) cei cu stare mai bună 8 crăițari la lună;
- b) cei cu stare mijlocie 6 crăițari la lună;
- c) cei mai săraci 4 crăițari pe lună;
- d) ear cei lipsiți de mijlocele materiale, cu totul vor fi primiți gratis
- e) în fine, membrii înscriși dintre popor, fără deosebire, vor solvi la lună tacsă de 10 crăițari;

§ 6. Înscrierile se pot face orișicând, însă cel înscris odată e îndatorat a solvi tacsă de membru cât durează un an scolastic;

§ 7. Pentru încasarea tacselor de la membri se va alege un cassar dintre membrii înscriși;

§ 8. Cassarul la finea fiecărei luni va raporta despre sumele încurse;

§ 9. Dacă cutareva membru n-ar solvi tacsă regulat, cassarul e îndatorat a face cunoscut comitetului parochial care apoi va dispune ca cel restant în timp de trei zile să solvească;

§ 10. Personelor care vor face donațiuni pe sama bibliotecii școlare li se va aduce mulțămintă pe cale jurnalistică;

§ 11. Președintele acestei societăți este preotul local, ear unde sunt mai mulți, cel mai bătrân în serviciu;

§ 12. Biblioteca stă sub îngrijirea învețătorului, unde sunt doi sau mai mulți, ear grijirea se încredințează celui mai tiner;

§ 13. Statutele aceste fiind întărite odată nu mai sufer nici o schimbare;

Compuse de Mihaiu Mărcuț m. preot învețător ortodox român, Elia Bochianum. preot învețător ortodox român.”

²¹³ Erdelyrészi magyar közművelődési egyesület – n.n. A.Ț.

²¹⁴ Gheorghe Buluță, *Op.cit.*, p. 712.

²¹⁵ Ungaria, Voivodina sârbească și Banatul Timișoarei, Ardealul – n.n. A.Ț.

proprietatea Librăriei Bettelheim; 5) Schulwarandkarte von Europa²¹⁶ de L. Holle Wolfenkatteln”.

Toate aceste cărți conțineau informații care contraveneau doctrinei oficiale cultivate de minister în școli. Dacă primele trei puteau fi bănuite de lipsă de obiectivitate în prezentarea temelor abordate, autorii lor fiind români, celelalte erau suspecte tocmai datorită obiectivității lor, chiar dacă erau semnate de autori străini. Erau vizate în principal acele manuale care pomeneau despre originea și continuitatea românilor în Transilvania, cum a fost de pildă istoria scrisă de Georgiu Pop ori cea a lui Tóth, sau geografiile, inclusiv cea nemțească. În schimb, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Ungaria recomanda școlilor „elementare populare” românești achiziționarea unor manuale editate de tipografia Universității din Budapesta: „Mapa montană și hidrografică a țărilor, Cartea manuală a Ungariei și Cartea Palestinei pentru școlari”²¹⁷.

Într-o societate săracă, cum era cea a românilor ardeleni în epoca respectivă, pierderea locului de muncă la stat nu era un lucru de neglijat, în cele mai multe cazuri acesta constituind singura sursă de subzistență a dascălilor de la sate. Nici perspectiva încasării unor amenzi nu era prea încântătoare, ca să nu mai pomenim de potențiala pedeapsă cu închisoarea care sancționa posibilele abateri de la linia trasată de minister. De aceea, corpul didactic și cel preoțesc au fost puse în situația de a găsi soluții alternative pentru a nu priva tineretul de contactul cu valorile naționale românești. Dacă manualele citate deveniseră indezirabile pentru uzul școlar, sentimentul național a continuat să fie cultivat prin intermediul literaturii beletristice, în speță poezii patriotice, doine și balade populare cu conținut istoric ce preamăreau faptele eroilor noștri etc. În cele din urmă și această formă de camuflare a fost sesizată de serviciile de informații maghiare care au contactat ierarhia Bisericii Ortodoxe.

O altă decizie, de natura celei dintâi, a fost emisă în iulie 1889. Erau acum interzise și cărți beletristice: „1) Dorulu românului, colecțiune de cântece adunate și coordonate de N.D. Popescu (București); 2) Arianu, sau culegere de cântece naționale alese, arangiate de Hanu Darius (Brașiov); 3) Cântece de irod²¹⁸ la Nascerea Domnului (Brașiov); 4) Amoru și Patrie, poezie de Brutu Catore Horia (Turinu²¹⁹, 1889)”. De data aceasta, nu numai că era prohibită citirea acestor cărți în școli, ci era pedepsită și păstrarea lor în bibliotecile școlare.

Un al doilea inamic al procesului de culturalizare a populației rurale a fost sărăcia. Lipsa fondurilor bănești a grevat în cel mai înalt grad efortul de dotare a

²¹⁶ *Atlas școlar despre Europa* – n.n. A.Ț.

²¹⁷ *Idem*, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, dosar 50/1893, f. 96.

²¹⁸ Irozi – n.n. A.Ț.

²¹⁹ Torino – n.n. A.Ț.

bibliotecilor sătești cu fondul livresc necesar. În urma Congresului bisericesc, mitropolitul Ioan Mețianu a cerut Consistoriului să înainteze un material cu propuneri formulate de preoții și învățătorii din subordine, în vederea identificării posibilelor surse de finanțare a bibliotecilor²²⁰. După consultarea opiniilor formulate de corpul învățătoresc român, Congresul a formulat un „conclus” referitor la identificarea surselor bănești utile înființării bibliotecilor. Alături de nominalizarea principalelor mijloace materiale, documentul puncta și acțiunile care trebuiau întreprinse pentru buna reușită a acestora. Se recomanda ca „pentru înființarea, sporirea și consemnarea bibliotecii școlare din fiecare școală elementară confesională, învețietorul să fie îndătorat de la fiecare elev obligat la școală (...) a încasa la înscriere câte 50 de fileri (...) apoi, din sumele încasate, în coînțelegere cu Comitetul parochial, a procura cărți pentru biblioteca școlară”. Tot învățătorul era împuternicit să organizeze și colectă în același scop. Fondul de carte trebuia inventariat anual, iar evidențele erau expediate Consistoriului. Inspectorii școlari erau obligați ca cel puțin o dată pe an să se deplaseze la parohii spre a „censura” biblioteca, exercitând în acest sens un control permanent pe linia râvnei depuse de subalterni²²¹.

Chiar și după identificarea posibilelor surse materiale utile înzestrării bibliotecilor, rezultatele nu au fost întotdeauna pe măsura așteptărilor. Societatea românească se afla încă într-o perioadă a „copilăriei” în ce privește perceperea eforturilor depuse de fruntașii în direcția luminării ei prin intermediul cărții (Fig. 25). Așa după cum aminteam, la

**IN EDITURA LIBRĂRIEI DIECEZANE
DIN ARAD, A APĂRUT :
„Biblioteca Semănătorul”**

Nr. 1. *Alexandru Ciura*: „Frații”, schițe din războiu.
 Nr. 2. *Victor Stanciu*: „Cuib de rândunică” și alte schițe de popularizare științifică. :: :: ::
 Nr. 3. *Ioan Agârbiceanu*: „Din viața preoțească”.
 Nr. 4. *Dr. Ioan Lupas*: „Din trecutul ziaristicii românești”. :: :: ::
 Nr. 5. *Dr. Ioan Mateiu*: „Probleme școlare”. ::
 Nr. 6. *Al. S. Iorga*: „La chestiunea industriei naționale. : :: :: ::
 Nr. 7. *Ion Ciopofel*: „Insemnări pe răboi”. ::
 Nr. 8. *Ioan Barac*: „Pitelea Gâscariu”, sau paradigma leneșului mult curioasă și în stichuri alcătuită. :: :: ::
 Nr. 9—10. *Mihail Gaspard*: „Blastăm de mamă”.
 Nr. 11. *Victor Stanciu*: „Plantele de leac”. ::
 Nr. 12. *Emil Isac*: „Ardealule, Ardealule bătrân”.
 Nr. 13. *Grazia Deledea*: „La stână” și „Ispita” traducere de C. Muslea. :: :: ::
 Nr. 14. *Ion Băila*: „Insuram pe Victor” și „Pe povârniș”. :: :: ::
 Nr. 15. *Dr. Ioan Lupas*: „Luptători pentru lumină”.
 Nr. 16. *Dr. Al. Barza*: „Din lumea plantelor”.
 Nr. 17. *Ioan Georgescu*: „Dovezi nouă pentru adevăruri vechi. :: :: ::
 Nr. 18. *Gavril Todica*: „Zări din univers”. ::
 Nr. 19. *Dr. I. S.*: „Patimile și moartea lui Isus Hristos”. :: :: ::
 Nr. 20. *Wildenbruch*: „Lacrimile copiilor”. ::
 Nr. 21. Din motive neatârnatore de noi, nu se poate expedia. :: :: ::
 Nr. 22. „Colinde, cântece de stea, și cântecele irozilor”. :: :: ::

Fiecare volum cuprinde 5—6 coale de tipar și costă volumul 40 fileri. La comande mai mari :: : oferim 25% rabat și expediția franco. ::

Conclucrarea omului cu Dumnezeu (predici) de Mihail Păcățian, protopresbiter și alți preoți din protopresb. B.-Comloșului — Prețul 3 coroane.

Mare magazin in manuale și revizite școlare. :: lare. ::

Mare depozit in ilustrate cu motive și porturi (costume) românești. Bucata 20 fil. 100 bucăți 14 cor. In croitoria librăriei se pregătesc și reverenți.

Fig. 25

²²⁰ *Ibidem*, f. 19.

²²¹ *Ibidem*, f. 8.

această stare de inerție se adăuga și mizeria cruntă în care se zbăteau majoritatea satelor noastre, ai căror locuitori erau interesați prioritar să-și asigure traiul familiilor lor. Nu puține au fost și cazurile în care cei chemați să întrețină și să cultive instituția bibliotecii s-au arătat neglijenți. Din aceste motive, ierarhia bisericească a revenit periodic cu instrucțiuni și norme menite să combată fenomenele negative înregistrate în teritoriu.

Nicolae Oiescu, protopopul cercului Mecherechiu (azi în Ungaria – n.n. A.Ț.), se plânga de lipsa mijloacelor bănești necesare achiziționării cărților. Se reușise dotarea bibliotecilor numai în parohiile Berechiu, Cefa, Homorog și Micherechiu, în vreme ce în celelalte sate – după relatarea autorului – „nici începutul nu s-a făcut, din cauză că nu dispunem de mijloace”. După părerea sa, principalul vinovat de această stare de lucruri ar fi fost „poporul” din comunele respective, care nu agreea ideea unor contribuții suplimentare îndreptate în direcția culturii. Parohul sublinia faptul că „dăruirile benevole le denegă, de repartiere și de a augmenta acestu scopu din alte venite bisericesci nici nu voiescu a auzi”²²².

O primă testare a modului în care au fost aplicate în teritoriu hotărârile Sinodului a fost pusă în mișcare prin Ordinul 539. Ea s-a desfășurat sub forma unei anchete în vederea cunoașterii dotării bibliotecilor școlare. În martie 1883, învățătorul Popovici Gașpar din Tulca raporta că școala din localitate nu are bibliotecă, însă nu motiva cauza neînființării ei²²³. Aceeași situație era semnalată și de parohul din Gurbediu. Acesta suplinea și postul învățătorului, de unde se putea trage concluzia că era depășit de sarcinile care-i reveneau prin cumulul de funcții îndeplinit²²⁴. Nici la școala din Tăut nu exista bibliotecă²²⁵. Școala din Căuașd avea în inventar numai șapte cărți, toate sub forma manualelor, compoziție care nu argumenta ideea unui început de formare a bibliotecii: „Istorii biblice, unu catichismu, o gramatică română, una istorie naturală, Istoria patriei, Geografia și drepturile civile”²²⁶. Școlile din Berechiu și Bicaciu erau dotate cu manuale, dar nu aveau bibliotecă, iar cea din Batăr avea 40 de „cărți școlare” care serveau tot ca manuale²²⁷. În zonă, numai școala din Jaca avea bibliotecă. Cele mai multe dintre parohii invocau lipsa mijloacelor bănești necesare înzestrării bibliotecilor. Nu știm cât de veridică era o asemenea scuză, dacă luăm în calcul plasamentul tuturor

²²² *Ibidem*, f. 2.

²²³ *Idem*, dosar 162/1882–1883, f. 98.

²²⁴ *Ibidem*, f. 100.

²²⁵ *Ibidem*, f. 102.

²²⁶ *Ibidem*, f. 101.

²²⁷ *Ibidem*, f. 204.

acestor localități în câmpie, unde locuitorii beneficiau de surse de venit superioare altor zone ale județului (Fig. 26).

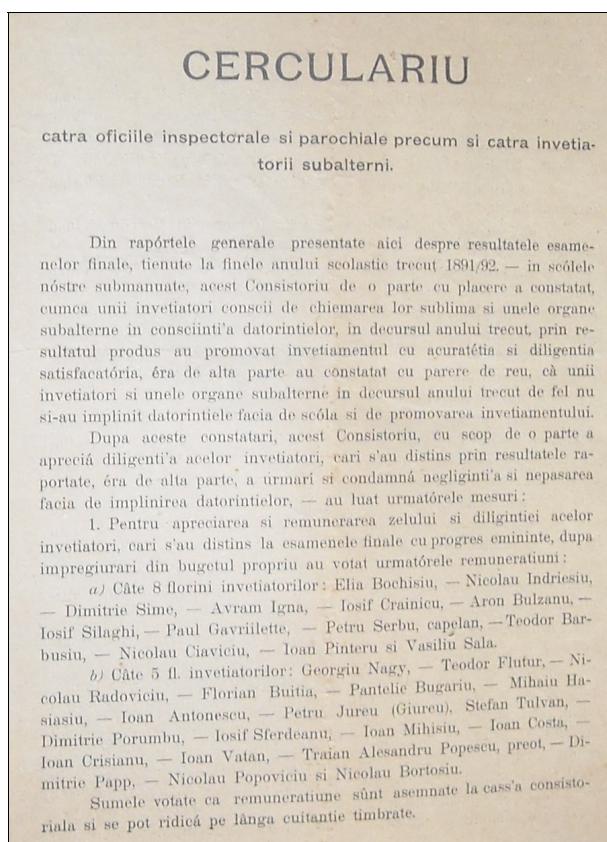

Fig. 26

Chiar dacă în anii care au urmat situația s-a mai ameliorat, numărul bibliotecilor crescând încetul cu încetul, amenințările venite din partea politicii de deznăționalizare duse de guvernantți au condus la luarea unor măsuri de accelerare a ritmului de proliferare a bibliotecilor în mediul sățesc. În 8 mai 1908, vicarul episcopal Vasile Mangra s-a interesat, prin intermediul unei circulare înaintate protopopilor T. Păcală, A. Munteanu, V. Papp și M. Popovici²²⁸, de modul în care a fost dus la îndeplinire ordinul privitor la înființarea unor noi biblioteci parohiale.

Situația pare paradoxală, parohiile din Tractul Micherechiului fiind printre cele mai bogate din județ. Aici avem de a face însă cu un alt fenomen, care își va

²²⁸ *Idem*, fond *Parohia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 287/1882–1883, f. 1 – „*Ordinul circular de sub nr. 400 din 1/14 martie 1907*”.

face simțită prezența și mai târziu, anume tendința de apropiere a românilor din câteva sate de cultura maghiară. Este lesne de observat că s-au constituit biblioteci aproape exclusiv în satele care gravitau în jurul comunei Cefa, important centru economic românesc al protopopiatului, în vreme ce satele din jurul reședinței protopopiale, și am nominaliza aici Jaca, Apateu, Ugre, Săcal etc. (toate astăzi în Ungaria – n.n. A.Ț.) erau racordate la rețeaua economică ungurească, mai apropiată. Grație acestui statu-quo, locuitorii lor nu vedeau necesară perpetuarea expresă a identității lor prin cultura livrescă. Vom vedea mai târziu că nici întrebuintarea limbii române nu li se va mai părea utilă.

Din aceeași zonă, protopopul Andrei Horvath informa Consistoriul, în 1912, că întâmpină dificultăți în acțiunea de înființare a unor biblioteci, întrucât – subliniază acesta – „afacerea bibliotecilor, fiind un lucru nou, numai cu greu înaintează”²²⁹. Mai dificilă era situația în comuna Săcal (azi în Ungaria – n.n. A.Ț.), unde preotul sesiza că tineretul era „copleșit de duhul maghiarizării și n-are voie să citească în românește”, după care adăuga că „nici în ungurește”. Din aceste motive el susținea ideea extinderii bibliotecii, care până la acel moment servise numai trebuințelor parohiei²³⁰.

Preotul Georgiu Pinte din parohia Mezöpeterd (azi în Ungaria – n.n. A.Ț.) comunica Consistoriului că în localitate sunt numeroși știutorii de carte, iar tineretul este chiar pasionat de citit. Cu toate că erau români, nu știau citi în limba maternă din cauza lipsei de interes manifestate de învățători, care „nu propune nici scriere, nici cetirea română”. Din această pricină n-a fost posibilă constituirea bibliotecii²³¹. Nici preotul din comuna Darvaș (azi în Ungaria – n.n. A.Ț.) nu izbutise înființarea bibliotecii, în ciuda numărului mare de știutori de carte, din pricina nivelului ridicat de maghiarizare a populației românești. „Tineretul – spunea acesta – cetește gazete și romane ungurești din biblioteca comunală și din biblioteca Casinei țărănești”²³². Din păcate nu se putea prognoza o îndreptare a stării de lucruri, deoarece, se spune în raport, „tineretul, care limba mamei sale n-o pricepe, n-are lipsă de bibliotecă românească, astfel bibliotecă școlară cu cărți în românește scrise, a se înființa e superfluă”.

În ciuda dificultăților cu care au fost confrunțați în parohiile peste care păstoreau, o serie de preoți au reușit să-și îndeplinească cu succes misiunea de a înființa biblioteci confesionale. Exemplul lor este încă o dovadă a veridicității zicalei populare care spune că „omul sfințește locul”. Nu mai puțin adevărat este și faptul că aceste succese au fost înregistrate în comunele bogate, în special în cele de

²²⁹ *Ibidem*, f. 24.

²³⁰ *Ibidem*, f. 25.

²³¹ *Ibidem*, f. 70.

²³² *Ibidem*, f. 72.

câmpie, care dispuneau de pământ roditor, principalul capital economic al lumii rurale. Așa era Parohia din Sănnicolau Român, care făcea parte din categoria celor avute, satul fiind așezat în Câmpia Oradei, foarte roditoare. În plus oamenii se îndeletniceau cu grădinăritul, activitate care le aducea importante foloase. Chiar dacă în anul 1907 nu se putuse înființa biblioteca, credincioșii având cheltuieli mari cu ridicarea casei parohiale, în anul următor cumpăraseră și dăruiseră mai multe volume pentru înzestrarea ei. Printre ele era amintită o „evanghelie-lux în preț de 180 coroane”. De asemenea, a fost colectată și suma de 10 coroane, utilizată pentru abonamente la „foaia oficioasă «Biserica și școala»”²³³.

O situație fericită se putea întâlni în Apateul Românesc (azi în Ungaria – n.n. A.Ț.). Biblioteca „parohială-școlară” sporise cu 49 de „cărțile” care completau zestrea de 164 „dăraburi de cărți cari sunt cetite și pontate”²³⁴ (preferate – n.n. A.Ț.)

²³³ *Idem*, fond Parohia Ortodoxă Sănnicolau Român, dosar 26/1908, f.n.

²³⁴ *Ibidem*, f. 54 – „Din bătrâni, Ce n-a fost și nu va fi, Cenușotca, Lumea proștilor, Codreana Sânziana, Povești populare, Legenda țișanilor, Robinson, Povești de Crăciun, Cu ce trăiesc oamenii, Povești morale, Povești populare (II, III), Peneș Curcanul, Tolpa și Ștefan Vodă, Toma lui Moș, Nan Bolovan, Fulgerul, Fata bărbată, Povestea găserii, Patru frați, Oprisanul, Isteață și pace, Ariciul și vulpea, Copilul cerșetor, Torifan, țaganu și popa, Bătrânii săraci, Coste ciobanu, Pleșcuța, Omul frumos, Armeanul neguțător, Norocul și mintea, Bernușca, Doi frați și două surori, Picătura de apă, Movila lui Burcel, Ioniță, Bătălia de la Călugăreni, Sandra, Angheluș, Îndreptarea școlarului stricat, Copila de omenie, Sentinela română, Capra și trei iezi, Teatru școlar, Din puterile proprii, Cele zece pisicuțe, Copiii de la țiară, Clara Miliu novelă, Spice de aur, Blăstăm de mamă, Musciu-împărat (poveste), Păcală în satul lui, Căldărușe cu trei picioare, Strigoica, Fiica a nouă mame, Fata craiului din Cetini, Zâna margaretelor, Croitorul și trei feciori, Fata stălerului, Alipat, Povești, Judecata, Petrea pășitul, Îndărănicul, Lumea proștilor, Povești, Vecinici, Mica fodeț, Balade populare, Sgârcitul (comedie), O partidă în patru, Sfântu Nicolae, Un idil în Ruseni, Pe pământul turcului, Despre recunoștință, Se ne iertăm păcatele, Peștorii, Cine sapă groapa altuia, Pretenul adevărat, Roma învinsă, Sâmbăta morților, Taina unei vieți, Jucării și jocuri de copii, O sută de ani, Căntece bătrânești, Chipuri de la Mahala, Vulturii, Calendarul Minervei, Pe plaiu, Andrei Șaguna, Sava Brancoviciu, Higiena populară, Florile inimei, Promemoria, Cultura română, De la sate (novelă), Despre comune (art. XXII 2886), Principatele române, Chestiunea autorității Bisericii Unite, Articul de lege XXVII 1967, Convorbiri, Icoane din istoria grecilor, Gărgăuneii dragostei, Vorbirea Mitropolitului Meșian, Regule ortografice, Poesii alese, Nici minte nici noroc, Ruga de la Chișeteu, Îndreptar pentru ..., Ștefan Vodă cel Tiner, Respuns magarilor, Contabilitatea, Vorbirea vicarului Mangra, Drepturile învățământului, Epistular civil, Protocoalele Sinodale Eparhiale 1887, 1888, 1891, Protocoalele Sinodale Eparhiale 1893, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, Protocolul Congresual 1900, Protocoalele Sinodale Eparhiale 1900–1909, Regulament pentru parohii 1891–1909, Procedura judecătorească 1889–1909, Organizarea învățământului 1909, Găcituri și cimilituri, Englischen sprachen, Unter haltung unde Wiscus, Homoki szölő müvelés, Gyümölcs fajt, Máheszetrál, Ejjel, Eletipályak, Pesti Kronika, Repül az ember, Moșul de flori, Zuiua împărătească, Vântură țiară, Scăpărătoarea, Baba iadului, Dragă mamă, Ce a fost și nu va fi, Păcală și Tândală, Rusalim păcurariul, Princesa fermecată, Pipăruș Petru, Povestea lui Ignat, Carte de învățătură, Dudue Margareta, Vulcanismul, Anuarul reuniunii Învățătoarești 1907, Mireasa capitanului, Oglinda inimei, Frumosul, Istoria literaturii române, Istoria populară, Anuarul Institutului Seminariului Pedagogic, Căntece din lumea veche, Perde vară, Notaru și banditu, La Alina (povești), Liturghia lui I. Christos, Paza Maicii Sfinte, Palatul misterios, Teiu legănat”.

de tineret cu plăcere”²³⁵. Biblioteca din Vekerd (azi în Ungaria – n.n. A.Ț.) prezenta o stare de lucruri și mai bună. Aici existau două secțiuni, „biblioteca parohială” cu 10 lucrări și „biblioteca școlară” cu 36 de lucrări²³⁶. Preotul Demeter Hașăș se mândrea cu faptul că în cursul anului 1912 nu mai puțin de 32 de tineri frecventaseră biblioteca și citiseră 78 de cărți.

2. Implicarea politică

Anul 1905 va purta emblema unei schimbări fundamentale a modului de luptă a românilor din comitatele ungurene, inclusiv a celor din Bihor. Din programul conferinței de la 1881 fusese eliminat dezideratul susținerii și obținerii autonomiei Ardealului, acesta fiind înlocuit cu un țel mult mai înalt ce viza unirea tuturor românilor într-un singur stat național, firește, după traversarea unei etape de tranziție, necesară procesului de inoculare a acestui ideal în conștiința maselor largi românești. Manevra se alinia astfel modernelor principii liberale care consfințeau dreptul de afirmare a naționalităților, pronunțat în Parlamentul Budapestei de către Partenie Cosma cu ocazia anexării Bosniei și Herțegovinei de către imperiul dualist²³⁷.

Pentru a fi însă realizate condițiile necesare canalizării tuturor forțelor naționale în direcția constituirii unui monolit de voință și acțiune capabil să conducă suflarea românească spre o fericită finalitate, trebuia în primul rând conservată și cultivată pe mai departe conștiința națională în rândul consăngenilor noștri. Noua strategie a Partidului Național Român prevedea împlinirea acestei etape prin

²³⁵ AN-DJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 287, f. 53.

²³⁶ AN-DJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 287, f. 74 – biblioteca parohială: „*Istoria bisericii românești* de Nicolae Iorga, *Premiile lui Solomon* (de la anul 1688), *Știința, credința și postul* de V. Predeanu, *Mergi Iisuse* de Alexandru Rusenescu, *Convorbiri între un cercător și încredințat* de Filaret, *Predicile ținute la metropolie de Antim Ivireanu*, *Predicatorul* de Ioan P. Ținoca, *Legende de lui Isus Hristos* de D.N. Ciortori, *Starețul Neonil* de Hurmuzachi și Andrei Șaguna și *De-ale noastre*”; biblioteca școlară: „*Halima – 1001 nopți* (4 volume) de Ioan Barac, *Floarea ofilită* de Mihail Sadoveanu, *Dor pustiu* de I. Bârseanu, *Vagabondul* de Maxim Gorki, *Scrieri pentru popor* de I. Groșoreanu, *Merinde de școală* de Dr. G. Popa, *Proverburi sau Povestea vorbii* de Anton Pann, *Spre ruină* de Dr. Vrâncescu, *Pe Dunăre* de Carmen Silva, *Povești populare* de G. Cătană, *Unirea Principatelor* de Nicolae Iorga, *Făt Frumos din lacrimă* de Mihai Eminescu, *Povestirile unei regine* de Carmen Silva, *Hamlet* (traducere de Victor Anestin), *Despot vodă* de Vasile Alecsandri, *Hera și Leandru* (traducere de Lecca), *La gurile văii* de Rădulescu N., *Harap Alb* de Ion Creangă, *Gruia lui Novac*, *Fiice vii* de Dogariu, *Capra cu trei iezi* de Ion Creangă, *Fiul bucătăresei* de Dogariu, *Vlad hoțul* de Dogariu, *Însurătoarea soarelui* de Dogariu, *Codreana Sânziana* de Pompiliu, *Moș Toma Bădiceanu* de Dogariu, *Păcală și Tândală* de Cătană George, *Hanul tătar* de Panțu, *Pipăruș Petru* de Botezatu, *Nopți de iarnă* de Mihail Sadoveanu, *Soacra cu trei nurori*, *Institutul pedagogic* de Botiș I.”

²³⁷ Teodor Neș, *Oameni din Bihor. 1848–1918*, Tipografia „Diecezana”, Oradea, 1937, pp. 387–388.

realizarea conținutului unor opt cerințe esențiale, formulate în programul gândit în 1905: „1. Recunoașterea poporului român ca individualitate etnică alcătuitoare de stat; 2. Armată comună cu Austria, cu limbă și conducere germană, dar întrebuintarea mai intensivă a limbii fiecărui regiment; 3. Asigurarea întrebuintării limbilor naționalităților în administrație, justiție, instrucțiune. Funcționarii să cunoască limba regiunii; 4. Autonomia confesiunilor și împărțirea lor la subvențiile de stat. În școalele confesionale de stat sau comunale din satele românești, limba de predare să fie cea română. Căsătoria bisericească să fie obligatorie; 5. Autonomia comunelor și județelor, arondarea lor după limbi; 6. Votul universal, libertatea întrunirilor și asocierilor; 7. Reformarea sistemului impozitar; 8. Reforma agrară, desființându-se fideicomisurile și împroprietărindu-se țăranii”.

De asemenea, pe lângă succinta enumerare a principalelor doleanțe, în program se făcea o pertinentă critică a legii electorale, croită anume pentru a îngreuna dreptul de vot al naționalităților. Se solicita o reprezentare proporțională a românilor în parlament, în funcție de numărul acestora în fiecare circumscripție electorală. Erau apoi denunțate abuzurile săvârșite de unguri cu ocazia alegerilor trecute, violența și teroarea practicate în asemenea ocazii, precum și politica de mituire a electoratului românesc larg uzitată de organele administrației de stat²³⁸.

Alături de corifeii consacrați ai mișcării naționale, Coriolan Pop, Nicolae Zigre, Gavril Cosma, în opera de transpunere în viață a noului program s-au angajat tinerii noului val, reprezentat magistral de Aurel Lazăr, Ioan Ciordaș, Demetriu Lascu, Lucian Bolcaș, Petru E. Papp, urmași de o „armată” de studenți și învățători. Acest vârf de lance își va ancora activitatea în mediul rural, printr-o serie de „adunări populare” în cadrul cărora lumea sătească va fi însuflețită de discursurile oratorilor naționaliști, dată fiind experiența negativă înregistrată la alegerile din 1901 când țăranimea căzuse pradă corupției instrumentate de administrația locală, operație soldată cu propulsarea în legislativul maghiar a unor etnici unguri sau a unor „români guvernamentali”, așa cum erau etichetați filo-maghiarii noștri.

Și de data aceasta, presa maghiară va fi cea care va înregistra, cu îngrijorare, efectele inovației promovate de tânăra elită. Preluând instrumentarul unei campanii electorale moderne, în centrele de concentrare majoritar românească s-au deplasat echipe ale mișcării naționale pentru a expune principalele direcții de acțiune care trebuiau urmate de alegători.

La Sânnicolau au fost prezenți Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Lucian Bolcaș și preoții Demetriu și Romul Blaga. Aurel Lazăr a reiterat cu acest prilej necesitatea

²³⁸ T.V. Păcățianu, *Cartea de Aur*, vol. 8, pp. 168–172. Apud: Teodor Neș, *Oameni*, p. 388.

modificării sistemului de votare. „Adunarea alegătorilor și a poporului din Sânnicolau Român și din comunele din jur – a spus el – cere introducerea prin lege a votului universal, egal pentru toți, nemijlocit, cu votare secretă, în comună”²³⁹. Aceași cerere a fost declamată și la adunarea de la Săcădat, unde Aurel Lazăr a fost însoțit de Ioan Russu-Șirianu și de preoții din împrejurimi. Acesta din urmă s-a deplasat pe 23 noiembrie la Husasău de Tinca, împreună cu Ștefan Cicio-Pop, iar Aurel Lazăr, cu Lucian Bolcaș și Aurel Novac, la Cociuba Mare²⁴⁰.

Ministrul Kristoffy s-a văzut nevoit să interzică „adunările populare” din cauza amplitudinii pe care o luaseră manifestațiile, dar și pe fondul demonstrațiilor socialiștilor de la Budapesta, mai ales după ce aceeași gazetă românească a revenit cu un nou material, în care făcea o descriere amănunțită a entuziasmului cu care au fost primiți candidații PNR în toate localitățile pe care le străbătuseră, dar mai ales pentru a deturna adunarea populară care urma să se desfășoare la Beiuș. „Vestim cu bucurie: după cele trei adunări ținute în Sân Miclăușul Român, în Săcădat și Bratca, se poate proroci că întreg Bihorul s-a deșteptat la viață națională. Astfel, adunările de la Cociuba, Husasău, Ceica, Vașcău, Beiuș și Beliu vor fi adevărate zile de sărbătoare – relatează gazeta. Se credea anume că frații noștri din Bihor au amorțit cu desăvârșire și ani vor trebui să ajungă și ei la cunoștința binelui și a răului, cum se zice, adică până să se înțeleagă de ce să se ferească și ce să facă pentru întemeierea unei vieți obștești mai naționale. Și cu toate acestea, a fost destul semn, chemarea fruntașilor, pentru ca frații bihoreni să intre și ei în luptă pentru desrobirea politică, pentru a scăpa adică de jugul ce le-a pus pe grumaz îndeosebi partidul Kossuthist, care, prin oamenii săi fără suflet, a îmbătat poporul cu apă rece, l-a năimit cu tot felul de făgăduieli și a făcut astfel ca atâția români să intre în foc pentru Kossuth.

De când s-au pus la cale adunările populare, alt vânt bate prin tot Bihorul. Poporul aleargă cu drag, din mari îndepărtări și pe vreme grea, să asculte glasul apostolilor cari propovăduiesc dragostea de neam și îndrumă la luptă bărbătească întru cucerirea drepturilor cetățenești. Poporul aleargă să învețe și nădejde avem că poveștile ce i se dau sună pentru el ca niște înalte porunci naționale de la cari nu se va abate în veci. De altminteri, dacă poporul din Bihor a fost mai înapoiat, de vină au fost fruntașii, cari de un șir întreg de ani n-au luat parte la nici o mișcare națională, și n-au dus la luptă poporul nici chiar în afacerile din comitat. Astfel a ajuns neamul românesc să aibă în Bihor fruntași cari când erau cu ungurii se mândreau că ei nu umblă după fala goală, ca alți români, când erau însă între români își băteau pieptul că nimeni nu-și iubește și nu luptă mai tare pentru neam decât ei.

²³⁹ Ziarul „Nagyvárad”, anul XXXV, nr. 237 din 23 septembrie 1905, p. 1.

²⁴⁰ *Idem*, anul XXXV, nr. 276 din 23 noiembrie 1905, p. 1.

Acum s-a pus însă capăt acestor fală goală! Acum se alege cine-i luptător adevărat și cine-i numai vântură pleavă. Acum au răsărit din sânul poporului o mulțime de bărbați mai tineri și aleși: Dr. G. Cosma din Beiuș, Dr. Aurel Lazăr și Dr. C. Pop în Oradia, Dr. Ioan Ardelean în Tinca au în jurul lor o seamă de inimoși luptători naționali și alcătuiesc împreună o adevărată oștire. Acum tinerii de la înalta școală de drepturi nu se mai duc să lupte pentru izbânda oamenilor stăpânirii ungurești, ci însoțesc la drum și ajută pe cei ce-și îndeplinesc cea mai sfântă apostolie: *să lumineze și să deștepte poporul!* Și până acum sunt înveselitoare semnele ce s-arată privitor la deșteptarea poporului din Bihor. *Adunările cele mai mari se vor ține de aici încolo.* Aflăm că mai ales la Beiuș va fi lume multă și ziua de duminică, 26 noembrie, este așteptată cu nerăbdare: poporul e dornic să asculte și să vadă pe deputații români, e doritor de adevăr, dreptate și lumină”²⁴¹.

Noua strategie de luptă politică a elitei noastre s-a caracterizat prin unitatea de acțiune dictată de comandamentul de la Sibiu. Dacă până atunci românii din comitatele ungurene avuseseră libertatea de opțiune electorală față de diferiți candidați propuși de cercurile politice maghiare, fie maghiari moderați, fie români convertiți, experiența negativă înregistrată în cursul ultimelor legislaturi arăta că o atare abordare nu mai este de dorit, ea fiind deosebit de dăunătoare intereselor naționale.

Nici masa de alegători români nu mai era aceeași. Eforturile susținute de culturalizare a țăranimii, depuse de intelectualitatea naționalistă în ultimele două decenii, începuseră să dea roade. Mulțumită ziarelor, revistelor și cărților românești difuzate la sate, și nu în ultimul rând dăruirii de care dăduseră dovadă dascălii noștri în întreaga lor activitate, în mintea și sufletul țăranului român fusese trezită și cultivată conștiința națională. El devenise mândru că aparține națiunii române și se încăpățâna să rămână român, cu atât mai mult cu cât puterea de stat se încăpățâna, la rândul ei, să-l deznaționalizeze. Motivația fundamentală, care susținea această atitudine generală, venea fără îndoială de dincolo de Carpați, tânărul regat al României fiind perceput de ardeleni ca un strălucit exemplu de democrație și prosperitate.

Era firească în aceste condiții o schimbare de registru politic, noua generație nemaifiind dispusă să dea curs formulelor de compromis uzitate până atunci. Puterea nu a rămas însă nepăsătoare în fața acestei inovații. Conștientă de efectele dezastruoase cu care ar fi grevată în cazul unei izbânzi românești, clasa politică maghiară a trecut la elaborarea și aplicarea unei contra-strategii, menită să desființeze toate resorturile pe care se articula mișcarea națională.

²⁴¹ *Ibidem.*

După vechea cutumă, administrația maghiară a fabricat peste noapte o serie de candidați români filo-maghiari, cum au fost Ioan Siegescu, Constantin Burdea și Ioan Ciocan, însă aceștia nu au mai primit sprijinul agenților electorali maghiari, cum se obișnuia până atunci, ci au fost desemnați din oficiu, sub amenințarea excluderii din serviciu, mai mulți naționaliști, cei asupra cărora, prin natura funcțiilor deținute, se putea aplica șantajul.

La Beiuș, sub amenințarea închiderii liceului, a fost obligat să candideze Ioan Buteanu, directorul școlii. Puterea s-a ocupat până și de textele discursurilor electorale pe care nefericitul dascăl trebuia să le rostească, trimise, gata tipărite în ungurește, agenților electorali, Ioan Kéri și Traian Farcaș, revenindu-le penibila sarcină de a le traduce în românește²⁴². Partidul „pașoptist” l-a propus pe Bartha Francisc, susținut de agentul electoral Radu Cupar, un profesor filo-maghiar, dar fără sorți de izbândă. La Tinca, „tiszaștii” l-au împins în bătaia electorală pe Nicolae Roxin, protopopul din Micherechiu, mizând pe faptul că se cunoștea cu puternicul om politic Tisza István, fostul său coleg de școală. Românul a căutat însă, și a și reușit, să-și dezamăgească „protectorii” maghiari, mandatul fiind câștigat de Horthy Adalbert. Preotul Augustin Antal, din Petrani, a fost numit agent electoral al candidatului „liberal” pentru plasa Ceica, iar preotul Abrudan, al celui pentru Aleșd.

Chiar dacă mișcarea națională nu a reușit să-și atingă în totalitate țelul propus, alegerile din 1906 și-au câștigat reputația de a fi primele desfășurate sub egida noii generații, a „naționaliștilor radicali”. În același timp, ele au mai rămas întipărite în memoria colectivă și prin violența manifestată de organele de represiune ale statului. Începută cu mai bine de un deceniu în urmă, prigoana îndreptată împotriva învățătorilor români a atins cele mai înalte cote în urma adoptării legii Apponyi, căreia i-au căzut victime o seamă de dascăli care nu se supuneau politicii de maghiarizare prin intermediul școlii, așa după cum dictau normele guvernului. În această dezlănțuită furie, revizorul școlar Ludovic Vasadi și-a făcut o adevărată pasiune din a se afirma în urma controalelor efectuate la instituțiile școlare românești din județ.

Cele dintâi vizate au fost comunele în care reprezentanții mișcării naționale se bucuraseră de cel mai mare succes pe timpul campaniei electorale. Revizorul se lăuda într-un raport cu confiscarea manualelor românești găsite la învățătorii Gheorghe Gherdan din Micherechiu și Ioan Vereș din Sânnicolau Român, cu lucrarea „Istorie bisericești” găsită la școala din Homorog, unde slujea dascălul Ambrozie Catone, „ce conține istoria românilor în lumina daco-românismului – sublinia funcționarul –, iar istoria Ungariei o modifică conform aspirațiilor politice

²⁴² Ziarul „Nagyvárad”, anul XXXV, nr. 10–13 din 10 ianuarie 1905, p. 1.

ale românilor”. Învățătorii Paul Petru din Berechiu și Alexandru Mărcuș din Parhida au fost sancționați pentru vina de a-i fi învățat pe copii „cântece potrivnice ideii de stat maghiar”, cum ar fi „Deșteaptă-te, române!”, „Marșul lui Iancu”, „Hora Unirii”, „Tricolorul”, „Marșul anului 1848”, „Ah! Sabia lui Traian”, „Marș românesc”, „Calcă, române, plin de mândrie!” și „Gott erhalte” (imnul Austriei).

Sub presiunea Ministerului Învățământului, Consistoriul Ortodox din Oradea se vedea pus în fața penibilei situații de a-i trage la răspundere pe învățătorii care nu se conformaseră cerințelor legale, aceasta în condițiile în care Biserica Ortodoxă încuraja, când fățiș, când pe ascuns, nobila lor trudă. Strădania protoprezbiterului orădean se putea întinde din păcate dincolo de pronunțarea unor sentințe cu caracter administrativ, adevărate „simulacre de pedepse”, care urmăreau să-i scoată pe cei învinuiți din vizorul autorităților, pentru că nu rare au fost cazurile în care Revizoratul școlar, nemulțumit de sancțiunile dictate de Biserică, a ordonat judecarea dascălilor în congregație, demers în urma căruia rămăneau pe drumuri împreună cu familiile lor. În astfel de situații, avocatul Nicolae Zigre era o prezență permanentă la ședințele congregației spre a-i apăra pe curajoșii români²⁴³.

Persecuțiile s-au perpetuat și pe întreg parcursul anului 1908. Învățătorul Cornel Popoviciu din Șerghiș a fost trimis în instanță pentru vina de a fi făcut agitație împotriva ungarilor, în urma procesului alegându-se cu șase luni de închisoare și 200 de coroane amendă. Învățătorul Petru Cipou, „pionier al Astei pe Valea Crișului”, a fost condamnat pentru crima de a fi strigat „Trăiască armata română!”, iar Gavril Dudulescu, dascălul din Girișu Negru, pentru că i-a învățat pe copii cântarea „Moarte dușmanilor” și pentru că le predă istoria „în spiritul lui Iancu – după cum se pronunța revizorul Vasadi, care mai adăuga că învățătorii – nu conțin a agita populația, îndrumând-o s-apuce coasele și sapele”²⁴⁴.

Au mai fost declanșate anchete și împotriva învățătorului Vasile Teuca din Tăut, pentru criticile aduse românilor convertiți în maghiari, învățătorului Paptămaș Florian de la școala din Bicaciu, pentru că nu cunoștea „o boabă” limba maghiară și împotriva dascălului Petru Mihuția din Câmp, care a și fost pedepsit cu șapte zile de temniță „pentru propovăduirea spiritului nepatriotic în școală”²⁴⁵. Nu mai puțin de 54 de învățători români făcuseră cunoștință în 1908 cu rigorile anchetelor pornite de Vasadi.

Valul de abuzuri întreprinse de autoritățile școlare se ridicase la un asemenea nivel, încât frunțașii mișcării naționale s-au văzut nevoiți să întocmească lucrări

²⁴³ Ziarul „*Nagyvárad*”, anul XXXVII, nr. 280/1907, p. 1.

²⁴⁴ *Idem*, anul XXXVIII, nr. 130/1908, p. 1.

²⁴⁵ *Idem*, anul XXXVIII, nr. 250/1908, p. 1.

statistice, care s-au dovedit binevenite pentru susținerea cauzei românești la Congresul Internațional de la München. Patrioții de la ziarul „Tribuna”, prin condeii lui Sever Bocu, au întocmit lucrarea intitulată „Calvarul”, pe această temă, iar profesorul Vasile Stoica, „Suferințele Ardealului”. Demersurile lor se pare că și-au atins finalitatea scontată. Așa se face că, în preajma deschiderii lucrărilor congresului, democratul suedez P. Björnson, susținut de Lev Tolstoi, a înștiințat comitetul de organizare a manifestației despre imposibilitatea de a împărți același loc în compania contelui Apponyi, numit de cei doi „călău al naționalităților”²⁴⁶.

„Legea Apponyi” legitima șantajul propus de guvernul budapestan elitei învățărești din provinciile în care viețuiau nemaghiarii. Ajutorul material preconizat să conducă la ridicarea nivelului de cultură al populației rurale din aceste zone era în realitate anulat de o serie de criterii care condiționau beneficiul său de zelul depus de dascălimea națiunilor imperiului pe tărâmul politicii de maghiarizare a tinerilor pe care trebuia să-i lumineze. Actul instituise un asemenea control asupra activității școlilor confesionale, încât se putea vorbi practic despre o autentică etatizare a învățământului. Limba maghiară devenise obligatorie și trebuia predată după programa stabilită de minister. La sesizarea reprezentanților acestuia, orice învățător putea fi suspendat din serviciu, fără a se mai ține seama de cuvântul autorităților bisericești sub a căror tutelă se găsea.

În ciuda criticilor înregistrate nu numai în parlamentul maghiar, ci și pe plan internațional, în 1909 intransigentul conte va adăuga un nou amendament legii, prin intermediul căruia se introducea obligativitatea predării religiei ortodoxe și române-unite exclusiv în limba maghiară. Măsura dictată de Apponyi a ridicat automat în picioare întreaga intelectualitate românească, care a opus viciul ilegalității noului act normativ, întrucât erau încălcate flagrant principiile legii-cadru, XLIV din 1868, chiar dacă de cealaltă parte fruntașii maghiarilor se agățau de o puerilă și revanșardă motivație, susținând că „circulara e legală [și] mai presus de toate necesară – deoarece, susțineau aceștia referindu-se la români – vinovați sunt aceia care niciodată n-au înțeles noțiunea de frate, aceia care cu plângeri imagine se adresează împăratului, aceia care în afirmarea statului maghiar văd nedreptăți”²⁴⁷.

Proteste ale elitei românești nu s-au mărginit numai la criticile așternute în paginile presei naționaliste, ci au îmbrăcat iarăși forma adunărilor „poporale” organizate la sate, dar de data aceasta pornite de jos în sus, realitate care ilustrează

²⁴⁶ *Idem*, anul XXXVII, nr. 212 și 228/1908.

²⁴⁷ *Idem*, anul XXXIX, nr. 214/1909, p. 1.

foarte bine înaltul nivel de maturizare la care ajunsese țărănimea noastră, și în același timp confirmă succesul politicii naționaliste de cultivare a conștiinței apartenenței de neam asupra maselor largi.

Țăranul Teodor Elleneș din Sânnicolau Român a cerut sprijinul Clubului deputaților români, care i-au trimis în comună pe oratorii Dumitru Lascu și Teodor Mihali. Împreună cu cei prezenți la adunare, aceștia au adoptat o veritabilă moțiune de cenzură împotriva guvernului, alcătuită din douăsprezece puncte, dintre care o bună parte extrase din doctrina ideologiei de stânga²⁴⁸.

Participarea sânmiclăușenilor la lupta pentru emanciparea națională nu s-a mărginit doar la acțiunile culturale și politice închinată păstrării identității lor românești, ci, pe fondul conflagrațiilor mondiale care au măcinat omenirea în secolul XX, au adus tributul de sânge al unora dintre fiii acestei comune.

Din Sânnicolau Român și-au jertfit viața pe altarul făuririi României Mari tinerii Ardelean Ioan, Feier Petru, Nicorici Vasile, Oros Georgiu, Pater Ioan, Porumb Ioan, Purje Gheorghe și Tuduc Iosif, iar din Roit, tânărul Câmpan Nicolae²⁴⁹. În filele arhivelor care immortalizează sacrificiul românesc pe frontul răsăritean în cel de Al Doilea Război Mondial, se regăsește și Blaga Dumitru, din Sânnicolau, căzut în luptă la 5 octombrie 1942 în stepele Uniunii Sovietice²⁵⁰.

Ar mai fi de adăugat că în primăvara anului 1919, când în Bihor se instalase regimul bolșevic al lui Kun Béla, militarii armatei roșii maghiare i-au arestat și i-au deținut în ferma lui Terek Oliver pe fruntașii mișcării naționale din Roit, anume pe Durgheu Teodor, Guiaș Ioan, Fazecaș Ioan și Sabău Ioan, și i-au bătut crunt. Bolșevicii unguri intenționau să-i folosească drept scuturi umane în calea înaintării armatelor române, după cum au mai procedat și în alte sate bihorene²⁵¹.

²⁴⁸ „1) Adunarea își exprimă neîncrederea în guvernul de la Budapesta”; 2) Invită guvernul să-și respecte obligațiunile legale față de naționalități; 3) Cere votul universal, impozitul progresiv și libertatea întrunirilor publice și a reuniunilor; 4) Protestează contra prigonirilor organizațiilor profesionale; 5) Cere parcelarea latifundiilor; 6) Din fondurile afectate lucrărilor publice să beneficieze și românii; 7) Înfierează pe deputații maghiari care au jignit în parlament pe deputații români cu prilejul discuției școlare; 8) Constată că deputații români au rămas credincioși programului partidului; 9) Să se respecte drepturile școlare confesionale față de cele de stat; 10) Să nu se știrbească dreptul acestor școale la limba de predare; 11) Să se convoace o adunare mare națională; 12) Se votează încrederea în conducerea partidului”. Apud: Ziarul „Nagyvárad”, anul XXXVII, nr. 73/1907, p. 1.

²⁴⁹ Augustin Țărău, Radu Milian, Radu Târnovean, *Jertfa de sânge a Bihorului*, Editura Arca, Oradea, 2008, p. 355.

²⁵⁰ AN-DJBh, fond Prefectura județului Bihor – *Beiuș*, dosar 100/1942–1943, f. 1–10.

²⁵¹ Flaminia Faur, *Mărturii despre evenimente din Bihor (noiembrie 1918–aprilie 1919)*, Fundația „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1993, p. 21.

3. Calvarul Dictatului de la Viena

Viața sânmiclăușenilor se va schimba dramatic în toamna anului 1940, atunci când România va deveni subiect de interes pentru reconfigurarea ordinii mondiale, la fel cum au fost și alte state europene aflate la răspântia imperiilor. Așadar, înainte de declanșarea valului de pretenții teritoriale invocate de țările vecine în 1940, populația României se cifra la 18.057.028 de suflete, pentru ca la finele anului 1940 să înregistreze 11.895.711, cumulând o pierdere de 6.161.317 cetățeni.

Prin Dictatul de la Viena, teritoriile județelor Satu Mare, Maramureș și Sălaj au fost alipite total Ungariei, iar județul Bihor și-a pierdut partea sa de nord. Plasa Aleșd a pierdut 39 de localități, plasa Centrală – 33, Marghita – 44, Salonta – 10, Săcuieni – 11, Sălard – 29, Tileagd – 17, la care se adăugau orașele Salonta și Oradea. În total, intraseră în componența Ungariei 185 de localități în care trăiau 322.331 de locuitori²⁵².

Semnalul ocupării teritoriului Transilvaniei de Nord a fost dat în seara zilei de 4 septembrie, prin ordinul de zi transmis de Horthy Miklós trupelor maghiare. Armatele I și a II-a ungare au ocupat spațiul în cauză, în nouă etape, în intervalul 5–13 septembrie, iar administrația militară s-a instalat aici în data de 12 septembrie 1940, așa după cum era prevăzut în Ordinul Consiliului de Miniștri 6440/1940, „privitor la extinderea asupra teritoriilor răsăritene și ardeleno realipite Sfintei Coroane Ungare”. La 16 noiembrie a fost organizat Corpul IX Armată Ungar cu comandamentul la Cluj, pe lângă care mai exista și Comandamentul Apărării Graniței, la Târgu Mureș, în Secuime²⁵³.

În zonele vestice, autoritățile române au avut la dispoziție doar câteva zile pentru a se retrage, în intervalul 1–4 septembrie 1940. Armata a II-a, cu un efectiv de 102.000 de militari, a operat în zona Oradea–Cluj, iar Armata I, cu 208.000 de militari, a operat la nord-est de prima. Avansarea ungarilor în Transilvania a fost preconizată să se desfășoare pe parcursul a nouă zile, începând cu data de 5 septembrie, ora 7, când prima unitate ungară a trecut frontiera pe la Sighetu Marmației. Marșul trebuia să fie încheiat la 13 septembrie, după miezul nopții. În Transilvania interioară, din cauza nesincronizărilor ivite, ungurii au înregistrat unele întârzieri în atingerea obiectivelor propuse, încât comandamentul maghiar s-a văzut nevoit să trimită înainte, de pe linia Cluj–Dej–Năsăud, spre Sfântu Gheorghe, Corpul Rapid Ungar (*Gyorshadtest*), pentru a securiza frontiera răsăriteană. Grosul unităților n-a ajuns la destinație decât pe 18 septembrie.

²⁵² AN-DJ Bihor, *fond Prefectura jud. Bihor – Actele Subprefectului*, dosar 3959/1941, f. 1–4.

²⁵³ Dan-Simion Grecu, *Românii în companiile de muncă ungare din Ardealul ocupat (1940–1944)*, și Dan-Simion Grecu, *Detășamente de muncă obligatorie pentru germani, în județul Hunedoara. 1945–1948*, în *Buletinul ABB* (București), nr. 2 (45), aprilie 2003, pp. 8–15.

Cele nouă etape de înaintare cuprindeau fiecare câte un spațiu de aproximativ 40–80 de kilometri, urmând traseul unor segmente de cerc, concentrice, dinspre frontiera nordică spre cea sudică²⁵⁴.

Până pe data de 14 septembrie Prefectura Bihorului românesc, mutată la Beiuș, reușise să întocmească un tablou mai mult decât grăitor pe marginea dimensiunilor dramei, teritoriale și umane, suferite de județul Bihor ca urmare a aplicării samavolnicului Dictat. Urmând hotarele unor comune rămase României, devenite acum localități de graniță, noua frontieră descria un arc de cerc pe direcția sud-vest, de-a lungul șoselei Arad–Oradea, înspre nord-est, urmând cursul Crișului Repede, pe axa Ant – Regina Maria – Ciumeghiu – Tulca – Homorog – Ianoșda – Miersig – Șauaieu – Hidișelu de Jos – Hidișelu de Sus – Felcheriu – Sântelec – Sărand – Chijic – Borșea – Tilecuș – Hotar – Subpiatră – Călățea și Damiș, spre Cluj²⁵⁵.

Așa după cum aminteam, un prim bilanț indica căderea completă în mâinile ungarilor a plaselor Marghita cu 44 de comune, Săcuieni cu 11 comune și Sălard cu 29 de comune. Din plasa Salonta au mai rămas în România notariatele: Ant, Arpășel, Boiu, Ciumeghiu, Ghiorac, Homorog, Tămașda cu comuna Regina Maria și Tulca. Din plasa Centrală a rămas la noi numai notariatul Mierlău, cu comunele: Hidișelu de Jos, Hidișelu de Sus, Șumugiu, precum și comunele Șauaieu, Sântelec și Felcheriu, dar al căror sediu notarial căzuse în Ungaria. Din plasa Aleșd ne-au mai rămas, fără sedii notariale, comenele Damiș, Călățea și Dobricionești, iar din plasa Tileagd, circumscripția notarială Șerghiș, cu comunele Șerghiș, Surduc, Fâșca și Vârciorog. Tot din această plasă ne-au rămas, dar cu sediile notariale în Ungaria, comunele Hotar, Subpiatră, Tilecuș, Sărand, Chijic, Borșea, Copăcel. Cifra finală se ridica la 82 de circumscripții notariale cu 182 de comune rurale pierdute în favoarea Ungariei, respectiv 61 de circumscripții notariale cu 238 de comune rurale și comuna urbană Beiuș rămase României. Teritoriul Bihorului românesc avea o suprafață de 4.390 de kilometri pătrați, cu o populație de 220.259 de locuitori, cifră preluată din lucrările recensământului desfășurat în anul 1930²⁵⁶.

²⁵⁴ Etapele s-au derulat după cum urmează: Etapa I – 5.09.1940 Carei, Satu Mare, Sighetu Marmației, Ocna Șugatag; Etapele II–III – 6–7.09.1940 Oradea, Salonta, Șimleu Silvaniei, Baia Mare, Năsăud, Marghita, Borșa; Etapa IV – 8.09.1940 Zalău, Dej, Beclean, Bistrița; Etapa V – 9.09.1940 Huedin, Gherla, Reghin; Etapa VI – 10.09.1940 Târgu Mureș, Praid, Gheorghieni; Etapa VII – 11.09.1940 Cluj, Odorheiu Secuiesc, Cristuru Secuiesc, Miercurea Ciuc; Etapa VIII – 12.09.1940 Baraolt, Scaunul Ciuc; Etapa IX – 13.09.1940 Sfântu Gheorghe, Târgu Secuiesc.

Dan-Simion Grecu, *Ardealul de Nord în timpul administrației ungare (septembrie 1940–octombrie 1944)*, și Dan-Simion Grecu, *op. cit.*, pp.8–15.

²⁵⁵ *Ibidem*, dosar 2/18523/1940, f. 283, 286, 294–296.

²⁵⁶ După cum urmează: 1. Plasa Aleșd cu 3 comune 2569 locuitori; 2. Plasa Beiuș cu 62 comune 51.086 locuitori; 3. Plasa Beliu cu 30 comune 20.178 locuitori; 4. Plasa Ceica cu 47 comune

După instalarea lor în Ardeal, autoritățile maghiare au trecut la aplicarea unui program de măsuri de natură economică și socială, îndreptate împotriva populației românești și evreiești, având ca finalitate modificarea valorilor balanței etnice. O parte a populației a fost expulzată și deportată, iar o altă parte s-a refugiat în România. Numai în județul Bihor cifra acestora se ridică la peste 30.000 de români²⁵⁷. Dintre cei rămași, mulți au fost încorporați în armata maghiară ori au fost concentrați în detașamentele de muncă din Ungaria.

Pe plan economic, guvernul maghiar a promovat o serie de acțiuni care urmăreau îngrădirea activității întreprinzătorilor români și evrei prin retragerea brevetelor de industrie și comerț într-o proporție de 99%, prin simpla mențiune „s-a constatat că este valah sau jidov”²⁵⁸, conjugate cu operațiunile de desființare a efectelor reformei agrare din anul 1921, pusă în aplicare de autoritățile românești în perioada interbelică²⁵⁹.

Țărănimea românească a participat apoi din plin la susținerea efortului militar angajat de Ungaria pe Frontul de Răsărit. Efectivul de cabaline, cifrat în 1942 la 1.113.205 exemplare, s-a diminuat până la 747.517 către sfârșitul anului 1944, șeptelul de cornute mari a scăzut în același interval de timp de la 3.087.407 la 2.568.131, cel de ovine a scăzut de la 8.093.196 la 5.628.036, cel de caprine a scăzut de la 208.563 la 185.771, iar efectivul de porcine s-a redus de la 2.000.784 la 1.019.954²⁶⁰.

Ne vom opri îndeaproape, în cele ce urmează, asupra cercetării dramei populației rurale, cel mai greu încercată de toate nedreptățile întreprinse, cu bună știință, de autoritățile horthyste în vederea obținerii unei noi balanțe etnice în teritoriile ocupate samavolnic, cu atât mai mult, cu cât partea de sud a Bihorului, rămasă României, și în special orașul Beiuș, noua reședință administrativă a ceea ce

34.494 locuitori; 5. Plasa Centrală cu 6 comune 5245 locuitori; 6. Plasa Salonta cu 9 comune 18.944 locuitori; 7. Plasa Tileagd cu 11 comune 11.639 locuitori; 8. Plasa Tinca cu 26 comune 39.074 locuitori; 9. Plasa Vașcău cu 44 comune 32.042 locuitori; 10. Comuna urbană Beiuș 4988 locuitori. **Total 220.259 locuitori** *Ibidem*.

²⁵⁷ *Ibidem*, dosarele 16–24/1942.

²⁵⁸ *Crișana* (Oradea), nr. 72/3 aprilie 1946, p. 1.

²⁵⁹ AN-DJ Bihor, fond *Inspectoratul Agricol al județului Bihor-Maghiar*, dosar 54/1941, *passim*.

²⁶⁰ Pentru realizarea unui tablou statistic capabil să permită o analiză comparativă a datelor inserate, criteriul ales a surprins situația țării în granițele ei din luna octombrie 1940, adică 48 de județe, cuprinse în provinciile Oltenia, Moldova, Dobrogea (Tulcea și Constanța), Bucovina de Sud (Câmpulung, Suceava, Rădăuți) și Transilvania cu județele Alba, Brașov, Făgăraș, Târnava-Mare, Târnava-Mică, Sibiu, Hunedoara, Turda-Cluj, Bihor, Arad, Timiș-Torontal, Caraș și Severin. *Statistica agricolă a României*, vol. V, *Inventarul agricol în anul 1945*, Editura Institutului Central de Statistică București, București, 1947, p. 11 și *Statistica agricolă a României*, vol. V, Editura Institutului Central de Statistică București, București, 1947, p. 10.

a mai rămas din vechiul județ, au primit configurația unei plăci turnante pentru miile de țărani refugiați, strămutați și expulzați din județele Maramureș, Sălaj, Cluj, Satu Mare și chiar din satele românești din Ucraina Subcarpatică.

În toți cei patru ani de înstrăinare a Ardealului de Nord, noua frontieră româno-maghiară nu s-a bucurat de statutul unei linii de demarcație stabile. Cu precădere, partea maghiară s-a dedat la numeroase încălcări ale înțelegerilor prestabilite. Pe la mijlocul lunii septembrie au început să se facă prezente și primele efecte ale tratamentului inuman aplicat de autoritățile maghiare populației românești.

Pe 15 septembrie, Bucureștiul a fost informat că „șazeci de familii de coloniști din comuna urbană Salonta au fost alungate de jandarmii maghiari de la casele lor și trecuți peste frontieră, după ce au fost terorizați, bătuți și jefuiți” – și că – „zilnic sosesc oameni crunt bătuți de jandarmii și armata maghiară”²⁶¹. Pretura plasei Tinca a declanșat imediat o anchetă în legătură cu soarta acestor nenorociți. În material se relatează că cele „circa 60 de familii s-au refugiat în comuna Tulca, rămasă în România, deoarece în comunele lor de origine nu au mai găsit adăpost, și astfel – se spunea în raport – sunt siliți să staționeze sub cerul liber, ori în colibe făcute provizoriu din paie. Acești coloniști, ajunși la cea mai dezastruoasă stare materială și morală, trăiesc în cea mai mare mizerie, alături de copiii lor și [sunt] expuși diferitelor boli în urma frigului și a ploilor în care trebuie să stea. Această categorie nenorocită de plugari își țin vitele sub cerul liber, fără furaje, ținându-le numai cu iarba ce o pasc”. Privitor la averile expulzaților, în raport se sublinia faptul că „coloniștii așezați în mod provizoriu în comuna Tulca își aveau până în prezent casele la pusta «Köleser», rămasă în Ungaria. Parte din pământ a rămas din norocire în România, iar în teritoriul cedat, respectiv în pusta «Köleser», rămânându-le 107 iugăre, loturi primite în calitate de coloniști și circa 60 iugăre pământ cumpărat de diferiți particulari. Acestor coloniști le-au mai rămas în teritoriul cedat, în pusta «Andács» circa 130 iugăre de pământ, reușind să-și salveze numai cerealele culese, furajele, o mare parte din cereale, mobilierul și recolta încă neculeasă de pe câmp rămânând acolo”.

Raportul mai surprindea și câteva aspecte ale tratamentului inuman la care au fost supuși expulzații înainte de a fi împinși peste graniță, trăsătură care va deveni în viitor o marcă specifică a comportamentului administrației maghiare față de toți românii. „Cu prilejul refugierii lor din Salonta au fost supuși celei mai barbare maltratări, bătuți și batjocoriți – menționa raportorul. Colonistului Petrila Costan, după ce i s-a luat de către soldații unguri 4.000 de lei, a fost crunt bătut, împrejurare în urma căreia astăzi este grav bolnav la pat. În timpul nopții au fost supuși

²⁶¹ *Ibidem*, dosar 2/18075/1940, f. 149.

diferitelor interogări pentru a destăinui anumite secrete și tot atunci [au fost] bătuți și chinuiți în cel mai crunt mod. Din declarațiile date de către aceștia rezultă că locuitorul Cristea Iosif din comuna Mădăras, rămasă în teritoriul cedat, fost comandant al Gărzii Naționale, a fost bătut în așa fel încât pe data de 16 septembrie 1940 a și încetat din viață. Casele coloniștilor, rămase dincolo de frontieră, din informațiile primite, sunt locuite astăzi de către țigani și de diferite elemente și haimanale din Salonta. Dată fiind această situație și în urma informațiilor primite de la refugiații mai recent, acești coloniști nu mai au nădejdea să-și poată transporta avutul ce le-a rămas, fiind amenințați cu toții cu moartea”²⁶².

Valul românilor care luaseră drumul pribegiei a crescut spre sfârșitul anului 1940 într-atât de mult, încât susținerea lor materială ajunsese să pună în pericol stabilitatea economică a județului. Prefectul Bihorului raporta Ministerului de Interne, la 6 noiembrie, că erau înregistrați până la acea dată 4.024 de refugiați și expulzați. Pentru a face față acestui număr mare de refugiați, Prefectura a fost nevoită să adopte soluția rechiziției locuințelor disponibile, la început din raza orașului Beiuș, și apoi din localitățile județului, în vederea plasării acestora.

Chiar dacă ritmul exodului s-a mai diminuat în perioada următoare anului 1940, periodic, autoritățile ungurești întreprindeau operațiuni de expulzare. O asemenea acțiune s-a petrecut în noaptea de 29 spre 30 martie 1942, când jandarmii maghiari au escortat la punctul de frontieră Miersig un grup de 57 de români pentru a fi trecuți peste graniță. Grupul era alcătuit din familiile țăranilor, originari din comunele Sânnicolau Român și Berechiu, care fuseseră colonizați după Primul Război Mondial în localitatea Regele Ferdinand. Pentru transportarea lor la Tinca, în centrul administrativ al plasei, plutonierul-major de grăniceri Ionescu a recurs la rechiziționarea căruțelor localnicilor. Cazul a fost raportat prefectului, colonelul Anton Nicolae²⁶³.

Spre finele anului 1942, a fost înregistrată o nouă curbă ascendentă a fenomenului, care a acutizat iarăși criza determinată de insuficiența locurilor de plasament al familiilor acestora, nu numai în spațiul Bihorului de sud, ci și în restul județelor țării. Rezolvarea nu a fost tocmai simplă, deoarece nu se rezuma doar la simpla instalare a acestora în diferitele spații locative disponibile, ci solicita în același timp și identificarea surselor de trai necesare subzistenței acestora.

În data de 17 septembrie 1942, Prefectura a analizat la modul cel mai serios nivelul posibilităților de plasament al refugiaților, dar și de absorbție a forței de muncă a acestora în comunele bihorene. Oferta cea mai largă a venit din partea

²⁶² *Ibidem*, dosar 2/18098/1940, f. 154.

²⁶³ *Ibidem*, dosar 59/5318/1942–1943, *passim*.

plasei Beiuș, care avea o capacitate de plasament disponibilă în zece localități, raportată la 99 de familii și 582 de persoane. Astfel, în Târcaia puteau fi plasate 25 de familii și până la 160 de persoane, în Zece Hotare – 240 de persoane, în Remetea – 26 de familii, în Curățele – 25 de familii, în Drăgănești – o familie, în Negru (astăzi Grădinari – n.n.) – patru familii, în Șebiș – o familie, în Țigănești – o familie, în Belejeni – o familie și în Finiș – 15 familii. În satele plasei Tinca puteau fi plasate 23 de familii și 182 persoane; în Gurbediu – 20 de familii, în Girișu Negru – două familii, în Ianoșda – o familie, în Belfir – 18 persoane, iar în comuna Tinca – 182 de persoane. Plasa Ciumeghiu oferea plasament pentru 76 de persoane, respectiv 18 în comuna Batăr și 58 în Tămașda, în vreme ce în plasa Holod erau disponibile numai șapte gospodării în comuna Ginta. Totalul se cifra la 129 de familii și 675 de persoane, rezervă cu totul insuficientă față de volumul ridicat de cereri²⁶⁴.

Prefectura județului Alba a reușit să găsească locuri de plasament pentru aproximativ 79 de familii, cărora le putea oferi numai locuri provizorii și temporare de muncă. O ofertă întrucâtva mai generoasă a venit din partea Prefecturii județului Târnava Mică, care, pe lângă plasament și locuri de muncă în agricultură, pune la dispoziție și locuri de muncă calificate în cadrul industriilor locale. În agricultură au fost oferite 410 locuri de muncă. În județul Hunedoara erau disponibile mai multe locuri de plasament, însoțite de posibilitatea de câștigare a subzistenței, atât în agricultură, cât și în industrie²⁶⁵.

Dictatul de la Viena a adus schimbări profunde nu numai sub aspectul morfologiei teritoriale a României Mari, sau al celui politic, ci și sub aspect economic, având în vedere că la ora respectivă țara noastră avea o economie preponderent agrară. În plus, din cauza exodului, o serie de centre agricole și piețe de desfacere a mărfurilor agricole au decăzut, fie din pricina deficitului forței de muncă resimțit, fie din cauza secționării căilor de comunicații, drumuri și căi ferate, de către noua frontieră.

Putem exemplifica aici artera feroviară care lega Aradul de Oradea–Satu Mare până la Sighet, segment de inel înspre care radiau liniile ferate secundare din zonele economice ale județelor de frontiera de nord-vest, precum și cele din Transilvania interioară²⁶⁶. Această magistrală era întreruptă la noul punct de frontieră Ciumeghiu (Bihor), localitate în care autoritățile românești au fost nevoite să deschidă o deviație înspre Beiuș și să construiască apoi o cale ferată menită să înlesnească circulația mărfurilor și a călătorilor din sudul Bihorului către Arad.

²⁶⁴ *Ibidem*, dosar 59/13217/1942–1943.

²⁶⁵ *Idem*, dosar 59/12463/1942–1943.

²⁶⁶ Zoltán Palotás, *A Trianoni határok*, Budapest, 1990, p. 46.

VII. COLECTIVIZAREA AGRICULTURII

Alegerile truate din toamna lui 1946 au condus la legitimarea comuniștilor la cârma țării. Programul de bolșevizare a României s-a declanșat însă cu mai bine de un an și jumătate în urmă, odată cu instalarea forțată a guvernului Petru Groza, la 6 martie 1945. Acesta prevedea înregimentarea masivă a populației în rândurile formațiunilor de stânga, în vederea controlării totale a societății, realizată prin creșterea numerică a efectivelor partidului comunist și a celorlalte partide sau organizații de masă partenere în coaliția Frontului Național Democrat, prin întărirea conjuncturalei alianțe dintre PCR și PSD, în cadrul Frontului Unic Muncitoresc și sporirea rolului Frontului Plugarilor, în detrimentul Partidului Național-Țărănesc.

Următorul pas a constat în subordonarea și controlul principalelor sectoare ale vieții publice și economice, realizate prin acapararea aparatului administrativ, a armatei și a structurilor de coerciție și siguranță, controlul activității economice prin intermediul sindicatelor și atragerea țăranimii de partea puterii prin intermediul reformei agrare. Din arsenalul comuniștilor nu a lipsit nici exploatarea succesului obținut la Conferința de Pace de la Paris, în problema retrocedării Ardealului de Nord, și nu în ultimul rând monitorizarea activității opoziției, discreditarea publică a frunțașilor și a membrilor săi, precum și arestarea multora dintre aceștia.

Procesul de desființare a Partidului Național Țărănesc-Maniu s-a derulat deosebit de rapid, pe parcursul primei jumătăți a anului 1947, încheindu-se oficial la 30 iulie, odată cu publicarea în „Monitorul Oficial” a hotărârii de dizolvare a acestuia, semnată de toți membrii guvernului. Acțiunea a fost însă premeditată și foarte minuțios pregătită, comuniștii folosindu-se din plin de serviciile informatorilor infiltrați printre țăraniiști. Astfel, la numai câteva zile după încheierea scrutinului din noiembrie 1946, Regionala Crișana a PCR a și întocmit o lucrare statistică privitoare la modul în care oamenii și-au dovedit sau nu loialitatea față de regim.

Pentru 1947, forțele de stânga și-au propus să finalizeze prima etapă a întronării bolșevismului în România, printr-o politică concentrată exclusiv pe eliminarea definitivă din viața politică a tuturor oponenților, așa după cum ordonaseră stăpânii de la Moscova. Acest lucru s-a conturat mai pregnant după data de 10 februarie, când a fost încheiat tratatul de pace cu România²⁶⁷. În luna

²⁶⁷ Ioan Scurtu, *Istoria Partidului ...*, p. 449.

februarie, puterea a trecut la monitorizarea zonelor în care populația se arăta ostilă noului regim și era organizată în jurul „partidelor istorice”. În vârful topului se situa PNT-Maniu, care canalizase majoritatea preferințelor politice ale locuitorilor din plasele Aleșd, Beiuș, Marghita și Vașcău, și deținea organizații solide.

Analizată în detaliu, în plasa Aleșd, „reacțiunea românească” era concentrată în localitățile Bratca, Borozel, Borod, Groși și Josani; în plasa Beiuș, în localitățile Beiuș, Roșia, Pietroasa, Lazuri, Uileacu de Beiuș, Urviș, Prisaca, Forău, Răbăgani, Sitani, Spinuș, Feneriș și Holod; în plasa Beliu, în localitățile Ucuriș, Coroiu, Craiva și Chișlaca; în plasa Cefa, în localitățile Girișu de Criș, Toboliu, Gepiu, Sânnicolau Român și Cefa; în plasa Ceica, în localitățile Crâncești și Bucium; în plasa Centrală, în localitățile Alparea, Chieriu, Felcheriu, Săbolciu, Tășad, Șumugiu, Oșand, Mierlău, Șauaieu, Leș și Păușa; în plasa Marghita, în localitățile Cheț, Margine, Chiribiș și Popești; în plasa Salonta, în localitățile Mărțișaz, Mădăras, Ciumeghiu și Tulca; în plasa Tileagd, în localitățile Chijic, Sărand, Șerghiș și Vârciorog; în plasa Tinca, în localitățile Vintere, Dumbrăvița de Codru, Husasău de Tinca și Gurbediu; în plasa Vașcău, în localitățile Vașcău, Vărzari, Călugări, Izbuc, Lunca, Briheni, Cărpinet, Seghiște, Ștei²⁶⁸.

În 31 iulie 1947, în Bihor au fost arestate nouă persoane, în capul listei aflându-se militantul Nicolae Marcău, învățător în Luncasprie, o mai veche „cunoștință” a comuniștilor, și inspectorul școlar Oprea Chirilă, din Dobrești. Patru dintre arestați au fost ridicați din Săcuieni, doi din Sânnicolau Român și unul din Roit, plasa Cefa. Rezultatele perchezițiilor efectuate la domiciliile acestora s-au dovedit însă a fi sub așteptările organelor de ordine. În casa lui Nicolae Marcău au fost găsite zece carnete PNT în alb și 31 de cereri de înscriere pe listele electorale ale scrutinului din 1946, la Ioan Vereș și Dumitru Pop, din Sânnicolau, 34 de carnete și, respectiv, un carnet, iar la Mihai Lascu, din Roit, 12 carnete.

Soarta țaranului român, pentru următorii 40 de ani, a fost pecetluită la Plenara din 3–5 martie 1949 a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, în cadrul căreia Gheorghe Gheorghiu-Dej a indicat principalele direcții ale procesului de socializare a agriculturii.

La ședința plenarei CC al PMR din 3–5 martie 1949, Gheorghiu-Dej și-a început prezentarea raportului prin enumerarea principalelor pârghii economice prin intermediul cărora „statul de democrație populară” trebuia să acționeze asupra sectorului economic în scopul adaptării lui conform modelului sovietic. Procesul de

²⁶⁸ *Ibidem*, f. 54.

colectivizare a agriculturii urma să fie susținut logistic de „industria socialistă, în primul rând marea industrie, instituțiile de credit, gospodăriile agricole de stat, stațiunile de tractoare și mașini agricole de stat, cooperativele, comerțul de stat și transporturile”²⁶⁹.

A fost apoi pus în balanță, în termeni comparativi, raportul dintre proprietatea de stat și cea particulară. „Vedem dar – accentua Gheorghiu-Dej – că din întreaga suprafață agrosilvică, aproape 10 milioane de hectare sunt pământ arabil și aproape 7 milioane de hectare sunt păduri. Dar pe când pădurile sunt repartizate în proporție de 76,6% instituțiilor (stat, comune, compozesorate etc.), în cea mai mare parte ale statului, și 23,4% gospodăriilor individuale, pământul arabil aparține în proporție de 95,7% gospodăriilor individuale și abia 4,3% instituțiilor. Cam aceeași proporție ca și la pământul arabil există și la celelalte culturi, cu excepția pășunilor, care aparțin în proporție de 68,9% instituțiilor – cea mai mare parte comunelor – și 31,1% gospodăriilor comunale.”²⁷⁰

Însă nu repartiția arabilului după criteriul formei de proprietate a fost invocată pentru susținerea trecerii la colectivizarea agriculturii, ci gradul înalt de fărâmițare a fondului funciar. Această atomizare a proprietății agricole era rodul reformei agrare gestionate sub guvernarea Dr. Petru Groza²⁷¹. În fața altor priorități, la acea vreme au prevalat însă indicațiile transmise de la Kremlin, care vizau tocmai dezintegrarea marilor moșii²⁷². Efectele negative ale aplicării reformei agrare aveau să fie recunoscute, chiar dacă nu și asumate, la Plenară. „Fără îndoială – sublinia Gheorghiu-Dej –, reforma agrară din martie 1945 a constituit un progres, prin lichidarea rămășițelor feudale care țineau în loc dezvoltarea agriculturii (...) Dar în urma acestei reforme a revenit în medie doar ceva mai mult de 1 hectar de pământ de gospodărie, și o întindere atât de mică, se înțelege, este insuficientă pentru a hrăni o familie, mai ales în condițiile înapoiate și cu tehnica rudimentară cu care își muncesc țăranii săraci pământul”²⁷³.

Analiza statisticilor agricole a căutat să scoată în evidență necesitatea înființării formelor asociative de tip bolșevic pentru organizarea muncii populației rurale, secondată de comasarea puzderiei micilor proprietăți țărești în unități economice colectiviste. „Ceea ce ne atrage atenția, în primul rând, – spunea prim-secretarul CC

²⁶⁹ Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Sarcinile Partidului Muncitoresc Român în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țăranimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii*, Editura pentru literatură politică, 1953, pp. 22–52, 62–65, 70–78.

²⁷⁰ *Ibidem*.

²⁷¹ 1945. *România – Viața politică în documente*, Arhivele Statului din România, București 1994, pp. 80–93.

²⁷² Ioan Chiper, Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 3.

²⁷³ Dan Cătănuș, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică 1949–1953*, vol. I, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000, p. 56.

al PMR – este numărul mare de proprietăți cu suprafețe mici și foarte mici (între 0,5 și 3 ha) care domină agricultura noastră, reprezentând 53,2% din totalul gospodăriilor individuale; în al doilea rând, marele număr al gospodăriilor țărănești, astfel că suprafața totală de pământ arabil, fiind repartizată între cele 3.067.000 de gospodării individuale, circa 94% din ele aparțin aceloră cu până la 10 ha”²⁷⁴.

„Partidul Comunist din România și-a luat de la nașterea sa sarcina istorică de a realiza alianța dintre proletariat și țărănime, pentru apărarea țărănimii muncitoare împotriva exploatării muncitorești și capitaliste, pentru smulgerea pământului din mâinile moșierimii și trecerea lui în mâinile celor ce-l muncesc. (...) Partidul Comunist din România a pus la ordinea zilei problema lichidării imediate a proprietății moșierești printr-o reformă agrară democratică” – avea să sublinieze Gheorghiu-Dej, la Plenara CC al PMR din 3–5 martie 1949, făcând trimitere directă la proaspătul act de desființare a moșierimii, după care își îndrepta atacurile către cealaltă categorie de „forțe reacționare de la sate”, țărănimea avută – „partidul și guvernul au și început să ia măsuri de îngădire a chiaburimii” – încheia el²⁷⁵. În viziunea comuniștilor, singura cale de propășire a agriculturii românești rămânea „marea agricultură socialistă, care, spre deosebire de mica gospodărie țărănească, este capabilă de acumulări și reproducție largită, – se aprecia în programul PMR – numai prin cooperatie poate fi transformată baza agricolă a economiei naționale”²⁷⁶.

În privința preconizatului proiect de colectivizare a agriculturii, chiar dacă organele centrale ale PMR nu-și făcuseră cunoscute de la început intențiile, țărănimea aștepta cu îngrijorare declanșarea procesului. Aceleași temeri erau încercate și de țărănimea bihoreană în ianuarie 1949, aceeași sursă învinuindu-i pe chiaburi de răspândirea zvonului că până în primăvara anului 1950 „Romcerealul” va colecta întreaga recoltă și că aceeași întreprindere se va ocupa și de repartizarea produselor către țărănime²⁷⁷. Spaimele țărănimii au fost alimentate apoi și de neputința guvernanților de a rezolva penuria alimentară, care în primăvara lui 1949 afecta tot mai grav traiul lumii rurale. Normele de raționalizare a consumului de făină panificabilă, dictate de partid, au format sătenilor convingerea că introducerea proporției de 15% făină de mălai în compoziția pâinii se datorează exportului exagerat către Uniunea Sovietică²⁷⁸.

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 53.

²⁷⁵ *Rezoluții și Hotărâri ale CC al PMR 1948–1950, Rezoluția Plenarei CC al PMR din 3–5 martie 1949, pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și transformarea socialistă a agriculturii*, Editura PMR, București 1951, p. 87.

²⁷⁶ N. Puhlov, *op. cit.*, p. 12.

²⁷⁷ AN-DJ Bihor, fond *Comitetul Județean Bihor al PCR*, dosar 472/1949, f. 39.

²⁷⁸ *Ibidem*, dosar 471/1949, f. 53–54.

Planul exagerat de însămânțări, aplicat în „spiritul luptei de clasă”, a fost gândit în scopul spoliei țărânimii înstărite, măsură care a atras reacția acesteia, manifestată sub diferite forme. Unii au refuzat să facă schimbul ordonat de autorități, între sămânța de semănat proprie, atent selectată, cu sămânță de consum oferită de stat, însă lipsită de calități germinative, de teama represaliilor la care se așteptau să fie expuși în toamnă pe seama recoltelor slabe care urmau să se nască din materialul semincer primit.

Alții, din cauza cantităților mari de cereale pe care trebuiau să le predea statului la momentul recoltei, au căutat să motiveze incapacitatea realizării planului de însămânțări invocând insuficiența utilajului agricol de care dispuneau. În Bihor, chiaburul Ioan Miheș, din Sânnicolau Român, a fost obligat să-și dezgroape „un tractor nou, ascuns de patru ani”²⁷⁹.

În sfârșit, reintroducerea pedepsei cu moartea în Codul Penal a produs o deosebită neliniște în rândurile populației. Măsura, după cum era de așteptat, a fost percepută negativ, nu numai în mediile intelectuale, ci și în cele țărănești, în ciuda efortului clasei conducătoare de a masca adevărata finalitate a noii norme juridice printr-o serie de acțiuni de combatere a percepției generale care se formase, conform căreia actul „dovedește o înrăutățire a situației politice din țară, precum și o slăbire a actualului regim”. După șablonul devenit deja clasic, vinovăția pentru starea de spirit instaurată a fost aruncată în cărca opozanților regimului.

Printre cele mai dificile obstacole întâmpinate de propagandiștii colectivizării în lumea satelor, s-a numărat solidaritatea de care a dat dovadă întreaga țărâtime în fața pericolului comunist. Asemenea stări de lucruri au fost înregistrate în ianuarie 1949, de către activiștii din plasa Beiuș, Bihor, care au raportat că în zonă au apărut metode noi. Chiaburii declarau că nu sunt contra plugărimii sărace și că interesul lor este comun, motiv pentru care toți plugarii trebuie să fie uniți. Atitudini anticomuniste manifestau și cultele. Preoții erau acuzați că vorbesc „despre pacea dintre oameni și că lupta de clasă este ceva străin de oamenii credincioși”²⁸⁰.

Declanșarea procesului de înființare a primelor structuri de tip colectivist a fost minuțios pregătită pe parcursul mai multor ședințe de analiză desfășurate la nivelul fiecărui comitet județean al PMR. Rezultatele acestor demersuri au fost centralizate de Comitetul Central, singurul organism abilitat să aducă recomandări și să acorde aviz favorabil închegării acestor unități, în particular, pentru fiecare caz

²⁷⁹ *Ibidem*, f. 80.

²⁸⁰ *Ibidem*, dosar 471/1949, f. 39.

în parte²⁸¹. Pârghia economică menită să articuleze procesul de socializare a agriculturii, dar să și joace rolul unui instrument de constrângere în această direcție, a fost rețeaua „cooperației de consum și desfacere” care în 1951 ajunsese la 5.000 de unități, cu aproximativ cinci milioane de membri.

Ca structuri tehnice de tip cooperatist în agricultură, au fost concepute două sisteme. Primul cuprindea „întovărășirile pentru cultivarea în comun a pământului”, înființate de comuniști încă din 1948, și „organizate pe baza reunirii pământurilor țăranilor săraci și mijlocași pe perioada muncilor agricole”, membrii acestora bucurându-se de libertatea de a-și culege recolta separat, avantajul unei astfel de structuri limitându-se exclusiv la posibilitatea folosirii forței mecanizate a SMT-urilor. Despre aceste unități, Gheorghiu-Dej afirma, la acea vreme, că „în prezent întovărășirile pentru cultivarea în comun a pământului au caracter temporar, nepermanent, – dar că – Partidul Muncitoresc Român și guvernul democrat duc muncă pentru transformarea treptată a întovărășirilor în cooperative agricole de producție care să funcționeze permanent”²⁸². Ele beneficiau de reducerea cu 10% a cotelor de produse agricole datorate statului.

Celălalt sistem era alcătuit din gospodării colective. Conform statutului model al acestora, țăranii care intrau într-o astfel de structură economică trebuiau să-și predea pământul pe care-l aveau în proprietate, vitele de muncă, inventarul agricol de bază, rezervele de semințe și nutreț, plus construcțiile destinate producției. Membrului cooperativei îi rămânea, sau i se repartiza, un teren în apropierea casei, pentru folosința proprie, cu o întindere de 0,25 până la 0,5 ha, plus o vacă, cel mult două vite cornute tinere, o scroafă cu purci și câteva păsări²⁸³. Înscrierea în GAC era însă discriminatorie, deoarece în gospodărie puteau fi primiți numai țăranii săraci și mijlocași, nefiind admiși chiaburii.

Principalele criterii avute în vedere, la înaintarea propunerilor de constituire a gospodăriilor colective către forul central, urmăreau, în principal, situația numerică a organizației de bază a partidului în localitatea vizată și numai pe plan secund satisfacerea necesarului de teren agricol trebuincios dotării gospodăriei. După primirea aprobărilor, secțiile de propagandă ale județenelor de partid trebuiau să elaboreze și să pună în aplicare un intens program de popularizare a

²⁸¹ Rezoluția Plenarei CC al PMR din 3–5 martie 1949, pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și transformarea socialistă a agriculturii, în *Rezoluții și Hotărâri ale CC al PMR 1948–1950*, Editura PMR, București 1951, p. 15.

²⁸² Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Pentru consolidarea și dezvoltarea sectorului socialist al agriculturii, pentru sporirea producției agricole*, Editura Politică, București, 1958, pp. 41–42.

²⁸³ Paul I. Demetrescu, Z. Oprea, *Drept colectivist agricol*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964, pp. 188–189.

sistemului cooperației agricole, pentru a convinge populația satelor de avantajele oferite de regimul muncii în comun a pământului.

În Bihor, problema colectivizării agriculturii a fost dezbătută în ședința județenei de partid din 27 martie 1949, în prezența fostului prim-secretar al regionalei de partid Crișana, Leontin Sălăjan, trimis la Oradea cu misiunea de a prelucra cu activul politic local Rezoluția Plenarei CC al PMR din 3–5 martie 1949. Înalțul demnitar comunist a citit materialul în ambele limbi, română și maghiară, la adunare fiind convocați toți membrii comitetului județean, conducătorii organizațiilor de masă și ai serviciilor descentralizate din teritoriu: Camera Agricolă, Direcția Silvică, Direcția Gospodăriilor de Stat, primarii orașelor, șefii Miliției și ai Securității etc. La întrunire au fost prezente un număr de 860 de persoane, iar prelucrarea a durat cinci ore și jumătate²⁸⁴.

Strategia adoptată de PMR, în vederea realizării programului propus, s-a întemeiat aproape exclusiv pe metoda eliminării adversarilor într-un mod selectiv și succesiv. Comuniștii au operat alianțe conjuncturale cu elementele cele mai slabe în plan economic și social, cu alte cuvinte, au recurs la ațâțarea țăranimii sărace împotriva moșierimii și a chiaburimii. În documentele de partid, chiaburii erau prezentați în cea mai neagră ipostază posibilă. „În Republica Populară Română, ca și în celelalte țări de democrație populară, chiaburii luptă cu îndârjire împotriva dictaturii proletariatului, împotriva transformărilor socialiste de la orașe și îndeosebi de la sate; ei sunt dușmanii neîmpăcați ai clasei muncitoare și ai țăranilor muncitori” – afirma consilierul sovietic Puhlov, trimis la București cu misiunea de a coordona procesul de colectivizare. „În satele din RPR chiaburimea mai reprezintă încă o forță economică destul de importantă, – continua el – chiaburii exploatează peste 200.000 de muncitori agricoli și un mare număr de țărani săraci și mijlocași; ei încearcă să țină sub influența lor o parte dintre țăranii mijlocași și chiar dintre țăranii săraci”²⁸⁵.

Acest gen de exclusivism îmbrăca și o latură economică reclamată de politica de „îngrădire și desființare a chiaburimii” introdusă de partid la Plenara din 3–5 martie 1949, prin care au fost trasate direcțiile programului de socializare a agriculturii.

Împotriva chiaburilor, partidul declanșase un veritabil război, la care erau chemați să participe membrii păturii sărace a satelor²⁸⁶. Justificarea măsurilor

²⁸⁴ AN-DJ Bihor, fond *Comitetul Județean Bihor al PCR*, dosar 471/1949, f. 94–98.

²⁸⁵ N. Puhlov, *Dezvoltarea agriculturii în Republica Populară Română*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1951, p. 10.

²⁸⁶ Corneliu Crăciun, *Manifestări ale rezistenței țărănești din Bihor împotriva regimului cotelor*, în *Crisia*, 1996–1997, Oradea, 1997, p. 261.

întreprinse era alimentată tot prin intermediul documentelor de partid sau prin presă, în paginile căreia erau nominalizate așa-zisele acțiuni întreprinse de chiaburime împotriva politicii agrare practicate de partid. „Ei răspândesc în rândurile țăranilor zvonuri provocatoare, sabotează și îndeamnă pe țărani să saboteze colectările de stat, caută prin mașinațiuni tâlhărești să pună mâna pe mijloacele destinate de stat și cooperăție țăranimii muncitoare, acaparează mărfurile deficitare și fac speculă cu ele, încalcă cu premeditare legile care îngăduiesc folosirea forței de muncă salariate – susținea mai departe același consilier sovietic. Chiaburii și acoliții lor caută să pătrundă în organele locale ale puterii de stat, în conducerea cooperativelor și organizațiilor de masă democratice, pentru a duce în cadrul lor o activitate de subminare, ei pun incendii, jefuiesc bunurile statului și bunurile obștești, fac parte din bande clandestine fasciste înarmate”²⁸⁷. În optica puterii, chiaburii reprezentau principalul factor care împiedica dezvoltarea procesului de colectivizare. „Prin pozițiile lor economice, prin faptul că trăiesc în mijlocul țăranimii, prin viclenia lor, chiaburii reușesc să mențină sub influența lor o parte a țăranimii mijloace și chiar a celei sărace”²⁸⁸ – încheia sentențios Puhlov. După cum se va vedea, din toamna anului 1949, pentru a elimina prezența chiaburilor în mijlocul țăranimii muncitoare și presupusa lor influență asupra acestei categorii, autoritățile vor trece la deportări și dislocări masive ale familiilor acestora.

O desființare radicală a clasei chiaburești nu era însă posibilă, deoarece, după cum s-a văzut și în cazul moșierilor expropriați, golul economic care s-a creat trebuia acoperit cu ceva, or fermele din sistemul agriculturii socialiste nu numai că nu dădeau randamentul scontat, ci, din contră, mai și grevau negativ bugetul statului. În altă ordine de idei, o deschiaburare bruscă ar fi periclitat însăși existența industriei ușoare, dominante în țara noastră, și ar fi condus la declanșarea penuriei alimentare. De aceea chiaburii au fost monitorizați și li s-au fixat sarcini suplimentare la achitarea cotelor agricole obligatorii, măsură menită să-i îngroape în sărăcie și să-i determine să renunțe la averea lor funciară. Într-o evidență întocmită pe 19 septembrie 1952, de către Comitetul Executiv al Raionului Salonta, în comuna Sânnicolau erau înregistrați 135 de chiaburi²⁸⁹.

²⁸⁷ N. Puhlov, *op. cit.*, pp. 10–11.

²⁸⁸ *Ibidem*.

²⁸⁹ AN-DJ Bihor, fond *Sfătul Popular al Regiunii Crișana – Biroul Documentelor Secrete*, dosar 22/1952, în „*Centralizator cuprinzând tabelele nominale ale chiaburilor de pe raza Raionului Salonta pe comune*”, p. 555.

Numărul chiaburilor din comună: 1. Batăr – 86; 2. Călacea – 40; 3. Cefa – 59; 4. Cheșa – 34; 5. Ciumeghiu – 64; 6. Gepiu – 28; 7. Ghiorac – 75; 8. Giriș – 14; 9. Gurbediu – 45; 10. Ianoșda – 62; 11. Mădăras – 35; 12. Miersig – 3; 13. Mociar – 10; 14. Petid – 33; 15. Sânnicolau – 135; 16. Tinca – 57; 17. Tulca – 195; 18. Salonta – 10.

Curios este faptul că niciunul dintre acești chiaburi nu era nominalizat, după cum se întâmplă în cazul altor comune, singurul sânmiclăușan luat în evidență este avocatul Rațiu Gheorghe, care domicilia în Oradea, dar avea proprietăți atât în hotarul Oradei, cât și în Sânnicolau și Roit: „Rațiu Gheorghe – Str. Crișului, 3; ocupația în trecut și în prezent: fost avocat, azi agric[ultor]; membri de familie: 3; suprafața de teren ce a posedat în 1947: 14 ha 45 ari, din care vie 0; suprafața ce posedă în prezent 14 ha 45 ari, din care vie 0; inventar viu și mort: complet; observațiuni: terenul se găsește la Oradea, Roit și Sânnicolau Român”²⁹⁰.

Procesul de colectivizare a agriculturii a luat în vizorul său și proprietățile bisericești (Fig. 27). Acestea au trecut în proprietatea statului încă din anul 1949, prin așa-zisele „donații” benevole făcute fie de parohul local, fie de membrii consiliilor parohiale. Toate cele trei proprietăți bisericești din comună au întregit fondul funciar al Gostatului Inand cu 64 de hectare²⁹¹.

Agricultura particulară a primit lovitura de grație în 30 martie 1959, când a fost emis Decretul nr. 115/1959, gândit ca „soluție finală”, intitulat „pentru lichidarea rămășițelor oricăror forme de exploatare a omului de către om în agricultură, în scopul ridicării continue a nivelului de trai, material și cultural al țăranimii muncitoare și al dezvoltării construcției socialiste”. Principalul instrument de realizare a acestei finalități a fost naționalizarea surplusului de teren agricol al familiilor de țărani particulari. Încadrarea în prevederile actului normativ se făcea de către organele locale de putere, în funcție de întinderea proprietății funciare a familiilor vizate și de alte posibile surse de existență prin raportarea acestora la numărul de membri apti de muncă.

Comisia Regională pentru aplicarea Decretului nr. 115/1959 s-a constituit în 7 aprilie 1959, iar a doua zi a fost experimentată aplicarea sa în comuna Episcopia-Bihor, în vederea depistării eventualelor dificultăți și eliminarea lor. S-a constatat cu această ocazie că majoritatea chiaburilor își vânduseră o bună parte a loturilor către țăranii săraci, prin simple înțelegeri olografe. Comisia a hotărât ca cei aflați în această situație să fie reînscrisi în registrele agricole cu suprafețele avute anterior, cu excepția cazurilor în care cumpărătorii s-au înscris în GAC cu suprafețele dobândite²⁹². În raionul Salonta, Comisia și-a început activitatea pe 8

²⁹⁰ AN-DJ Bihor, fond *Sfatul Popular al Regiunii Crișana – Biroul Documentelor Secrete*, dosar 20/1952, p. 361.

²⁹¹ AN-DJ Bihor, fond *Sfatul Popular al Regiunii Crișana – Secțiunea Agricolă*, dosar 17/1949, f. 189–191.

1 Berechiu 2013 29.04.1949 Gostat Inand; 2 Roit 1415 19.04.1949 Gostat Inand; 3 Sânnicolau Român 3026 18.04.1949 Gostat Salonta.

²⁹² AN-DJ Bihor, fond *Sfatul Popular al Regiunii Crișana – Secțiunea Organizatorică*, dosar 180/1959, f. 186.

aprilie. Au fost preluate 220 de hectare de la 55 de chiaburi. 39 de hectare au fost predate gospodăriilor colective și 181 hectare celor de stat. Dificultăți au fost întâmpinate în comuna Sânnicolau Român, unde chiaburul Vereș Ioan a susținut că este în stare să-și muncească cele 22 de hectare, deși are numai cinci membri în familie. La fel a procedat și chiaburul Ioan Boldor, din Ciumeghiu, posesorul unei suprafețe de 10,71 hectare²⁹³.

Fig. 27

²⁹³ *Ibidem*, f. 189.

Acest gen de abordare politică a problemei chiaburilor răspundea atât cerințelor de ordin doctrinar care urmăreau eliminarea oricărui germen de renaștere a relațiilor de tip capitalist, cât și celor de natură prozaică reclamate de necesitatea alimentării bugetului de stat cu sumele rezultate de impozitele suplimentare aplicate categoriei în cauză, ori de alimentarea rezervelor de stat cu produse agricole, întrucât nici gospodăriile agricole de stat și nici cele colective nu se ridicau la nivelul așteptat.

Pe întreaga țară, aplicarea decretului a condus la o dublare a suprafeței agricole socializate, atingând cifra de 1.632.300 de hectare, din care 1.267.200 de hectare arabil. Lucrările de comasare au modificat structura internă inițială a moșiilor, adaptându-le la o medie de 7 trupuri de moșie pentru o gospodărie, față de 19 trupuri câte erau în 1955, și la o medie de 441 de hectare/trup, față de numai 178 de hectare câte reveneau în 1955²⁹⁴. Pe tot parcursul anului procesul de colectivizare s-a intensificat, căpătând un aspect de masă, încât a atins nivelul de 61,6% din totalul gospodăriilor țărănești individuale²⁹⁵.

²⁹⁴ Eugen-Constantin Mewes, *Aspecte istorice privind proprietatea agrară din România*, Bibliotheca Historiae Agriculturae, București, 1993, pp. 17–18.

²⁹⁵ În raioanele pretabile pentru cooperativizare au fost atinse următoarele procente:

Raionul Beiuș – 40,2%; Raionul Criș – 99,9%; Raionul Gurahonț – 33,2%; Raionul Salonta – 98,9%; Raionul Săcuieni – 79,5%; Raionul Șimleu – 52,4%. AN-DJ Bihor, *fond Sfatul Popular al Regiunii Crișana – Biroul Documentelor Secrete*, dosar 283/1959, f. 299.

ETNOGRAFIA

A. REPERE ETNOGRAFICE*

I. GOSPODĂRIA TRADIȚIONALĂ

Casa

Examinând mai îndeaproape ceea ce s-a scris despre așezările și gospodăriile rurale, ajungem la concluzia că, îndeosebi, în ceea ce privește așezările umane, s-a stăruit mult pe raportul acestora cu mediul geografic, cu condițiile economice, istorice și demografice și că nu sunt puține problemele la elucidarea cărora poate și trebuie să-și aducă contribuția și etnografia. Acest lucru e firesc, deoarece așezarea și gospodăria au fost factorii însemnați în evoluția culturii populare românești.

* Extras din „Monografia folclorică a satului Sănnicolau Român”, 1977 (manuscris).

Adaptarea rațională la mediul geografic, folosirea judicioasă a resurselor locale pentru amplasarea satului și a gospodăriilor au presupus o continuă îmbogățire a mijloacelor și tehnicilor de muncă pentru satisfacerea unui nivel crescând de trai, în condiții concrete specifice fiecărei epoci istorice.

În arhitectura gospodăriei țărănești, locul principal îl ocupă *casa*. Meșterii locali, constructori de case, au căutat soluțiile cele mai potrivite pentru a îmbina nevoile practice cu cerințele frumosului. Materialul întrebuițat de-a lungul timpurilor a fost lemnul, pământul bătut, chirpiciul (văioaga), iar mai târziu piatra și cărămida. La început, casele au fost acoperite cu paie, stuf, iar azi cu țiglă.

Locuința tradițională a evoluat de la două încăperi (o cameră și tindă) la trei încăperi: una la stradă („casa dă căță uliță”), una la mijloc, mai mică (tinda), și „casa dă căță ogradă”. Planurile de casă și-au adăugat ulterior „târnașul” (prispa), pe lungimea celor trei încăperi. În prezent, aceste „case din bătrâni”, cum li se spune de localnici, sunt intercalate cu case noi, cu două camere la stradă. În prelungirea lor perpendiculară se construiesc alte odăi de locuit, o cămară de alimente și bucătărie.

Construirea unei case noi impunea unele măsuri speciale, care aveau să asigure existența în timp a acesteia. Jertfa umană din celebra baladă a Meșterului Manole a fost substituită de jertfa animală și alte obiecte simbolice. În fundația casei se puneau un pui de găină și monede de bani.

De asemenea, finalizarea construcției constituie și azi un moment important în construirea unei case. În partea de sus a acoperișului se fixează un „leț” (scândură îngustă), în vârful căruia se pune o creangă de salcie de care se leagă doi–trei metri de material cumpărat pentru cămașa meșterului casei, o sticlă de țuică și două–trei batiste. Gazda de loc oferă celor care au contribuit la înălțarea casei țuică, iar aceștia îi urează mult noroc în noua locuință.

Interiorul casei tradiționale

Camera numită „casa dă căță uliță” este pregătită întotdeauna pentru a primi oaspeți deosebiți și se folosește la sărbătorile de iarnă și primăvară sau în momentele importante din viața omului: nuntă sau înmormântare. Aici se găseau, lângă pereții laterali, câte un pat de lemn cu picioare înalte și căpățâie. Pe podul patului se așeza „sălmăjacul” (saltea) din pânză de sac umplut cu paie sau foi de porumb. Pe pat se pune „dricarul” (duna) umplut cu pene de gâscă peste care se întindea un „lipideu” (cearșaf) cu „alesături” pe pânză țesută în război. Peste lipideu se puneau „perini” (perne) cu „tocuri” (fețe) albe, cu alesături în război, cusute cu mâna sau cu „cipcă” (dantelă). Tot în această cameră se mai

aflau „cozliul” (dulap cu haine), o ladă cu haine curate, iar într-un colț, pe un scaun, erau clădite „vigurile” (suluri) de pânză. În față, lângă fereastră, se găseau o masă și patru scaune. Pe pereți erau expuse „blide” (farfurii) cu diverse motive florale, precum și icoane, iar mai târziu fotografii de familie.

În „casa dă cătă ogradă” (cu cămară), unde se locuia tot timpul anului, se aflau cele necesare pentru prepararea hranei și odihnă: „șporul” (soba de gătit); „stelajul” (dulap cu rafturi pentru vase și ustensile de bucătărie); masa, lavița și două paturi lipite de pereții laterali.

În tindă se țineau alte obiecte de uz casnic sau provizii. În casele mai vechi, în acest loc de trecere spre cele două încăperi se găsea și cuptorul de pâine. În prezent există tendința construirii unei „bucătării de vară”, formată din două încăperi: tindă și cameră de locuit. Aici însă se locuiește și vara, și iarna, casa mare fiind folosită doar la ocazii, când se primesc musafiri.

II. OCUPAȚII ȘI ÎNDELETNICIRI

Gospodăria tradițională alcătuită din locuință și anexe precum *poiata* (grajdul), *cotețele* pentru porci și păsări, *colnița* pentru lemne și adăpost pentru unelte agricole, *coșara* (pătul) pentru știuleții de porumb, „beciul” (pivnița) și șura de fân reflectă principalele ocupații ale sătenilor: agricultura și creșterea animalelor.

De-a lungul timpului, în hotarele fertile ale satelor s-au cultivat grâu, orz, mei, porumb, dovleci, floarea-soarelui și plante furajere care asigurau o mare parte din hrana oamenilor și animalelor. În gospodăria țărănească se creșteau boi, vaci, cai, porci, oi și capre, unele pentru tracțiune, iar altele pentru carne, lapte, piei și lână pentru îmbrăcăminte. Creșterea cailor, bunăoară, este evidențiată într-o „horă a stăvarului” (păzitor de cai): „Mărsăi sara cu caii/ Pângă oblacu’ mândrii,/ Văzui patu-mperinat,/ Mândra cu altu’ culcat,/ Numa-oleacă n-am crepat/ Dă ciudă și dă bănat/ Că mândruța m-o lăsat./ Țâpai caii-n legheleu/ Și mărsăi la mândra eu;/ Dusăi caii în poivan/ Și mă dusăi cutingan./ Mută-ți, mândră, patu-afară,/ C-oi vini la tine-ast-sară!” (inf. Gui Gheorghe, 83 de ani, 1976, Sânnicolau Român; culeg. Florica Feier).

În continuarea celui de-al doilea ocol al gospodăriei se aflau grădina de legume și zarzavaturi, precum și pomii fructiferi. De adăugat la acestea vița de vie și, în unele gospodării, stupii de albine. În timp, unii săteni s-au specializat în meșteșuguri de mare utilitate în satul tradițional cu o economie închisă: fierărie, tâmplărie, zidărie, cizmărie, morărit ș.a.

Într-o gospodărie tradițională agro-pastorală, oricât de modestă ar fi fost ea, existau, cel puțin până la încheierea colectivizării agriculturii, câteva mijloace de transport și unelte: carul tras de bovine sau căruța (cocia) trasă de cai; plugul cu tileagă; grapa cu colți de lemn sau de fier; coasa pentru ascuțitul căreia se foloseau ilăul (o nicovală mică), un clăpaci (ciocan) și cutea (gresia); seceră; grebla mare cu colți de lemn pentru adunatul spicelor de pe miriște și a fânului; furca cu colți de lemn și de fier; toporul; sapa; hârlețul (harșeu); târnăcopul; cleștele; firezul (fierăstrău); grebla mică cu colți de fier și săpăliga simplă sau cu coarne pentru grădina de legume și zarzavaturi; războiul de țesut cu toate celelalte piese ce țin de prelucrarea cânepii și a lânii. De la o gospodărie la alta, lista cu unelte putea fi mai bogată, în funcție de starea materială a celui care o locuia.

Prelucrarea fibrelor textile

Îndeletnicire străveche, cultivarea și prelucrarea fibrelor de cânepă au asigurat în satele noastre materialele necesare unei mari părți din îmbrăcăminte a familiei sau pentru alte obiecte utilitare și decorative.

S-au cultivat două specii de cânepă: cânepa de vară și cânepa de toamnă. Cânepa de vară și cea de toamnă se seamănă după însămânțarea ovăzului, până în luna mai. Culesul cânepii de vară avea loc în luna iulie, în clacă. Culegătoarele, fete și femei, smulgeau tulpinile cu rădăcină cu tot. Cânepa culeasă era legată în „mănunchiuri”, mănunchiurile erau legate câte patru alcătuind o „mănușă” și, în sfârșit, zece mănuși erau legate în „sarcină”. După ce sarcinile se lăsau să se usuce două-trei zile, li se retezau rădăcinile cu toporul, apoi se puneau să se topească într-un loc special amenajat într-o apă stătătoare, numit „topilă”, unde se scufundau cu pământ și pietre și se fixau cu pari de salcie. Procesul topirii durează circa o săptămână, dacă e cald, iar dacă e frig, două săptămâni. După ce cânepa era topită, se spăla mănunchi cu mănunchi cu izbituri puternice în apă. Mănunchiurile curate se uscau pe lângă garduri.

Cânepa de toamnă se culegea cu o lună mai târziu, urmând același tratament ca și cânepa de vară cu o singură excepție: Vârfurile erau bătute cu maiul de lăut haine pentru a elibera semințele ce vor fi semănate anul viitor.

Melița e cea dintâi unealtă prin care trece cânepa, în drumul ei de la sămânță la pânză. E făcută din lemn de fag sau salcâm uscat. Melița avea două picioare fixate în tălpi de lemn de stejar. În partea de sus, legând cele două picioare, se află „cordenciul” – gura meliței (două scânduri alăturate, puțin îndepărtate, cu muchiile ascuțite). La unul din capete era prinsă limba mobilă a meliței, o scândură cu muchie ascuțită, cu mâner. Mănușă cu mănușă, cânepa era zdrobită între cele două fălci, separând fuiorul de „puzdării” (partea lemnoasă a cânepii).

Fuioarele uscate la soare se trăgeau prin dinții de fier ai „greabănelor” (piepteni) rezultând, în primă instanță, fuioarele și câlții. Prin repetarea pieptănăturii se obțineau patru calități de fibre de cânepă: 1) *urzeala*, obținută din fuior și folosită ca urzeală și bătătură; 2) *periturile*, obținute din fuior, folosite în bătătura pânzei; 3) *trama* obținută din câlți, folosită în urzeala sau bătătura țesăturii; 4) *canurile* sau *drugile*, obținute din câlți, folosite pentru bătătură la pânza de saci și preșuri.

După torsul fuioarelor de pe furca simplă sau cu roată, firele de pe fuse, adunate în gheme, „se rășchie” cu *rășchitorul* mare de opt-zece palme. Rășchitorul are o tălpigă în care este înfipt unul din capete, celălalt capăt având forma unei furci cu două brațe. E confecționat din lemn de tei, alun sau carpen. Cantitatea de fire rășchiate constituie o *jirebie* (scul). Apoi jirebiile se pun toate la fiert într-o *cadă* (butoi) de lemn. Peste *cenușarul* (scutec de pânză cu cenușă) așezat deasupra tortului se toarnă apă fiartă, care se scurge la baza recipientului, până ce se albesc. Albite și uscate, jirebiile se întind pe *vârtelniță*, depănându-se în *gheme*. Vârtelnița are la bază un *crac* cu trei picioare. În partea superioară acesta are un ax în care se

introduc două scânduri în formă de cruce. Scândurile au la capetele exterioare câte o *pană* crestată (ic de lemn) pentru fixarea jirebiilor.

După toate aceste operații urmează țesutul care cuprinde trei faze pregătitoare: *urzitul* (întinderea firelor pe cuiele *urzoiului*); *învălitul* (înfășurarea urzelii pe *sulul* războiului de țesut) și *năvăditul* (tragerea firelor prin *ițe* și *spată*).

Părțile componente ale războiului sunt: *tălpile* unite prin stinghii; *sulurile* introduse în stinghii verticale (unul în față pentru înfășurarea pânzei și unul în spate pentru urzeală); *brâglele* agățate de un suport (în care se fixează spata); *lipidauăle* (pedale pentru mișcarea ițelor); *slobozitorul* (un băț lung fixat în găurile de la unul din capetele sulului din spate); *încordătorul* (dispozitiv pentru întinderea urzelii după slobozire). De menționat sunt și piesele auxiliare războiului de țesut: *suveica*, *fușteii*, *vâргеlele*, *sucala*, *țevile* din lemn de soc și cele deja amintite: *spata* și *ițele*.

Este de remarcat faptul că încă din timpul țesutului firelor de cânepă, femeile ornamentau pânza „cu alesături” cu fitău roșu sau negru (băteală de fire de bumbac). Cel mai des întâlnite motive erau geometrice: puncte, linii, benzi, romburi, cercuri etc. Din categoria țesăturilor ornamentate astfel făceau parte cele din pânză cu „misir” (bumbac): lipideie, ștergare și fețe de masă. Alte ornamente se executau pe pânză complet albă prin cusături sau tăieturi tivite cu acul. Un plus de frumos îl aduceau benzile de „cipcă” (dantelă), iar la ștergare „biții” (împletitură de franjuri). Putem spune, fără să greșim, că țăranul român a simțit nevoia să îmbine utilul cu frumosul, meșteșugul cu arta adevărată.

III. PORTUL POPULAR

Astăzi, cu greu mai găsești piesele din costumele populare folosite de strămoși. Abia am găsit câțiva bătrâni care au scos din fundul „cozliului” câteva exemplare din costumele populare specifice locului. Este vorba de Sav Ioan, 75 de ani, Sav Floare, 67 de ani și Feier Maria, 76 de ani, 1976.

Portul bărbătesc

Bărbații purtau „gaci” lungi, *în patru lați*, confecționați din pânză albă, fără înflorituri, încinși la mijloc cu o sfoară împletită numită „*brăcinar*”.

Cămașa era tot de pânză, cu mâneci largi, terminate cu *încrețituri*, numite *pumnare*. Pe pieptarul cămășii erau prinși un șir de nasturi, de sus până jos. Deschizătura cămășii, adică locul prin care se introduce pe cap, este de la gât până la mijlocul pieptului, terminându-se cu câteva încrețituri.

Iarna se purtau „cioareci” de pânză, *sumane* și *șube* (cojoace de piele). Pe sumane erau cusute motive populare, în partea de jos a mânecilor și pe marginile deschizăturilor din față. Înainte vreme, pânza de suman și cuverturi (țoluri pentru pat) se țesea din fire de lână toarse în gospodărie. Îndesarea pânzei se făcea la ștezele din Budureasa. Unii săteni își cumpărau din târg sumane confecționate de sumănari din zona Beiușului. Mai târziu, sumanul a fost înlocuit de „*lacreu*” gros (vestă scurtă), cumpărat, de asemenea, din târguri.

Pe cap, bărbații purtau *clop* de paie sau „de păr”, iar iarna, „cușmă” (căciulă), cumpărate de la meșterii specializați. În picioare încălțau opinci și, mai târziu, la sărbători și la hora satului, cizme de piele.

Portul femeiesc

Costumul femeilor era mai bogat în ornamentație, cromatică și croi. Ele purtau *poale* din pânză albă, cu bordură de „cipcă” (dantelă). Peste poale purtau *rochii de pânză „feștite”* (vopsite) cărămiziu și negru, iar în față „zadii” (șorțuri). Ca bluză, purtau „*spăcel*” din pânză fină, pe care erau cusute diferite motive populare cu ață colorată, în lungimea exterioară a mânecilor. Mânecile erau încrețite pe lângă cot și la „*pumnare*”. Alte motive se întâlnesc pe piept și în jurul gâtului. Acestea erau cusute de fiecare femeie, putând fi considerate creații proprii, pe fondul unui croi generalizat în zonă.

În timpul iernii, femeile purtau cojoace sau sumane. Pe cap purtau „cârpe” (basmale) de culoare neagră sau culori închise, iar cele tinere purtau cârpe de culori

mai vii: albe și roșii. În picioare, vara, încălțau „jumătăți” (sandale), iar iarna „*topoanci*” (ghete) și, mai târziu, cizme.

Azi, bărbații îmbracă pantaloni, cămăși și costume cumpărate din comerț, iar femeile, fuste, bluze și rochie întreagă din stambă și stofă. Astfel, materialele și piesele cumpărate au înlocuit produsele confecționate din pânză țesută în război, în gospodăriile țărănești.

B. FOLCLOR TRADIȚIONAL. SĂRBĂTORI ȘI OBICEIURI

– preliminarii –

Potrivit investigațiilor noastre, cea mai veche informație legată de tradițiile folclorice locale aparține folcloristului Ion Bradu. Datată în anul 1932, informația se referă la jocul de copii „De-a pietruțele” relatat de Popovici Maria din Sânnicolau Român. Primele texte poetice au fost culese însă în anii 1933 și 1934 în satele Roit și Sânnicolau Român de către Aurel Pop, profesor de limba și literatura română în vremea aceea la Oradea. Din aceleași localități, câțiva ani mai târziu (1937–1938), un alt profesor orădean, Gheorghe Vornicu, culege un număr de 14 texte lirice.

De la data consemnării lor au trecut în jur de opt decenii, ceea ce nu e puțin. De aceea se cuvine să-i amintim și pe cei dintâi săteni de la care provin textele respective: Șuteu Ioan și Popovici Traian (Roit); Balint Dumitru și Moga Iosif (Sânnicolau). Cu numele lor și ale altor zeci de informatori din cele trei sate componente ale comunei ne vom întâlni în paginile ce urmează acestor preliminarii.

Moștenirea unei culturi populare tradiționale în majoritatea componentelor sale spirituale (credințe, obiceiuri, ritualuri și ceremonialuri, cântece, dansuri, literatură etc.) avea să fie cercetată și conservată în scris abia între anii 1962 și 2003.

În această lungă perioadă vor fi publicate piesele folclorice culese între anii 1932 și 1938, precum și materiale sau informații inedite culese de Ion Bradu, Nicolae Mărușca, Traian Mârza și Petru Malița. În anul 1979, în Sânnicolau Român, etnograful bucureștean Alexandru Popescu de la Institutul de Etnografie și Folclor a adunat informații prețioase pentru Atlasul Etnografic al României (A.E.R.) despre sărbătorile și obiceiurile tradiționale de aici, care vor fi publicate în *Corpusul de Documente Etnografice Românești*, Editura Enciclopedică, vol. II, *Sărbători și obiceiuri*, București, 2002.

De referință pentru cultura populară materială și spirituală a comunei, chiar dacă vizează doar satul natal, este, fără îndoială, lucrarea „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”, teză de licență susținută de Florica Feier la absolvirea Facultății de Filologie-Istorie a Universității din Timișoara, în anul 1977.

În semn de omagiu, semnatarul acestor rânduri a ținut ca numele profesoarei de limba și literatura română, plecată mult prea devreme dintre noi, să figureze în calitate de coautor al acestei părți importante a monografiei comunei. Multe dintre faptele de folclor adunate între copertile lucrării sale, din care a publicat o infimă parte, sunt indispensabile demersului nostru de a oferi generațiilor prezente și viitoare o imagine de ansamblu asupra bogăției și diversității tradițiilor spirituale ale înaintașilor.

De un real folos ne-au fost și informațiile învățătoarei Ana Codrean, o interpretă remarcabilă a „horilor” preluate de la rapsozii satelor, pe care le-a reiterat de nenumărate ori cu prilejul unor concursuri și festivaluri. Bună cunoscătoare a tradițiilor „culanilor”, ea a încercat și a reușit să sădească în rândul tinerilor dragostea pentru acestea, valorificând pe scenă obiceiuri uitate precum: șezătoarea, plecarea feciorilor în cătănie, cununa la seceriș sau momente ale ceremonialului de nuntă.

Având ca repere sursele enumerate mai sus, suntem în măsură să restituim o mare parte din creațiile literare și muzicale, din credințele mitice, actele magico-rituale și obiceiurile performate de locuitorii comunei în trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat.

I. CREAȚIA LIRICĂ

În culegerile realizate până acum în satele comunei creația lirică este reprezentată de numeroase cântece denumite aici, ca de altfel în tot Bihorul, „hori” și de strigături. Mai mult decât atât, „actul prin care aceste cântece prind viață este denumit mai felurit: «a hori», «a cânta», iar când se specifică și forma tradițională a interpretării sale, și mai ales când se cântă din frunză, termenul este și «a trăgăna», respectiv «tragăna»²⁹⁶. El e prezent într-o horă emblematică pentru bihoreni, cunoscută și în acest areal: „Tragăna, nană, tragăna,/ Că și codru’ să leagăna;/ Că și io am trăgănat/ Frunza dă gorun uscat”²⁹⁷.

În Sânnicolau, unele cântece lirice au denumiri precum: hora stăvarului, hora cătanelor, hora săpării, hora cânepii ș.a. Termenul îl întâlnim chiar în contexte ceremoniale, la nuntă (hora miresei) și la înmormântare (hora mortului).

Cuvântul „doină” despre care vorbește Vasile Alecsandri în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, având o circulație restrânsă, apare doar într-un cântec liric cules de prof. Aurel Pop, în anul 1933, de la Șuteu Ioan, 33 de ani, din Roit:

²⁹⁶ Mârza, Traian, *Folclor muzical din Bihor*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974, p. 61.

²⁹⁷ inf. Feier Elena, 50 de ani, Sânnicolau Român, 1970; culeg. Florica Feier.

Duceți-vă, rândunele,
 La fereastra mândrii mele
 Și-i cântați doina de jele,
 Doina inimioarii mele.
 Să se cine, să se-aline,
 Să n-aștepte după mine,
 Că aseară am cinat
 La masă la Țilingrad
 Cu trii fete dintr-un sat.
 Iară pă sară-oi cina
 Pă vârvuțu' dealului,
 În spatele calului.

(vezi *Folclor literar din Bihor*, Oradea, 1974, p. 374)

Stilul tradițional de interpretare a „horei”, în alcătuirea ei sincretică (text și melodie), numit *parlando-rubato*, a fost evidențiat de Traian Mârza în cântecul de mai jos, cules în satul Roit):

Bătrânu-s, și nu-s dă mult

Mg. 1990/53 Roit

sept. 1968 *Mărcuț Alexandru*, 59 de ani

Parlando rubato (♩ = 256)

Bă-trî-nu-s, și nu-s dă mul-tu,
 Bă-trî-nu-s, și nu-s dă mul-tu,
 Da' m-o mîn - cat' d-a - mar mult, mă.

Bătrânu-s, și nu-s dă multu,
 Da' m-o mâncat d-amar mult, mă,
 Bătrânu-s, și nu prea tare,
 Da' m-o mâncat d-amar mare.
 Mână-mă, muiere, 'n draci

Ca să las pruncii săraci.
 Io îi spun să margă ie,
 Lase pruncii-n grija me';
 I-oi trimite pă ogoară
 Și nu i-oi lăsa să moară²⁹⁸.

²⁹⁸ Mârza, Traian, *op. cit.*, p. 252.

Sintagma consacrată în folcloristica românească pentru acest gen de creații rămâne cea de cântece lirice: „Ele pot exprima toate sentimentele, în toate gamele, mergând până la cea mai delicată înălțare ideală a sufletului omenesc, până la sfârșul de bici al satirei, în proporții mai largi decât ale simplei strigături improvizate”²⁹⁹.

Într-adevăr, eroul liric își destăinuie cu o sinceritate copleșitoare emoțiile, atitudinile și reacțiile față de multitudinea provocărilor vieții, „de la un ton constatat la unul de revoltă și de contemplare filozofică”³⁰⁰. Acestea se regăsesc în cântecele de dragoste și dor, în cântecele sociale în care răzbat amărăciunile și necazurile vieții, sentimentul dureros al înstrăinării, drama feciorilor plecați în cătănie și război, în cântecele care însoțeau anumite profesii și munci agricole. O categorie distinctă o constituie cântecele de leagăn.

Horile ANEI CODREAN

Horile mele nu-s bune

Horili meli nu-s buni
Că trag tăt-amărăciuni
Și n-am la cine le spuni.
Le-aș spune cătă vecini,
Râd vecinili dă mini;
Le-aș spune cătă maica,
Da' i-aș rumpi d'irima.
Doamni, dacă cineva
Mi-ar cunoaște d'irima
Ar sta-n loc și s-ar uimi,
Doamni, cum le pot hori.
Mânce-ti focu' amar
Cum te-am băut din pahar;
Și-am băut paharu' ras,
Și-am băut numa' necaz.
Iartă-i, Doamni, păcatu'
Cui o făcut oftatu',
Că oftatu-i lucru mari
La omu' cu supărari.

²⁹⁹ Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1925, p. 65.

³⁰⁰ Micle, Aneta, *Folclor literar românesc*, Editura Universității Oradea, 2004, p. 229.

Și io vin cu drag și dor

Și io vin cu drag și dor
Și vă horeshc tuturor.
Cini mi-aude glasu'
Și-astâmpăra sufletu';
Cini mi-audi gura
Și-astâmpăra inima.
Tă' mă mir dă cel ce taci
Cu-a lui inimă ce faci,
Că io dă n-aș ști hori
Inima-n mini-ar pomni,
Și io dă n-aș ști cânta
Inima-n mini-ar crăpa.
Mulțămăsc, măicuță, țâie
Că mi-ai dat glasu' și mie,
M-ai învățat a cânta
Și-mi astâmpăr inima.
Mie și cui m-o-asculta
Inima i-oi stâmpăra,
Că horili-s stâmpărari
La omu' cu supărari.

1. Cântecele de dragoste și dor

„Mare-i tina, mare-i smolu',/ Mare-i dragostea și doru';/ Mare-i tina, mare-i apa,/ Mare-i dragostea, săraca./ Că tina o poți feri,/ Fără dragoste nu poți fi”³⁰¹. Versurile cântecului sunt definitorii pentru sentimentele de afecțiune care caracterizează ființa umană. Aflate în conjuncție, dragostea și dorul de cineva sau ceva (părinți, pământ, casa ori satul natal) ating apogeul în cântecele erotice. Tinerii îndrăgostiți trec de la o stare la alta, de la fericire la amărăciune, de la speranța împlinirii la deznădejde, de la laudă la blestem, în funcție de loialitatea unuia sau altuia. În numele dragostei împărtășite reciproc, protagoniștii sunt dispuși să depășească diverse opreliști, asumându-și gesturi extreme. Raportându-se adesea la lumea înconjurătoare, îndrăgostiții găsesc termeni de comparație, metafore și simboluri: flori, copaci, păsări, apă, pământ, cer, soare, lună, stele, nori etc. Acestea din urmă sunt fie confidenți, fie mesageri ai sentimentelor de dragoste și dor ale badei și mândrei. De aici și frumusețea artistică a multor creații lirice.

³⁰¹ inf. Judeu Elena, 77 de ani, 1973, Sânnicolau Român; culeg. Florica Feier.

Hai, bade, să ne iubim

Hai, bade, să ne iubim
Că noi bine ne vâjim
Și pă ochi, și pă sprâncene
Ca și doi păuni cu pene.

Dare-ar Dumnezeu să fie

Dare-ar Dumnezeu să fie
Toate nanele să vreie
Câți îs dragi tăți să se ieie,
Să vie și-a mea nănuță
Să ne facem o căsuță.
De s-ar lua câți-s dragi
Ar cânta frunza în fagi,
S-ar lua și cei urâți
Când îs fagii desfrunziți.

Ia-mă, bade, ia-mă dragă

Ia-mă, bade, ia-mă dragă,
Nu cota că-s dă săracă,
Că care-i dă gazdă mare
Iarna-i trebui lăutoare
Și vara secerătoare.
Iară care-i dă sărac
Toată vara bagă-n sac,
Iarna poartă lemne-n spate,
Vara taie grâu în parte
Și tot are dă bucate;
Că fata săracă tare
Îi harnică și lucrătoare.

Vasilică, chică creață

Vasilică, chică creață,
Treci Crișu' și mă ia-n brață,
Trece-o dracu' prin mocirlă
Să umplu haine dă tină,

Că n-am cine le spăla
C-o mers mândra la mă-sa.
Când aş şti că ar veni
Eu în cale i-aş ieşi,
Mândră cale i-aş găti
Tot cu mere şi cu pere
Şi cu butuci dă inele.

Asta-i nana, bat-o bruma

Asta-i nana, bat-o bruma,
Că i-i gura ca leguma,
Dac-o apuci a săruta
Nu te mai poţi sătura
Ca dă vin dulce toamna
Şi dă fragi primăvara.

Du-te, dor, până la nor

Du-te, dor, până la nor,
Că dacă s-a-nsenina
Peste Crişuri te-oi mâna
Că m-am lăsat dă mândra,
Şi până ne-om împăca
Inima-n mine-o săca.

(inf. Popovici Traian – ceteraş, Roit; culeg. Gheorghe Vornicu, 1938, în *Folclor din Transilvania*, vol. I, EPL, Bucureşti, 1962, pp. 109–188)

Mă dusei pe-o vale-adâncă

Mă dusei pe-o vale-adâncă
Unde numa' cucu' cântă;
Numa' cucu' şi mierla,
Numa' io şi cu mândra.
Cucu' cântă, mierla cântă,
Badea pă mândra sărută,
C-are mândra ochi mierâi
Ca şi roua cea dintâi
Când răsare soarele
Şi-aprinde ogoarele.

Cucuruz cu frunza-n sus

Cucuruz cu frunza-n sus,
Țucu-i gura cui te-o pus;
Că te-o pus, zău, bădița,
Țucu-i ochii, gurița!

(inf. Raț Maria, Berechiu; culeg. Bradu Ion, în *Mândră-i floarea dorului*, Oradea, 1968, pp. 53 și 132)

D-aici până la Orade

D-aici până la Orade
Ducă-mi-te dracu', bade,
Că nu vii să mă petreci
Și nici pă la noi nu treci!
Te-ai întors și m-ai uitat,
Pă mine m-ai întristat,
Mă bagi vie în pământ,
Îmi sapi groapă și mormânt.
Numa' nu-i nimica, bade,
Mândra poate și te rabde.
N-oi muri cum mă crezi tu,
Ia-te-n lume și te du
Că la nime' nu trebuiești,
Că de vorbă tu nu ești.

(inf. Pop Floare, 68 de ani, Sânnicolau Român; culeg. Nicolae Mărușca, 1970, în *Folclor literar din Bihor*, Oradea, 1974, p. 318)

Draga mea floare de munte

Draga mea floare dă munte,
Ca și tine nu sunt multe;
Draga mea floare dă șes,
Ca și tine nu gălesc,
C-am avut o cărărușă
Până la tine la ușă.
Nu știu cine ce-o gândit,
Cărărușa mi-o-ngrădit;
Nu știu cine ce gândește,
Cărărușa mi-o-ngrădește

Tăt cu spini și cu nuiiele
Și mai mult cu vorbe rele.

Merge doru' meu încet

Merge doru' meu încet
Prin pădure, prin făget
Și mă strigă să-l aștept.
Dorule, te-oi aștepta,
Dar nu sameni cu badea;
Badea-i alb, cămașa-i albă
Și gurița lui mi-i dragă.

(inf. Porumb Silvia, Sânnicolau Român; culeg. Ion Bradu, în *op. cit.*, pp. 43 și 99)

Du-te, dor, cu dorurile

(cântece din Sânnicolau Român culese de Florica Feier și publicate în *Folclor literar din Bihor*, Oradea, 1974, pp. 283–293)

Auzit-am și văd bine

Că te lași, bade, dă mine;
Lasă-te, bădița meu
Că mii nu-mi pare rău.
Auzit-am ieri la moară
Că bădița meu să-nsoară,
Că măicuța nu m-o dat
După el că e din sat.

(inf. Ghiurian Elisabeta, 15 ani, 1970)

Bădiți-i trabă muieri,

Mâne-sa, fată cu-averii;
Bădiți-i trabă nevastă,
Mâne-sa, fată dă gazdă.
Da' io, badi, n-am averi,
Numa' două mâni a meli.
Ochii-mi văd, brâncile-mi scrie
Pă pânză ca pă hârtie;
Ochii-mi văd, brâncile-mi fac
Pă pânză ca pă contract.

Ia-mă, bade, dacă-ți plac,

Nu cota că-s dă sărac
Că te-oi țâne cu horili
Ca și-alta cu holdili;
Și te-oi țânea cu hora
Ca și alta cu holda.

(inf. Feier Elena, 50 de ani, 1970)

Trimisu-mi-o badea mii

Cârpă albă-mpăturată
Trie ani să-l mai aștept fată.
Și io i-am trimis-napoi
Cârpă roșie cu flori
Că la noi mai sunt feciori.

În grădina cu livezi

Este-un păr cu peri verzi.
Vântu' bati, peri pică
Și nu știu cine le strică;
Hai să punem păzitori!
Păzitori pă cine-om puni?
Fată mare, feciori juni.
Ei păzeau cât le păzeau
Și în urmă se iubeau.

Place-mi, bade, gura ta

Și-ncă-mi plac și ochii tăi,
Că îs tânări ca și mine
Și n-or muri până-i lume.
Dar mă-ta-i muiere rea,
Nu-nchepi în casă cu ea,
Umblă păstă arături
Și-mi facă fărâncături
Și mă farmece pă mini
Să mă las, bade, dă tini.
Spune-i, bade, mâne-ta

Că atuncea i-oi fi noră
Când a crești ruja-n horă,
Și-atuncea i-oi fi mireasă
Când a crești grău-n casă
Și-a bate spicu' pă masă;
Când a crești grău-n tindă
Și-a bate spicu' în grindă,
Da' nici atunci și pân-atunci
Până mă-ta a număra
Penili dâpă trii cucu
Și iarba din nouă lunci,
Și penili dâpă-un păun,
Și chietrili dâpă drum;
Nici atunci, nici pân-atunci
Pân-a faci plop' nuci
Și răchita meri dulci;
Când a faci plop' peni
Și nuiua vișineli,
Și-a mânca mă-ta din ieli.

(inf. Iuhas Elena, 64 de ani, 1970)

Dă-mi, omule, fata mie

Că mi-s om dă omenie!
Că și d-altu' mi-o ar da,
Da' nu-i fată ca și-a ta;
Că obrazu-i pic dă sânji,
Când o vezi îți vine-a plânji,
Când o bate vântu-n față
Uplete casa dă mândreață
D-amiroasă-a tămâioară
Când ieși pă uși-afară.

Bădiță, bădiță drag,

Învață-mă ce și fac.
Da-nvățu-te, nană, bine,
Ia-ți hainili, hai cu mini;
Ia-ți hainili dânt-on pat,

Hai cu mine la Bănat;
Ia-ți hainili susuoară,
Hai cu mini într-o sară!

Vino, bade, joi sara,

Călărește pă Șarga;
Leagă Șarga dă căput,
Vino dă-mi gură-mprumut.
Și-asară te-am așteptat
Tăt cu foc și cu lumină
Și cu dor dă la inimă.
Pusăi doru' căpătâi
Și la tine mă gândii.

Du-te, dor, la doi fluturi

La badea păstă rături.
Dacă li-i afla culcat,
El te-a-ntreba că ce fac,
Spune-i că m-am măritat.
Dac-a zâci după cini,
Spune-i după mărăcini;
Dac-a zâci după cari,
Spune-i după cei mai mari.

(inf. Sav Eva, 79 de ani, 1970)

Pă la noi pân prunișori

Este-o cale dă feciori,
Unu' meri, altu' vine,
Unu' m-o cerut pă mine.
Da' măicuța nu m-o dat
Dă ce-o fost din altu sat.
Dă-mă, mamă, dragului
Dă ce n-ari casa lui,
Că dacă n-ari și-a face,
Dă-mă, mamă, dacă-mi place!

(inf. Caciara Elena, 47 de ani, 1970)

Suie-n car, suie-n căruță

Că și-o prins badea drăguță;
Suie-n car, suie-n tileagă,
Prinsu-o și nu i-i dragă.
Și o prins în butu' meu
C-o crezut că-mi pare rău.

Io-s tânără cu mărjeli,

Badea țâpă pă măseli;
Io-s tânără ca fraga,
Badea-i bătrân ca tata.

Pă badea îl cheamă Nuț,

Prindă-l dracu' dă drăguț.
Pă căruț puie tărhechi,
Puie șase măji dă tenchi.
D-a vedea că suflă tari
Puie șase măji dă sari;
D-a vedea că suflă greu
Mai puie șase dă grâu;
D-a vedea că suflă rar
Mai puie șase dă var.

(inf. Judeu Aurica, 16 ani, 1970)

Dragostili din pruncie

Nu să uită pă vecie,
Că și-a meli cu-a badii
Până-i lumea tă' s-ar ști.
Mânce-o focu' și acia
Dragostea cu tăria,
Că nici acia nu-i bună
Dacă prinde rădăcină.

Ce-ai gândit, măi badea meu,

C-oi bea apă din pârau
Și nu l-oi mai uita eu?

Băui apă din susai
Și la trii zâle-i uitai;
Băui apă dă sub nuc,
Nici aminte nu-mi aduc.

Bădiță, dă doru' tău

Mă topesc ca rața-n tău;
Bădiță, dă jalea ta
Nu pot broaștili cânta.
Vino, badi, 'n tăță sara
Până-i gălbeni ca ceara;
Vino, badi, 'n tăță joia
Până te-a călca nevoia.
Nevoia dă te-a călca
Pă mini nu mi-i căpăta.

(inf. Sav Florica, 24 de ani, 1970)

'Naltu-i badea ca gardu',

Da' i-i mintea la dracu';
Mai bine-ar fi mititel,
C-ar fi mintea tot cu el.

Ave-o-ai, bade, păcat,

M-ai iubit și m-ai lăsat;
M-ai iubit sara pă lună,
M-ai lăsat dă voie bună.

(inf. Miheș Ana, 42 de ani, 1970)

2. Cântecele de cătănie

Asemenea cântece au fost create și au circulat îndeosebi până la sfârșitul Primului Război Mondial, în perioada în care Transilvania se afla sub dominație austro-ungară. Obligația serviciului militar într-o țară străină însemna pentru feciorii satului un moment de cumpănă, de îndepărtare de ocupațiile lor ancestrale agro-pastorale, de casa părintească și de cei dragi.

Cercetând inclusiv satele comunei, etnomuzicologul Traian Mârza consideră că plecarea la recrutare („șorodaș”; „șoroșlaș”) avea caracteristicile unui ceremonial

constând din: „a) întrunirile feciorilor după muncile de peste zi, în haine sărbătorești și plimbarea lor pe mijlocul ulițelor cântând «A feciorilor, la șoroșlaș» (vezi cântecul ceremonial de mai jos), după care fiecare își vizita rudele, dar mai ales drăguța, care dăruia «pana de clop», semnul distinctiv al celor ce trebuiau să plece; b) plecarea din centrul de comună într-un cadru festiv spectacular, asemănător nunții, în căruțe pavoazate (cu drapele) și trase de cai împodobiți, încolonați cu autoritățile comunale în frunte și însoțiți de muzicanți; momentul era punctat de diferite melodii instrumentale, dar mai mult de amintitul cântec al feciorilor; c) înapoierea, când feciorii știau de acum fiecare la ce armă au fost recrutați și când, înainte de a intra în sat, coborau din căruțe, formau șiruri prinși cu brațele după cap, cântând iarăși același cântec și alternându-l cu joc fecioresc până la mijlocul satului»³⁰².

A feciorilor, la șoroșlaș (Sânnicolau Român)

Parlando rubato (♩ = 204)

ei, Cînd că - ta - nă m-o lu - at, măi, —

Cînd că - ta - nă m-o lu - at, măi,

Doam-ne, min' dru m-o ju - rat, măi. —

Var. 1

Cînd cătană m-o luat, măi,
Doamne, mândru m-o jurat, măi.
Și pă pită, și pă sare
Și n-am nicio sărbătoare.
Numa' una la Crăciun
Și-aceie mărgînd pă drum;

Numa' una la Droștele
Și-aceie plîngînd dă jele.
M-o luat, maică, m-oi duce,
N-am muiere, nici am prunci;
M-o luat, maică, oi mere
Nici am prunci, nici am muiere.³⁰³

³⁰² *Folclor muzical din Bihor*, București, 1974, p. 57.

³⁰³ *Idem*, pp. 217–218, inf. Igna Petru, 45 de ani, 1970, Sânnicolau Român.

Iată și câteva variante inedite din „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român” de Florica Feier:

Când cătană m-o luat
Mândră pană mi-o gătat,
Cu primă și cu mărjeli,
Să-i placă măicuții meli.
Dacă pana mi-o agățat
Ea frumos s-o legănat
Când pă uliță-am plecat.
Când la șorodaș m-am dus
Mândra dâpă mine-o plâns.
Dacă m-o luat, oi mere
Că n-am prunci, nici n-am muire;
Dacă m-o luat, m-oi duce
Că n-am muire, nici prunci.

(inf. Feier Elena, 53 de ani, 1976)

Io mă duc, mândră, mă duc
La armată, nu la plug;
Io mă duc, mândră, d-acasă
La armată, nu la coasă.
Plânge-mă, maică, cu dor,
Ț-am fost fată și fecior,
Ț-am scos plugu' dân ocol
Și Ț-am arat dă ogor.

(inf. Gui Gheorghe, 83 de ani, 1976)

Frunză verde ca nalba,
Nană, cu mine haida
Și vezi cum m-or îmbrăca:
În loc dă clop românesc,
Ceacău mândru cătănesc;
În loc dă suman cernit,
Chepeneag mândru bumbit;
În loc dă curea cu bumbi,
Pătrântășcă plină cu plumbi;
În loc dă cioareci românești,

Pantaloni mândri, domnești;
În loc dă opinci cu cureli,
Doi bocanci cu găureli.
(inf. Gui Gheorghe, 78 de ani, 1971)

Într-un cântec impresionant, cătana aflată în slujba împăratului evocă nu numai viața dură din tranșee, ci și moartea eroului liric care poate surveni în orice moment, fără a fi înmormântat după datina creștină:

Maică, rău m-ai blestemat
Să fac slujbă la-mpărat!
Dulce, dragă primăvară,
La cătane ești amară.
Primăvara când sosește
Cătana la drum pornește.
Drumu-i tină și cu smol,
Vai, săracii dă feciori,
Unde stau, se hodineau,
Cămășile le storceau,
La maicile lor se gândeau.
Maică, rău m-ai blestemat
Că nu mai am loc dă stat,
Că umblăm dân sat în sat
Ca banii dă căpătat.
Și umblăm dân țară-n țară
Dă trăim viață-amară.
M-ai blestemat dân pruncie
Ca să mor în cătănie,
Nimeni să nu mă mai știe,
Dă popă cine să-mi fie,
Gornistu' și tamburu'.
Și în loc dă copârșeu
Chepeneag și doru' tău;
În loc de colac dă grâu
Pune-o sabie la brâu
Și-n loc dă tras clopotele
Bate-o, maică, tunurile.

(inf. Moga Iosif, Sânnicolau Român, 1938; culeg. Gheorghe Vornicu în *Folclor din Transilvania*, București, 1962, pp. 117–118)

3. Cântecul istoric

În mod firesc, personalitatea și faptele legendare ale eroului Revoluției române din Transilvania de la 1848, Avram Iancu, era de așteptat să se regăsească și în „horile” bihorene.

Hora lui Iancu

Pă colina Vidrii-n sus
Doarme Iancu ca și dus,
Eu zburai ca-un păsăroi:
— Scoală, Iancu, nu dormi
Că te-or prinde domnii,
Te-or prinde, te-or face ghem,
Că dă tine rău să tem;
Te-or prinde și te-or lega
Și-n temniță te-or băga.
Iancu bea la crâșmă-n deal,
Fug domnii tăți dân Ardeal;
Iancu bea la fâgădău,
Fug domnii fără hinteu;
Umblă Iancu pân butuci,
Fug domnii fără papuci.

(inf. Gui Gheorghe, 83 de ani, 1976; culeg. Florica Feier, în „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”, p. 198)

Cântecul Iancului

Prin Poiana Mărului
Trece calu' Iancului.
Calu' paște și rânchează,
Iancu-și plânge și oftează
Că voinicii i-o pierit
Pe câmpuri dă răsărit,
Dă răsărit și d-apus
Unde mulți domni-o răpus.

(inf. Sav Eva, 79 de ani, Sânnicolau Român, 1970; culeg. Nicolae Mărușca, în *Folclor literar din Bihor*, Oradea, 1974, p. 339)

4. Cântecel de înstrăinare

O stare psihică apăsătoare, de disconfort sufletesc, este generată de sentimentul acut al singurătății omului dincolo de mediul social în care s-a născut și a copilărit: satul și familia. De aceea sentimentul înstrăinării este resimțit în cântecele de cătanie sau în cântecele premaritale și postmaritale, mai ales când tânăra nevestă se căsătorește în alt sat. În asemenea situații își face apariția amărăciunea și urâtul și, cu atât mai mult, dorul intens pentru cei de care eroii noștri au fost nevoiți să se despartă:

Frunză verde dă mătasă,
Colo-n pădurea cea deasă,
Doamne, ce ploită varsă!
Nu știu ploaie sau ploită,
Ori îs lacrimi dă fetiță,
Că de ieri îs măritată,
Dă părinți cu sila dată.
Ea întruna zâce-așa:
Decât, maică, cu sila
Mai bine mi-i spânzura
La mijlocul târgului,
De creanga gutâiului,
D-amaru' urâtului!

(inf. Popovici Traian, Roit, 1938; culeg. Gh. Vornicu, în *Folclor din Transilvania*, București, 1962, p. 127)

Următoarele texte inedite le-am extras din „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”, pp. 194–195:

Sili maica și mă dete

Sili maica și mă dete
Dă la grădina cu peni.
Săptămâna nu-mplinii,
Pân' la maica mea vinii
Și-n grădină mă băgai
Și florile-mi blestemai:
Creșteți, flori, nu înfloriți

Că mie nu-mi trăbuiți,
 Că până mi-ați trăbuit
 V-am plivit și v-am îngrijit;
 Creșteți înalte ca gardu'
 Și vă vadă tăt satu',
 C-am fost floarea florilor
 Dân paharu' domnilor,
 Și-am fost flora dântră peni,
 Nu gunoiu la săteni,
 D-amu-s floră dă săcară
 Și duc o viață amară.

Frunză verde trei arginți

Frunză verde trei arginți,
 Sângură-am fost la părinți,
 Sângură și fără-averi,
 M-au ținut dă mângâieri.
 Și-au vinit feciori dân sat,
 M-au cerut și nu m-au dat;
 Și-a vinit altu' dân lumi
 Cu doi cai și hamuri buni,
 Nicio vorbă n-am vorbit
 Până ce m-au logodit.
 La trii ani și jumătati
 Vine mama și mă coati,
 Și-n casă nu s-o băgat
 Până mama m-o-ntrebat:
 — Cum ți-i, fiică, la bărbat?
 Dă năcaz și dă rușini
 Am spus mamei: foarte bini.
 — Dacă ți-i așe dă bini
 Inde-i carnea dă pă tine?
 Carnea și ciolanele
 Le-au mâncat dușmanele,
 Dușmanele satului,
 Mândrele bărbatului.

Prinde, mamă, patru boi
Și-mi du zestrea înapoi.
Și zestrea, și cununia
Nu mi-o lăsa, maica mea.
Și te du pă drum dă chiatră
Ca să știe lumea toată,
Și știe și mama mea
Dăpă cini și-a dat fiica,
Să știe și maicile
Inde-și dau fiicele.

(inf. Iuhas Elena, 70 de ani, 1976)

Străină-s ca un pui de cuc

Străină-s ca un pui dă cuc,
N-am milă indi mă duc;
Străină-s ca pasărea,
N-am milă dă la nimea.
C-am ieșit din satu' mneu
Și străină-i tare rău.
Și mă aflu-n sat străin
Tă' cu plâns și cu suspin,
Că mă d-aflu străinea
Milă nu-i dă la nimea.
Cot în tăti laturili,
Nu văd numa' hotarili.
Tă' mă gândesc cum aș meri
În satu' meu cu plăceri,
La mama și la tata
Și la frați, și la surori
Și nu plâng d-atâtea ori.
Când mă aflu străină tari
Mă cuprinde-o supărari
Gata și mă duc pă cali
Și nu șed în sat străin
Tă' cu plâns și cu suspin.

(inf. Sav Iuliana, 47 de ani, 1976)

5. Cântecele satirice

Ca funcție socială, cântecele satirice se apropie de strigături; dar nu se confundă cu acestea, fiind mult mai elaborate. Obiectul lor este sancționarea, prin intermediul ironiei, satirei și al unui umor țăranesc sănătos, a unor defecte omenești care nu corespund codului de conviețuire socială a membrilor unei comunități sătești. Sunt vizate în special lenea și patima beției.

Haidă, nană, după mine
Că mă prind că Ț-a fi bine,
Că ți-oi cânta horile
În toate sărbătorile
În rând cu surorile.
Și te-oi țâne pă Țucate
Ca altu' cu vaci cu lapte,
Că la mine poți umbla,
Până te vei sătura,
Tăt cu poale în pături,
Că nu ti-i lovi dă stoguri;
Tăt cu poale-mpăturate,
Că nu li-i face dă lapte
Și cu poalele tăt prinsă,
Că nu li-i unge cu clisă.

Asta-i fata lăudată
Că se scoală dintr-odată.
Cum se scoală, coată-n oală
Și-o zdrânțește dacă-i goală.
Află oala nespălată,
Ea o zdrânțește de vatră.
Mă-sa o mână să se spele,
Ea se duce la roșele;
Mă-sa-i dă sopon în brâncă,
Ea nespălată mănâncă.

(inf. Popovici Traian, Roit, 1938; culeg. Gheorghe Vornicu, în *op. cit.*, pp. 125, respectiv 145)

Alte cântece satirice le-am găsit în „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”:

Iară mă luai a bea,
Vine furca-n urma mea;
Io m-am tras pă su’ păreti,
Câinile dă fus mă vedi.
Hai acasă, jupâneasă,
Că n-ai lipideu pă pat,
Nici ștergură la bărbat!

Fata cea de gazdă mari
Toarci multi rășchitoari,
Da’ io nu știu cum le-o tors
Scoborând pă scară-n jos
Cu cuțātu’ pă la spati,
Purtând clisa jumătati
Tă’ cu oala și cu poala
Și-o tors cânepa dă vara.

(inf. Oros Floare, 63 de ani, 1970)

Beteagă-i nana mea rău
Pă vârful gunoiului,
Dă ura războiului.
Scoală, mândră, hai în casă
C-am băgat boii să ășă;
Hai, mândră, dă pă gunoi
C-am băgat boii-n război!

(inf. Feier Maria, 74 de ani, 1972)

Bărbati, dragă bărbati,
Dac-ai fi bărbat cu legi,
Cânepa mi-o-ai culegi;
Dac-ai fi un bărbat cu milă
O-ai duci și la topilă.
Dă rându’ dă melițat
Sunt muieri săraci-n sat
Și dă rându’ torsului

Grija mea și-a coșului,
Și dă rându' dă țăsut
Cu strunga păstă căput.

(inf. Sav Eva, 81 de ani, 1972)

De s-ar face pânda-n baltă
Fără ițe, fără spată,
Ar fi bine măritată.
Da' spata și ițele
Îți mănâncă zălele;
Da' ițele și spata
Îți mănâncă viața.

(inf. Moga Ioan, Sânnicolau Român; culeg. Ion Bradu, în *Mândră-i floarea dorului*, Oradea, 1968, p. 132)

6. Strigăturile

Strigăturile, numite și în satele comunei „descânțece” sau „ziuituri”, alcătuiesc cea de-a doua specie a liricii populare. Ele prezintă, așa cum spuneam, asemănări cu cântecele satirice, dar acestea sunt de mai mici dimensiuni, rareori depășind patru versuri. Strigăturile, ca și cântecele, se adresează unui auditoriu și sunt ocazionate de petreceri cu joc (higheghe), șezători și clăci, precum și la nuntă. Strigăturile de nuntă le vom comenta în contextul ceremonialului nupțial.

Strigăturile au o funcție socială, moralizatoare. Pe lângă unele versuri laudative, în timpul jocului întâlnim versuri satirice care vizează urâtul, lenea, mândria, înșelăciunea, unele defecte fizice etc. Alte versuri se constituie în veritabile înțepături la adresa notabilităților satului. Versurile se declamă în ritmul și pe melodia instrumentală a unui joc sau altul, deschise sau finalizate cu iuituri. Pe de altă parte, strigăturile aduc un plus de culoare în timpul dansului, stimulând buna dispoziție a participanților la joc.

Frunză verde-a ierboii,
Nu-s feciori ca morarii;
Frunză verde dă cicoară,
Nu-s feti ca pânga moară.

Zâ, higheghe, fetilor,
N-asculta minciunilor,

Că minciunile nu-s bune,
Nici gura cui le spune.
(inf. Sav Iuliana, 47 de ani, 1970)

Hop, truță,
Na, buzuță,
Că-s mai dulci buzuțali
Ca vara frăguțali.

Jucați, picioare, jucați,
Că la moară nu cărați;
Că la moară dă-ți căra,
Voi, picioare, n-ați juca.

Ia uitați-vă, feciori,
La poale cu colțișori,
Cum le-aruncă pă călchii
Să vă fie lăcomii;
Lăcomia va pica
Dac-o fi mândră fata.
(inf. Varga Ana, 62 de ani, 1970)

Mândra cu salbă pă piept
Mâncă curechiu nefiert.

Nu fac bine părinții
Că dăspărțasc iubiții;
Nici ai mei n-au făcut bini
Că m-au dăspărțit pă mini.
(inf. Varga Floare, 39 de ani, 1970)

Notă: strigăturile au apărut în *Folclor literar din Bihor*, Oradea, 1974; culeg.
Florica Feier, Sânnicolau Român

Asta-i fata jucăușă,
Mătură gozu' la ușă;
Sâmbăta, duminica,
Poartă gozu' cu vica.
(inf. Erdeli Iuliana, 60 de ani, 1976)

Feciorii cu pană-n clop
Nu știu lega niciun snop,
Tăt îl leagă și-l dezleagă
Până nu-i dă nicio treabă.

(inf. Sav Andrei, 46 de ani, 1976)

Țese nana pânza vara,
Mâncă muștile mânjale,
Puni pânza când să puni
Și-o găta mâncând pă pruni.

(inf. Oros Floare, 63 de ani, 1972)

Cine nu ști' dăscânta
Șadă-acasă cu mă-sa;
Cine nu ști' ziui
Șadă-acasă cu puui.

(inf. Feier Teodor, 18 ani, 1976)

Notă: textele de mai sus au fost culese de Florica Feier în Sânnicolau Român;
vezi „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”

Tune dracu' și să zbiere
În olcuța cu albele;
Nu știu, nană, cum le-ai pus
Că pă nas nu ți-o ajuns.

Poate fi nana mea mândră
Că-i potica sus pă grindă;
Poate fi nana frumoasă
Că-i potica-ntruna-n casă.

(inf. Popovici Traian, 1937, Roit; culeg. Gheorghe Vornicu, în *Folclor din Transilvania*, București, 1962, pp. 147–149)

II. CREAȚIA EPICĂ

1. Balada sau cântecul bătrânesc

Spre deosebire de cântecul liric care exprimă direct stări sufletești individuale, cântecul epic, destinat unui auditoriu, narează întâmplări deosebite din viața comunităților sătești. În zona noastră, termenul de baladă nu este cunoscut, acesta fiind lansat în folcloristica românească de poetul Vasile Alecsandri, păstrând totuși și denumirea de „cântec bătrânesc”, în culegerea publicată la Iași, în anul 1852.

Din Bihor, vor publica „balade” Miron Pompiliu, Gheorghe Pavelescu și Dumitru Pop. De asemenea, primul volum din *Antologia de cultură populară bihoreană* (ediție îngrijită de Crăciun Parasca și Fabian Imre, Oradea, 1979), în care apar și două texte culese de Florica Feier, este dedicat baladei. Menționăm și culegerea lui Ion Bradu, *Cântece bătrânești din Bihor* (Oradea, 1971). Cu denumirile autohtone (de reținut că balada e un cuvânt de origine franceză), cântecele bătrânești sau cântecele din bătrâni par să exprime diferența specifică față de cântecele lirice. Relevante pentru această specie a genului epic sunt discursul narativ și întâmplările relatate, în special cele care au produs o impresie deosebită în rândul obștii.

La nivel național, tipologic vorbind, sunt atestate balade eroice, istorice, haiducești, sociale, mitologice (printre care Miorița și Meșterul Manole) și nuvelistice.

Din satul Sănnicolau Român, Florica Feier a cules patru texte aparținând baladei nuvelistice, inspirate din viața de familie, având o mare popularitate în zonă:

Hora Neghii

Pă drumul drumarilor,
Pă calea tâlharilor,
Mere Petrea cu Neghea;
Petrea mere fluierând,
Neghea-n urma lui plângând.
Doară Petrea-n grai grăie:
— Ali, leli, Neghea me',
Ie horește-mi o horiță
Dă când ai fost fecioriță!
— Io, Petri, ți-o aş hori,

Da' m-or auzi lotrii,
 Nouă-n cale ne-or ieși,
 Lua-m-or și duce-m-or,
 Pă tine omorâ-te-or.
 — Nu te teme, Neghea me',
 Că io tă' nu te-oi lăsa
 Până capu-n sus mi-a sta.
 Neghea-apucă a cânta
 Dă codru' să legăna,
 Frunzele pă jos pica
 Dă jale dă la dânsa.
 Lotrii-n cale le ieșiră
 Și lupta se-arăduiră,
 Ză dă vară până-n sară.
 Când furară la ujină,
 Fața lui dă sudori plină,
 El din grai așe grăie:
 — Adă-mi jebchendeu' tău
 Dă și șterg obrazu' mneu!
 Dară Neghea, hunsfuta,
 Nici în brâncă nu i-l da,
 Numa' jos i-l arunca.
 Petrea-atunce s-o luptat,
 Capu' Neghii i-o luat
 Și-n pernă l-o băgat,
 Și la mă-sa-o alergat:
 — Icoată, soacră, icoată
 Că Neghea ce ți-o trimăs:
 Un țâpău dă grâu curat
 D-a Neghii brânci frământat
 Și-n perină l-o băgat.
 Mă-sa s-o dus și-o cotate
 Și din gură-o cuvântat:
 — Petrea mneu, junili mneu,
 Bine-ai făcut, fātu-mneu,
 Că și cât o fost la mine
 Mi-o făcut multă rușine!

(inf. Sav Florița, 65 de ani, 1974)

Mere-o nevestică-n lume

Pă su' deal, pă su' pădure,
 Mere-o nevestică-n lume
 Cu-n copil năbotezat
 Și dă taică-său lăsat.
 Și copilu' tă' plângea,
 Mama lui îl alina:
 — Taci, copile, nu plângi tare,
 Că ne-or ieși hoții-n cale!
 Bine vorba nu sfârși,
 Hoții-n cale le ieși
 Și o rugă frumos
 Și pună copilu' jos:
 — Io copilu' nu oi pune
 Că l-oi duce tă' cu mine
 Și l-oi pune-nt-un tufiș
 Și i-oi face-un legănuș.
 — Da' cine l-o legăna?
 — Vântu', când el va bătea,
 Copilu' mi-o legăna.
 — Da' pă ochi cini l-o spăla?
 — Ploaia, când îi va ploua,
 Copilașu' mi-o spăla.

(inf. Sav Eva, 79 de ani, 1970)

Notă: texte publicate în *Antologie de cultură populară bihoreană*, Oradea, 1979, pp. 126–127 și 135

Logodnicii nefericiți uniți prin moarte

Fost-o cândva
 Doi tineri ce se iubeau,
 Și-așa erau dă iubiți
 Ca doi zarzări înfloriți;
 Zarzării s-or scuturat,
 Dragostea s-o terminat.
 Când o fost la logodit
 Părinții nu i-o voit;
 Când o fost la cununat

Părinții nu i-o lăsat.
 Și-atunci fata și băiatu'
 Ei dă mână s-or luat
 Și s-or dus, s-or înecat.
 Părinții or alergat
 La părinții cei din sat:
 — Noi vă dăm mia de lei
 Să scoateți copiii mei!
 Și le-o dat mia dă zloți
 Și le-o scos copiii morți.
 Pă mormântu' dă băiat
 Răsărit-o fir dă brad;
 Pă mormântu' dă fetiță
 Răsărit-o fir dă viță;
 Vița tot în sus creștea
 Și pă brad îl cuprindea.
 Câți drumeți p-acol' treceau
 Cu mirare își ziceau:
 — Asta-i dragoste curată
 Dă la un băiat și-o fată;
 Asta-i dragoste cu dor
 Dă la o fată și-un fecior.

(inf. Pop Irina, 40 de ani, 1970)

Trandafir și-o ruguliță

Trandafir și-o ruguliță,
 Ionel trece pă uliță,
 Mărioara stă-n portiță.
 — Hai, Ionele, până-n casă
 Că ți-am pus cafea pă masă,
 Rozmarinu-i la fereastră.
 Ionel în casă intrară,
 Cafeaua tătă-o băură.
 Și cum se făcură sară
 Ionel acasă plecară
 Și pă mă-sa o rugară:
 — Fă-mi, măicuță, patu' mneu

Că mă doare capu' rău;
Și pune și perina
Că mă doare inima!
— Vai, Ionele, ce ți-am spus?
Bate-mi-te-ar Cel dă Sus
Că ți-or mâncat capu' tău
Ca și al tătâne-tău!
Când era la miezu' nopții
Ionel era-n gura morții,
Când se revărsau zorile
Pă Ionel puneau florile.
Cântă cucu-n vârful dă nuc,
Pă Ionel la groapă-l duc;
Cântă cucu-ntr-un copac,
Pă Ionel l-au și-ngropat.

(inf. Vașadi Petru, 30 de ani, 1976)

Notă: cele două texte provin din „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”, pp. 190–191

2. Basme sau povești

Opiniile Floricăi Feier despre fenomenul povestitului în satul natal, și nu numai, sunt de reținut în totalitatea lor. Potrivit investigației acesteia, în anii '70 ai secolului trecut cele mai interesante narațiuni erau basmele propriu-zise (fantastice).

Termenul de basm (snoavă, legendă) nu este cunoscut de localnici. Pentru toate speciile, sătenii folosesc termenul de poveste.

Se povestea ori de câte ori se ivea prilejul: în șezătorile de tors, la care participau bătrânii, și cu ocazia unor munci agricole de toamnă: depănușatul știuleților de porumb, bătutul capitulelor de floarea-soarelui ș.a. În general povesteau bărbații care știau „înflori mai bine vorbele”, prin aceasta înțelegându-se că erau pricepuți în arta povestitului.

Unul dintre marii exegeți ai literaturii române spunea: „Basmul este un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație, morală etc. Caracteristica sa este că eroii nu sunt numai oameni, ci și anume ființe himerice, animale cu psihologia și sociologia lor misterioasă”³⁰⁴.

³⁰⁴ Călinescu, George, *Estetica basmului*, E.P.L. București, 1965, p. 9.

Basmele întâlnite în această vatră folclorică reflectă, ca de altfel toate basmele, concepția străveche potrivit căreia, în lupta dintre bine și rău, întotdeauna învingător iese binele. În lupta lor cu dușmanii, eroii principali sunt ajutați de animale, oameni, obiecte magice și alte ființe fantastice.

De cele mai multe ori, tematica basmelor este realistă, încât auditoriul cu greu își dă seama că, la un moment dat, se trezește în altă lume. În alte basme, chiar titlul anunță o temă fantastică („Cum s-au furat semnele cerului”).

Materialul folcloric cules în întregul său este deosebit de interesant. Variantele poveștilor sunt frumoase, povestite cu talent și fac parte din repertoriul de basme cunoscute în folclorul românesc. În structura basmelor de aici întâlnim două dintre formulele caracteristice acestei specii epice: formula inițială „a fost odată, ca niciodată”, menită să facă tranziția din planul real în cel fantastic, și formula finală, prin care auditoriul este adus din universul fantastic în cel real.

Vă oferim, stimați cititori, câteva pagini din „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român” care ne vor introduce în lumea basmelor, fascinantă pentru multe generații, o lume în care valorile etice, binele, frumosul, dreptatea și adevărul, chiar dacă sunt agresate, până la urmă ies victorioase.

Povestea moșului și a babei (variantă locală a celebrei povești „Cenușăreasa”)

O fost odată un moș cari s-o însurat a doua oară cu altă muieri. Moșu’ o avut o fată și baba, alta. Fata moșului s-ar fi numit „Cenușotcă”. Așa că toată zăua șidea în șutru dăpă cuptor și scutura acolo pă cenușă, dărt-asta o-ar fi numită Cenușotcă.

Și-odată, bătrânu’ s-o dus la Oradi și-o-ntrebat pă Cenușotca ce să-i cumpere dă la Oradi. Ea o zâs și-i iei ce-a afla pă drum. Și atunci moșu’, mărgând, o aflat o nucă și o băgat în jeb. Dacă o vinit acasă o dădut nuca la fata lui, Cenușotcă.

Fata nu ar fi mâncată nuca, până altădată. Când s-o gândit și-o mănec, atunci s-o găsat în ea niște haini faină, tăt felu’ dă bani dă aur și arjint și aramă.

Și-atunci erau sărbătorile Crăciunului și moșu’, baba și fata babii s-or dus tăți trii la beserică și la Cenușotca i-ar fi dat un blid dă linti, ca să facă dă mâncari, pă când or vini ei dă la beserică.

Biata fată nu știa ce să facă și-n timpu’ ăsta s-o scoborât doi porumbi și i-ar fi spusă și marga și ea la beserică c-or pregăti ii mâncarea.

Fata o mârș la nucă și s-o îmbrăcat în hani dă aramă și s-o dus și ea la beserică. Tătă lumea s-o mirat dă mândria fetii și dă hanili dăpă ea.

Și când popa o ieșit dân liturghie, ea s-o gătat și-o plecat acasă. Pă când o vinit moșu' și baba dă la beserică și fata babii, mâncarea o fost gata. Ei or mâncat acolea și-or vorovit că ce-o văzut la beserică, cât dă mândră o fost fata aciia.

Cenușotca, d-acolo dân șutru, o zâs că și ea o-ar fi văzută. Baba, apoi, o-ar fi gonită că dârce și cum, și dândi o văzut și ea. Fata i-or fi zâsă că dân ușea uliți, când o trăcut pă lângă ii.

Când o fost mâni, iar o mârș la beserică, cum îs sărbătorili mai multi la Crăciun. Baba iar i-o lăsat Cenușotchii un blid dă rișcaș.

Iară o vinit cei doi porumbi la fată și o zâs și margă și ea le beserică, c-or faci ii mâncarea. Fata iar o mârș la nucă și o dăsfăcut și-o luat un rând dă hani dă arjint și o mârș și ea la beserică. Și când popa o ieșit dân liturghii, ea iară s-o pregătit și vie cătă casă. Și atunci oamini s-o vorovit cum ar ști că vine ea. S-or gândit c-ar afla numa' dacă ar puni un suruclu în beserică pândi-ar călca fata și s-ar lipi pantofu' și-acolo ar rămânea. Și așa s-o și întâmplat.

Când îi mâni, iar o mârș tăți trii la beserică și iară baba i-o dat la fata moșului un blid dă pisat și-l aleagă și și-l fiarbă. Și atunci iară o vinit porumbii la ea și-o zâs și margă și ea la beserică, că pă când or vini ii dă la beserică, mâncarea a fi gata.

Și fata o mârș la nucă și și-o luat un rând dă hani dă aur și-o mârș și ea la beserică. Și când o fost și vie cătă casă, ea drăpt o mârș și-o călcat pă locu' indi s-o pus suruclu și cu voia i-o rămas topoanca acolo. Dăpă ce-o mârș fata, chitoru' besericii o ridicat pantofu' și s-o vorovit și umbli pân sat și la cini s-a vâji topoanca pă picior, aciia a fi nora împăratului, că o văzut și el la beserică și tari i-o plăcut și împreună cu fecioru' său s-o vorovit:

— Oari a cui și fii fata aciia, că tari-i faină!

O mârș oamini pân sat și vadă la cini s-a vâji, da' la nimea nu s-o vâjit. Când o ajuns la moșu', o cotat fata babii, da' nu s-o vâjit.

Baba o zâs cătă ea și-și tai oleacă dân călchii, da' oamini nu o lăsat. Și atunci oamini o-ntrebat:

— Nu mai aveți p-aici pă oaricini?

— Ba mai avem, da' las-o focului, că tătă-i plină dă cenuși (o zâs baba, despre fata moșului). Dar oamini o zâs și-o chemi numa', c-așe-i poruncă dă la împărat și-ncerci tăti fetili și vadă la cini s-a vâji.

Și atunci o chemat și pă ea și când o vinit, cum s-o scuturat dă cenuși, pă tăți i-o umplut dă prafu' ala. Și-o băgat și ea picioru-n topoancă și s-o vâjit, c-o fost a ii. Oamini o-ntrebat:

— Indi-i hortaca dă la topoancă?

Ea o fost silită și-o arati și-apoi s-o măritat după fecioru' împăratului. Și atunci la babă, dă necaz, i-o zburat ochii.

Când o fost la anu', o zâs baba cătă moș c-ar fi bini și margă și vadă ce faci fata lui acolo la împărat.

Moșu' o zâs și margă baba, și ea s-o gătat cu fata, și-o mărș acolo. Fata moșului o născut un prunc. Și-o stat pă uspat, baba și fata ei – o zî, două. Când o fost și margă acasă, fata moșului le-o petrecut până la fântână. Când o-ajuns acolo, baba o zâs cătă împărăteasă (fata moșului) și țâpi hanili dâpă ea, și vadă cum i-a sta la fata ii.

Și atunci baba și cu fata ii o prins pă împărăteasă și o țâpat în fântână. Fata babii, apoi, o îmbrăcat hanili împărătesii și o mărș ea la împărat. O vinit noaptea, pruncu' tât o plâns. D-zeu n-o lăsat ca femeia și fie pieritoare. Împăratu' o văzut – muieri-i muieri, n-o băgat el dă samă care-i.

Dân fântâna indi o fost aruncată, împărăteasa s-o făcut o pasări și noaptea vinea și să băga pă oblac la prunc, și videa cum ceialaltă îi dădea și sugă, și-o început și cânti:

— Be', be', fiuțu' mneu,

Țâță starpă, apleacă-te,

Picior străin, leagănă-te.

Cătă zăuă, când trăbuia și margă înapoi, împărăteasa întreba pă Griva, cățaua împăratului, dacă-i zăuă:

— Zăuă-i, Grivă, o' nu-i zăuă?

— Ba nu-i zăuă, doamna mea,

Mai poți șidea cât îi vrea.

Și-o vinit tât așe împărăteasa, o noapti, două nopți și o slujnică d-a împăratului o auzât noaptea cântând pă oaricini la prunc și i-o spus împăratului. Împăratu' i-o spus slujnicii și leși oblacu' dăschis și când o auzi cântând și închidă oblacu'. Și așe o făcut slujnica și când o închis oblacu' pasărea s-o făcut muieri și împăratu' o văzut că asta-i muieria lui, cum o fost mâni dimineață.

Pă fata babii o pedepsit amarnic. O ardicat o grapă cu colți-n sus și-o pus-o pă ea dasupra și păstă ea o pus alta, cu colți-n jos, și o-mprins-o la un cal la cari i-o scos ochii și i-o dădut drumul și margă pă lumi. Cini-o ști mai lungă, margă și-o ajungă.

(inf. Gui Gheorghe, 83 de ani, Sânnicolau Român, 1976)

Povestea zmăoaiei

O fost odată un împărat și-o avut doi prunci. Părinții o murit și n-o rămas numa' pruncii: fata și fecioru'. Și când o fost la căsătorie, fecioru' nu și-o aflat altă fată și-o vrut și steie cu soră-sa. Ea o zâs:

— Nu-i bini și steie soră cu frate, când sunt străini bugați.

Și atunci ea s-o dus în lumi și coati la frati-său muieri. Și s-o dus multă lumi, până o ajuns la un loc. Și acolo s-o întâlnit cu o fată.

Și fata a cui ar fi foastă? A unei zmăoaie.

Ele s-or vorovit că cum ar putea și-o ferească și n-o mănânce zmăoaia, că, dacă o vedi, bistoș c-o mănâncă, că-i străină.

Zmăoaia era la beserică și, dacă o vinit acasă, cum o văzut pă fata dă împărat odată o și-nghițit. Atunci fata zmăoaiei s-o rugat tari mult dă mă-sa și s-o plâns că dârce o mâncat.

Dacă zmăoaia o văzut că fata-și bănuie după fata străină, o țapat-o înapoi și apoi o trăit împreună tăti trii până o vinit vremi dă și margă zmăoaia iară la beserică.

Atunci fetili s-o vorovit cum și scapi dă zmăoaie și cum și vii cu fata dă împărat în țara ii, ca soție la frati-său.

Eli or fugit luând cu eli o cute, un toc și o chefi. Pă drum, fata dă zmăoaie zâce cătă ciialaltă și să uite înapoi și vadă dacă nu să vedi nimica. Atunci fata dă-mpărat o zâs că să vedi un nor mari.

— Dă cu cutea înapoi!, o zâs fata dă zmăoaie.

Și atunci s-o făcut un deal mare pân cari zmăoaia n-o putut și treacă.

Zmăoaia o apucat și-o ros pă chiatră cu pila până când și-o făcut loc și poată treci și atunci zmăoaia s-o pus pă pilă și-o cântat:

„Țo, ță, piluța mea,

C-o fată dă curvă rea

Amu duci fiicuța mea.

Toarnă, fiică, nu te duci,

Că te-oi scălda-n lapti dulci”.

Apoi o cotat și le ajungă iară, dar fata dă împărat o aruncat o chefi și s-o făcut o păduri mari. O ros ce-o ros zmăoaia, până ce și-o făcut loc și treacă și-o mărs mai dăparti.

Zmăoaia plângea dăpă feti și se văicărea:

„Țo, ță, piluța mea,

C-o fată dă curvă rea

Amu duci fiicuța mea.

Toarnă, fiică, nu te duci,

Că te-oi scălda-n lapti dulci”.

Atunci s-o luat la drum dăpă feti. Fetili când o văzut că le ajunji, atunci o dat cu tocu’ și s-o făcut o apă mari, pă cari zmăoaia n-o putut-o bea și dă amărâtă și-o legat o chiatră dă grumaz și s-o aruncat în apă.

Fetili, scăpând dă zmăoi, s-o îmbucurat mult și-o măs înainti până o ajuns în hotaru’ împărății lu’ frati-său. Și pă eli le-o lovit o seti și acolo era o fântână îndi-și adăpau ciobanii împăratului oile. Și apoi eli nu aveau cu ce-și traji apă. Fata cea dă zmăoaie o zâs cătă cea dă împărat că o va țanea dă picioari pân-a bea. Da’ fata dă zmăoi o scăpat pă fata dă împărat în fântână și, dă năcăjită că ce s-a faci ea în țară străină, s-o țapat și ea-n fântână.

În locu’ ala, primăvara o răsărit două nuiete dă soc. Și când primăvara o ieșit ciobanii cu oile or aflat două mlădițe faină și ii s-o vorovit și făcă din eli două fluier. Când o fost gata, ca dă obicei, o fluierat pân eli ciobanii. Da’ eli o-nceput și cânte:

„Suflă, suflă, păcurar,

Că acărcăt îi sufla

Pă mini nu mi-i strica,

Că io sunt soția ta”.

O încercat și-al doilea cioban să sufle în celălalt și fluieru’ o început să cânte așe:

„Suflă, suflă, păcurar,

Că acărcăt îi sufla

Pă mini nu mi-i strica,

Că io-s sora împăratului”.

Păcurarii s-o vorovit și le ducă la împărat fluierile și să-i spună cum hoiesc eli sânzure. Atunci împăratu’ le-o ținut la el și nu știa cum și făcă și fii iar fete cum or fost. Sara, când împăratu’ cina, lăsa pă masă mâncari, pă cari fetili prefăcute-n fluier o mâncau tătă până dimineța, cătă rămădea pă masă.

Și atunci o muieri bătrână i-o spus împăratului și nu doarmă tătă noaptea, și când or vini și mănânce și oboari locu’ indi o pus mâncarea, și eli n-or mai avea indi a cina și-or rămâni iar muieri. Și așe o făcut împăratu’, și așe o rămas eli până-n zăua dă astăzi, dacă n-o murit, poati trăiesc și astăzi.

(inf. Gui Gheorghe, 83 de ani, Sânnicolau Român, 1976)

Povestea cu zmeii care au furat semnele cerului

Pă vremili dă dămurt, o furat zmăii semnili cerului și împăratu' o dat ordin, în țară și-n lumi, că cini s-a afla și le aducă va primi moștenirea împărăției după moartea sa.

O vinit la el un fecior dă 99 dă ani și-o zâs:

— Bună zâua, înălțati împărați!

— Și-ai noroc, făt-mneu. Da' ce te-o adus pă la mini?

— Da-nălțati împărați, am auzit vestea în cari o-ați dat dumneavoaștă-n lumi și-n țară.

— Da, zâce împăratu'.

Omu' o zâs:

— Io ți le-oi aduci numa' dacă mi-i da ce ți-oi ceri io.

— Bini, o zâs împăratu'. Și videm ce-i ceri?

— O părechii dă opinci dă oțal și-un palțau tă' dă oțal.

„Și s-o luat și s-o dus

D-aici dă pângă vatră

Pân' ce-o-nconjurat lumea toată!”

Tăt întrebând și câștigând, nimica n-o aflat și-o vinit înapoi. Cum o și mârș și-o fost roasă opincili, că numa' vârvu' i-o mai rămas și bota cătu-i în brâncă.

Vinind el înapoi l-o prins noaptea într-un sat vecin cu împăratu' și-o văzut o lumină la o casă, și-o mârș acolo și-o bătut în uși și-o vinit gazda cășii:

— Bună sara!

— Bună sara!

— Da' cini ești?

— Da', iacă, on drumar. Nu mi-ți putea da sălaș până la dimineață?

— Cum și nu, zâce gazda. Hai că avea-ii și tu loc cu noi.

I-o dat dă cină, o cinat, apoi s-o apucat și-o vorovit. L-o întreat ce coată și d-indi-i. Omu' i-o spus.

Gazda avea doi prunci cari stăteau în șutru lângă cuptor. Cel mai mic, Cenușotcă, atunci o zâs:

— Mă, dacă l-aș vide pă frătili mneu, ca și pă mini, l-aș aduci io dă la zmăi.

— Tacă-ți gura, mă, nu vorovi ce nu trabă, zâce tată-său.

Copilul iar repetă:

— Ei, dacă l-aș vide pă frătili mneu, ca și pă mini, l-aș aduci io dă la zmăi.

Da' tată' lor dă colo:

— Mai taci odată, că nu putem vorovi dă tine nimică.

Să culcă drumaru', iară dimineața pornești spre împărat. Ajuns acolo, zâce:

— Bună zâua, înălțați împărați!

— Și-ai noroc, fătu' mneiu. Noa, da' cum vii? N-ai aflat nici dă hir.

— Ba da, înălțate împărate. Asară m-am culcat la un om într-un sat vecin. Și acel om avea doi prunci și cel mai mic zâcea că dacă l-ar vide pă frati-său, ca pă el, l-ar aduci dă la zmei.

Atunci împăratu' o dat ordin și o trimis soli la om și-i aducă la el și-i crească mari.

Și așa o crescut dă mari și dă faină, că când erau d-o zâuă gândești că erau dă două, când erau dă două gândești că erau dă nouă.

Și când s-o sâmtât Cenușotca în vremi și puteri că s-a' duci, o cerut dă la împărat și-i deie cai, armi și buzdugan, și merinde dă drum. Împăratu' le-o pus la dispoziție ce le-o trăbuit și s-o luat și s-o încălecat pă cai și s-o dus amândoi până la curțăli zmăilor. O oprit caii pă imaș, iar Cenușotca o zâs cătă frati-său:

— Frati-mneiu, tu stai aici lângă cai, da' și nu dormi că io mă duc aici la curțăli zmăilor și vād cum stau zmeii.

Cenușotca s-o dus până la curțăli zmeilor, sângur. S-o dat dă trii ori păstă cap și s-o făcut un mătoc, și s-o suit pă casă și s-o scoborât pă horn în jos și-o ieșit pă ușe dă la șpor drept în casă la zmei. În casă erau numa' nevestili zmeilor și zmăoaia. Nevestili, văzând mătă, iacă ce zâc:

— Maică, da' icoa' ce mătă ne-o cheretit.

Să uită zmăoaia cătă mătă și zâce:

— Ei, și nu mănânci asta capurile bărbaților voști.

— Taci, dumetali, că dumetali tă' d-aștea vorovești, ce nu să poati. Da' n-o vezi că-i mătă, ca mătăli.

— Maică, io mă duc și mă culc, că a' mneiu nu vine pân' la zece ceasuri, zâci cea mai mare.

— Du-ti, zâce zmăoaia, și te culcă.

Iară s-o dus cea mijlocie, că a' îi nu vine pân' la douăsprăzeci, iar cea mai mică, că a' îi nu vine pân' la un ceas.

— Maică, și nu leși mătă asta afară când îi ieși.

— Lasă că-ți vide voi ce mătă a fi asta la dimineață.

Dâpă ce s-o dus eli, el o ieșit pă horn afară și s-o dus la frati-său, la cai. Frati-său durmea ca dus.

— Măi frati-meu, nu dormi, că dăloc vin câinii dă zmăi și nu știu cum i-om putea omorî.

Nu stau mult, și să dusără spre podu' pândi zmăii trăbuia și vină.

Vini zmău' cu calu'. Cenușotca era su' pod. Și când o dat și să suie pă pod, calul zmăului numai froznea. Da' zmău', cătă cal:

— Țo, di, cal dă strâgoi,

Câinii carnea-ți mânici,

Cioantili, picioarili

Și corbii ochii!

Și continuă:

— Că nu mă tem dă alt pământean pă lumi, numa' dă Cenușotca, că io când am dus semnili cerului el să juca încă-n cenușă.

Atunci zboară Cenușotca dă su' pod și strigă:

— Hou, câni rău dă zmău,

Ce moarti vrei?

Dân pușcă-mpușcat,

Ori dân luptă, luptat?

Iar zmău' zâce:

— Dân luptă, luptat

Că lupta-i mai dreaptă

Și dân pruncii rămasă.

L-o prins zmău' pă Cenușotca și l-o băgat în pământ până la jenuți. Atunci o zburat Cenușotca mânios și l-o prins pă zmău și l-o băgat în pământ până-n grumaz, și i-o luat capu' cu sabia și lui, și la cal, și l-o tras su' pod și o cotat semnili cerului la el, dă' n-o fost la el.

Noa, atunci el să duci la frati-său. Frati-său durmea iară dus și zâce:

— Mă frati-mneu, n-ai tu bai dă nimi. Da' dacă mai vini alt zmău ș-aista-i mai tari, că ari două capuri?

Mere Cenușotca și să baji su' pod, iacă vini zmău' cel cu două capuri:

— Țo, di, cal dă strâgoi,

Câinii carnea-ți mânici,

Cioantili, picioarili

Și corbii ochii!

Și continuă:

— Că nu mă tem dă alt pământean pă lumi, numa' dă Cenușotca, da' nici dă el nu mă tem, că atunci când am dus semnili cerului el să juca încă-n cenușă.

Atunci zboară Cenușotca dă su' pod:

— Hou, câni rău dă zmău,

Ce moarti-ți vrei?

Din pușcă-mpușcat,

O' din sabii tăiat,

O' din luptă, luptat?

Zmău' zâce:

— Din luptă, luptat
Că lupta-i mai dreaptă
Și-i din pruncii rămasă.

L-o prins zmău' pă Cenușotca și l-o băgat în pământ până-n jenunți. O zburat Cenușotca mânios și l-o băgat în pământ până-n grumaz și-o scos sabia și i-o luat capurili amândouă și l-o tras su' pod, da' n-o aflat semnili cerului nici la ista.

Meri Cenușotca apoi la frati-său, cari iar durmea.

— Măi, frati-mneu, da' iară dormi? Și zăce el că l-o furat somnul, da' mai mult n-a' dormi.

Cenușotca n-o stat mult, că trăbuia și vii celălalt zmău, cari avea trii capuri.

Nici la ista nu vrea să se suie calu' pă pod, că l-o mirosit pă Cenușotca. Iară zmău', cătă cal:

— Țo, di, cal dă strâgoi,
Cânii carnea-ți mânici,
Cioantili, picioarili
Și corbii ochii.
Și continuă:

— Că nu mă tem dă alt pământean pă lumi, numa' dă Cenușotca, da' nici dă el nu mă tem, că atunci când am dus semnili cerului, el să juca-n cenușă.

Atunci zboară Cenușotca dă su' pod:

— Hou, câni rău dă zmău,
Ce moarti-ți vrei,
Dân pușcă-mpușcat,
O' din sabii tăiat,
O' din luptă, luptat?
Zmău' zăce:

— Din luptă, luptat,
Că lupta-i mai dreaptă
Și-i din pruncii rămasă.

Zboară atunci zmău' dăpă cal și-l prindi pă Cenușotca și s-o luptat trii zăle și trii nopți și n-o putut și-l omoari, nici zmău' pă Cenușotca și nici Cenușotca pă zmău.

O vinit acolo, păstă ii, un corb și cătă ii grăia:

— Corb, corb, la cari-oi ajuta?

Zăci zmău':

— Ajută-mi mii că-ți dau hărană d-on an dă zăle.

— Nu-i ajuta, zâci Cenușotca. Ajută-mi mii că ȝ-oi da hărană dă trii ani dă zâle. Nu-mi trabă alt ajutor dă la tini dăcât și-ȝi încingi aripa în apă și meri și-l stropești pă frati-mneu pă obraz, cari doarmi la cai.

Atunci corbu' o mârș și și-o udat aripa și-o mârș și l-o stropit pă fratili Cenușotchii păstă obraz, și frati-său s-o spăriat și și-o luat toporu-n brânci și-o fugit în altă parti. Și, fugind, s-o uitat înapoi cătă pod și-o văzut pă frati-său că să bati cu zmau'. Și-o vinit fuga-napoi și-o tăiat tăti trii capitili zmaului și l-o tras su' pod, și la ala o aflat semnili cerului. Le-o luat și s-o dus la cai cu eli. Și s-o luat la drum pă cali îndărăt dă indi o vinit. Iară corbului i-o rămas hărană dă trii zâli dăn carnea zmailor și-a cailor lor.

Zmăoaia o mârș și-o sculat nevestili zmailor și-o zâs:

— Noa, ie și mereȝi și vedeȝi bărbaȝii voȝti su' pod, și vedeȝi ce-o făcut mâȝa cea faină cu ii. Noa, nu-i bai că tă' l-om prindi noi, zâci zmăoaia cătă nevesti. Du-ti înaintea lor și te fă o fântână; când or bea un pic dăn apă, odată dă și moară.

Și aȝe o și făcut nevasta zmaului cel mai mari.

Cătă cea mijlocie:

— Du-ti și te fă un pom cu umbră, că odată și moară când s-or umbri su' el.

Cătă cea mai mică:

— Tu te du și te fă un păr cu peri, că când și-or rupi o pară dăn tini odată dă și moară. Iară io, zâce zmăoaia, m-oi duci înapoia lor c-o falcă-n pământ și cu una-n cer și tă' i-oi prindi.

Ajunȝi Cenușotca cu frati-său la fântână și zâce:

— Hai și bem oleacă dă apă și ne-astâmpărăm o țară.

Cenușotca o zâs:

— Lasă c-oi bea io înainti, și și-o scos sabia dăn teacă și-o tras în fântână, și odată o fost caii până-n jenuȝți plini dă sânȝi.

S-o dus mai dăparti și-o ajuns la pomu' ala cu umbră și i-o zâs frati-său cătă Cenușotca:

— Hai și ne umbrim oleacă, că-i tari cald.

Atunci Cenușotca o scos sabia dăn teacă și-o tras pân crăci la pom, și-odată o fost caii până-n jenuȝți plini dă venin.

S-o dus mai dăparti și-ajung la un păr cu peri coapti. Și frati-său, cătă Cenușotca:

— Hai, frati-mneu, și ne rupem cât-o pară.

Da' Cenușotca o luat sabia și-o tras în păr, și-odată o fost plin dă venin pă jos, și gata o fost cu nevestili zmailor.

Da' iacă că din urmă îi ajunzia zmăoaica, când cei doi frați intrau pă căputuri la un căuaci.

Căuaci' o închis căputurile dă fier și zmăoaica nu s-o putut băga. Atunci o zâs cătă căuaci și facă o bortă pân păreți cât i-a' intra capu' și-l vadă pă Cenușotca, că tari-i drag.

Și căuaci' i-o făcut, și Cenușotca odată i-o luat capu' la zmăoaie.

Cătă când și vii la împărat, Cenușotca și cu frati-său să întâlnesc cu Chichicot, cu barbă d-on cot, cari să chinuia și-și potcovească calu', cari era un iepure.

Cenușotca odată l-o-ajutat, iar Chichicot, cu barbă d-on cot, i-o furat semnili cerului (luna, soarele și stelele). S-o suit pă cal și-odată o fost la cea marjini dă lumi.

Da' Cenușotca n-o știut că i-o furat Chichicot semnili cerului. Pă drum s-o întâlnit apoi cu un om cari-și tăia noadili dă la picioari cu o săcuri, că dacă s-andălea nu să mai putea opri. L-o luat cu ii. Noa, amu-s trii.

Apoi s-o întâlnit c-on om cari-și ardea ochii c-o frigari caldă, că videa prea dăparti.

— Noa, hai cu noi, zâce Cenușotca.

Și amu-s patru și când erau aproape dă curțâli împăratului își bagă Cenușotca brâncili-n jeb, da' vedi că semnili cerului nu-s la el:

— Doamni, da' cini mi le-o furat, zâci el.

Judecându-se, își dă seama că numai Chichicot, suit pă jumătate dă iepuri, le-o putut fura. Și atunci o zâs cătă cel cari videa dăparti și vadă dacă nu l-a' videa pă Chichicot, cu barbă d-on cot, suit pă jumătăti dă iepuri. S-o uitat aista și-l vedi tumna-n ciialaltă marjini dă lumi.

Și Cenușotca zâci cătă celălalt om și fugă dăpă el dacă poati și-l ajungă și și-l aducă aici. Și așe o făcut și l-o adus la Cenușotca, cari l-o cotate pă Chichicot, și semnili cerului erau la el. Cenușotca i-o zâs.

— Noa, d-aista om ești tu?

Nu i-o făcut nimica, numai i-o dăspotcovit calu' și l-o lăsat în drum, și Cenușotca o vinit la împărat cu semnili cerului.

Împăratu' o țăpat semnili cerului pă cer și mari i-o fost bucuria când s-o sculat noaptea și le-o văzut pă cer.

La Cenușotca și frati-său le-o dat ca moștenire împărăția sa și poati trăiesc și azi, dacă n-o murit. Cini-o ști mai lungă, fugă și-o ajungă.

(inf. Pop Ioan, 63 de ani, Sânnicolau Român, 1976)

FLORICA FEIER

S-a născut la 6 mai 1945 în satul Sânnicolau Român. După absolvirea școlii din satul natal, urmează Liceul Pedagogic și apoi Institutul Pedagogic de 3 ani din Oradea. La îndemnul profesorului Dumitru Pop, în anii studenției, adună primele creații folclorice din sat, publicate în volumul *Folclor din Bihor*, Oradea, 1969. Un număr mult mai mare din culegerile sale vor apărea în *Folclor literar din Bihor*, Oradea, 1974. Numele său îl mai întâlnim în *Antologia de cultură populară bihoreană*, vol. I, *Balade*, Oradea, 1979, în care i se publică două cântece epice.

Profesoara de limba și literatura română Florica Feier își continuă studiile la Facultatea de Filologie-Istorie a Universității din Timișoara, pe care o va absolvi în anul 1977 cu teza de licență „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”, conducător științific: lector universitar Doina Comloșan. O mare parte din această lucrare, conținând 225 de pagini dactilografiate, căreia i-a consacrat zece ani din viața sa, vede lumina tiparului abia acum.

Până la sfârșitul vieții, survenit în anul 1999 ca urmare a unei boli necruțătoare, Florica Feier va frecventa Cercul de Etnografie și Folclor și apoi Asociația folcloriștilor bihoreni „Miron Pompiliu” din Oradea și sesiunile de comunicări și referate științifice prilejuite de Zilele culturii populare bihorene, fiind în același timp un ghid generos în finalizarea anchetelor folclorice efectuate de folcloriști prestigioși din Bihor și din țară: Ion Bradu, Dumitru Colțea, Traian Mârza, Iosif Herțea și Corneliu Bărbulescu.

Încheiem această scurtă prezentare cu o mărturisire pe care Florica Feier o face în lucrarea sa de referință, „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”: „Toate aceste creații anonime sunt ascunse de secole întregi, ca niște pietre scumpe, în sânul localnicilor. Ele s-ar pierde și, prin urmare, am socotit ca pe o sfântă datorie să nu fie date uitării”.

III. LITERATURA MAGICĂ

Descânțele

Aflate azi pe cale de dispariție, textele folclorice cu caracter magic, având de la o zonă la alta denumiri ca descânțele, fărmeături, vrăji, farmece, făcături, boscoane, sunt tributare unei mentalități arhaice, magico-mitice. Ele au la bază credința că bolile se datorează unor ființe mitice malefice (duhuri rele, demoni, ființe necurate), iar îndepărtarea acestora se putea face prin puterea magică a cuvântului. Incantațiile magice au fost atestate la mai multe popoare încă din Antichitate, inclusiv la strămoșii noștri: „Platon, în *Charmenides*, îi atribuie lui Socrate următoarele cuvinte: «La fel este acum și cu descântecul nostru. L-am învățat de la unul dintre medicii traci ai lui Zalmoxis»”³⁰⁵.

Deosebirea față de descânțele de joc și nuntă (strigăturile) nu se rezumă doar la faptul că textele descântecelor magice nu sunt cântate. Ele sunt pur și simplu rostite, e adevărat în taină, în anumite momente ale zilei, înainte de răsăritul sau apusul soarelui. Descântatul era practicat de anumite persoane, de obicei femei mai în vârstă, pricepute în leacuri băbești, deși pentru deochiul copilului fiecare mamă știa să-i descânte.

În satele comunei au fost consemnate doar descânțele de vindecare a unor boli (magie albă), ceea ce nu înseamnă că n-au existat și unele vrăji (făcături) de mărit sau de altă natură (magie neagră).

În unele variante, descânțele încep cu invocarea Sfintei Fecioare Maria, apoi se descrie acțiunea demonilor care au provocat boala; urmează amenințarea acestora cu diverse obiecte ucigătoare și exorcizarea dincolo de lumea cosmicizată a satului. Urarea ca bolnavul „Să rămână curat/ Cum Dumnezeu l-a dat” și formula „Cuvântu-i de la mine,/ Leacul, Doamne, de la tine” încheie incantația.

În timpul rostirii, descântătoarea apelează la substanțe și obiecte cu valoare simbolică și magică pentru îndepărtarea agenților bolii precum: apă neîncepută, agheasmă, cărbuni aprinși (deochi), untură de porc (entorsă) ș.a.

Valoarea estetică a descântecelor, cea care rămâne până la urmă din acest demers al omului pentru a-și recăpăta echilibrul fizic sau psihic, a fost apreciată nu numai de folcloriști, ci și de marele poet și filozof Lucian Blaga. În acest sens sunt de subliniat epitețe, repetiții, personificări ale bolii, hiperbole și altele.

³⁰⁵ Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998, p. 113.

Descântec de deochi

(se pune într-o cană apă neînceptută sau agheasmă; cu cuțitul se iau din vatra focului trei sau nouă tăciuni aprinși și se sting în apa din cană; făcându-și semnul crucii, descântătoarea rostește textul descântecului; cu același cuțit „taie” apa din cană în cruce; și suflă de trei ori deasupra căni; după ce a înmuiat degetul în cana cu apă, descântătoarea îi face celui presupus a fi deocheat (copil, adult) semnul crucii; apoi, i se dă să bea de trei ori din apa descântată)

Doamni, Mărie, Maică Sfântă,
 Io mă rog ție,
 Tu-mi-ajută mie!
 Dă-i dăochiat pruncu-aista
 Dă bărbat curat, năcurat,
 Dă muiere curată, năcurată,
 Dă prunc curat, năcurat,
 Dă fată curată, năcurată.
 Pocituri în 99 dă chipuri,
 În 99 dă feluri,
 Ieși din creierii capului,
 Din melciu' ochilor,
 Din zgârciu' urechilor,
 Din inimă, dă pă su' inimă,
 Din tăti mânuțali lui,
 Din tăti ciontuțali lui;
 Ieși și te du în codri
 Indi cocoș negru nu mai cântă,
 Brazdă neagră nu răsună,
 Negru cu negru nu s-adună;
 Ieși, boală spurcată și lăpădată
 Și te du-n copitili cailor,
 În coarnili cerbilor,
 Ca pruncu' să răsară
 Curat și luminat
 Ca și când Tatăl l-o dat.
 Cuvântu-i dă la mini,
 Leacu-i, Doamni, dă la tini.

(inf. Maghiar Ana, 62 de ani, 1976)

Descântec de strângă

(variantă)

Doamni, Mărie, Maică Sfântă,

Io mă rog ție,

Tu-mi-ajută mie!

Să luară nouă moroi,

Nouă strâgoi

Cu nouă pocituri

În călchii întorcându-și,

În aripi bătându-și.

Maică Sfântă le-ntreba:

— Indi mereți voi,

Nouă moroi,

Nouă strâgoi

Cu nouă pocituri

În călchii întorcându-vă,

În aripi bătându-vă?

— Noi merem la Catița

Sânjile și-i bem,

Zâ dă moarte și-i punem.

— Io vă custesc

Și vă opresc

Cu cuvântu' mneu,

Cu porunca lui Dumnezeu.

La Catița nu mereți,

Sânjili nu-i furareți,

Ce vă luați și vă duceți

La marea cea mari

Că este un pești mari;

La marea roșie

Că este un pește roșu.

Acolo beți, acolo mâncați,

Acolo vă veseliți,

Catiții și-i dați paci,

Catița să răsară

Mândră și curată

Ca Dumnezeu când o dat,
Că mă-sa-n ceasu' când o făcut
Niciun bai n-o avut.

(inf. Varga Catița, 68 de ani, 1976)

Descântec de scrântitură (entorsă)

Ajută-mi, Mărie, Maică Sfântă,
Io mă rog ție,
Tu-mi-ajută mie!
Pă cali, pă mari,
Pă drumu' cel mari,
Să luă Dumnezeu
Cu Sânpetru:
— Treci, Sânpetru!
— Nu pot, Doamni,
Că pă podeala asta
Și-o scrântit brânca
(prenumele persoanei).
Tămăduiește-o, Doamni,
Ciont cu ciont,
Măduvă cu măduvă,
Carni cu carni,
Vâni cu vâni,
Sânji cu sânji,
Pielu cu pielu,
Păr cu păr.

Descântec de speriat

Spăriat nouă,
Spăriat opt,
Spăriat șapte,
Spăriat șase,
Spăriat cinci,
Spăriat patru,
Spăriat trei,
Spăriat doi,

Spăriat unu.
Spăriatu' pruncului
În coada lupului;
Coada lupului în codru,
Inima pruncului la loc!
Cristos l-o născut,
Cristos i-o dat paloșu'
În brânca direaptă
Și omoare nouă spăriați
Și nouă 'spăimântați.
Hăș, spărieți, prin păreți!

(inf. Judeu Elena, 77 de ani, 1973)

Descântec de bube

Să dusă pă cale, pă cărare,
Pân mijloc dă cale
Și-ntâlnească o zgaibă-n cale.
Zgaibă albă, zgaibă neagră,
Zgaibă-n 99 dă chipuri,
În 99 dă feluri,
Ieși din urechea bolnavului
Mai mult dăcât ai boboti!
Nu boboti mai mult dăcât te-ai țapat,
Nu te țapa, ci te ia și te du
La nouă gropi părăsite;
Scoală-te, te potolește,
Acolo te-alipuieste
Și la bolnav să-i treacă
Nici cât un fir dă mac
În șapte locuri crăpat!

(inf. Sav Eva, 79 de ani, 1970)

Notă: texte culese de Florica Feier, în „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”

IV. LITERATURA AFORISTICĂ

În acest gen de literatură se încadrează proverbele și zicătorile. Constituind o specie folclorică aparte, ele transmit în formule lapidare observații și rezultate ale experienței de viață a oamenilor, devenind repere de învățătură de minte pentru semenii. Sunt, fără îndoială, reflecții cu valoare moralizatoare, juridică și filozofică, având o forță sugestivă remarcabilă.

În satele bihorene se numesc zăcale, zăcături, vorbe din bătrâni, pilde etc. Transmiterea lor se face în contexte concrete, verbale sau situaționale, contribuind la potențarea sensului și semnificației pe care omul le acordă unor fenomene naturale și acțiuni omenesti. Într-un limbaj sentențios, proverbele transmit mesaje utile, un sfat, o povață, un îndemn pozitiv de luat în seamă. Deși fac parte din aceeași specie, zicătorile se rezumă doar la a constata, în expresii metaforice, o anume realitate.

În mod cert, cititorii noștri sunt în măsură să completeze măcar cu un proverb sau o zicală exemplele de mai jos preluate din monografia citată de noi în repetate rânduri:

- Corb la corb nu-și scoate ochii;
- Rău cu rău, dar fără rău îi și mai rău;
- Înainte ascultă, apoi îți deschide gura;
- Și nu dai pasărea din mână pă cea din gard;
- Calu' bătrân traji mai greu ca și calu' tânăr;
- Adună bani pântru zăle negre;
- Când te scoli dă dimineață dăparti ajungi;
- Bate fieru' până-i cald;
- Vecinu' d-aproapi îi mai bun ca frății dă dăparti;
- Cu-ntrebarea treci marea;
- Trece ca vodă prin lobodă;
- Bună zăua, căciulă, că stăpănu' n-ari gură;
- Să schimbă ca vremea;
- Trecu vara jumătate, nici-s bani, nici-s bucate;
- Ce ție nu-ți plăci, altuia nu faci.

(inf. Feier Nicolae, 56 de ani, 1976)

- Cumpără iarna cocie, iară vara sanie;
 - Sare ca musca-n zăr;
 - Gură-spartă;
 - Brâncă lungă;
 - Mâta blândă zdrăglă rău;
 - Drept ca funia-n sac;
 - Nici în car, nici în căruță;
 - Unii zâc și alții fac;
 - Vrea și fie și cu curechiu' întreg, și cu clisa-n straiță.
- (inf. Judeu Elena, 77 de ani, 1976)

V. LITERATURA ENIGMATICĂ

Ne vom referi aici la o altă specie folclorică, și anume la ghicitori. La origine, ceea ce vorbește și despre vechimea lor, ghicitorile figurau printre probele la care erau supuși tinerii în cadrul riturilor de inițiere, de trecere la un alt statut social. La nunțile din zona Beiuș–Vașcău mirele trebuia să răspundă la mai multe întrebări sub formă de ghicitoare care testau cunoștințele necesare unui viitor cap de familie.

Ghicitoarea este o creație care încifrează în formule metaforice, simple sau complexe, nenumăratele elemente ale universului. Această creație enigmatică, ce trebuie dezlegată de un auditoriu, constă dintr-o descriere concisă, de obicei în versuri, a unor trăsături ascunse ale unui element sau altul. Metaforele sau comparațiile sunt menite să deruteze și să pună la încercare inteligența și imaginația celor cărora li se adresau ghicitorile.

În satele noastre, ghicitorile se spuneau în șezători și la clăcile de tors în serile lungi de iarnă, fiind percepute ca un joc al minții. Pe de altă parte, enunțarea și dezlegarea lor creau buna dispoziție în timpul lucrului.

- Dă la noi până la voi
Tă' căldări cu fundu-n sus.
(mușuroaiele)
- Dă la noi până la voi
Tă' turme dă oi.
(stelele)
- Oală unsă-n câmp ascunsă.
(iepurele)
- Ana, grasa,
Umples casa.
(lampa)
- Bărboasa
Face curată casa.
(mătura)

- Ce e dulce și mai dulce
Și pe talger nu-l poți duce?
(somnul)
- Ce e-n casă și afară?
(ușa și fereastra)
- Am o lădiță,
În ea o porumbiță;
Dacă se sparge lădița,
Zboară porumbița.
(trupul și sufletul)
- Pături păstă pături,
Când le desfaci, plângi.
(ceapa)
- Care floare-i mai frumoasă
Și toți bărbații o miroasă?
(muirea)
- Unu' ară,
Doi să miră;
Doi ascultă,
Unu' mână.
(porcul)
- Cu capu-n moară,
Cu coada afară.
(lingura)
- Dacă iei e mare,
Dacă pui e mică.
(groapa)
- Cu brâncile traji,
Cu picioarele-mpinji.
(cizmele)

- Umflă-mi-se, umflă-mi-se,
Toiagu' mișcă-mi-se.
(mămăliga și făcălețul)

- Bot ca măru',
Pături ca plăcinta.
(ceapa)

- Domnișor cu haini scurți
Face judecata-n curți.
(cocoșul)

(inf. Vanț Elena, 71 de ani, Sânnicolau Român, 1971; culeg. prof. Florica Feier)

VI. SĂRBĂTORI ȘI OBICEIURI CALENDARISTICE CU DATĂ FIXĂ

Înainte de a prezenta subiectul enunțat mai sus, credem că este util să evaluăm în câteva rânduri obiceiurile tradiționale, indiferent de categoria căreia le aparțin.

Manifestări spirituale repetabile, transmise din generație în generație tocmai pentru rolul lor esențial în organizarea muncii și a vieții unei comunități, obiceiurile își au obârșia în experiența de viață a oamenilor, în observațiile asupra fenomenelor naturii, în credințe de natură magico-mitică și religioasă prin care aceștia își închipuiau că prin anumite gesturi și acțiuni pot influența forțele supranaturale să le fie favorabile în asigurarea hranei și perpetuarea vieții: „Ele încifrează înțelesuri profunde asupra relațiilor omului cu lumea înconjurătoare, cu natura, asupra relațiilor interumane, asupra mersului normal al vieții sociale și asupra soluțiilor pe care, într-o evoluție de multe ori milenară, omenirea le-a găsit pentru a face ca lucrurile să intre în normal, atunci când rânduiala lumii a fost dintr-o pricină sau alta stricată”³⁰⁶.

Obiceiurile tradiționale, atât cele care ilustrează trecerea de la un an sau anotimp la altul, numite calendaristice sau obiceiuri de peste an, cu pronunțate caracteristici agro-pastorale, cât și cele care însoțesc momentele cruciale din viața omului (naștere, copilărie, feciorie, nuntă și moarte), dincolo de deosebirile existente în forma lor de manifestare, prezintă prin semnificațiile de fond numeroase asemănări, deoarece „orice obicei marchează un moment necotidian al vieții, un moment important, un început sau un sfârșit, în orice caz o trecere, o depășire de la o stare la alta”³⁰⁷.

Ar mai fi de spus că nu puține din străvechile credințe, obiceiuri și rituri au continuat să existe în paralel sau în contextul unor sărbători și ritualuri ale noii religii creștine. Respectarea datinilor și a obiceiurilor moștenite era obligatorie, în caz contrar nu erau excluse efectele malefice asupra individului sau a comunității din care acesta făcea parte.

1. Crăciunul, Anul Nou și Boboteaza (25 decembrie–6 ianuarie)

În lumea creștină, Învierea Mântuitorului este cea mai mare și mai importantă sărbătoare, ceea ce nu înseamnă că Nașterea pruncului Iisus Hristos („soarele dreptății” într-o colindă) n-ar fi întâmpinată cu emoții și sentimente de bucurie asemănătoare.

³⁰⁶ Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976, p. 3.

³⁰⁷ *Idem*, p. 123.

În schimb, pentru toate popoarele lumii, indiferent de religia pe care o îmbrățișează, cel mai așteptat eveniment, chiar dacă este sărbătorit la date diferite, a fost și rămâne Anul Nou.

E de reținut faptul că fără reforma vechiului calendar roman din anul 153 î.Hr., prin care începutul Anului Nou se muta de la 1 martie la 1 ianuarie, multe popoare, printre care și cel român, ar fi sărbătorit sfârșitul anului vechi și începutul Anului Nou în preajma echinocțiului de primăvară, și nu în proximitatea solstițiului de iarnă al soarelui. Urme ale celebrării Anului Nou în sezonul cald, odată cu regenerarea vegetației și începutul muncilor agricole, au rămas la noi în credințele, obiceiurile și practicile rituale din perioada 1–9 martie (Mărțișorul, Zilele Babei Dochia, Moșii de primăvară sau Sfinții Mucenici). Așa s-a ajuns la performarea în plină iarnă, e adevărat la modul simbolic, a unor gesturi agrare precum aratul și semănatul.

Adăugăm celor de mai sus câteva pasaje relevante dintr-un comentariu mai amplu al unui prestigios etnolog român pe marginea manifestărilor spirituale în răstimpul sacru al sărbătorilor solstițiale de iarnă: „Mai mult de un mileniu, creștinii au sărbătorit Anul Nou în ziua de Crăciun în imediata apropiere a solstițiului de iarnă (n.n. noaptea cea mai lungă a anului). În spațiul sud-est european, inclusiv în teritoriile locuite de strămoșii autohtoni ai românilor, getodacii, Crăciunul era o sărbătoare solstițială, când oamenii sărbătoreau divinitatea solară cu același nume. Determinativul «Moș» (Crăciun) indică vârsta zeului adorat care trebuie să moară și să renască odată cu timpul calendaristic la Anul Nou. Astfel, divinitatea se naște la 25 decembrie, trăia 365 de zile, îmbătrânește și murea pentru a renaște la începutul anului următor. Peste sărbătoarea autohtonă s-au suprapus Saturnaliile romane (la începutul mileniului I î.Hr., dedicată zeului timpului, Saturn, între 17 și 23 decembrie), apoi nașterea zeului solar de origine iraniană, Mithra, și, după apariția creștinismului, nașterea fizică a lui Iisus, nașterea spirituală (Botezul) rămânând la 6 ianuarie, în a șasea zi a Creației, numărată după Anul Nou, celebrat pe atunci la calendele lui ianuarie”³⁰⁸ (n.n. – în cinstea zeului Ianus Bifrons, zeu cu două fețe, una orientată spre trecut, iar cealaltă spre viitor. Din *calendae* derivă și cuvântul colindă, și numele popular al lunii ianuarie, „cărindar”).

Sărbătoarea Crăciunului este precedată și în satele comunei de Lăsatul de sec și intrarea în Postul de Crăciun (15 noiembrie) cu o durată de șase

³⁰⁸ Ghinoiu, Ion, *Dicționarul obiceiurilor de peste an*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1977, p. 52.

săptămâni. De la această dată începeau șezătorile și repetițiile colindătorilor. În apropierea sărbătorii avea loc sacrificiul (tăiatul) ritual al porcului de Crăciun, din carnea căruia se preparau cârnați și caltaboși, alimente aflate, alături de colaci și băutură, pe masa cu daruri pentru colindători, și „coștolău” de porc (câte puțin din carne, cârnat, caltaboș, jumări, slănină) care se dădea de pomană pentru morți în vecini sau la rude. Se spune că dacă mănânci în aceste sărbători preparate de porc o să-ți meargă bine anul viitor, deoarece porcul „scurmă înainte”, nu ca găina, înapoi.

Înnoirea anului și vestea Nașterii Mântuitorului erau așteptate de săteni cu trupul și sufletul curat, cu bucurie și cu speranță de mai bine în toate cele. Se credea că în această perioadă se deschide cerul, iar Dumnezeu sau sfinții coboară pe pământ să facă dreptate (vezi Colinda pogorâtului), că pot fi activate forțele binelui să le alunge pe cele rele, că lumina, prin creșterea ciclului diurn al soarelui, învinge frigul și întunericul, că în pragurile marilor sărbători se poate afla „ursitul” fetelor de măritat, se poate afla cum va fi vremea în anul ce vine, că urările din colinde, bazate pe puterea magică a cuvântului, pot aduce noroc, sănătate și fecunditate oamenilor, fertilitate ogoarelor și multe altele.

Așa cum îl descrie Florica Feier, în Ajunul și în ziua de Crăciun fenomenul dominant a fost *colindatul fără măști și cu măști*. În funcție de vârsta celor care colindau gospodăriile sătenilor putem vorbi de trei categorii de vârstă: copii, feciori și tineri căsătoriți și bărbați mai în vârstă. Acestea au fost confirmate și de ancheta lui Alexandru Popescu din anul 1979 pentru Atlasul Etnografic al României, având ca informatori pe Barbu Maria, 59 de ani, Pop Dumitru, 75 de ani și Pop Maria, 67 de ani.

Colindatul copiilor

Primii colindători erau copiii cu vârsta între 8 și 10 ani, grupați în cete de câte cinci–șase. Colindatul lor în Ajun de Crăciun poartă denumirea „a cucuța”. Cântau colinda „Puică neagră” la fereastră sau în tinda casei:

Puică neagră bagă-n sac,
Scoală, gazdă, dă-mi colac!
Gazda colac ne-a da, zâce,
Fără cârnat nu ne-om duce,
Fie ciontu' din spinare
Și cârnatu' cât dă mare!

(inf. Miheș Teodor, 46 de ani, 1970)

Urmau apoi cete de copii de vârstă mijlocie, 11–14 ani, care cântau „Noi merem a corinda”:

— Noi merem a corinda
 Refren: Măruț, mărgăritar
 Dă la-o casă la alta,
 Da’ boierii nu-s acasă
 Că s-or dus la vânătoare
 Să vâneze căprioare.
 Căprioare n-au vânat,
 Ci-au vânat un iepuraș,
 Să facă din blana lui
 Veșmânt frumos Domnului.
 — Hop, hop, hop, nu mă pușca,
 Că nu-s io cine gândești!
 Că io-s Ion, Sfântu’ Ion,
 Nănașu’ lui Dumnezeu.
 Și m-o maica blăstămat
 Să fiu fiara câmpului
 Nouă ani și nouă luni
 Și p-atâtea săptămâni.
 Dacă alea-mplinile-oi
 Jos la țară lăsa-m-oi,
 Biserici dăschide-voi,
 Slujbă mândră face-voi.

(inf. Judeu Elena, 77 de ani, 1973)

Darurile primite, bani, cârnați, colaci, erau puse într-o trăistuță pe care o avea fiecare copil.

Colindatul cu Steaua și Vicleimul

Ambele forme de colindat se circumscriu genului dramatic de inspirație religioasă. Reprezentațiile teatrale aveau loc în Ajunul și prima zi de Crăciun.

Cu Steaua umblau copii între 10 și 14 ani. În număr de cinci, ei interpretau rolurile următoare: Îngerul, împăratul Irod și cei trei magi (Gaspar, Melchior și Baltazar). Fiecare purta o costumație adecvată personajului interpretat. În plus, Îngerul poartă o stea mare, în cinci colțuri, ornată cu

staniol și hârtie colorată. Textele versificate sunt cele declamate de aceleași personaje care se regăsesc, printre altele, și în Vicleim. Cele două piese au ca nucleu conflictul dintre tiranicul Irod, responsabil de uciderea copiilor născuți în același timp cu Iisus, și cei trei magi de la Răsărit, veniți să se închine cu daruri Pruncului Sfânt. Tot ca o trăsătură comună este interpretarea, în unele momente ale reprezentațiilor, a unor colinde religioase precum „O, ce veste minunată!”, „Trei crai de la Răsărit”, „Irod-împărat” ș.a.

Vicleimul este o piesă de teatru mai elaborată, dat fiind și numărul mai mare de personaje. Celor cinci li se alătură o Babă, un Popă, un Ofițer și doi Bondași (ciobani). Spre deosebire de „stelari”, cei ce umblau cu Vicleimul (tineri cu vârsta între 17 și 18 ani) purtau cu ei macheta unei bisericuțe care era făcută dintr-o cutie de lemn de un metru înălțime, 120 cm lungime și 70 cm lățime, cu acoperiș în patru ape și trei turnuri cu cruce. Pentru a fi purtată din casă în casă, avea două mânere laterale. Și acum intervin câteva detalii care diferențiază net reprezentația cu Vicleimul din satele comunei și alte zone ale Bihorului.

Macheta bisericuței, decorată cu foi de staniol, avea pe una din laturi o fereastră de sticlă, iar în partea opusă trei orificii rotunde, două pentru introducerea mâinilor și una pentru urmărirea *jocului păpușarilor*. Așadar, putem vorbi de *un teatru de păpuși*, personaje ca Irod, Magii, Îngerul, Ofițerul erau substituite de păpuși de lemn, confecționate cu „brișca” și îmbrăcate cu hârtie colorată. Cei ce aveau rolul unuia dintre personajele de mai sus își confecționau propria păpușă. În interiorul machetei ardea o lumânare, iar pereții erau tapetați cu iconițe.

Tonalitatea gravă, sobră a dialogurilor personajelor religioase cu Irod este completată în final de buna dispoziție și umorul transmise asistenței de cei doi bondași, îmbrăcați în bituși, bătând în pământ cu bâtele cu zurgălăi (cutii cu pietricele) și de grimasele Babei, care „feștea” cu funingine fetele din casă (rit de fertilitate). Ultima reprezentație din an cu Vicleimul avea loc în dimineața primei zile de Crăciun la biserică.

Colindatul cetei de feciori

Din scenariul de colindat de odinioară al cetei de feciori și al tinerilor căsătoriți sunt de remarcat câteva colinde care au rămas până prin anii '70 ai veacului trecut în memoria activă a sătenilor:

Pogorât-o, pogorât

Mg. 1990/50

Roit

sept. 1968

Mihuța Teodor, 78 de ani

Pogorât-o, pogorât-o,
 Hoi alerui, Domnu-i bun,
 Dumnezeu p-aist pământ.
 Luatu-s-o, dusu-s-o
 La casa bogatului.
 — D-aveți cina să ne-o dați?
 — Avem, avem pre' bogată,
 Cina noastă nu-i dă voi,
 Ci-i dă domni mari ca și noi.
 Luatu-s-o, dusu-s-o
 La casa săracului.
 — D-aveți cina să ne-o dați?
 — Avem cină, nu bogată,
 Poftiți cu noi ș-o luați.

(Traian Mârza, *Folclor muzical din Bihor*, București, 1974, p. 104)

Coborât-o, coborât

(variantă)

Coborât-o, coborât
 Dumnezeu cu Petru Sfânt
 Să vadă ce-i pă pământ,
 Ce fac domnii cu țăranii
 Și bogații cu săracii.

Să luară, să dusă ră
 La mijlocu' satului,
 La casa bogatului.
 — Bună zâua, oameni buni!
 — Sănătoși, colduși bătrâni!
 — Gata-i prânzu' să prânzâm?
 — Gata, gata pântru noi,
 Nu pântru colduși ca voi.
 Să luară, să dusă ră
 La marginea satului,
 La casa săracului.
 — Bună zâua, oameni buni!
 — Sănătoși, drumeți bătrâni!
 — Gata-i prânzu' să prânzâm?
 — Prânzu-i gata, puțintel,
 Nu ne-ajunjem tăți din el.
 Dumnezeu în grai grăia:
 — Coată, Petre, 'n dreapta mea
 Și vezi, Petre, ce-i videă.
 — Văd casa bogatului
 În mijlocul iadului.
 — Coată, Petre, 'n stânga mea
 Să vezi, Petre, ce-i videă:
 — Văd casa săracului
 În mijlocu' raiului.

(inf. Sav Eva, 79 de ani, 1970, Sânnicolau Român)

Preumblă-Să Maica Sfântă

Preumblă-să Maica Sfântă
 Prin țări albe jidovești,
 Refren: Corinde, corinde
 Maica Sfântă întâlnea
 Trii fete dă jidovi,
 Maica Sfântă-n grai grăia:
 — Hoi, trii fete dă jidov,
 N-ați văzut voi Fiu' mneui?

— Nu, zo, noi nu l-am văzut,
 Că tă' și l-am vut videa
 Și nu l-am vut cunoștea.
 — Da' cum nu l-ați vut cunoaște?
 Fiu' mneu îi cunoscut,
 Că dân fața Fiului
 Scrisă-i raza Soarelui
 Și dân dosu' Fiului
 Scrisă-i Luna și lumina.
 — Dacă-i, maică, rându-așa,
 D-atunci noi că l-am văzut
 Colo jos, colo mai jos,
 Răstignindu-l jidovii,
 Răstignindu-l, bățându-l
 Și pă față scopindu-l.

Slobozâ-ne, gazdă, 'n casă
 (colind de uliță)

Slobozâ-ne, gazdă, 'n casă
 Că d-asăară stăm p-afară

Refren: Corinde-mi, Doamne!

Și ne pică picurili
 Dă la tăte streșinili
 Și ni-o amorțât glasurili.
 Calu' ni s-o ciumpăvit
 Și-ar trăbui potcovit
 Cu potcoavi dă colac
 Și cu cuie dă cârnaț,
 Și-ar trăbui adăpat
 C-o videre dă vinars.

(inf. Judeu Elena, 77 de ani, 1973, Sânnicolau Român)

Noi merem a corinda
 (colind de uliță)

Noi merem a corinda
 Dă la o casă la alta.
 Scoală, gazdă, suflă-n foc

Și ne dă cârnaț dă porc;
 Fie proaspăt afumat
 Și dă voie bună dat.
 Scoală, gazdă, nu dormi
 Că vă vin corindătorii
 Și încep a corinda
 Și pă gazdă-a lăuda.
 Fire-ai, gazdă, sănătoasă,
 Să plătești corinda noastă
 C-on cârnaț și c-on colac
 Și-on pahar dă coniac!

(inf. Porumb Floare, 40 de ani, 1970, Sânnicolau Român)

Colindatul cu turca

Turca, mască zoomorfă taurină, substitutul unei divinități a fertilității, este personajul central al unui alai care umbla prin sate în seara de Crăciun. Ceata era alcătuită din turcaș (un fecior care executa sub mască dansul ritual al turcii), doi bondași, o babă și un „chișbirău”, care întreba gazdele dacă primesc turca. Baba era un bărbat travestit într-o femeie bătrână, cocoșată și cu burta mare, și „feștea” fetele cu funingine. Bondășii îmbrăcați în bituși, vopsiți pe față cu funingine, cu barbă din fuior de cânepă, aveau în mână bâte cu „zurgalauă” (două cutii de cremă de ghete). Cu bătele loveau pământul în ritmul jocului turcii. Maska turcii era făcută din două clape (fălci), una fixă și alta mobilă, sprijinite într-o bătă, până la brâu, pe care turcașul o ținea în mână. Cu cealaltă mână, turcașul, trăgând de o curelușă, acționa una din clape, asigurând ciocnirea ritmică cu cealaltă clapă. Capul mai avea două coarne între care se afla un clopoțel. Alteori, clopoțelul era așezat sub clapa de jos (bărbia turcii). Capul era învelit în blană de iepure. De la gât în jos, turca avea o rochie de culoare roșie, ca o pelerină, sub care intra turcașul. Rochia, acoperind întregul corp al turcașului, avea în dreptul feței acestuia o gaură pentru vedere.

Masca, jocul și anturajul turcii au fascinat multe generații. Fetele și nevestele se lăsau atinse de botul turcii, iar zgomotele bondașilor se spune că alungau forțele malefice active în timpul sacru al sărbătorii.

Biserica a considerat turca un „lucru necurat”, „lucrul dracului”. Agreată de săteni, și totuși tolerată de biserică, cel ce juca turca își putea ispăși păcatul după șase săptămâni, când trebuia să se cuminece.

Colindatul oamenilor vârstnici se petrecea în vecini, la rude și prieteni. Repertoriul se reducea la colinde religioase: „O, ce veste minunată!”, „Trei păstori”, Nașterea ta, Cristoase” ș.a.

Anul Nou

În cea de-a doua parte a scenariului de renovare a timpului și a lumii înconjurătoare, dintre Anul Nou și Bobotează, consemnăm credințe, practici divinatorii cu caracter agrar sau premarital și rituri de purificare a spațiului, mai ales a apelor.

În noaptea Anului Nou, nu e bine să dormi. Miezul nopții trebuie să te găsească treaz. E bine mai degrabă să lucrezi ceva, ca să ai tot anul spor și să fii harnic (inf. Feier Elena, 56 de ani, 1976, Sânnicolau Român). În această noapte se întocmesc calendarele meteorologice, cel mai cunoscut fiind calendarul de ceapă: „Se iau douăsprezece foi de ceapă și se așază pe masă, dându-le fiecareia numele unei luni din an. În fiecare se pune puțină sare. Se lasă până dimineața, când se controlează fiecare foaie. Cele care au mai multă apă, lunile care le reprezintă vor fi ploioase, iar foile care au rămas uscate, acele luni vor fi secetoase. Femeile superstițioase spun că Anul Nou nu e bine să te găsească cu datorii, asta ar însemna că tot anul vei fi «nevoiaș», sărac” (cf. Florica Feier).

Deși majoritatea practicilor de aflare a ursitei au loc la Bobotează, în ancheta din 1979 pentru Atlasul Etnografic al României, etnograful Alexandru Popescu amintește de: a) *numărarea parilor din gard* – fata care voia să știe cum îi va fi soțul, bogat sau sărac, în seara de Ajun era condusă, legată la ochi, să numere nouă pari din gardul gospodăriei. Apoi își alegea unul dintre pari pe care-l lega cu o panglică. Dimineața se ducea la gard să vadă parul pe care l-a legat. Dacă era cu cioturi, viitorul partener de viață va fi bogat; b) *ascultatul pe furiș* – fetele se duceau la ferestrele sătenilor care aveau copii. Dacă unul dintre părinți alunga un copil, fata se mărita în anul acela.

Boboteaza (6 ianuarie)

Nașterea spirituală a Mântuitorului Iisus Hristos (Botezul Domnului) încheie ciclul sărbătorilor de sfârșit și început de an. Urmează Cășlegile, cu dezlegare la nunți până la Lăsatul de sec de Paște. În Ajunul Bobotezei, zi de post, sătenii deschid porțile preotului satului, care stropește casele și gospodăria cu „chită” de busuioc cu apă sfințită. În ziua Bobotezei, 6 ianuarie, avea loc slujba de sfințire a apei, din care sătenii își luau acasă pentru a fi folosită ca un leac miraculos.

În Ajunul și în noaptea Bobotezei, așa cum spuneam, sunt săvârșite un număr mare de acte augurale și de divinație: „În Ajunul sărbătorii, fetele de măritat țin post negru. Fata nu trebuie să stea jos toată ziua. Se ascundea de preot să nu sărute crucea. Lângă prag se așezau boabe de porumb ca să treacă peste ele cei care veneau cu «Iordanul», pentru a avea o recoltă bună. Din aceste boabe, fetele luau câteva și le numărau. Dacă ieșea un număr par, nu mai aveau niciun an până se măritau, dacă era un număr impar, mai aveau de așteptat încă un an; tot pentru

aflarea «rândulitei», seara, fata mânca o bucată de pâine prăjită. La culcare, își pune la cap un pieptăn, o oglindă, o bucată de pâine și un pahar cu apă. În vis, i se arăta ursitul: dacă va cere apă, va fi bețiv, dacă va cere pâine, va fi sărac, dacă va cere oglindă sau pieptăn, va fi «nealcoș»; fetele, adunate la una dintre ele, făceau fiecare trei «boți» de aluat. În mijlocul lor puneau o hârtie cu numele a trei feciori la care se gândeau, apoi îi puneau la fiert. Prin fierbere, ies la suprafață. Primul care ieșea însemna și numele soțului «rândălit». Așa procedau fiecare. Boții se fierbeau în apă neîncepută» (inf. Sav Eva, 79 de ani, 1970; culeg. Florica Feier).

Cu ocazia anchetei pentru Atlasul Etnografic al României, același Alexandru Popescu înregistrează la Sânnicolau Român următoarea practică: „fetele se culcau pe locul unde a stat preotul cu crucea și-și visau ursitul”.

2. Sângeorzul (23 aprilie)

Sfântul Mare Mucenic Gheorghe, ucigătorul balaurului, purtătorul de biruință a binelui asupra răului și a noii religii creștine asupra credințelor păgâne, are puține legături cu „Sângeorzul” din calendarul popular. Obiceiurile, riturile și legendele din zonele etnofolclorice ale țării îl recomandă mai degrabă ca o divinitate a vegetației de primăvară, patron al cailor și al vitelor cu lapte. Se crede că Sângeorzul înverzește câmpurile și înfrunzește pădurea, iar după șase luni Sâmedru (Sf. Dumitru, 26 octombrie) le veștejește și desfrunzește. Sfântul martir Gheorghe, cavaler în armata romană, convertit la creștinism în sec. IV, prezent în iconografie și onomastica tradițională, este patronul și ocrotitorul oștirii române.

Se crede că la Sângeorz sunt active „strâjile”. Potrivit anchetei din anul 1979, pentru Atlasul Etnografic al României, la Sânnicolau Român, aflăm că strâjile (strigoii) sunt „oameni în viață, care, la anumite perioade, aveau puterea să facă rău, luau rodul spicelor, laptele vacilor. După moarte speriau și îmbolnăveau oamenii și animalele”. Pentru a le ține la distanță „se ungeau cu usturoi ușile casei și porțile grajdului contra strigoilor vii. Cei morți erau dezgropați și li se înfigea ceva în inimă sau li se puneau usturoi în gură”.

Nelipsit era un ritual magic de purificare și fecunditate practicat de feciorii satelor: „Obiceiul consta în stropitul cu apă sau chiar aruncarea în Criș a fetelor. În dimineața zilei de Sângeorz, fetele, știind că le așteaptă feciorii, își găseau un loc tănuț în pod, în pat sau încuiau ușa pe ele. Feciorii, în grupuri, umblau din casă în casă, mai ales la casele unde erau fete mari, ca să le ude cu apă rece din fântână. Fetele se ascundeau, dar când erau prinse erau duse la fântână și aruncau pe ele două-trei găleți de apă rece” („Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”, inf. Feier Nicolae, 56 de ani, 1976). Stropitul cu parfum, a doua zi de Paște, are precedentul în udatul cu apă de la Sângeorz.

Sângeorzul deschidea un nou an pastoral, animalele fiind scoase la pășunat. Era, de asemenea, reper pentru începerea aratului și a semănăturilor de primăvară.

3. Sânzienele (24 iunie)

Aceasta este denumirea populară a sărbătorii creștine Nașterea Sf. Ioan Botezătorul. Sânzienele, ființe mitice feminine (zânele din basmele noastre), au ca substitute fitomorfe florile galbene, plăcut mirositoare, care înfloresc în preajma solstițiului de vară al soarelui, cu ziua cea mai lungă din anul calendaristic. În Moldova, Dobrogea și Muntenia vorbim de „Drăgaică”, amintită și de marele cărturar umanist Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*. Dacă în acele zone caracterul agrar al Drăgaicei este vădit, în Banat, Transilvania, Crișana și Maramureș sânzienele au atribuții divinatorii: „Se făceau pentru fiecare membru din familie câte o coroniță din flori de sânzienel, apoi se aruncau pe casă; care cădea indica persoana care va muri, care rămânea pe casă va trăi mai mult” (răspuns la ancheta pentru A.E.R. din 1979). În alte sate bihorene aruncatul pe casă al cununilor de sânzienel viza fetele de măritat: dacă cununa rămânea pe casă, fata avea să se mărite curând, iar dacă nu, fata avea să mai aștepte.

VII. SĂRBĂTORI ȘI OBICEIURI CU DATĂ MOBILĂ

Genericul desemnează sărbătorile și obiceiurile ce aparțin ciclului pascal, cu o durată de peste trei luni, de la Lăsatul de sec de Paște până la Rusalii. Ele se reitereză în fiecare an la date diferite, dar întotdeauna în aceeași zi a săptămânii: Sântoaderul – sâmbăta; Floriile, Sf. Paști și Rusaliile – duminica. În schimb, Crăciunul și celelalte sărbători cu dată fixă pot avea loc în orice zi a săptămânii.

La primul Sinod ecumenic de la Niceea, din anul 325 d.Hr., s-a stabilit ca dată de sărbătoare a celei mai importante sărbători creștine prima duminică cu lună plină, după echinocliul de primăvară. Pentru a nu coincide cu Paștele evreiesc, care are o semnificație istorică (eliberarea din robia egipteană a poporului evreu și trecerea Mării Roșii spre Țara Făgăduinței), Paștele creștin urma să aibă loc în duminica următoare. Întrucât au intervenit și alte criterii la calcularea datei sărbătorii, Paștele ortodox și Paștele catolic de rit latin coincid o dată la patru ani. Nu este cazul să intrăm în alte detalii.

Duminica Învierii este precedată de Postul Mare, de șapte săptămâni. În această perioadă, femeile harnice începeau țesutul în război al tortului, croiau și coseau poale, cămăși și gaci noi pentru membrii familiei, marea sărbătoare fiind întâmpinată nu numai cu sufletul primenit, cu curățenia casei și a gospodăriei, ci și cu trupul curat și îmbrăcat în haine noi.

1. Sântoaderul (Sfântul Mare Mucenic Teodor)

Este prima sărbătoare din Postul Mare. Se ține în prima sâmbătă din post, dedicată pomenirii morților, așa cum sunt toate sâmbetele până la Duminica Floriilor. Conform anchetei pentru Atlasul Etnografic al României, la Sântoader se făcea fumăgaiul din gunoaie și crengi. Bărbații aprindeau focul, ca să fie pomii roditori. Pe lângă aspectul pragmatic, printre care igienizarea gospodăriei, apărarea pomilor de îngheț, focul și fumul aveau rosturi purificatoare pentru oameni și gospodărie. Se spune că Sf. Teodor (Darul lui Dumnezeu) ar fi preparat prima oară „coliva”. În sate se fierbea și se mânca grâu îndulcit cu miere, grâul fiind unul dintre simbolurile cristice, înscriindu-se în paradigma cunoscută a morții și regenerării (învierii) seminței de grâu și a Mântuitorului. Dacă privești atent bobul de grâu, spun bătrânii, poți să deslușești fața lui Hristos. În unele sate, în dimineața sărbătorii, fetele își spălau părul cu leșie în care erau flori de corn sau de iederă ca să le crească părul lung și rezistent ca părul din coama cailor sau coada iepelor.

2. Floriile. Săptămâna Patimilor. Paștele

Același etnolog român pe care l-am amintit într-una din paginile precedente afirmă că „Paștele este un scenariu ritual de înnoire a Lumii, deschis de Duminica Floriilor, închis de Duminica Tomii și intersectat de noaptea Învierii Mântuitorului Iisus. Paștele se încadrează în modelul preistoric de renaștere simbolică a timpului și spațiului prin jertfa divinității adorate”³⁰⁹.

În Duminica Floriilor, creștinii omagiază intrarea Mântuitorului în Ierusalim. Întâmpinat cu mare bucurie, cu osanale și ramuri de finic, mulțimea valida ascendentul credinței creștine. În arealul nostru de referință, „oamenii aduc de la biserică crenguțe de salcie cu mâțișori, fiind socotite ca vindecătoare de boli sau alungă din jurul casei duhurile rele, de aceea sunt păstrate cu multă grijă în restul anului” (Florica Feier, „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”, p. 73); „ramurile de salcie se așezau la poartă, la uși, să nu dea trăsnetul” (din ancheta pentru A.E.R.). Salcia este venerată de români și pentru că este primul arbore care se trezește la viață primăvara, dar și pentru puterea ei de regenerare. Locul de creștere preferat se găsește în preajma unuia dintre elementele primordiale ale vieții pe pământ: apa. Salcia a fost binecuvântată de Maica Domnului. Potrivit legendei, umblând în căutarea Fiului, Maica Domnului a trebuit să treacă un râu. Deși s-a rugat și de alți arbori s-o ajute, doar salcia și-a întins o creangă de la un mal la altul, oferindu-i o punte de trecere.

În Săptămâna Patimilor, pe lângă post, spovedanie și cuminecare la biserică, se intensifică pregătirile pentru a întâmpina cum se cuvine sărbătoarea Învierii. Se reduc activitățile din câmp, sătenii concentrându-se pentru curățenie în case, în gospodărie. Se văruiau pereții caselor, pomii, se spălau sau se făceau ultimele retușuri ale hainelor ce se vor îmbrăca în această perioadă.

Sunt cel puțin două zile mari în această săptămână: Joia Mare, când, la asfințitul soarelui, se auzeau bătăile ritmice de toacă, purificând spațiul și chemând sătenii la biserică, unde se săvârșea Denia celor 12 Evanghelii. Acum se comemorează Cina cea de Taină, întâia euharistie cu pâine și vin a lui Hristos, înainte de moarte; Vinerea Mare, zi ținută de mulți creștini cu post negru, care seara participau cu evlavie la slujba funerară de la biserică, numită Prohodul Domnului; „în Vinerea Paștelui se vopseau ouăle roșii, pentru că dacă se roșeau atunci, șase săptămâni nu se strică” (conform anchetei pentru A.E.R.).

Oul conține germenul vieții, este simbolul perpetuării acesteia, iar în context pascal, fiert și înroșit, reprezintă mormântul Mântuitorului. Așa cum puiul sparge coaja oului, așa Salvatorul lumii a îndepărtat piatra mormântului, revenind la viață

³⁰⁹ Ghinoiu, Ion, *op. cit.*, p. 147.

„cu moartea pe moarte călcând”. Ouăle, paștile (bucățile de prescură din aluat nedospit înmuiate în vin) și mielul sunt jertfe și simboluri pascale care se vor găsi pe masa familială din Duminica Învierii. Parte din alimentele rituale, inclusiv colacii, sunt pregătite cu o zi înainte, sâmbăta. La miezul nopții dinspre sâmbătă spre duminică, cel puțin un membru din familie este prezent la biserica din sat pentru a primi Vestea, lumină și Paștile Învierii lui Iisus Hristos. La salutul preotului „Hristos a înviat!”, sătenii răspund: „Adevărat a înviat!”, mărturisindu-și astfel credința întru Hristos, precum și în învierea morților. Același ritual al salutului este reiterat la „ciocnitul ouălor de Paști”, în cele trei zile ale sărbătorii.

La o săptămână, în Duminica Tomii sau Paștele morților, la bisericile din sate se oficiază o slujbă de pomenire a tuturor morților, moșilor și strămoșilor; „La Paștele morților, la biserică, se împart ouă roșii și cozonaci” (conform anchetei pentru A.E.R.).

3. Rusaliile (Pogorârea Sf. Duh)

Denumirea acesteia vine de la o sărbătoare romană dedicată morților, „Rosalia”, când pe mormintele lor se puneau ofrande și coroane de trandafiri (roze). În satele noastre se crede că, spre deosebire de sânziene, sunt zâne rele (vântoase) care bântuie văzduhul vara sub forma unor vârtejuri puternice de aer, lovindu-i și paralizându-i pe cei care nu le țin zilele. În alte zone ale țării se spune că sunt spirite ale morților, care, venind să petreacă Paștele cu cei vii, nu vor să se întoarcă în lumea de dincolo. În sudul țării, cei „pociți” de iele sau rusalii erau vizitați de călușari, care credeau că-i vindecă prin dansul magico-ritual „Călușul”. De asemenea, plante precum usturoiul, pelinul, leușteanul, rugul ș.a. puteau asigura, potrivit credințelor, protecția magică față de agenții malefici. În acest sens am putea să asimilăm informația din Sânnicolau Român, cu privire la Rusalii: „La poartă se puneau ramuri de gorun, iarbă creță și cimbru cules din cimitir ... care se dădeau apoi la vite să se însănătoșască” (răspuns la ancheta pentru A.E.R.).

Sărbătoarea creștină Pogorârea Sf. Duh asupra Apostolilor, sub forma unor limbi de foc, are loc la cincizeci de zile de la Înviere și la zece zile (întotdeauna o zi de joi) de la Înălțarea Domnului la cer: „Și s-au umplut toți de Duhul Sfânt, și-au început a vorbi în alte limbi, precum le da lor Duhul a grăi” (Faptele apostolilor, cap. I, vs. 4–5). Evenimentul marchează deschiderea spre universalitate a Bisericii Creștine.

În Duminica Rusaliilor, sătenii, în frunte cu preotul lor, ieșeau la prima holdă de grâu din marginea satului. Aici, preotul oficia slujba religioasă și stropea holda cu apă sfințită pentru rod bogat și pentru ca Duhul Sfânt și bun să le apere de foc și grindină: „fetele împleteau cununi din spice de grâu și albăstrele; unele se arborau la praporii de la biserică, iar celelalte le aduceau acasă, fiind păstrate până la recolta viitoare sub grindă în „casa mare”, pentru noroc în dragoste și prosperitatea gospodăriei”.

VIII. OBICEIURI CU DATĂ VARIABILĂ

1. Paparuda

Actualizarea ritului magic de provocare a ploii avea loc doar în cazuri de secetă, cu denumirile de „paparugă” (Sânnicolau Român) și „păpăruță” (Roit). Obiceiul agrar a fost preluat de țigani încă din secolul trecut: „Ultima paparudă de care-și amintesc locuitorii satului a fost în perioada secetei din anii 1945–1946. O ceată de fete de țigani, acoperite cu ramuri de frunze verzi, pornea prin sat cântând, jucând și bătând din palme. De la fiecare gospodărie, oamenii ieșeau la poartă și udau paparudele cu apă”.

Reproducem mai jos un text poetic cântat pe o melodie simplă, ritmată de bătăile din palme ale paparudelor din Sânnicolau Român:

Păpărugă, rugă,
Doamni, dă ploită,
Ploită curată
Făr-un pic dă chiatră!
Indi-i da cu sapa
Și să umpli groapa;
Indi-i da cu săpoi
Și să umpli gropoiu’;
Indi-i trage plugu’
Și să umpli drumu’.
C-o ulceauă nouă
Dă-ne, nană, ouă!
C-o ulceauă veche
Dă-ne-un castravete!
Cu picuri d-argint
Dă-o pă pământ!

(inf. Judeu Elena, 77 de ani, 1973; culeg. Florica Feier)

Incantația pentru dezlegarea ploilor era răsplătită de săteni cu daruri alimentare. Nemaifiind practicat de mult timp, obiceiul a regresat în folclorul copiilor, fără a mai avea funcția magico-rituală de altădată:

Păpăruța

Păpăruță, ruță,
Dă, Doamne, ploiță,
Ploiță curată
Făr-on pic dă chiatră,
Inde-oi da cu sapa
Și să umple groapa!³¹⁰

2. Cununa la seceriș

O etapă importantă în „drumul grâului”, de la aratul și semănatul boabelor până la plămădirea pâinii noastre celei de toate zilele era secerișul, în luna lui „cuptor” (iulie), așa cum se spune în „alduirea” colacului de către colindătorii satelor în seara de Crăciun. Recoltarea manuală a grâului cu secera (de aici vine și denumirea de seceriș) este evocată hiperbolic în aceeași orație: „Douăsprezece fete-fecioare,/ Bune secerătoare,/ Tăiară grâu’ pă dân jos dă genunți/ Și-l făcură mărunți”. Termenul s-a păstrat până azi, chiar dacă în timp recoltatul s-a făcut cu coasa și ulterior cu combina.

„Vremea secerii” și-a găsit loc și în horele care însoțeau evenimentul secerișului:

— Io tai grâu’ pătureli
Ca poalele mândrii meli;
Ea-l adună mănunchi mici,
Io-l leg snopi și-l pun în cruci.
— Și când s-o găta holda
Badea-mi pune cununa,
Maica-n cale ne-a ieși
Și cu apă ne-a stropi.

Hoi, leliță, lelișoară,
Ce-ai lucrat tu astă vară?

³¹⁰ Mârza, Traian, *op. cit.*, pp. 94–95; inf. Fărăgău Maria, 9 ani, Roit, 1968.

Io-am săpat și-am săcerat
Și dă rochie n-am uitat;
Io-am săpat și-am legat grâu,
Dă rochie n-am uitat eu.

Am un bade cât un ied,
Săcerând pă holdă-l pierd.
Dă l-oi pierde l-oi afla
La vară când oi săpa;
Dă l-oi pierde l-oi găsi
La vară când oi cosi;
Oi cosi tă' ruji cu flori
La fete și la feciori.

(inf. Sav Eva, 81 de ani, Sânnicolau Român, 1972; culeg. Florica Feier)

Unele familii mai bogate, care cultivau suprafețe mai mari cu grâu și care erau nevoite să angajeze un număr corespunzător de lucrători, la încheierea secerișului organizau o petrecere cu joc, mâncare și băutură. Acesta era cadrul propice pentru desfășurarea obiceiului cununii: „Fetele alegeau spicele cele mai frumoase, care erau împletite în trei, și făceau o cunună mare. Ceata de secerători mergea de-a lungul satului cu cununa până la gazdă. În fruntea alaiului erau două fete care purtau cununa, iar celelalte fete aveau secera în mână și cununițe de grâu pe cap. Alaiul se oprea în stradă, în fața porții gazdei, și descânta: «Dăschideți căputurile/ C-am gătat pământurile,/ Da' nu le dăschideți larg/ C-a mai rămas un dărab». Unul dintre cei de față, de obicei cel mai în vârstă, ura proprietarului sănătate și belșug și-i înmâna cununa, în timp ce acesta îl cinstea cu 15 zloți, ca să-și cumpere «pălincă». Soția gazdei arunca apă pe cunună și peste secerători. Cununa era păstrată până la recolta viitoare. Boabelor de grâu din cunună li se atribuia o putere magică. Ele erau amestecate cu celelalte boabe de grâu, care urmau a se semăna toamna. Întâlnim aici rămășițe ale gândirii magice, o formă a ei, magia prin contact”.

Deși obiceiul cununii grâului n-a cunoscut amploarea celui din alte zone ale Transilvaniei și Banatului, informațiile din monografia Floricăi Feier sunt suficiente pentru a reflecta rolul și rostul actelor rituale menite să asigure gospodarul că rodul se va perpetua și anul viitor: lăsarea unui „dărab” nesecerat (vezi textul „horei”) și împletirea spicelor în cunună (parte din întregul recoltei), păstrată și ea până la o nouă recoltă.

IX. OCAZII FOLCLORICE TRADIȚIONALE

1. Șezătoarea

Pentru a ilustra rosturile sociale ale șezătorilor de altădată din satele românești, am apelat, în primă instanță, la versurile cântecului „Cătu-i lumea pe sub soare”:

Cătu-i lumea pă su' soare
Nu-i bine ca-n șezătoare,
C-auzi fecii horind
Și feciorii fluierând.
Bat câinii, fură tortu',
Vin feciorii cu ciopotu';
Bat câinii, fură pâna,
Vin feciorii ca frunza;
Bat câinii pă la tulheni
Că ne-or vini berecheni;
Bat câinii tare dă tăț,
Vini-or și dă la Roit.

(inf. Oros Floare, 63 de ani, Sânnicolau Român, 1970; culeg. Florica Feier, în „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”, p. 150)

Într-adevăr, șezătoarea constituia o formă de organizare și coeziune socială, împletind armonios utilul cu plăcutul. Începând cu Postul Crăciunului, când lucrul la câmp se încheia, serile lungi de iarnă (luni, miercuri, joi) erau dedicate unei secvențe importante din „drumul cânepii”, torsul fuioarelor și îndrugatul câlților, activități asumate de femei. În grupuri mai mici sau mai mari, în cadrul șezătorilor de fete sau neveste, fiecare își torcea propriile caiere.

Cele mai relevante pentru manifestări folclorice au fost șezătorile fetelor frecventate de feciorii satelor: „Șezătorile se organizau, de obicei, la o anumită casă, fetele plătind gazdei în natură: o jumătate de vică de grâu, o jumătate de litru de ulei, un fuior de fiecare fată. Apoi ele aduceau, pe rând, petrol pentru lampă și lemne pentru foc” (inf. Buhaș Floare, 65 de ani, 1972, Feier Maria, 74 de ani, 1972, Sânnicolau Român).

Dar „Șezătoarea nu-i deplin’,/ Fete sunt, feciori nu vin”. Întrucât feciorii veneau mai târziu, fetele, stimulate de gazda de șezătoare, exersau unele rituri magice pentru a-i atrage: „măturau casa îndărăt, de la ușă către masă, apoi gozu’ îl

puneau în zădărie și-l aruncau în uliță, ca să-l calce feciorii și astfel să vină la ele; țurgăleau pengăuăle de la șpor, ca feciorii să n-aibă stare și alinare/ până nu vin în șezătoare”. Uneori feciorii erau însoțiți de câte un „highhighș”, șezătoarea încheindu-se spre miezul nopții cu dansurile obișnuite și la hora satului.

Când veneau, feciorii își făceau loc lângă fetele care le erau „drăguțe” sau lângă cele pe care le plăceau. În acest cadru se comentau evenimentele din sat, se spuneau povești, se ascultau reciproc cântece tradiționale, se spuneau ghicitori. Gazda de șezătoare îi servea pe cei prezenți cu plăcinte, pancove sau porumb fiert. Feciorii, profitând de neatenția fetelor, „le fura” fusele și nu le restituiau decât în schimbul unui sărut în văzul tuturor.

La mare cinste erau jocurile distractive, unele cu substrat erotic, precum cele descrise de Florica Feier:

a) Fântâna

Un fecior se așază pe un scăunel lângă ușă și zice:

— Tulai, Doamne! Am picat în fântână.

Un alt fecior îl întreabă:

— Cini te-a scoati?

Feciorul spunea numele fetei pe care o plăcea sau îi era deja drăguță. Fata îl întreba:

— Câți metri are fântâna?

Feciorul răspundea că are doi sau trei metri, de câte ori voia el să-l sărute fata.

Fata trebuia să vină să-l sărute pe cel „care o picat în fântână”. Apoi, fata care l-a sărutat cade ea în fântână și va spune ea numele feciorului „care s-o scoată din fântână”. Jocul continuă astfel până „cad în fântână” fiecare din cei prezenți.

(inf. Feier Nicolae, 56 de ani, 1976, Sânnicolau Român)

b) De-a ceapa

Unul dintre feciori era conducătorul jocului. Un alt fecior era trimis afară, iar ceilalți stăteau în rând. Conducătorul jocului lua în mână o pietricică și, ținând mâinile la spate, o ascundea în una din ele și apoi aducea mâinile închise înaintea celorlalți, care aveau mâinile deschise. Acesta lăsa pietricica la cine voia el, trecând prin fața lor scandând:

— O pită și o lipită și-o foaie dă ceapă. Ghici la cine-am pus?

Acum era chemat feciorul trimis afară care trebuia să ghicească la cine a fost ascunsă pietricica. Dacă nu ghicea de trei ori, era „însurat”. Este trimis din nou afară, iar între timp feciorii rămași numesc pe cele cinci degete de la mână cinci fete. Este chemat din nou să aleagă unul dintre cele cinci degete. Degetul ales reprezintă fata ursită.

(inf. Petrila Ana, 31 de ani, 1976, Sânnicolau Român)

c) De-a botul la ușă

Erau mai mulți feciori care legau un fular cu mai multe noduri, făcându-se un „bot” mai mare. Unul dintre feciori stătea la ușă cu spatele către participanți. Dintre aceștia, unul dădea cu botul spre ușă, încercând să-l lovească pe cel care stătea la ușă. Apoi, acesta din urmă se întorcea cu fața la partenerii de joc, încercând să ghicească pe cel care l-a lovit. Dacă nu reușea de trei ori, era pedepsit să cânte „cucurigu”, să fugă într-un picior, să cânte o horă etc.

(inf. Sav Andrei, 40 de ani, 1976, Sânnicolau Român)

În afara faptului că activitățile monotone precum torsul sau îndrugatul deveneau mai plăcute și „mai cu spor”, atât în șezătorile de fete, cât și în cele de neveste, în cadrul lor, s-au transmis de-a lungul generațiilor numeroase cunoștințe despre lume și viață, tradițiile, valorile etice și estetice ale satului românesc.

2. Claca

Claca este „o facere de bine, o ajutorință, un lucru fără plată pentru un sătean, prieten, rudenie sau vecin, pentru popă sau dascăl”, spuneau informatorii Florică Feier: Miheș Ioan (62 de ani) și Feier Nicolae (52 de ani), în 1972.

Dacă participarea sătenilor la clacă pentru notabilitățile satului pare să devină o obligație, la clăcile organizate de ceilalți săteni, aflați în dificultate, prezența era liber consimțită. Solidarizarea și intrajutorarea reciprocă făceau parte din normele etice de conviețuire în comunitate.

Spre deosebire de șezătoare, unde fetele sau nevestele își aduceau fiecare lucrul de-acasă, la clacă lucrau toate pentru gazda clăcii. Se organizau clăci de tors cânepa, la depănușatul știuleților de porumb (desfăcatul porumbului), la fostoitul penelor de gâscă (desprinderea fulgilor), la bătutul capitulelor de floarea-soarelui (scoaterea semințelor), la transportul snopilor de grâu la arie, la construcția caselor ș.a. La ultimele două, clăcașii veneau, de la caz la caz, cu propriile atelaje de transport.

Cu certitudine nu lenea, de altfel sancționată în cântecele și strigăturile satirice, era cea care obliga un sătean sau altul să apeleze la ajutorul semenilor, ci cazurile de îmbolnăvire, urgența și greutatea unor lucrări.

Ca și la șezători, la unele clăci participanții își exprimau gândurile, cântau, povesteau, convinși fiind că fac un lucru plăcut lui Dumnezeu. Gazda îi omenea cu plăcinte cu varză, dovleac copt, porumb fiert ș.a. Uneori gazda finaliza lucrul în clacă cu muzică și joc.

3. Hora satului

În ancheta realizată în anul 1979 pentru Atlasul Etnografic al României se afirmă că hora satului, „higheghea”, cum este denumită în satele comunei, avea loc în fiecare duminică, exceptând perioada de post, precum și cu ocazia unor sărbători de peste an.

Organizarea aparținea cetei de feciori, care angaja muzicanții și se ocupa de asigurarea cadrului optim fără evenimente neplăcute, care puteau să tulbure desfășurarea jocului.

După o săptămână de lucru, în zi de sărbătoare, jocul de duminică avea o importanță deosebită, relaxând viața comunității. În acest climat, se consolidează relațiile sociale dintre oameni, între tineri, între tineri și vârstnici, bărbați și femei; prin descântecul sau strigăturile pe care jucătorii le improvizează în timpul dansului, se elogiau hărnicia, munca și bunele virtuți ale unor săteni sau se ironizau viciile altora. Alături de valențele educative, reuniunea avea și o funcție estetică. Tineri și vârstnici îmbrăcau cu acest prilej haine de sărbătoare. Fiecare se străduia să-și etaleze talentul în execuția pașilor și figurilor dansurilor. S-ar putea spune că, prin trăirea intensă din punct de vedere fizic și psihic a jocului, hora satului însemna o modalitate de eliberare temporară de grijile cotidiene. În mod cert, începerea unei noi săptămâni de lucru se făcea cu puteri renăscute.

Cu excepția dansului fecioresc (în ponturi), în satele comunei se dansa în perechi (bărbat și femeie). Față de femeie, bărbatul, pe lângă strigături, avea de executat mișcări și figuri mai complexe: bătutul pintenilor, bătutul pe picioare cu palmele, sărituri, bătutul palmelor în ritmul melodiei, plesnitul din degete etc. Din repertoriul coregrafic, abordat și în șezători, clăci sau la nunți, sunt de reținut: „polca”, „pe picior”, „bătută”, „castravetele” și „ardeleana”. Melodia acestuia a fost notată și publicată de Traian Mârza, *op. cit.*, pp. 378–379; inf. Bojan Mihai – highighiș, 43 de ani, 1966, Roit.

Ardelean

♩ = 256
♩ = 128

Fine

D.C. al Fine

Acordaj

X. OBICEIURI LEGATE DE MOMENTELE IMPORTANTE DIN VIAȚA OMULUI

1. Sarcina. Nașterea. Botezul

De la atitudinea realistă a strămoșilor noștri geto-daci, care, potrivit istoricului grec Herodot, „stau în jurul nou-născutului și plâng nenorocirile ce va trebui să le îndure odată cu venirea în lume”, în satul tradițional românesc se manifestă o schimbare, nașterea copiilor fiind așteptată cu bucurie, speranță, dar și cu teamă. Dorința și grija cuplurilor de a avea urmași sănătoși la trup și la minte, de a perpetua viața și neamul o putem constata în numeroase credințe, gesturi și practici ritual-magice, începând cu perioada prenatală, natală și post-natală. Femeile care nu puteau avea copii invocau ajutorul Maicii Domnului, se rugau și duceau lumânări la biserică, țineau post sau apelau la descântătoare și la diferite leacuri băbești.

Cu atât mai mult, femeia însărcinată, binecuvântată de Dumnezeu, trebuia să respecte o serie de interdicții pentru a nu periclita viața și sănătatea copilului: „să fie atentă în această perioadă să nu se mire de ceva, pentru că copilul ar putea lua forma obiectului de care s-a mirat. Ea trebuia să spună: «doi suntem, doi vedem»; ea n-avea voie să se mire de un iepure, pentru că ar putea naște copilul cu gura în formă de bot de iepure; să nu lucreze cu obiecte defecte, deoarece acestea pot lăsa urme pe fața sau trupul pruncului, iar când va fi mare se va face hoț; în caz că viitoarea mamă fură ceva în timpul sarcinii, ca să preîntâmpine consecințele, trebuia să-și mărturisească fapta: o femeie gravidă a furat un pește și l-a băgat în sân. Când a născut, fata avea pe trup semnul de pește; n-avea voie să pună ceva după gât, ca să nu aibă copilul buricul încolăcit în jurul gâtului la naștere” (inf. Sav Teodor, 74 de ani, 1976; Iuhas Elena, 65 de ani, 1972; Sav Florița, 70 de ani, 1976, Sânnicolau Român; culeg. Florica Feier).

Trecerea copilului din pre existență în existență era supravegheată în satul tradițional de moașă, „reprezentantă a moșilor și strămoșilor. Moașa, termen autohton, a fost o rudă apropiată a tatălui copilului, apoi o persoană pricepută a satului în probleme de ginecologie și, în fine, un cadru cu pregătire sanitară. Ea este investită cu rezolvarea tuturor problemelor ivite la naștere, de la primele semne ale facerii până la botez, de obicei, la 40 de zile de la naștere; pregătea psihic și ajuta efectiv femeia, moșea copilul, răspundea de igiena, sănătatea și viața mamei și nou-născutului, efectua scaldele rituale, asigura integrarea noului venit în familie, în

spița de neam paternă, în obștea rurală, în «lumea de aici»..., pregătea masa Ursitoarelor etc.»³¹¹.

Prima scaldă era de o însemnătate deosebită pentru viitorul copilului: „apa se aducea numai de la fântână. În covata cu apa pregătită pentru scaldă se turnau câteva picături de apă sfințită, busuioc și bani (monede), ca să fie sfințit și bogat; apoi, apa trebuia aruncată într-un loc pe unde nu umbla nimeni. Dacă ar călca cineva pe locul în care a fost aruncată apa, copilul s-ar umple de bube. Apa se aruncă tot în acest loc timp de șase săptămâni. După această dată, până când împlinea un an, apa se arunca pe urmele lăsate de căruță în curte, ca să-i meargă copilului bine, ca pe roate” (inf. Maghiar Floare, 55 de ani, 1976, Sânnicolau Român; culeg. Florica Feier).

În legătură cu destinul copilului, se spune că oricărui om, la naștere, i se scrie „soartea” într-o carte din cer. De aici, în anumite situații ale omului de-a lungul vieții, expresia: „Așa i-a fost scrisă”. Tot acum, potrivit credinței mitice, devin active zeițele destinului, în număr de trei, numite ursitoare. Astfel, în primele trei nopți după nașterea copilului, în camera unde doarme copilul, moașa pregătește o măsuță pe care pune trei farfurii și trei linguri: în prima farfurie pune pâine, în a doua sare și în a treia apă. În fiecare noapte, câte una din zâne se va arăta în visul mamei. Prin tălmăcirea visului, mama afla soarta copilului de-a lungul vieții.

Grija pentru hrana lăuzei și a copilului, protejarea acestuia de spiritele malefice continuă multă vreme după naștere. Vecinele, prietenele și rudele îi aduceau pe rând mâncăruri alese. Cei care o vizitau lăsau la plecare câte un semn (un fir) din haine, ca să nu-i ducă „țâța” (laptele matern) și somnul. Ca să fie apărat de deochi, copilului i se lega la încheietura mâinii „fitău roșu”. Noaptea, la ușă se puneau obiecte cu valențe magico-simbolice: o mătură și un cuțit cu vârful în sus. Până la botez, copilul nu era lăsat să doarmă singur. De asemenea, mama trebuia să stea culcată numai cu fața către copil, timp de șase săptămâni, ca nu cumva Satana să se apropie și să-l schimbe (inf. Maghiar Elena, 63 de ani, 1976; culeg. Florica Feier).

La Sânnicolau, botezul copilului avea loc până în șase săptămâni. Cea care ducea copilul la biserică, unde preotul îl creștina, era nașa. Nașii erau, de regulă, nașii de cununie ai părinților copilului. Aceștia aveau la ei „crușma”, o bucată de pânză albă cu care preotul ștergea copilul după scaldă în cristelnița de botez, și o lumânare pe care o țineau aprinsă în timpul slujbei religioase. Lumânarea, învelită în crușmă, se pune sub perna „belciului” până când copilul împlinea un an. Tot la botez preotul tăia „moțul” copilului, după care părul și unghiile copilului nu se mai

³¹¹ Ghinoiu, Ion, *op. cit.*, p. 135.

tăiau până împlinea un an. Dacă unghiile creșteau, erau roase cu dinții de mamă. Odată cu botezul, copilul are un nume ales de părinți. Acasă, avea loc un mic ospăț cu mâncare și băutură la care participau nașii, moașa, vecini, rude și prieteni. Azi, după botezul de la biserică, asistăm la mare petrecere cu muzică și joc, cu mulți invitați, de la care nu lipsesc darurile.

2. Copilăria

a) *Cântecele de leagăn*

Am fost tentați să evidențiem aceste creații ale părinților pentru copii la capitolul dedicat liricii populare, dar tot atât de firească este tratarea lor în contextul folclorului copiilor.

Până să umble și să se joace singur sau cu alți copii, nou-născutul duce o viață între somn și trezire necesară hrănirii. Legănatul, însoțit de cântecele mamei, are un efect liniștitor asupra acestuia, aducându-i somnul.

Cântecul de leagăn se caracterizează prin simplitate și intimitate, structura lui melodică fiind adaptată funcției sale specifice. Deschis invariabil cu o formulă onomatopeică, reiterată după câteva versuri, mama invocă uneori animale sau păsări pentru somnul și creșterea odorului său:

Abua, bua, bua,
Culcă-te cu măicuța,
Că maica te-a legăna!
Abua, bua, bua,
Culcă-te cu măicuța,
Că maica ți-a da țâța
Și te culcă, și te-abuă
Până ce s-a face zăuă!

Abua, bua, bua,
Că mama te-a legăna,
Că maica te-a abua
Cum să abuă frunza.
Abua cu leagănu'
Pân-a vini greabănu'.
Abua, bua, bua,
Vină, curcă, dă mi-l culcă
Și tu, somn, dă mi-l adormi,

Și tu, rață, dă-l ia-n brață,

Și tu, pești, dă mi-l crești!

(inf. Feier Maria, 74 de ani, 1976, Sânnicolau Român; culeg. Florica Feier)

b) Jocuri pentru copiii mici

După ce începe copilul să umble și percepe anumite senzații, părinții, mai ales mama, abordează și alte creații, testând reacțiile acestuia, stimulându-i buna dispoziție. „Pițigaia”, bunăoară, îl pune pe copil în situația de a imita cu propriile degete ciupitul mâinilor mamei sale:

Pițigaie, gaie,

On picior dă oaie.

— Cine ți l-o dat?

— On fiu de-mpărat.

Zup cu el, su' pat!

(inf. Fărăgău Maria, 9 ani, și alți copii, 1968, Roit; culeg. Traian Mârza, în *Folclor muzical din Bihor*, p. 90)

Un alt joc practicat la vârsta când copilul începe să vorbească și să interacționeze cu mama se numește „De-a degetele”: mama așază copilul pe genunchi, îi ia o mânăuță și-i îndoaie succesiv câte un deget, începând de la degetul mare la cel mic, zicând:

Aista mere la purcei,

Aista mere la vițai,

Aista strânje așchiuți,

Aista face plăcintuți,

Aista mic le mănâncă.

(inf. Igna Maria, 27 de ani, 1976, Sânnicolau Român)

În monografia citată, Florica Feier descrie și alte jocuri:

- „De-a pepea”: mama înaintează mereu cu degetele pe corpul copilului, gâdilându-l și spunând:

— Meri pepea p-aicea, p-aicea și-l apucă d-aicea (la gât sau la subsuoară), iar copilul râde.

- „*De-a piparca*”: mama își ia copilul în spate și se plimbă cu el prin casă strigând:

— Hai la piparcă!

Cineva, pe la spate, îl gădilă pe copil și-i cere piparcă, iar copilul râde.

(inf. Igna Maria, 27 de ani, 1976, Sânnicolau Român)

- „*De-a cățelu*”: este un joc cu degetele de la mână. Mama își așază degetul arătător și mijlociu de la mâna dreaptă și mâna stângă în cruce, suprapuse. Copilul trebuie să-și bage degetul arătător între degetele mamei, între cei doi având loc următorul dialog:

— Acasă-i cățelu’?

— Nu-i acasă, s-o dus cu baba la păsulă.

— Dâpă ce?

— Să sepi păsula.

— Atunci mă bag.

Copilul își vâra degetul lui între degetele mamei. Mama îl strânge între ale ei și simulează un lătrat de cățel:

— Ham! ham!, iar copilul strigă:

— M-ai prostit. Vezi că-i acasă!

(inf. Judeu Elena, 63 de ani, 1976, Sânnicolau Român)

c) Căntece și versuri adresate animalelor, păsărilor și unor fenomene naturale

Pe măsură ce copiii își dezvoltă capacitățile fizice și intelectuale, descoperind elementele ce compun lumea înconjurătoare, se adresează acestora mizând, ca și adulții, pe forța magică a cuvântului. De altfel, unele sunt preluate din ritualurile adulților (ex. paparuda). Iată câteva incantații edificatoare:

La melc

Băurel, băurel,
Scoate capul mititel

Și te du la baltă
 Și be' apă caldă;
 Și te du la Dunăre
 Și be' apă tulbure;
 Și te urcă pe buștean
 Și mănâncă leuștean.

(inf. Blaga Dumitru, 9 ani; Lascu Silvia, 8 ani, 1968, Roit; culeg. Traian Mârza, *Folclor muzical din Bihor*, p. 84)

La buburuză

Musical notation for 'La buburuză'. The main melody is in 8/8 time, with tempo markings of ♩ = 244 and ♩ = 122. The lyrics are 'Mă - mă - ru ță, ru - ță,'. A first ending bracket is shown above the melody. To the right, 'Var. vers. 6' is indicated, followed by a shorter musical phrase with the lyrics 'mă - ri - ță'.

Mămăruță, ruță,
 Sui-mă-n căruță
 Și mă du la vale
 Pe un zmeu călare;
 Inde îi zbura
 Acolo m-oi mărita.

(inf. Lascu Silvia, 8 ani, 1968, Roit; culeg. Traian Mârza, *op. cit.*, p. 85)

La cocostârc

Musical notation for 'La cocostârc'. The main melody is in 8/8 time, with tempo markings of ♩ = 240 and ♩ = 120. The lyrics are 'Co - co - stîr - cu, stîr - cu,'. A first ending bracket is shown above the melody. To the right, 'Var. vers. 4' is indicated, followed by a shorter musical phrase with the lyrics 'noa - uă'.

Cocostârcu', stârcu',
 Roșește-ne ouă
 Doauăzăci și noauă
 Și ne dă și noauă.

(inf. Caciora Elena, 9 ani, 1968, Roit; culeg. Traian Mârza, *op. cit.*, p. 85)

Iată câteva invocații culese de Florica Feier:

La Lună

Lună nouă,
Lună veche,
Scoate-mi apa
Din urechi.

(inf. Feier Elena, 50 de ani, 1970, Sânnicolau Român)

La ploaie

Ploaie, ploaie,
Să mărit-o strigoaie;
Ploaie, ploaie,
Fetile să moaie,
Pruncii să usucă,
Fetile să țucă.

(inf. Feier Nicolae, 27 de ani, 1976, Sânnicolau Român)

La cocoș

Sări, cocoș, în grindă,
Tu, puicuță, 'n tindă
Și tu, moș, în coș,
Că răsare soarele
Și-ți taie picioarele.

La fluture

Fluture, fluture,
Vântul să te scuture;
Fluture frumos,
Hai la mine jos.

(inf. Gui Petru, 72 de ani, 1970, Berechiu; culeg. Ion Bradu, în *Cântece și jocuri din folclorul copiilor*, Oradea, 2005, pp. 47 și 65)

d) Numărători sau sorți

Sunt versuri care se rostesc înainte de începerea unui joc sau altul. Prin eliminare, se ajunge la copilul care începe jocul sau care are un anumit rol în joc:

Un
Tanu
Tini
Tan,
Muțulache
Căpitan;
Ene
Bebe
Bombardează
Și la urmă
Puf, puf!

Copilul eliminat era cel pe care se încheia recitativul, după care se relua.

(inf. Gui Petru, 72 de ani, 1970, Berechiu; culeg. Ion Bradu, *op. cit.*, p. 41)

Într-o călimară
Plină cu cerneală,
Ce culoare ai pe tine,
Ai culoarea roșie?

Dacă cel numărat nu avea culoare roșie pe corp, era eliminat. Recitarea versurilor se relua până ce era identificat jucătorul ce avea pe el ceva de culoare roșie.

(inf. Munge Irina, 34 de ani, 1976, Sânnicolau Român; culeg. Florica Feier)

Într-un coș cu viorele
Șade două păsărele,
Amândouă ciripesc,
Eu pe tine te iubesc!

Copilul la care se rostea ultima silabă a cuvântului *iubesc* era eliminat. Se relua rostirea versurilor până la ultimul jucător.

e) Jocurile copiilor de vârstă școlară (7–14 ani)

• *De-a pietruțele*

„E mai mult un joc de fete; băieții și feciorii nu-l joacă decât în cazuri extrem de rare. Jucătorii se așază în iarbă:

1. Se iau cinci pietruțe. Se pun patru jos și una se ține în mână. Aceasta se aruncă în sus. Până s-o prindă în mână, trebuie să ia de jos dintre cele patru încă una și apoi s-o prindă și pe cea de sus. Dacă nu o prinde «pierde figura».

2. Se iau în mână două pietre, din care una e aruncată, una rămâne în mână; înainte de a o prinde pe cea de sus, se iau două pietre de jos.

3. Se pun trei pietre jos și una rămâne în mână. Aceasta e aruncată în sus. Se iau cele trei de jos și se prinde cea de sus.

Jocul continuă cu patru și cu cinci pietruțe, în felul de mai sus. Câștigă cel care trece mai repede prin cele cinci probe. ”

(inf. Popovici Maria, 53 de ani, 1932, Sânnicolau Român; culeg. Ion Bradu, *Din folclorul obiceiurilor bihorene*, Oradea, 1968, pp. 305–306)

- *De-a cătanele*

„Doi feciori se prind de mâini și le ridică în sus. Ceilalți feciori, tot prinși de mâini, trec pe sub mâinile ridicate, unul rămânând în stânga, altul în dreapta, până se fac două părți egale, lângă cei doi feciori care vor fi declarați «împărați», iar ceilalți vor fi «cătane». Cele două părți se așază față în față, ținându-se de mâini. Distanța dintre cele două rânduri poate fi de aproximativ douăzeci de metri.

Fiecare împărat stă lângă oastea lui. Unul dintre ei strigă către celălalt:

— Împărate, dă-mi o cătană din oastea ta!

— Nu-ți dau, răspunde celălalt.

— Atunci te tai!

Împăratul care l-a provocat trimite o cătană în oastea celui alt. Cătana, fugind tare, intenționează să rupă rândul cătanelor împăratului rival. Dacă reușește să facă acest lucru, toate cătanele de la dreapta împăratului sunt duse prizonieri în oastea rivală și se așază în capătul din dreapta șirului.

Provocarea dintre cei doi împărați se repetă, dar de data aceasta o face celălalt împărat. O cătană de-a acestuia încearcă și el să aducă prizonieri. Dacă nu reușește să rupă rândul adversarului, rămâne și el acolo prizonier și se așază în flancul stâng al rândului. Jocul se continuă de o parte și alta, până ce unul dintre cei doi împărați rămâne fără oaste. În acest caz, împăratul învins fuge de trei ori să rupă rândul rivalului și dacă nu reușește rămâne și el prizonier.”

(inf. Gui Teodor, 1966, Berechiu; culeg. Ion Bradu, *op. cit.*, pp. 308–309)

- *De-a ursul*

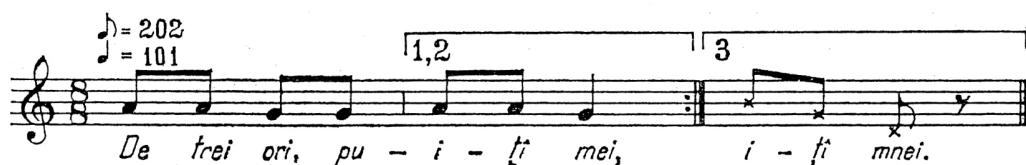
„Copiii care iau parte la acest joc se aleg prin sorți (numărători) în două grupe de câte 5–7 jucători. Cele două grupe se așază pe linia de pornire, de la dreapta la stânga, aplecați, ținându-se fiecare cu mâinile de glezne. Cele două grupe de ursuleți pornesc deodată, în aceeași poziție de mers, la un semnal dat de unul dintre jucători, la 10–15 metri de linia de plecare. Ajunși în dreptul celui care a dat startul, ursuleții se întorc înapoi.

Câștigă grupa de copii care a ajuns prima la linia de plecare.”

(inf. Gui Petru, 72 de ani, 1970, Berechiu; culeg. Ion Bradu, *Cântece și jocuri de copii*, Oradea, 2005, p. 153)

- *Cloșca și uliul*

„Copiii, așezați pe un singur rând, se prind unul de altul cu mâinile de mijlocul celui aflat înaintea lui. Primul din rând se chemă «cloșcă», iar ceilalți sunt «puii». Un alt jucător va interpreta rolul «uliului».” Jocul începe cu cântecul înregistrat și notat de etnomuzicologul Traian Mârza în lucrarea citată în paginile precedente (inf. Mărcuț Maria, 10 ani, și alți copii, Roit, 1968):

Puișorii mei iubiți,
Dă uliu să vă feriți!

„Uliul atacă cloșca, ba din dreapta, ba din stânga, încercând să rupă rândul ca să prindă puii. Cloșca îi apără cât poate, se mai feresc și puii ținându-se unul de altul. Până la urmă, uliul prinde câțiva pui și-i scoate din joc. Dacă scoate jumătate din pui, jocul se reia, rolul cloștii fiind preluat de alt jucător.”

- *De-a tupu*

„Unul dintre copii își acoperă ochii și se așază cu fața spre un perete sau un pom. Ceilalți se ascund, dar nu prea departe.

Cel care a stat «tupu» numără cu glas tare până la o cifră stabilită înainte prin consens (25, 40, 50). Când a ajuns la numărul respectiv strigă: Gata!

Acum trebuia să-i caute pe cei ascunși. Cum îl vedea pe unul sau pe celălalt, se întorcea la locul de «tupit» și-i striga numele: Tup, cutare! Dacă reușea să-i descopere pe toți, îi lua locul la tupit primul jucător descoperit. Dacă vreunul mai isteț reușea să vină și să scuie în locul de tupit, fără să fie observat, cel care a tupit rămânea și în jocul următor. Jocul se repeta de mai multe ori.”

(inf. Feier Petru, 20 de ani, 1976, Sânnicolau Român; culeg. Florica Feier)

- *De-a caii*

„Ceata de băieți își alegea «bote» de floarea-soarelui mai groșuțe și îndoite la un capăt, reprezentând capul cailor. Apoi le puneau căpestre și panglici. Le încălecau ca pe cai, întrecându-se în alergări și sărituri.”

(inf. Feier Teodor, 18 ani, 1976, Sânnicolau Român; culeg. Florica Feier)

- *De-a baba-oarba*

„Unul dintre participanți se leagă la ochi cu un batic, apoi era dus la ușă. Ceilalți se mișcau în jurul lui, pe vârfuri. Din când în când, strigau cu vocea schimbată. El se îndrepta în direcția de unde auzea vocea și încerca să-l prindă. Dacă reușea, cel prins îi lua locul.”

(inf. Sav Andrei, 40 de ani, Sânnicolau Român, 1976; culeg. Florica Feier)

- *Cloșca cu puii*

„Copiii se așezau unul în spatele celuilalt, ținându-se de cămăși. În frunte se afla unul mai puternic, iar la coadă cel mai sprinten. Cel din frunte alerga cu tot șirul după el și deodată, brusc, își schimba direcția încât unii cad, iar ceilalți râd de ei.”

(inf. Feier Nicolae, 27 de ani, 1976, Sânnicolau Român; culeg. Florica Feier)

Ceea ce am prezentat în acest subcapitol reprezintă doar o mică parte din universul ludic al copiilor din satele comunei Sânnicolau Român. Suntem convinși că în memoria pasivă a locuitorilor adastă alte multe creații: cântece, jocuri și jucării specifice vârstei. Credem totuși, stimați cititori, că în cele câteva pagini veți redescoperi, nu fără nostalgie, lumea fascinantă a copilăriei a cărei supremă „iubire și înțelepciune e jocul”, așa cum o definea marele nostru poet și cugetător Lucian Blaga. O lume genuină, cu manifestări spirituale din care nu lipsesc imaginația și fantezia creatoare, valențele cognitive și educative.

3. Căsătoria. Nunta

Moment de răscruce în viața terestră a omului, căsătoria, spre deosebire de naștere și moarte, este un act la care cuplul participă în mod conștient și responsabil. Considerată ca împlinire a destinului uman și, ca atare, „intrare în rândul lumii”, căsătoria „presupune o schimbare a statutului relațiilor sociale ale individului, trecerea de la un sistem de relații de familie și de grup la alte relații familiale și la alte relații de grup (...). Căsătoria asigură cadrul social îndeplinirii funcției biologice fundamentale a speciei: perpetuarea, iar în plan social, perpetuarea neamului prin urmași”³¹².

Cea care are chemarea să rezolve problemele de ordin juridic, economic și psihic ce apar la întemeierea noii familii este Nunta, ceremonial de consacrare a celor doi protagoniști, incluzând deopotrivă rituri și practici magico-simbolice,

³¹² Pop, Mihai; Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 188.

biserica (cununia religioasă) și comunitatea. În paralel cu actele rituale destinate armonizării relațiilor dintre doi indivizi, două familii și două neamuri diferite (orații, cântece, descântece, dansuri), „nunta antrenează o parte reprezentativă a colectivității în săvârșirea riturilor trecerii, menite, potrivit credințelor străvechi, să apere tânăra pereche de orice rău, asigurându-i fecunditatea, norocul, mana în holde și în animale”³¹³.

Scenariul nunții tradiționale din satele comunei, așa cum este descris în „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”, la care am adus câteva completări din alte surse, cuprinde următoarele secvențe:

a) Peșitul

Viitoarele cupluri nupțiale se prefigurau în cadrul șezătorilor, la hora satului și la alte petreceri ocazionale. Direct sau indirect, părinții aflau despre sentimentele de dragoste dintre tineri. Primul pas în luarea unei decizii aparținea părinților feciorului. Bazându-se pe dorința reciprocă a feciorului și a fetei de a se căsători, părinții feciorului anunțau părinții fetei că vor merge în peșit la o anumită dată, de obicei prima duminică după ce tinerii s-au înțeleș. Grupul de peșitori era alcătuit din grăitorul feciorului, părinții acestuia și, firește, viitorul mire. Peșitorii erau așteptați de grăitorul fetei, părinții ei, viitoarea mireasă și câteva rude apropiate, fiind omeniți cu mâncare și băutură.

În principiu, ceremonialul peșitului se desfășura în ordinea următoare: primirea peșitorilor; destăinuirea intențiilor, stabilirea zestre și a datei când se va anunța răspunsul. Grăitorii celor doi tineri aduceau cuvinte de laudă atât tinerilor, cât și părinților acestora. Când tinerii nu erau din același sat, părinții feciorului se duceau „pă vedere”, să vadă casa și ce zestre are fata. Acest schimb de vizite se făceau după o săptămână de la data peșitului (inf. Erdeli Iuliana, 60 de ani, 1976, Sânnicolau Român).

Și într-un caz, și în celălalt, după o săptămână părinții fetei întorc vizita viitorilor socri mari, semn că în mare măsură cele două familii încuviințează logodna tinerilor.

Au existat cazuri când, neputându-se înțelege asupra zestre, părinții fetei sau ai feciorului n-au ținut seama de sentimentul tinerilor și nu au acceptat căsătoria. Dacă nu se înțelegeau asupra zestre, tinerii care se iubeau mult fugeau (feciorul fura fata) de acasă și nu mai făceau nuntă. După un timp oarecare, părinții acceptau situația creată.

³¹³ Cuceu, Ion, *Contribuții la cercetarea folclorului nupțial în subzona Tinca-Salonta, în Zilele folclorului bihorean*, Oradea, 1971, p. 131.

b) Logodna (Încredințarea)

În sat era obiceiul să se facă „încredințarea” mirilor, în cazul în care nunta urma să aibă loc într-un viitor mai îndepărtat. Se ținea la casa fetei o petrecere care începea înspre seară și se prelungea până noaptea târziu. La ea participau logodnicii, părinții și rudele apropiate. Perioada de la încredințare și până la nuntă era cea mai grea pentru miri. În acest răstimp, se urzeau intrigi pentru despărțirea tinerilor. Unele erau provocate intenționat pentru „a încerca dragostea lor”. La logodnă se stabileau data nunții, nașii, grăitorii (puteau fi cei de la peșit), chemătorii, lăzlăușul, alte personaje și detalii legate de pregătirea nunții.

Ar mai fi de precizat următoarele: acum 50–60 de ani, nunta se făcea duminica, iar astăzi sâmbăta. Mai demult, cea mai mare parte a localnicilor făceau „nuntă dășara”, în zilele de luni, joi sau duminică, după asfințitul soarelui. Aceste nunți erau fără „chelșig”. Se adunau rudele apropiate, prietenii și vecinii. Se aducea și „highheghe”. Se serveau cozonaci și băutură. Bani se puneau puțini sau chiar deloc, spre deosebire de nunțile de azi, când se urmărește de cele mai multe ori câștigul. Nunțile aveau loc în perioada „chișlegilor” (între Bobotează și Postul Paștelui), mai puțin vara. Fetele se căsătoreau de la 15–16 ani, iar băieții, de la 17–18 ani.

c) Chemarea la nuntă

Cu una sau două săptămâni înainte de data nunții, duminica, chemătorii (unul din partea mirelui și unul din partea miresei) umblau prin sat, invitând rudele, prietenii și vecinii mirilor la nuntă. Chemătorii erau îmbrăcați în haine de sărbătoare, cu tricolorul în diagonală peste piept, având la pălărie sau căciulă pene de fazan împodobite cu mărgelile colorate. Într-o mână aveau câte un baston împodobit cu panglici, iar în cealaltă, o „butelușă” cu pălincă.

După ce dădeau binețe celor vizați, aceștia rosteau orația:

Chemător I:

— Precum ne vedeți
Poate ne cunoașteți,
Nu umblăm în cale dă călătorie,
Ci în cale dă căsătorie.
Am vinit la dumneavoastră
Că sunteți poftiți la nuntă,
La on scaun dă hodină,
La on pahar dă băutură
Și mai multă voie bună

Nu în scârbă și rușine,
Ci în cinste și-omenie!

Chemător II (închinând cu butelușa):
— Gustați și dumneavoastră,
Să intre norocu-n casă
La june și la mireasă!

(inf. Feier Nicolae, 50 de ani, 1970, și Vanț Elena, 65 de ani, 1967, Sânnicolau Român)

d) Mersul cu „cinste”

În săptămâna premergătoare nunții, începând de joia, cineva din partea familiilor invitate la nuntă, de obicei femeile, se duceau cu „cinste” la casa mirelui. Cinstea consta din făină, găini, ouă, nuci și alte alimente necesare preparării mâncărilor servite la nuntă. Nu puține dintre acestea participau, alături de „socăcițe”, la făcutul tăițelilor, sarmalelor, ciupelitul găinilor și altele. Gesturile de întraajutorare și solidaritate între săteni erau prezente, așadar, nu numai la clăci, ci și la evenimentele cruciale din viața omului.

e) Împodobirea steagului

Steagul de nuntă (lazlău) are un rol însemnat în cadrul nunții. El e considerat simbolul axial al mirelui, așa cum este cununa pentru mireasă. Împodobirea lui ritualică se face sâmbăta seara de dinaintea nunții de către feciori și fete, prieteni ai mirelui, adunați la casa nașului. Steagul este împodobit cu „cârpe” colorate aduse de fete și cu „prime” colorate. În vârful steagului se pun „țângalauă”. Fiind prezent aici și taraful care va cânta și la nunta de duminică, feciorii joacă steagul fiecare. Unul dintre ei va purta și va juca steagul în momentele cele mai importante ale nunții. Petrecerea continuă câteva ore cu joc de perechi. Este ultima petrecere a mirelui doar cu tinerii din sat.

f) Ziua nunții

Duminica până la prânz la casa miresei se adunau rude și prietene, grăitorul, nașul acesteia dacă erau două perechi de nași, iar la casa mirelui rude, prieteni, grăitorul, chemătorii, lăzlăușul. Înainte de a pleca după mireasă, mirele, însoțit de muzicanți, se ducea după nașul mare pentru a-l integra în alaiul său.

La casa socrilor mici are loc *îmbrăcarea miresei* în haine albe. I se împletea părul într-o coadă legată cu „primă”, iar la gât i se pune o salbă cu mărgel. Pe cap i se așeza o coroniță împletită din flori naturale (vara) sau din flori de hârtie (iarna).

În timpul gătirii, fetele prezente aici cântau „hora miresii”:

Plânje-ți, fată, păru' tău,
 Mila dă la taică-tău;
 Plânje-ți, fată, coada ta,
 Mila dă la maică-ta.
 Ia-ți, mireasă, zâua bună
 Dă la soare, dă la lună;
 Dă la pomii înfloriți,
 Dă la frați, dă la părinți;
 Dă la ocolu' cu pene,
 Dă la veri și verișele;
 Dă la fir dă busuioc,
 Dă la feciorii din joc;
 Dă la fir dă tămâioară,
 Dă la prieteni dân ulicioară.
 Care-i mama miresii
 Iese-n ușa uliții
 Și să uite câtă soare
 C-are-o fiică mărgătoare;
 Și să uite câtă lună
 Și-o privească-n voie bună.

(inf. Roșu Mihai, 78 de ani, și un grup de bărbați, 1968, satul Roit; culeg. Traian Mârza, în *Folclor muzical din Bihor*, București, 1974, pp. 166–167)

În jurul orei paisprezece alaiul mirelui pornea spre casa miresei. Începea astfel un drum presărat cu unele obstacole („opriri”) pe care mirele urma să le treacă. La Sânnicolau bunăoară, la ieșirea din curtea părinților săi, era întâmpinat de două bătrâne care se țineau de mâini. Mirele trebuia să le despartă. În drumul spre casa miresei, alaiul cânta pe melodia „horei miresii”: „Noi merem după mireasă,/ Nu

știu lăsa-ne-or în casă;/ Noi om face ce-om putea/ Și n-om vini fără ea” (inf. Sav Florian, 25 de ani, 1975).

Acum, dar și în principalele momente ale nunții, se apela la un mare număr de descântece, declamate individual sau în grupuri de femei și bărbați. Sunt vizate calități și defecte ale personajelor nunții, și nu numai. Unele abordează un limbaj licențios, cu substrat erotic, permisibil în cadrul unui obicei care consacra procrearea și nașterea urmașilor în noua familie.

În limita spațiului pe care-l avem la dispoziție, ne permitem să vă oferim o mică parte din descântecele de nuntă înregistrate în satele comunei, în anul 1997, de către Petru Malița și publicate în volumul *Folclor din Bihor. Strigături de nuntă*, Oradea, 2000:

La mire și mireasă

Gată-te, mireasă, bine
C-amu vinim după tine!

(inf. Mărcuț Floare, 73 de ani, Berechiu)

Busuioc în colțu' mesii,
Amar plâng ochii miresii.
Las' să plângă, că-i dă vină
C-o mers în casă străină.

(inf. Ciatari Aurica, 79 de ani, Roit)

Pă ulița cea tinoasă
Numa-o fată-o fost frumoasă,
Și-acie-o luăm cu noi
Și rămân' numa' gunoi.

Poți fi, mire, mulțumit,
Mireasă ți-am dăruit,
Ț-am dat floarea satului,
Harnica pământului.

Junili-i dă neamu' meu,
Nu aș vrea să umble rău;
Și mireasa-i neam cu mine,
Doamne, dă să-i umble bine!

(inf. Codrean Ana, 52 de ani, Sânnicolau Român)

Frunză verde dâpă coastă,
Frumoasă-i mireasa noastră,
Ochii-s ca două mărjele,
Gura-i fagure dă miere.

Mireasa-i cu poale largi,
Mirele-i cu cioareci sparti.
(inf. Jiga Mariana, 79 de ani, Roit)

Fugi, mătă, dân colțu' mesii,
Nu mânca ochii miresii;
Las' să-i mănec mirile
Că-i flămând ca câmile.

Frunză verde dă mohor,
Junele vi-i băutor;
Pă ulița noastră-s pai,
Junele dă cinzăci d-ai.
(inf. Miheș Floare, 57 de ani, Sânnicolau Român)

La mireasă sub rochiță
Este-oleacă dă căpiță;
Junele s-o făcut țap
Și-o luat căpița-n cap.
(inf. Miheș Mărioara, 53 de ani, Sânnicolau Român)

Cătu-i lumea și țara
Nu-i mireasă ca asta,
Numa' una-n Palestina,
Indi s-o măritat regina.

Frunză verde dâpă râț,
Nici mirele nu-i urât,
Numa-on-pic posomorât.
(inf. Porumb Silvia, 66 de ani, Sânnicolau Român)

Miresucă, strugur dulce,
Tăt ai zâs că nu ti-i duce,
D-ai trecut gardu' cu spinii
Și-ai dat brânca cu vecinii.

Fuje mâța după șură
Cu aia-a miresii-n gură,
Și mirele dâpă ea:
— Las-o, mătă, că-i a mea.

(inf. Uivaroșan Floare, 40 de ani, Sânnicolau Român)

Mirele nostu-i frumos
Ca și grău' dă mănos,
Așa-i stă haina pă spate
Cum-i scrierea pă carte.

Bagă sama, mire, bine
Că ce faci în astă lume,
C-amu pleci la jurământ
D-amu până la mormânt.

(inf. Varadi Floare, 40 de ani, Sânnicolau Român)

La nănași

U, iu, iu, nănașă mare,
Pune-ți capu-n cătătoare,
Câți în casă s-or băga,
Tăt la tine s-or uita!

(inf. Ciatari Anica, 79 de ani, Roit)

La nănașă-n jebu' rochii
Să bat păduchii cu boti;
La nănașă-n jebu' sumnii
Să bat păduchii cu pumnii.

Cu nănaș-aș da în tău,
Cu nănașu-n patu mneu;
Cu nănaș-aș da în apă,
Ca la nănaș să-i fiu dragă.

Săraca ce' nănaşa
Şi-o vândut ghinile
Şi-o plătit luminile;
Ghinile-or fost puicuţă
Şi luminili-s micuţă.

(inf. Codrean Ana, 52 de ani, Sânnicolau Român)

La nănaşă su' coteaţă
Este o potaie creaţă
Ca nănaşa dă măreaţă,
Dă fudulă şi făleaţă.

Săraca ce' nănaşa
C-aşe stă rochie pă ea,
Ca şi-n carte hârtia.

Naşu' mare-i cu cravată,
Nănaşa-i moartă dă beată.

(inf. Miheş Floare, 57 de ani, Sânnicolau Român)

La socrii mari

Miresucă, miresucă,
Dacă ți-o fi soacra rea,
Mătură casa cu ea;
Dacă ți-o fi şi socru',
Mătură şi ocolu'!

Care-i mama junilui
Iese-n uşa uliţii,
Să se uite-n jos şi-n sus
Să vadă ce i-am adus.
Şi dacă nu i-o plăcea
Țâpi-ne-napoi cu ea.

(inf. Codrean Ana, 52 de ani, Sânnicolau Român)

Bucură-te, soacră mare,
Că ți-a face nora poale,
Și te-a ajuta la ciubăr,
Și-apoi vi-ți traje dă păr.

(inf. Miheș Floare, 57 de ani, Sânnicolau Român)

Bucură-te, soacră mare,
Că ți-a face nora poale,
Și ți-a face din bumbac,
Și-i purta coastă dă drac.

(inf. Paina Floare, 76 de ani, Sânnicolau Român)

La misileuci

Miseloaiice, miseloaiice,
Dăschideți-vă gura,
Bată-vă duminica;
Dăschideți-vă gurile,
Bată-vă duminicile.

Misileuca mirilui,
Ca gura cuptorului;
Misileuca miresii,
Ca și ciuma pădurii.

(inf. Codrean Ana, 52 de ani, Sânnicolau Român)

Misileuca mirilui,
Ca și spuma laptelui;
Misileuca miresii,
Ca zâua duminicii.

(inf. Paina Floare, 76 de ani, Sânnicolau Român)

La notabilitățile satului

Trăiește, Doamne, popa,
Să mai poată cununa;
Azi cunună o pereche,
Până la post încă zece.

(inf. Porumb Silvia, 68 de ani, Sânnicolau Român)

Dăschideți la Primărie
Că vinim la cununie
Și-apoi și Biserica
Că ne-a cununa popa.
(inf. Vașadi Floare, 40 de ani, Sânnicolau Român)

Alte strigături
Uită, uită, cum să uită,
Gândești că n-o mai văzut nuntă!
(inf. Jiga Mariana, 79 de ani, Roit)

Dăschideți căputurile
Că vă vin neamurile,
Dăschideți și la ogradă
Că vă vine și dăsară.
(inf. Ciatari Aurica, 79 de ani, Roit)

Vă mulțumim dumneavoastră
C-ați vinit la casa noastră,
Vă primim cu bucurie
Ca oameni dă omenie.

Socăcița dă la oale
O pus carnea-n jeb la poale
Și s-o dus cu ea în satu
S-o halească cu bărbatu.
(inf. Codrean Ana, 52 de ani, Sânnicolau Român)

Ce satu-i aista, sat,
Că nici croampe nu ne-ați dat?
Da' dacă-ți veni la noi
V-om da carne și lăptoi.
(inf. Porumb Silvia, 68 de ani, Sânnicolau Român)

Ne întoarcem la „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român” și la alaiul (ceata) mirelui în drumul acestuia spre casa miresei. În fruntea alaiului se aflau chemătorii, apoi mirele, grăitorul, nașii, o misileucă și nuntașii. Dacă mireasa

era din alt sat, în frunte se aflau „lăzlăușul” și mirele, amândoi pe cai. Urmau 15–20 de călăreți și apoi nuntași în 15–20 de „cocii”. Caii erau împodobiți cu panglici colorate și „țângalauă” (inf. Sav Ioan, 75 de ani, 1976). La intrarea în sat alaiul găsea drumul barat (legatul drumului) cu sârmă. Alteori, „dezlegarea” drumului o făceau sătenii care „legau” drumul, în schimbul unei sticle cu pălincă oferite de nașul mare (inf. Feier Nicolae, 56 de ani, 1976).

La casa miresei, alaiul mirelui găsește poarta închisă, declanșând descântecul „zâitoarelor” aparținând celor două alaiuri.

Alaiul mirelui:

— Nu ne țâneți la căput,
Că mireasa-i dă vândut;
Nu ne țâneți mult și tare,
Că mireasa-i dă vânzare.

Alaiul miresei:

— Până nu-ți pune suta,
Mireasă nu-ți căpăta.

Alaiul mirelui:

— Cine nu ne lasă-n casă
N-are ce pune pă masă,
Numa-o oală dă pisat,
Și-acie dă căpătat.

Alaiul miresei:

— Frunză verde dă cireasă,
Nouă ne trabă mireasă!

(inf. Vanț Elena, 65 de ani, 1967)

Disputa dintre cele două cete va fi atenuată de grăitori. Grăitorul mirelui îi spune grăitorului miresei că, la îndemnul „feciorului de crai” (mirele), caută o „căprioară” care a intrat în această casă (amintire, totuși vagă, a alegoriei vânătorii rituale a mirelui-vânător). Grăitorul miresei îi cere oponentului său să se legitimeze. Legitimația este o sticlă cu țuică. După ce gustă din ea, deschide poarta și lasă alaiul să intre în curte. Acum a sosit momentul *cererii miresei* de către grăitorul mirelui:

— Am venit la dumneavoastră/ C-am auzit că este o floare frumoasă/ În grădina dumneavoastră,/ Dă mire aleasă;/ Cine ne-o va da/ Bună plată-a căpăta!

Grăitorul miresei îi aduce mai întâi o „babă” deghezată în mireasă care încearcă să intre în grațiile mirelui: „Nu recunoști tu că noi am vorovit împreună?/

Eu pă tine te iubesc, cu tine m-oi căsători./ Nu mă alunga, că-ți voi fi soția ta!”. Mirele o refuză pentru că: „Asta nu-i floarea aleasă!”. Ca să scape de mireasa falsă, nașul mirelui îi dă 20–30 de lei și un litru de vin. După acest episod, este adusă mireasa adevărată, iar mirele confirmă: „Pe asta am ales-o, pe asta o cunosc!” (inf. Sav Iuliana, 43 de ani, 1967).

Urmează un moment emoționant, de profundă tristețe, care stârnește lacrimile celor prezenți: *iertăciunile miresei*. Orația de despărțire de cei dragi este rostită de grăitorul acesteia:

Frunză verde, trei alune,
Ia-ți, mireasă, iertăciune
Dă la frați, dă la surori,
Dă la grădina cu flori;
Dă la merii cei cu mere,
Dă la veri și dă la vere;
Dă la prunii cei cu prune,
Dă la neamurile bune.
C-ai fost una la părinți
Ca și Luna între sfinți.
Rămâi, maică, sănătoasă,
Dacă n-ai fost bucuroasă
Ca să-mi vezi umbra prin casă.
Că s-o dus frunza d-alună,
S-o dus copila cea bună;
Și s-o dus frunza dă fragă
Și-o murit copila dragă.

(inf. Pricup Floare, 75 de ani, 1970)

Frunză verde, frunză lată,
Vină, iubitu' meu tată,
Vină să te-mbrățișez
Și astfel să-ți mulțumesc
Pentru doru' părintesc.
Dar acum, la despărțit,
Dă-mi mâna să ți-o sărut
Și cu lacrimi ca dă foc
Să-mi dorești, tată, noroc
Mie și la al meu soț!

Frunză verde, lămâiță,
Vină, dulcea mea măicuță,
Vină-aice lângă mine
Și-mi iau brâncă dă la tine,
Că io mărg între străine
Și nu-și bănuiesc dă mine.
Dacă cumva ți-am greșit
Iartă-mă la dăspărțit,
Că mintea copilărească
Nu-i modru să nu greșească
Ori cu vorba, ori cu fapta,
Ori cu voia câteodată.
Și io, mamă, recunosc
Și dă asta-ți mulțumesc,
Mi-ai fost mamă crescătoare,
Ți-am supt țața hrănitoare.
Și tu, mamă, m-ai păzit
Ca în apă să nu pic
Și pă foc să nu mă frig;
Dar acum, la dăspărțit,
Dă-mi mâna să ți-o sărut
Și cu inimă dă foc
Să-mi dorești, maică, noroc
Mie și la al meu soț.

Foaie verde, viorele,
Veniți, frați, sorile mele,
Veniți să ne-mbrățișăm,
Zâua bună să zăcem,
Că astăzi ne-om dăspărți
Și nu știu când vom mai fi
Patru la blidu' maichii.
Și io când am fost prunc mic
Poate cumva v-am greșit,
Dar acum, la dăspărțit,
Să-mi doriți mult noroc
Mie și la al meu soț!

(inf. Iuhas Floare, 65 de ani, 1972)

După vorbele de rămas bun ale miresei, o femeie interpretează cântecul ritual „hora miresii” în varianta următoare:

Plânje-ți, fată, păru' tău,
Mila, dă la tată-tău;
Plânje-ți, fată, cosița,
Mila, dă la maică-ta,
Că mila dă la străini
Îi ca umbra dă la spini.
Străinii s-or bucura,
Grădina și or umplea
Încă c-o floare aleasă
Pă care-o cheamă mireasă;
Nu-i mireasă-adevărată,
Ci-i cununa p-o năframă
Și năframa-i tare grea,
Toate grijile-s în ea,
Mai ales una-i mai mare
Și-i face pă plac la oricare.

(inf. Pop Floare, 63 de ani, 1970)

Gazdele îi servesc pe toți cei prezenți cu țuică, vin și felii de cozonac. Taraful cântă una–două melodii de joc, după care alaiurile, acum unite într-unul singur, se îndreaptă spre primărie, unde are loc cununia civilă, și apoi spre biserică, la cununia religioasă. La ieșirea din curte părinții fetei aruncă peste alai bani, ca mirii să aibă noroc și bunăstare. În drumul spre primărie și biserică, și de la biserică la casa mirelui, cântecele de joc ale lăutarilor și descântecele (zâuiturile) creează o stare de veselie și bună dispoziție printre nuntași.

La casa mirelui, prima luată în vizor este soacra mare (mama mirelui), prin descântece: „Bucură-te, soacră mare,/ Că ți-aducem noră tare,/ Noră tare și frumoasă/ Dintră celelalte-aleasă./ Nici-i mare, nici-i mică,/ Numa' bună și voinică;/ Nici-i mică, nici-i mare,/ Numa' bună dă lucrare!” (inf. Sav Eva, 80 de ani, 1972).

De acum, asistăm la reiterarea unor gesturi, formule și practici magico-simbolice cu scopul integrării nurerii în familia și neamul mirelui sub cele mai bune auspicii.

Alaiul era întâmpinat în curte de mama mirelui în fața unui scaun pe care se aflau un „zdrob” de sare și un blid cu grâu. După ce alaiul înconjura scaunul, soacra mare arunca peste miri boabe de grâu, apoi mireasa lua zdrobul de sare și răspundea întrebărilor soacrei:

— Ce-mi aduci, fata mea?
 — Voie bună și sănătate!
 — Ce-mi aduci, fata mea?
 — Pită și sare
 Și dă câte-s pă su' soare!

Socrii mari își îmbrățișează nora, după care începea „uspățul” cu mâncare, joc și băutură. Mai rar întâlnit în satele bihorene, la Sănnicolau, în timpul petrecerii, socăcița nunții va rosti „*descântecul găinii*”: „Săraca ce' ghină grasă,/ Asară-ai fost după casă,/ Acum ești friptă pă masă;/ Săraca ce' ghină sură,/ Asară-ai fost după șură,/ Acum ești la noi în gură!” (inf. Sav Florița, 70 de ani, 1976). Descântecul găinii consemnează „trecerea” fetei nenuntite (floarea) la stadiul fetei nuntite al cărui simbol avimorf este găina: „Găina poartă în pânțele oul, iar tânăra nevastă, casa copilului; oul adăpostește puiul, iar casa copilului, fătul”³¹⁴.

Seara târziu începea „*adunarea cinstei*”, „*strigarea darurilor*” nuntașilor pentru miri. Mai demult, darurile în obiecte și bani aveau mai degrabă o valoare simbolică. Azi se urmărește cu obstinație câștigul cât mai mare. La „strigarea cinstei” grăitorul nu contenește cu laudele, pentru ca nuntașii să dăruiască mai mulți bani. După adunarea darurilor, nuntașii participau la „*danțul miresii*”, încă un prilej pentru a dovedi acceptarea noului statut al acesteia în comunitatea satului.

Spre miezul nopții avea loc ultimul moment ritualic al nunții: *învelitul miresii*, altfel spus, schimbarea portului fetesc în cel nevastă. Însoțită de nașă, de mire și misileuci într-o odaie alăturată, miresei i se lua cununa de pe cap, nașa îi făcea „pupul” și o învelea cu basma de nevastă. I se puneă în brațe un copil, ca să aibă „prunci”. Grupul revenea în mijlocul nuntașilor, care urau celor doi soți viață lungă, sănătate, copii frumoși și sănătoși și trai îmbelșugat. Petrecerea continua până spre dimineață.

Am putut remarca faptul că încă din anii '70 ai secolului trecut nunta a suferit schimbări în structură și substanță, dispărând multe din secvențele rituale și semnificațiile nunții tradiționale. Cu mici excepții, acestea s-au păstrat în memoria pasivă a satului din acea perioadă, așa cum s-a întâmplat și cu alte credințe, obiceiuri și creații literare, muzicale și coregrafice.

4. Moartea și înmormântarea

Moartea este actul final al vieții terestre a omului. Din cele mai vechi timpuri, ființele umane au conștientizat că viața are un sfârșit și, de când ne naștem, murim câte puțin. De când există viață există și moarte. Expresia poetică și

³¹⁴ Ghinoiu, Ion, *op. cit.*, p. 139.

filozofică a vieții și morții se regăsește într-un cunoscut cântec românesc: „Așa-i viața, trecătoare,/ Unul naște, altul moare,/ Lume, lume, soro, lume!”. Această realitate biologică și existențială nu i-a împiedicat pe strămoșii noștri geto-daci să creadă în viața de după moarte, în nemurirea sufletului eliberat de trupul omenesc în momentul extincției acestuia: „Iată în ce fel se socot ei nemuritori: credința lor este că nu mor, ci că cel care dispare se duce din lumea noastră la daimonul Zalmoxis. Propagarea acestei credințe ar fi fost făcută de Zalmoxis după ce a clădit o casă pentru adunările bărbaților în care îi primea și-i puneă să benchetuiască pe frunțașii țării, învățându-i că nici el, nici oaspeții săi, niciunul din urmașii acestora nu vor muri, ci vor merge într-un loc anume, unde vor trăi pururi și vor avea parte de toate bunătățile” (Herodot, *Istorie*, IV, 94).

În concepția tradițională românească, moartea este un drum spre nemurire, o lungă călătorie a „dalbului de pribeag” în „lumea de dincolo”, în lumea moșilor și strămoșilor. Din punct de vedere creștinesc moartea înseamnă trecerea omului din viața pământească la o viață veșnică, în așteptarea judecării și învierii celor buni și drepti. Obiceiurile, actele rituale și practicile magice vădesc grija deosebită a celor vii la trecerea și integrarea mortului în lumea cealaltă. Unele privesc despărțirea și atenuarea durerii resimțite de rudele apropiate, altele înmormântarea corpului și asigurarea odihnei sufletului. Nu lipsesc nici cele menite să refacă echilibrul psihosocial al familiei și comunității.

Deși legătura imaginară dintre vii și morți nu este exclusă, dovadă credința că la marile praznice de Crăciun și Paște se deschid mormintele pentru ca sufletele morților să se bucure alături de cei vii, îndeplinirea unor cutume funerare pentru împiedicarea reîntoarcerii morților periculoși (strigoi, moroi) era obligatorie.

Pentru a ilustra considerațiile de mai sus, vom apela din nou la informațiile din „Monografia folclorică a satului Sânnicolau Român”. Realitățile folclorice descrise aici pot fi întâlnite și în satele Roit și Berechiu.

a) Semne prevestitoare ale morții

Cu toate că ceasul morții nu se poate anticipa cu exactitate, sătenii credeau că unele fenomene neobișnuite prevesteau sfârșitul vieții unui membru al familiei: căderea de pe casă a cununii de Sânziene; urlatul prelung și repetat al câinelui; cântatul cucuvelei în apropierea casei sau cântatul cocoșește al vreunei găini (inf. Feier Maria, 78 de ani, 1976). Omul se așteaptă la nenorocire și când „i se bate” un ochi sau când în casă pocnesc obiecte pe neașteptate, cum ar fi sticla de la lampa de iluminat. Și anumite vise primeau o conotație asemănătoare: un alai de nuntă în vis anunța moartea unuia dintre miri. Tot moarte înseamnă când visezi că-ți cade un dinte sau că păzești o turmă de oi.

b) Agonia și moartea

Bolnavii pe care n-au reușit să-i vindece nici medicii, nici descântececele sau leacurile băbești se gândesc la cele necesare sfârșitului vieții. Ca să aibă o moarte mai ușoară, este chemat preotul „să-l împărtășească”, adică să-i mărturisească păcatele din timpul vieții. După aceea cheamă prietenii și rudele să-și ia rămas bun de la toți, să-și ceară iertare și să-i ierte la rândul lui pentru supărările pricinuite (inf. Gui Gheorghe, 83 de ani, 1976). Celor din jur își exprimă ultimele dorințe „cu limbă de moarte”, care trebuie respectate cu sfințenie.

De îndată ce s-a constatat decesul, mortului i se pune în mâna dreaptă o lumânare aprinsă de o femeie bătrână. Această lumânare se va arunca în groapa mortului când ajunge la cimitir. Tot acum se deschid ferestrele, ca să aibă pe unde ieși sufletul. Se anunță rudele mortului, preotul și clopotarul satului. După felul în care se trage clopotul mare, oamenii știu că a murit un bărbat sau o femeie: la bărbați se fac trei întreruperi, iar la femei, două. La moartea unui copil se trage clopotul mic (inf. Sav Andrei, 40 de ani, 1976). La poarta de la stradă se arborează steagul negru de doliu adus de la biserică.

c) Pregătirea mortului pentru înmormântare

Mortul este dezbrăcat și spălat, până ce nu i se înțepenește corpul, de către o rudă apropiată mai în vârstă. Apoi va fi îmbrăcat în hainele cele mai bune, „mai scumpe”, ca să treacă în „cealaltă lume” curat. I se taie unghiile și o șuviță din păr. Acestea, împreună cu pieptănul cu care se pieptăna mortul, se pun într-o bucată de pânză la streășina casei, „ca să nu ducă norocul celor din casă” (inf. Sav Florița, 70 de ani, 1976). Astfel pregătit, se așază pe masă între cele două ferestre ale camerei curate, „de cătă uliță”. Mâinile îi sunt așezate în cruce pe piept, într-una din ele punându-se o batistă. Este de reținut că o lumânare trebuie să ardă în preajma mortului de la deces până în ziua înmormântării.

În prima zi se pregătesc crucea și „copârșeul”. În aceeași poziție descrisă mai sus, mortul va fi pus seara în copârșeu. Alături de mort se pune un „palțau”. La capătul mai gros, unde i se face o crăpătură, i se fixează o monedă, cu care își va plăti „trecerea vămilor în lumea de dincolo”. Totodată, palțaul îi va folosi ca sprijin și la apărarea de cele rele (inf. Feier Nicolae, 56 de ani, 1976). Într-o farfurioară, în sicriu, se arde tămâie, pentru a-l sfinți. În cele patru colțuri se pun, de asemenea, câte o cruce făcută din ceară, „ca să-i lumine drumurile întunecate spre vămile văzduhului” (inf. Sav Andrei, 40 de ani, 1976). În sfârșit, mortul bănuie că ar fi fost în viață strigoi, ca să nu se reîntoarcă în lumea viilor, se întorcea cu fața în jos în sicriu, i se bătea un cui în piept, iar în gură i se punea o „căciulie de ai”.

d) Priveghiul

Până la înmormântare mortul nu trebuia să rămână singur, mai ales noaptea. Se priveghează două nopți la rând, până la miezul nopții de către tineri, iar până în zorii zilei de oameni în vârstă, rude, prieteni, vecini. În prima seară, priveghiul este deschis de preotul satului cu rugăciuni la capul mortului, rit creștin numit „stâlp”.

În timpul priveghiului cei prezenți povestesc întâmplări din viața răposatului și nu numai, spun glume, joacă cărți. Nici vorbă de o atmosferă apăsătoare, tristă, ci de una destinsă și de bună dispoziție. Drept recunoștință, gazda casei răposatului îi servește cu un pahar, două de băutură. Dincolo de solidaritatea comunității cu familia mortului, priveghiul spune ceva despre atitudinea țăranului român în fața morții.

e) Jelirea mortului. Bocetul

Vaietele, cum sunt denumite bocetele în satele comunei, sunt cele mai cunoscute cântece rituale în care se exprimă jalea și durerea firească și sfâșietoare declanșată de pierderea ființei dragi. În Bihor li se spune vaiete pentru că, din când în când, cântecul de factură lirică este întrerupt de refrenul „Vai, vai, vai, măicuța mea (soțul, fratele, tatăl, unchiul meu etc.)”.

Creație spontană, mizând pe puterea de improvizație a bocitoarelor, vaietele conțin motive și imagini comune, unele de o frumusețe artistică tulburătoare. Ancorate în realitatea țăranască a lumii de aici, „bocetele exprimă nevoia dureroasă de comunicare, regretele, remușcările celor părăsiți, precum și evocarea celui decedat, împrejurările în care a murit, durerea pe care o lasă în urma lui, dificultățile cu care se va confrunta familia, mai ales copiii părăsiți de părinți (...). Pornind de la situații concrete, anumite imagini transformă bocetul în veritabile meditații asupra morții”³¹⁵.

Cum granița dintre lumea viilor și lumea mitică a morților este penetrabilă, mortul este rugat să transmită altor ființe dragi anumite mesaje de la rude și neamuri. De asemenea, i se dau sfaturi pentru a sfârși cu bine marea călătorie prin vămile cerului.

Bocitul avea loc în timpul zilei, fiind doar apanajul femeilor. În zilele noastre fenomenul aproape că a dispărut. Locul său a fost preluat de „hora mortului” sau „versurile” la morți, fără să atingă însă trăirea și dramatismul vaietelor.

Mărturisim că ne-a fost greu să alegem dintre cele câteva bocete culese în satele Roit și Sânnicolau Român de Petru Malița și Florica Feier. Cel mai mult ne-a impresionat un „vaiet la mamă”, numărând peste 200 de versuri, cules de la Erdeli Florica, în vârstă de 49 de ani, din satul Roit, în anul 2001, și publicat de Petru Malița în vol. *Folclor literar din Bihor. Bocete*, Oradea, 2003, pp. 30–36. Iată câteva fragmente:

³¹⁵ Micle, Aneta, *op. cit.*, p. 133.

O, dragă măicuța mea
Și iară inima mea,
Dande ești, mamă, gata,
Că nu-i azi duminică
Să meri la biserică?
C-azi-i ziuă lucrătoare
Și tu mi-ai făcut supărare.
Mamă, cum te-ai înduratu
Și pă mine m-ai lăsat,
M-ai lăsat, măicuța mea,
O, tu m-ai lăsat singurea,
Singurică, singurea,
Milă dă la nimenea.
O, nu mă știe nime' pă mine
Ce-am pierdut în astă lume,
Pierdui floarea dă mușcată,
Pierdui brânca mea cea dreaptă;
Pierdui o floare dă crin,
Pierdui și al meu sprijin.
Maica mea, cât ai trăit
La mine mult ai venit,
Doamne, mult m-ai ajutat,
Sfaturi bune tu mi-ai dat ...
Mamă, pomu' e în floare,
Inde ești gătită tare?
În fundu' pământului,
Mamă, acolo soare nu-i!
Nici nu ninge, nici îngheață,
Nici să faci dimineață,
Nici noaptea nu pică rouă.
Da' și roua d-ar pica,
Noaptea-n iarbă m-aș culca
Și mândru aș răura,
Dimineața te-ai scula
Și pă față te-ai spăla.
Mama mea, te-ai stâmpăra
Că ți-ar părea picuri grele,
C-ai ști lacrimile mele ...
Moarte, muiere spurcată,

Tu vinit-ai nechemată,
 Dară p-inde te-ai băgat
 Că tot lângă mine-ai stat?
 Ori tu te-ai băgat pă horn
 Și o-ai celuit prin somn?
 Moarte, moarte, dă te-aș prinde
 N-ai mai celui pă nime',
 Că te-aș băga într-o ladă,
 Te-aș încuia cu lăcată,
 Te-aș țâpa-n foc să te ardă,
 Și arzi, moarte, moarte rea,
 Cum ai ars inima mea.
 Nu-i arșă dă foc și jar,
 Că-i arșă dă mult amar;
 Nu-i arșă dă focu' greu,
 Că-i arșă d-amaru' meu ...
 Dacă meri, maică, și meri,
 Doamne, mândru te-oi ruga
 Și ascultă-mi porunca:
 Nu te duce ca norii
 Că-na poi nu-i mai veni,
 Ci te du cu soarele,
 Că soarele sara-apune,
 Dimineața iară vine ...
 Mama mea cu suflet bun,
 Te-oi plânge mărgând pă drum,
 Te-oi plânge mărgând pă cale
 Ca omu' cu supărare.
 Supărare, supărare,
 Du-te și la cine n-are,
 Că la mine îi bugată,
 Nu s-o găta niciodată.
 Sara când mărg la culcare
 Supărarea-mi stă în cale,
 Dimineața când mă scol
 Supărarea-i pân ocol ...
 O, dragă măicuța mea,
 Hai cu mine la fântână
 Și rămâie urma-n tină,

Că io când m-oi supăra
Cu urma m-oi stâmpăra.
Fie-ți raiu' perina,
Bine-mi stâmpăr inima,
Fie-ți raiu' căpătâi,
Că bine mă revenii! ...
Măicuță, măicuță dulce,
Dă la mine cum ti-i duce?
Măicuță, dă ți-am greșit
Iartă-mă la despărțit,
Că io știu că ți-am greșit
Cât pă lume am trăit,
Că nu-i ploaie fără tină
Și nici prunci fără dă vină;
Nu-i ploaie să nu stropească
Și nici prunci să nu greșescă ...
O, dragă măicuța mea,
Și iară inima mea,
Rabdă-te, inima mea.
Rabdă-te, nu mă durea,
Lasă-mă să-mi fac voia
C-amu-s cu măicuța mea,
Că dă mâine încolea
Oi plânge și n-oi avea.
O, dragă, dulce mama mea,
Uită-te, mamă, 'napoi
Dă și-ți vezi copiii tăi
Și-ți întinde brânca dreaptă
Și dâן suflet tu ne iartă.
Rămas bun, măicuța mea,
Rămas bun și-a doua oară,
Fie-ți țărâna ușoară!

Un al doilea bocet, de această dată la tată, în care mortului i se transmit sfaturi și mesaje a fost înregistrat de la Codrean Ana, 57 de ani, 2001, din Sânnicolau Român (vezi Petru Malița, *op. cit.*, pp. 79–80):

O, dragu' meu, tătuța meu,
Când ti-i băga-n temeteu

Ai grijă ce drum apuci.
 Du-te pă şiru' cu nuci,
 Că la nucii cei din urmă
 Şedi soţu' meu la umbră.
 Tată, nu-l înconjura,
 Ştiu bine că te-aştepta,
 Te-aşteaptă cu gura arsă
 Dă şi-i duci veşti d-acasă.
 Dă prunci dă te-a-ntreba,
 Tata meu, nu-l supăra
 Şi spune-i că tăti-s bine,
 C-aşa să trăieşte-n lume,
 Mai mult rău decât cu bine.
 Spune-i să se odihnească,
 Dă prunci să nu să gândească,
 C-am făcut cum am putut,
 Dă prunci nu m-am dăspărţat.
 Cum Dumnezeu m-o-ajutat,
 Pruncii nu mi i-am lăsat,
 Că io văd, tătuţa meu,
 Că fără părinţi e greu.
 Tătuţa meu, nu ți-i jale
 După casa dumitale?
 Tătuţa meu, nu ți-i dor
 După noi şi după ocol?
 Dragu' meu, tătuţa meu,
 Supărarea nu mă lasă
 Şi şi-o făcut loc în casă,
 Basamă la mine-i place
 Şi numa' nu-mi dă pace.
 Nu te duci, tata meu,
 Nu te duci-n temeteu,
 Că io ştiu, tata meu, bine,
 Cine mere nu mai vine,
 Că şi soţu' meu s-o dus
 Şi-napoi nu s-o întors
 Şi de-atunci, tătuţa meu,
 Te aştept cu dor mereu.

Te rog, tată meu, mă iartă
Dă ți-am greșit câteodată,
Că nu-i ploaie să nu stropească,
Nici om să nu greșască
Și nu-i ploaie fără tină,
Nici om fără de vină!

f) Ceremonialul înmormântării

Înmormântarea are loc a treia zi de la deces, după-amiază, când soarele se află în coborâre spre apus. Sicriul este scos în curte de bărbați care nu sunt rude cu cel răposat, ca să nu se spună că neamurile se grăbesc să-l îngroape. Aceleași persoane răstoarnă masa și scaunele cu picioarele în sus, ca mortul să nu aibă motiv să se întoarcă. În același scop, pe drumul spre cimitir se presară grâu, ca să nu poată reveni acasă până ce va număra toate boabele de grâu. Sicriul este scos cu picioarele mortului înainte, și nu cu capul, ca la naștere.

Slujba creștină de înmormântare este oficiată de preotul satului însoțit de cantor. După predică, preotul cere, în numele mortului, iertăciune de la rude, vecini și oameni din sat. Apoi cantorul cântă pe o melodie bisericească „hora mortului”, cu un text unic pentru toți morții:

Moarte neagră și amară,
Cum mă scoți din lume-afară
Și mă duci la judecată,
Pentru fapte să-mi iau plată.
Plângeți, soare, mii de stele,
Plângeți, neamurile mele,
Iată, steaua vieții mele
A căzut jos dintre stele.
Când al meu soare-a apus
Mi-a sosit ora de dus,
Prindeți dar și mă luați
Și la groapă mă mutați.
Prindeți toți patru deodată
Că groparii mă așteaptă
Să mă puie în mormânt,
Să m-astupe cu pământ.
Veniți, neamurile mele,
Și-ngropați oasele mele,

Vecini, tineri și bătrâni,
Cunoscuți și buni creștini,
Haideți toți, câți veți putea,
Veniți pân' la groapa mea
Și-mi zăceți din inimioară
Să-mi fie țărâna ușoară.

(inf. Uivaroșan Teodor, 70 de ani, Sânnicolau Român, 1970; culeg. Florica Feier)

În prezent, textul horei mortului compus de cantor se schimbă în funcție de vârstă, sex, de împrejurarea în care s-a produs moartea etc.: „La fiecare se cântă după boală și cum a pătimit” (inf. Balint Dumitru – cantor, 55 de ani, 1976, Sânnicolau Român). Așa se face că avem hora mortului (versuri la morți) pentru bărbat, femeie, bătrân, bătrână, văduvă, copii, tineri, pentru cei care au murit de o moarte năprasnică sau copii orfani.

De la același cantor, Florica Feier a cules hora mortului pentru o bătrână:

Iată, timpul a sosit
Și de voi m-am despărțit,
Acum poate să înceapă
Clopotele ca să tragă.
Omu-n lume cât trăiești
Mult aleargă și trudești,
Iară într-o bună zi
Pă toate le părăsi,
Că și eu le-am părăsit,
Bătrânețea mi-a venit,
Nu este boală mai grea
Cum este bătrânețea.
Omu' dacă-mbătrânești
În lume să chinuiești,
Că-i sunt zilele amare
Și plini dă întristare.
Omu' să naște și crești,
În lume multe pățești,
Iară omu' dac-ar ști
Ceasu-n care va muri,
Cum n-am știut nici eu,
Că așa vrea Dumnezeu,

Omu' să nu știe-n lume
Nici când pleacă, nici când vine.
Dar înainte de plecare
Eu vin ca să cer iertare
De la ai mei cei iubiți
Care rămân necăjiți.
O, fii și fiicele mele,
Veniți, mă plânjeți cu jele,
Că-n lume cât am trăit
Eu foarte mult v-am iubit.
Dumnezeu vă dea putere,
Zile lungi fără durere,
Pentru toate cele bune,
Credință față de mine.
Gineri, nurorile mele,
Veniți la înmormântare
Și-mi ziceți din inimioară
Să-mi fie țărâna ușoară!
Nepoți, nepoatele mele,
Veniți și plânjeți cu jele,
Că dă azi până-i lumea
Bunică nu-ți mai avea.
Cumnați, cumnatele mele,
Veniți la înmormântare
Și mă iertați din inimă
Ca să mă duc la odihnă.
Veniți, nepoți și nepoate,
Ale mele neamuri toate,
Veniți, veri și verișoare,
Și cu toți-mi dați iertare.
Cunoscuți și buni creștini,
Vecini, tineri și bătrâni,
Faceți-vă rugăciune
Că eu plec din astă lume.
Iară tu, dulce Isus,
Cu puterea de sus,
Primește sufletu' meu
În ceresc lăcașu' tău.

Și noi toți care-am venit
Și-o petrecem la mormânt
Și-i zăcem pentru vecie
Pomenirea ei să fie!

Conform credinței străvechi, omul nu trebuia să moară „nenunțit”, ci trebuia să treacă prin toate momentele ciclului vieții. Ca urmare, dacă mureau tineri necăsătoriți, înmormântarea acestora lua forma unei nunți. Pe lângă faptul că tânărul era îmbrăcat în mire sau mireasă, se constituia un alai alcătuit din 12 fete îmbrăcate în alb, cu o panglică în diagonală peste piept și șase feciori îmbrăcați în negru, cu o floare în piept, care se schimbau pe rând pentru a duce mortul la groapă. Prapurii erau și ei duși de feciori (inf. Judeu Elena, 77 de ani, 1973, Sânnicolau Român).

După oficierea slujbei religioase, sicriului i se bate cu cuie „fidilișu”, iar mortul este condus „pe ultimul drum” de o mulțime de oameni. Până la cimitir au loc mai multe „opriri”, care pot fi solicitate de rude sau prieteni. La fiecare oprire a cortegiului funerar, preotul rostește câte-o rugăciune pentru iertarea păcatelor celui decedat. Când este iarnă sau timp urât, mortul era dus la cimitir cu o căruță trasă de doi sau trei cai buni.

La cimitir, peste sicriu, o femeie trecea un ștergar în care erau mai multe felii de cozonac ce se împărțeau la copiii săraci. Când este coborât sicriul în groapă, cei prezenți aruncă câte un bulgăre de pământ, iar rudele, monede de bani care vor servi mortului să plătească trecerea prin vămile lumii de dincolo.

g) Pomana sau comândarea

După înmormântare, toți cei care au condus mortul sunt invitați să ia parte la masa comună numită „pomană” sau „comândare”. Dacă mai demult pomana se limita la mâncare de fasole, azi se servește băutură, ciorbă, sarmale și cozonaci.

În amintirea mortului, rudele țin parastase la patruzeci de zile, la un an și nu numai. Se fac, de asemenea, pomelnice la biserică în zile dedicate morților, moșilor și strămoșilor, și pomeni în cimitir în Duminica Tomii (Paștele Morților). Dincolo de pomenirile văzute sau auzite de comunitatea sătească, multe gesturi și acte rituale se petrec în intimitatea gospodăriei.

XI. GLOSAR

A

acărcăt, adv. – oricât
ala, pron. – ăla, acela
albele, subst. – pudră albă
alduire, subst. – lăudare
alina, vb. – a potoli, a mângâia
ajutorință, subst. – ajutor
alipui, vb. – a pune, a așeza
ai, subst. – usturoi
andăli, vb. – a merge
arădui, vb. – a porni la drum
ardica, vb. – a ridica
astară, adv. – seara asta

B

bai, subst. – necaz
basamă, adv. – probabil
bănat, subst. – supărare
belci, subst. – leagăn
beteag, adj. – bolnav
bistoș, adv. – sigur, cert
bitușă, subst. – cojoc lung cu blana întoarsă
blid, subst. – farfurie
brâncă, subst. – mână
brișcă, subst. – briceag
boboti, vb. – a clocoti
bondaș, subst. – cioban
bortă, subst. – gaură
bot, subst. – gură de animal
botă, subst. – băț, bâță
boț, subst. – cocoloș
bubă, subst. – eczemă
bucate, subst. – mâncăruri, cereale
bugați, adj., adv. – destui, mulți
bumb, subst. – nasture
but, subst. (în loc. prep.) *în butul* (cuiva) – în ciuda, în pofida (cuiva)
butelușă, subst. – ploscă
butură, subst. – butuc

C

căciulie, subst. – căpățână de usturoi
cărărușă, subst. – cărăruie, potecuță
căput, subst. – poartă
cătă, prep. – către
căuaci, subst. – fierar
cârpă, subst. – batic, basma
ceacău, subst. – cască
celui, vb. – a înșela
chefe, subst. – perie
chelsig, subst. – cheltuială
chepeneag, subst. – manta
chereti, vb. – a sosi
chiatră, subst. – piatră, grindină
chică, subst. – părul de pe cap
chișbirău, subst. – om de serviciu la primărie
chită, subst. – mănunchi
Chiticot, subst. propr. – Piticot
chipuri, subst. – feluri
cioareci, subst. – pantaloni
ciont, subst. – os
ciopot, subst. – grămadă
ciubăr, subst. – butoi
ciumpăvit, adj. – șchiop
clisă, subst. – slănină
clop, subst. – pălărie
cocie, subst. – căruță trasă de cai
cocostârc, subst. – barză
colduș, subst. – cerșetor
colea, adv. – pe-aproape
copârșeu, subst. – sicriu
costolău, subst. – gustare
croampe, subst. – cartofi
cota, vb. – a căuta
cotătoare, subst. – oglindă
coteață, subst. – cotețe
cucuruz, subst. – porumb
curechi, subst. – varză
custi, vb. – a sfătui, a îndemna

cute, subst. – piatră de ascuțit coasa, gresie
cutingan, adv. – încet

D

dande, adv. – unde, de unde
dărab, subst. – bucată
dânt-un, prep. – dintr-un
dăpă, prep. – după
dârce, loc. adv. – de ce (din ce cauză)
dos, subst. – spate
drăguță, subst. – iubită, ibovnică
Droștele, subst. – Paștele morților
drumar, subst. – călător

F

fain, adj. – frumos
făgădău, subst. – crâșmă
făleț, adj. – fălos, fudul, mândru
fât, subst. – prunc, băiat
fești, vb. – a vopsi
fidiliș, subst. – capacul sicriului
fitău, subst. – fir de bumbac roșu sau negru
froznaî, vb. – a necheza

G

gazdă, subst. – bogat, stăpâna sau stăpânul casei
ghină, subst. – găină
goni, vb. – a izgoni
goron, subst. – gorun, stejar
goz, subst. – gunoi
grumaz, subst. – gât

H

hali, vb. – a mânca
hani, subst. – haine
hărană, subst. – hrană
higheghe, subst. – vioară
highighiș, subst. – violonist
hinteu, subst. – trăsură
hir, subst. – veste
hodină, subst. – odihnă
holdă, subst. – suprafață de teren (58 de ari)
horn, subst. – coș de fum

hortac, subst. – ortac, prieten
hunsfut, adj. – încrezut, șiret

I

iaca, interj. – iată
icoa, interj. – iată
ierboaie, subst. – floarea-soarelui
ii, pron. – ei
imaș, subst. – pășune
inde, **indi**, adv., conj. – unde
ista, pron. – acesta

Î

închepi, vb. – a încăpea
încolea, adv. – încolo

J

jeb, subst. – buzunar
jebchendeu, subst. – batistă
jenunți, subst. – genunchi
june, subst. – fecior, flăcău

L

lazzău, subst. – steag
lăpădat, adj. – îndepărtat, nedorit
lăutoare, subst. – spălătoreasă
legheleu, subst. – pășune
lipideu, subst. – cearșaf de pânză
lotru, subst. – haiduc, isteț

M

majă, subst. – unitate de măsură (100 kg)
mămăruță, subst. – buburuză
mănos, adj. – fecund, bogat
mâni, adv. – mâine
mândră, subst. – iubită, drăguță
mânjală, subst. – scrobeală
măță, subst. – pisică
mățoc, subst. – motan
mere, vb. – a merge
merinde, subst. – mâncare de drum
mierâi, adj. – albastru
misileucă, subst. – domnișoară de onoare

modru, adv. – de mirare
moroi, subst. – strigoi
muiere, subst. – femeie

N

nalbă, subst. – plantă, floare
'nanti, adv. – înainte
năframă, subst. – batic, fular
nealcoș, adj. – încrezut, mândru de sine
nime', pron. – nimeni
noadi, subst. – bățături

O

oblac, subst. – fereastră
oborî, vb. – a doborî
ocol, subst. – curte
oleacă, adv. – puțin
on, num. – un

P

palțau, subst. – băță, baston
pană, subst. – floare
pancovă, subst. – gogoasă
păcurar, subst. – păstor, cioban
păsulă, subst. – fasole
pături, subst. – clinuri, foițe
pătureli, subst. – spice culcate la pământ cu coasa
pân, prep. – prin
pândi, adv. – pe unde
pângă, prep. – pe lângă
pepe, subst. – insectă
perină, subst. – pernă
pengauă, subst. – capace de la soba de gătit
pergauă, subst. – tălângi
picuri, subst. – picături, stropi
piparcă, subst. – ardei, boia
pisat, subst. – făină de porumb
pită, subst. – pâine
pocitură, subst. – paralizie, urățenie
podeală, subst. – dușumea, podeț
pogorî, vb. – a coborî
poivan, subst. – funie, legătoare

pomni, vb. – a plesni
porumbi, subst. – porumbei
potică, subst. – farmacie
potoli, vb. – a liniști
preumbla, vb. – a umbla
primă, subst. – panglică
prosti, vb. – a păcăli
pup, subst. – coc, concii

R

rămădi, vb. – a rămâne
răura, vb. – a lăcrima, a stropi
rândulită, subst. – ursită
rișcaș, subst. – orez
rât, subst. – teren arabil
roșele, subst. – ruj, pudră roșie
ruguliță, subst. – floare de trandafir
rujă, subst. – măceș, trandafir

S

săcure, subst. – topor mai mic
sălaș, subst. – adăpost
săpoi, subst. – săpăligă
sânji, subst. – sânge
scrânteală, subst. – luxație
scoborî, vb. – a coborî
scopi, vb. – a scuipa
sili, vb. – a forța
slobozi, vb. – a permite, a lăsa
smol, subst. – noroi
soarte, subst. – soartă, destin
socăciță, subst. – bucătăreasă
sopon, subst. – săpun
starpă, adj. – stearpă, infertilă
stăvar, subst. – paznic la cai
stog, subst. – claie de snopi de grâu
străgă, subst. – strigoi, strigoaie
su', prep. – sub
sumnă, subst. – sumăniță, suman
suruclu, **țuruc**, subst. – bitum

Ș

Șarga, subst. propr. – nume de cal

șorodaș, șoroșlaș, subst. – recrutare
șpor, subst. – cuptor
ștergură, subst. – ștergar
ștează, subst. – puiă de bățut postav
șutru, subst. – loc de odihnă lângă cuptor

T

tambur, subst. – dirijor de fanfară
talger, subst. – farfurie
tălmăci, vb. – a traduce, a interpreta
tămădi, vb. – a vindeca
tărhechi, subst. – greutate, povară
tăt, adj., pron., adv. – tot
tătăne, subst. – tată
temeteu, subst. – cimitir
temniță, subst. – pivniță, închisoare
tenchi, subst. – porumb
tină, subst. – noroi
tindă, subst. – spațiul care desparte două camere de locuit
toarnă, vb. – se întoarce
trabă, adv. – trebuie
trabă, subst. – lucru
topilă, subst. – loc cu apă unde se pune cânepa la topit
topoancă, subst. – sandală, papuc, pantof
tulheni, subst. – coceni de porumb
tumna, adv. – întocmai

Ț

țângalău, subst. – clopoțel
țâpău, subst. – colac

țâpa, vb. – a striga, dar și a arunca
Țilingrad, subst. propr. – localitate imaginară
țuca, vb. – a săruta
țurgăli, vb. – a agita clopoței

U

ujină, subst. – masă în jurul orei cinci după-amiază
uspăț, subst. – ospăț, petrecere cu mâncare și băutură

V

văicări, vb. – a se văita, a boci
vâji, vb. – a se potrivi
vârv, subst. – vârful, pisc
vică, subst. – unitate de măsură pentru cereale (30 kg)
videre, subst. – vedere
vinars, subst. – rachiu
vorovi, vb. – a vorbi

Z

zadie, subst. – șorț
zdrânci, vb. – a scutura, a sparge
zdrob, subst. – drob, bulgăre de sare
zdrâglă, vb. – zgârie
zgaibă, subst. – eczemă
zgârci, subst. – cartilaj
ziui, vb. – a descânta
zlot, subst. – monedă veche austriacă

NICOLAE JIGA (1790–1870)

– CTITOR DE CULTURĂ ȘI ȘCOALĂ ROMÂNEASCĂ, OM AL BISERICII ȘI AL NEAMULUI SĂU³¹⁶

- medalion -

Între marile personalități ale Bihorului, care au creionat istoria culturală și spirituală a acestor locuri, se numără și marele mecena Nicolae Jiga. Deși o figură nu foarte cunoscută în arealul orădean, totuși el a punctat istoria acestor locuri asemenea lui Emanuil Gojdu sau Aurel Lazăr.

Nicolae Jiga s-a născut la 4 octombrie 1790 într-o familie de simpli țărani din Sânnicolau Român. Numele de familie Judeu provine de la jude-judecia, o veche instituție românească de judecată. La Oradea, oficialitățile maghiare i-au maghiarizat numele în Zsiga, pe care l-a purtat până la moarte. Românii însă i-au romanizat forma în Jiga, așa cum apare în multe acte în care e pomenit. Școala primară a urmat-o în satul natal, iar gimnaziul, la Oradea. Datorită activității sale politice și culturale românești a intrat de la început în breasla negustorilor macedo-români și greci, colonie foarte puternică la vremea aceea în Oradea, se pare că în familia Anei Kosperda, cu care se va căsători mai târziu. Prin căsătoria cu Ana Kosperda, cu care

Nicolae Zsiga.

³¹⁶ Text întocmit de Centrul Cultural Ortodox „Catedrala cu Lună” din Oradea – preluat: <http://www.centrulculturalortodox.bihor.ro/index.php?idmenu=4&id=290&sub=-1>

a avut trei copii, Nicolae Jiga intră în posesia unei prăvălii de manufactură care îi va aduce venituri frumoase pe care le va aloca pentru sprijinirea și educarea tinerilor iubitori de carte. Biografia sa până la vârsta de 27 de ani este reflectată destul de sumar în documentele vremii. Faptele sale ulterioare însă au umplut pagini memorabile de istorie.

Înzestrat cu calități politice și culturale, se va remarca prin lupta pentru emanciparea românilor bihoreni, într-o perioadă a marilor frământări pentru comunitatea orădeană. Cu toate ingerințele și obstrucționările Capitlului romano-catolic, care nu vedea cu ochi buni accesarea unui intelectual român la funcțiile de conducere a orașului, Nicolae Jiga se va remarca în spectrul politic bihorean. Astfel că la 3 noiembrie 1828 Nicolae Jiga a fost ales membru al Adunării generale a orașului, iar din 1832 devine senator și comisar orășenesc pentru breasla croitorilor, iar în anul 1834 devine jude secund al orașului. În perioada 1832–1848 este ales în fiecare an fie ca senator, fie în calitate de consilier orășenesc, participând activ la viața comunității. Activitatea sa nu s-a mărginit doar la dimensiunea strict politică, ci se impune în sprijinirea comunității românilor ortodocși desfășurând o activitate prodigioasă și pe tărâm școlar și bisericesc, fiind un promotor asiduă al cultivării și promovării limbii române în spațiul românesc. El este, prin excelență, paradigma elocventă pentru contemporaneitate a participării active a laicului în viața Bisericii și modelul omului politic care nu separă discursul ideologic de realitățile sociale și culturale ale vremii.

Cea mai importantă faptă a lui Nicolae Jiga a fost întemeierea Fundației „Sfântul Nicolae” în Oradea Mare, în anul 1860, pentru ajutorarea elevilor și studenților români proveniți din familiile nevoiașе din satele bihorene care studiau la școlile din Oradea. Fundația era condusă de un senat format din 11 membri: cinci clerici și șase mireni, și cuprindea un internat în care erau cazați în mod gratuit câte 20 de tineri anual (mai târziu numărul lor a crescut la 40), unde li se asigura hrană, îmbrăcăminte și rechizite școlare. Pe lângă acestea, elevii și studenții din acest internat aveau la dispoziție și o bibliotecă destul de mare. Conform Statutului Fundației, președintele Senatului fundației era protopopul Oradei Mari sau vicarul consistorial, iar între membrii clerici ai Senatului, parohul Bisericii cu Lună, împreună cu episcopul prim erau membri de drept. Cu excepția președintelui fundației și a membrilor de drept, ceilalți membri ai Fundației erau numiți sau confirmați de Consistoriul ortodox orădean în acord cu episcopul Aradului, care avea jurisdicție canonică și în Bihor la vremea respectivă, iar mai târziu, după reînființarea Episcopiei Oradei (1920), direct de către episcopul local. Amplasamentul acestui internat s-a aflat până în 1885 în clădirea de pe colțul străzii Avram Iancu cu Iuliu Maniu, între Biserica cu Lună și Biserica Sf. Nicolae,

iar după acest an, pe strada Nicolae Jiga (fostă Castanilor). Internatul a dăinuit până în anul 1948, când a fost desființat, iar clădirea a fost trecută în proprietatea statului.

O instituție identică va înființa și la Beiuș, vatră românească plină de istorie. Mai întâi, constituie un fond de 2000 de florini din care urmau să fie ajutați prin burse elevii români care studiau la școlile din Beiuș. După modelul Fundației sale de la Oradea, intenționează deschiderea unui internat pentru tinerii săraci din satele beiușene. Astfel, cumpără o casă cu grădină în strada Sf. Ioan, în valoare de 3000 fl., care avea să fie folosită în parte ca alumnat pentru 6–10 tineri, iar alta să fie închiriată în vederea susținerii alumnatului. Din nefericire, internatul nu se va mai concretiza, însă din fondurile Fundației se va da săptămânal un ajutor de pâine și burse multor tineri beiușeni.

Deși nu a fost dascăl, pentru că pregătirea sa a fost cu totul alta, a avut cu siguranță vocație de pedagog. Nu pentru că a fost înzestrat cu o inteligență scilipitoare, ci pentru faptul că a luptat pentru educarea și luminarea tineretului român, cu precădere ortodox. Pe bună dreptate, poate fi considerat creator de școală românească. A avut viziune de perspectivă asupra destinului neamului românesc, știind că un popor ignorant este foarte ușor supus anarhiei și dezbinării, și poate fi oricând privat de libertate și de drepturi. De aceea, a insistat foarte mult pentru înființarea de școli românești și instituții fundamentale în care să învețe și să fie susținuți tinerii dornici de carte și fiii celor privați de educație din cauza sărăciei și a precarității condițiilor de trai. A văzut în școală o investiție pe termen lung, ale cărei roade însă nu vor înceta să apară.

Insistența cu care Nicolae Jiga încearcă mutarea Preparandiei de la Arad la Oradea, înființată prin decretul nr. 10573, din 19 septembrie 1812, emis de împăratul Francisc I, este elocventă în acest sens. Preparandia pregătea pe viitorii dascăli și, mai târziu, pe viitorii preoți, iar la Oradea funcționa doar un simplu curs de normă în acest sens cu durata de trei ani. Astfel că, în anul 1813, adresează un memoriu Locotenentei regale, în numele comunității ortodoxe din Oradea, în care menționează faptul că aceasta (comunitatea) își ia angajamentul că va susține din fonduri proprii Preparandia, în cazul în care se va accepta mutarea ei la Oradea. Cu toate că acest deziderat nu s-a realizat, în cadrul Preparandiei au învățat foarte mulți tineri bihoreni susținuți de-a lungul vremii de Fundația jigăiană. A cumpărat teren pentru zidirea unei școli la Tinca, unde se află azi liceul care-i poartă numele.

Datorită interesului său în vederea susținerii învățământului românesc, începând cu anul 1839 este numit inspector școlar pentru școlile românești din Oradea–Velența și Sânnicolau Român, calitate pe care o va deține până în anul 1870, când, conform Statutului Organic șagunian, calitatea aceasta trece în atribuțiile protopopilor locali.

Fundația jigăiană nu au avut doar un caracter caritabil, ci a fost, prin excelență, un adevărat focar de cultură, care a avut drept scop cultivarea limbii și identității românești într-un context în care procesul de deznaționalizare prin școală devenise un fapt de necontestat. Așa se face că instituția jigăiană, internatul sau alumnatul în care erau găzduiți tinerii ortodocși români era un adevărat refugiu lingvistic, unde se vorbea limba română. Astfel că internatul nu era doar un loc de găzduire a celor care urmau studiile la școlile amintite, ci și o adevărată școală românească în care, pe lângă învățarea limbii române care era vorbită de toți tinerii care pășeau pragul acestui internat, erau promovate și valorile culturale românești. Internatul era o adevărată agoră unde se întâlneau studenții și elevii români (mulți dintre ei fiind găzduiți în altă parte) pentru discuții, seri literare și diferite activități extrașcolare. Că realmente internatul avea imaginea unei instituții prin excelență educative, o dovedește valoroasa bibliotecă adunată prin donații și achiziții, care cuprindea cărți din domenii variate: științifice, literare, juridice și care era pusă și la dispoziția studenților și elevilor externi. Pentru ca „procesul de învățământ” să se desfășoare în condiții optime, au fost procurate și o serie de materiale didactice auxiliare (table, hărți etc.), a fost desemnat un instructor (meditator) care îi supraveghea și îi ajuta pe tineri la asimilarea materiilor de studiu și a fost angajat un dirijor care îi învăța pe tineri cântece și poezii românești, care erau rostite cu prilejul serbărilor anuale și a diferitelor evenimente. Ca un corolar la toate acestea, în fiecare duminică, tinerii alumni participau la Sfânta Liturghie la Biserica cu Lună. Unul dintre elevii care au locuit în internatul jigăian, aflat încă în viață, relatează faptul că, în anii perioadei interbelice, după reînființarea Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei, aproape în fiecare săptămână erau vizitați de episcopul ortodox. Un motiv în plus pentru a înțelege că această instituție, dincolo de rolul caritativ și educativ, a fost un ambient de cultivare a valorilor morale și de credință. În Statutul Fundației, la primul paragraf se menționează următoarele: „Scopul fundațiunii este creșterea de oameni de omenie și cetățeni crescuți în frica Domnului, creșterea de români și creștini adevărați cari să lucreze spre binele bisericii greco-orientale (ortodoxe) și carii să înainteze luminarea poporului”.

O altă latură a activității sale în cultivarea spiritualității românești au fost și contribuțiile sale la ridicarea și sprijinirea materială a unor biserici ortodoxe din Bihor. De pildă, în anul 1860, Nicolae Jiga cumpără un intravilan pentru biserica și școala din Tinca contra valorii de 4000 fl., teren pe care s-a ridicat biserica de lemn ce dăinuie și azi. Faptul acesta este menționat în registrele Fundației jigăiene, cf. Ședinței din 18 iunie 1871, nr. 28: „Președintele referează cum că Nicolae Zsiga-senior a cumpărat în Tinca un fund de 4 cubule pe care s-a fundat biserica de acolo și care fund e și intabulat în Cartea Funduală”.

Un gest asemănător va face și pentru orașul Beiuș, vatră de spiritualitate românească ortodoxă. În ședința Consiliului parohial din 6 aprilie 1866, Ioan Papp aduce la cunoștința comitetului următoarele: „Nicolae Jiga-senior, cetățean și fondator din Oradea Mare cu datul de 31 martie a.c., a adresat una epistolă către Dsa, în care, din bunăvoință proprie, arătându-și mare animozitate (însuflețire) în privința acestei comunități, a binevoit a propune, pentru acoperirea turnului bisericii, suma de 500 fl.”. Tot în același an, 1866, contribuie cu 200 de florini la repararea bisericii din Sânnicolau Român, iar în 1868 cheltuiește din banii săi 2000 fl. pentru repararea Bisericii cu Lună din Oradea și pentru aurirea turnului acesteia, înnegrit după incendiul din anul 1836.

Credința sa a fost ortodoxia, legea de veacuri care a menținut în existență Neamul românesc. Ține să precizeze acest fapt în Statutul fundațional. A înțeles că salvarea neamului său poate fi realizată numai prin Biserică, vatra de spiritualitate care a menținut mereu aprinsă flacăra românismului. De aceea, a luptat întâi pentru autonomia Bisericii ortodoxe din Bihor de sub jurisdicția Mitropoliei sârbe de Karlovitz, care se afla sub lupa Coroanei catolice de la Viena și Buda. Dependența jurisdicțională bisericească de Karlovitz anihila și orice idee de autodeterminare națională. Este și rațiunea pentru care reînființarea Mitropoliei Transilvaniei de către Andrei Șaguna, în anul 1864, a deschis drumul afirmării identității și unității naționale în Transilvania. În 1832, el devine vice-epitrop al Bisericii cu Lună, calitate în care va pregăti mărețul act de sfințire a bisericii, iar din 1848, ca prim-epitrop al Bisericii cu Lună, va sprijini și va ajuta foarte mult această biserică și nu numai.

Parafrazându-l pe Sf. Ioan Gură de Aur, credem că Nicolae Jiga a fost cu adevărat un om al inimii. Când Sf. Ap. Pavel se adresează corintenilor cu cuvintele: „Lărgiți inimile voastre” (II Cor. 6, 13), nu se referă la o redimensionare spațială în trup, ci la una de ordin sufletesc, aceea de a face loc semenului nostru în inima noastră. Cu adevărat Nicolae Jiga a fost făptura filantropiei, a generozității, știind să genereze în condițiile de atunci o politică socială articulată. Pâinea pe care o oferea elevilor săptămânal era bănuțul văduvei, nu pentru că era ultimul, ci pentru că dăruia cu generozitate. A înțeles preceptul biblic „Împarte pâinea ta cu cel flămând și nu uita de cel gol” (Is. 58, 7). A fost conștient de faptul că omul valorează cât valorează faptele sale și că afirmarea credinței revendică fapta iubirii concrete. „Credința fără fapte este moartă” (Iacov 2, 26). În acest sens, în anul 1869 înființează în Beiuș un fond de pâine pentru elevii săraci greco-ortodocși ai liceului de acolo, de 3000 fl. Din acest fond, mai târziu, s-au dat burse elevilor săraci din internatul ortodox din Beiuș.

În deceniile de mijloc ale sec. al XIX-lea și până la moartea sa, petrecută la 5 noiembrie 1870, Nicolae Jiga a fost personalitatea de prim rang care s-a impus nu

numai în Oradea și în Bihor, în luptele pentru emanciparea economică, social-politică și cultural-bisericească, ci și în viața națională a tuturor românilor. El a fost cel care a pus bazele învățământului românesc în această parte de țară, un precursor al filantropiei la nivel instituțional, atât de caracteristică poporului român, operă care avea să fie continuată de Emanuil Gojdu. Pe crucea mormântului său din apropierea Capelei Hașăș, din Cimitirul municipal, sunt incrustate cuvintele acestea: „Aici odihnește, în Domnul, Nicolae Jiga senior, repausatu la 24 octombrie/5 noiembrie 1870, în etate de 80 de ani. Familia gelește pe bunul părinte – biserica și națiunea, fiulu zelesu și bogatu în fapte filantropice naționale carele fundă unu alumnatu naționalu ortodox în Oradea și altulu în Beiușu. Pentru merite au fost decoratu cu „Crucea de aur”.

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE (Dumitru-Marin Munge)	5
--	---

PREFAȚĂ (Simion Goga)	7
-----------------------------	---

GEOGRAFIA (Augustin Țărau)

I. Poziția geografică	9
II. Organizarea administrativă	10
III. Cadrul fizico-geografic	13
1. Relieful.....	13
2. Clima	13
3. Structura hidrografică.....	14
4. Particularități bio-pedogeografice	16

ISTORIA (Gruia Fazecaș, Doru Marta, Augustin Țărau)

I. Preistoria (Gruia Fazecaș)	17
1. Epoca neolitică	19
2. Epoca eneolitică	21
3. Epoca bronzului	22
4. Prima vârstă a fierului.....	25
II. Zorii istoriei (Gruia Fazecaș).....	26
1. Cea de-a doua vârstă a fierului.....	26
2. Dacii liberi în epoca romană.....	27
3. Perioada postromană și Evul Mediu timpuriu	29
4. Perioada migrațiilor târzii	29
III. Evul Mediu (Doru Marta).....	31
1. Primele contacte cu ungurii. Organizarea comitatului	31
2. Descoperiri arheologice medieval timpurii și medievale	34

IV. Izvoarele scrise medievale și moderne (Augustin Țărau).....	46
V. Realitățile economice și sociale ale epocii moderne (Augustin Țărau).....	50
VI. Lupta pentru emanciparea națională (Augustin Țărau).....	62
1. Rezistența prin cultură.....	62
2. Implicarea politică.....	72
3. Calvarul Dictatului de la Viena	80
VII. Colectivizarea agriculturii (Augustin Țărau).....	86

ETNOGRAFIA

A. REPERE ETNOGRAFICE (Florica Feier)	97
I. Gospodăria tradițională.....	97
II. Ocupații și îndeletniciri	100
III. Portul popular.....	103
B. FOLCLOR TRADIȚIONAL. SĂRBĂTORI ȘI OBICEIURI (Crăciun Parasca, Florica Feier)	105
I. Creația lirică	106
1. Cântecul de dragoste și dor	109
2. Cântecul de cătănie	118
3. Cântecul istoric	122
4. Cântecul de înstrăinare.....	123
5. Cântecul satiric.....	126
6. Strigăturile	128
II. Creația epică.....	131
1. Balada sau cântecul bătrânesc	131
2. Basme sau povești.....	135
III. Literatura magică.....	148
Descântecul.....	148
IV. Literatura aforistică	153
V. Literatura enigmatică	155
VI. Sărbători și obiceiuri calendaristice cu dată fixă	158
1. Crăciunul, Anul Nou și Boboteaza	158
2. Sângeorzul.....	168
3. Sânzienile.....	169
VII. Sărbători și obiceiuri cu dată mobilă	170
1. Sântoaderul	170
2. Floriile. Săptămâna Patimilor. Paștele.....	171
3. Rusaliile	172

VIII. Obiceiuri cu dată variabilă	173
1. Paparuda	173
2. Cununa la seceriș.....	174
IX. Ocazii folclorice tradiționale.....	176
1. Șezătoarea.....	176
2. Claca	178
3. Hora satului	178
X. Obiceiuri legate de momentele importante din viața omului.....	180
1. Sarcina. Nașterea. Botezul	180
2. Copilăria	182
3. Căsătoria. Nunta	190
4. Moartea și înmormântarea.....	205
XI. Glosar.....	217
 NICOLAE JIGA - Ctitor de cultură și școală românească, om al Bisericii și al neamului său (medalion).....	 221